

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Beşir Ayvazoğlu

DERKENAR

Denemeler



ÖTÜKEN

YAYIN NU: 513
KÜLTÜR SERİSİ: 218

ISBN 975-437- 389-2

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han. 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 0350 • Faks: (0212) 251 00 12
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com

Kapak Tasarımı: Ayşe Kalyoncu
Tertip: Ötüken
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 2002

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 9

1999

Türk Yurdu'nun İkinci Baharı/	13
Osmanlı Ailesi/	15
Elia Kazan, McCarthy ve Bizimkiler/	17
Manisa'da Bir Gün/	19
Salah Bey/	21
Atalar Sözü Yerde Kalmaz/	24
Bir Demet Nevruz Çiçeği/	26
Hoffer'i Bugünlerde Okumak/	28
Esme Be Deli Ruzigâr!/	30
Karada Kalan Su Bitkileri/	32
Kierkegaard'a Göre İbrahim Kısası/	34
Zoraki Diplomat Arnavutluk'ta/	37
Abdülhamid Düşmanlarının Mukaddes Kitabı/	39
Bilge Bir Aksakaldan Şiirler/	41
"Universitas Litterarum"/	43
Çadırdaki Sempozyum/	45
Eğitim Sistemi ve Ahlâk/	47
Karl Popper ve Biz/	49
Necip Fazıl/	52
Goethe'ye Dair/	54
Puşkin/	56
Köpekleri Öldürmek/	58
Kahvenâme/	60
Bu Damar Kurumamalı/	63

Sultan Ahmed'e Dair/	65
Garip Ağaç/	67
Baba'lar Öldü/	70
Mehmet Çınarlı/	72
Cevdet Paşa'dan Bir Deprem Tasviri/	75
Aziz Bey'in Telsizleri/	77
Zorbalar ve Adamları/	82
Tolerans ve Hoşgörü /	84
Millet Kütüphanesi/	87
Neredeler?/	89
"Âh Ey Didâr-ı Hürriyet"/	92
Türkülerde Gurbet Var/	94
Ateş Türk/	96
Biraz Tenebbüh/	97
Parkta Deprem Muhabbeti/	99
Kahvede Kızılay Muhabbeti/	101
Kış Geldi../	104
Bir Mütefekkir/Müfessir: Elmalılı/	106
Dede Korkud ve Osmanlı/	108
Fatih ve Portresi/	110
Tanzimat Süreci ve Avrupa Birliği /	112
Avrupa Birliği ve Kültür/	115
İşkembecide AB Muhabbeti/	117
Cemal Kutay'a Göre Mehmed Âkif/	119

2000

Akif İnan/	127
Şeyh Şamil'in Ruhu/	129
Boğazlıyan Kaymakamını Hatırlamak/	132
Bembeyaz Bir Dünyada Yaşamak/	134
Mevlânâ ve Yunus/	136
Bir Yusuf Masalı/	138
"Şeyh Galib'e Saygı Kantatı"/	140
Alfabe Birliği/	142
Ağacın Ayakları Olsaydı/	144
Hüzün/	146
Dağlar/	148
Çanakkale Destanı ve İstiklâl Marşı/	151
Çanakkale Şiirlerine Dair/	153
Edebiyat ve Restorasyon/	155
Midhat Cemal'in Evrak Hastalığı/	157
Ecevit, Hint ve Biz/	159

Süleyman Var Süleyman'dan İçerü/	161
Futbol ve Irkçılık/	163
Türk/	166
Adam Olmak/	168
Bir Diyar Olsa Gerek/	170
Ona Başka Zaman, Başka Zemin Lâzımdı/	173
Okumak Bir Serüvendir I/	175
Okumak Bir Serüvendir II/	177
Tercüman/	180
Hayvan Hikâyeleri/	182
Bozkurt/	184
Kemal Sunal Öldü, Şaban Yaşıyor/	187
Birsam/	189
Püritanizmden Hedonizme/	191
Yahya Kemal Mürteci Miydi?/	194
Tarih ve Roman/	197

2001

Şeyh Edebalı'nın Öğütleri/	205
Eski Dergiler, Yeniden.../	207
Rengârenk/	210
"Toplu Vurdukça Yüreklr.."/	212
Rıza Tevfik'in İkinci Baharı/	214
Nâzım Efsânesine Dair (1)/	217
Nâzım ve Âkif/	219
Nâzım Efsânesine Dair (2)/	221
Nâzım Azerbaycan'da/	224
Hatice Sultan'ın Mimarı: Melling/	228
Adam Edilme Tarihimize Dair/	231
Ataç ve Kabaklı/	234
Bir Milliyetçilik Eleştirisi/	238
Nasıl Bir Milliyetçilik/	241
Kaht-ı Ricâl/	243
Kölelik Bitti mi?/	245
Pençgâh Solo/	247
Türkleşmiş Bir Alman: Robert Anhegger/	250
Ebru Hakkında Konuşmak/	252
Sanatın da Piyasası Var/	254
Yurdu Gezmek/	257
Âlimin Ölümü/	260
Diyorlar ki/	262
Eyüp Dedik de../	265

Crusade/	267
Afganistan Deyip Geçmeyin/	269
Yavaşca'nın 50. Sanat Yılı/	272
Türkçe'nin Kaybolan Sesleri/	274
Yahya Kemal, Celile Hanım'ı Niçin Terketti?/	276
Bayram Şiirlerinde Çocuklar/	279
Divan Şiiri Meselesi/	282

ÖNSÖZ

*Y*İRMİNCİ yüzyılın son üç yılında gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarımla sayıları yedi yüze yaklaşmış. Listeyi çıkarınca hayretler içinde kaldım; ne çok yazmışım! Bazı yazılar elbette yayımlandıkları gün eskimişlerdi, fakat her zaman okunabilecek olanlar da vardı. Bunlardan bir kısmını başka kitaplarımda kullandım; kalanları titiz bir elemekten geçirince elinizdeki kitap doğdu.

Çoğu üç kritik yılda yaşadığımız olağanüstü hadiselerle şahitlik eden bu yazıların gazete sayfalarında kalıp unutulmalarına gönlüm razı olamazdı. Her biri tarihe düşülmüş bir not, bir "derkenar"dı ve derkenarları yabana atmamak gerekirdi.

Derkenar, geçen yıllarda yayımlanan *Altı Çizili Satırlar ve Yaza Yaza Yaşamak* adlarındaki kitaplarımla birlikte, bir çeşit "günlük" olarak okunmalıdır. Çünkü hemen hep önemli olaylar ve okunan kitaplar üzerine sığacağı sığacağına

yazılmıştır. Onun için *Altı Çizili Satırlar*'daki usulü, yani kronolojik sıralamayı tercih ettim. Aslında *Yaza Yaza Yaşamak*'ta olduğu gibi, belli konu başlıkları altında da tasnif edebilirdim. Bu kitap için bunların dışında söyleyebileceklerim, adları geçen iki kitabın önsözlerinde söylediklerimden farklı olmayacaktır. Öyleyse lafı uzatmaya gerek yok; buyurunuz *Derkenar*'a, "söyleşelim cümle geçen demleri"!

İstanbul, 12 Şubat 2002

1999

Türk Yurdu'nun İkinci Baharı

Zaman, 15 Şubat'99

İKİNCİ Meşrutiyet'in ilanı, Rusya'da ağır bir baskı altında bulunan Türkçü aydınlar için Türkiye'yi ideal bir sığınak haline getirmişti. II. Nicholas polisinin takibinden kaçan Akçuraoğlu Yusuf, Ahmet Agayef, Hüseyinzâde Ali ve Mehmed Emin Resulzâde gibi "Ceditçi" aydınlar soluğu İstanbul'da aldılar. Onları başkaları takip etti. Bu aydınlar, ittihâd-ı anasır iddiasıyla ortaya çıkan, ancak çok geçmeden hayal kırıklığına uğrayan İttihat ve Terakki'nin daha sonra benimsediği pantürkist politikanın merkezinde yer alacak, dernekler kurup dergiler çıkarcaklardır. 1909'da kurulan Türk Derneği aynı adla bir dergi çıkarmıştır. 1911 yılında kurulan Türk Yurdu Cemiyeti de *Türk Yurdu* adında bir dergi çıkarmaya karar verir. Bu dergi bütün Türklerin tanışıp birbirlerinden haberdar olmalarına, iktisadî ve ahlâkî bakımdan yükselmelerine, "ma'lûmât-ı fenniye" edinmelerine çalışacak, bu maksatla hazırlanan yazılarda bütün Türklerin okuyup anlayabileceği sade bir Türkçe kullanılacaktır. Derginin temel hedefi, elbette, Türk unsurunun "menâfi-i siyâsiye ve iktisâdiyesini müdafaa" etmektir, ancak bunu yaparken diğer unsurlar arasında ihtilaf yaratabilecek aşırılıklardan da kaçınacaktır.

Mehmed Emin [Yurdakul] Bey adına izin alınmakla beraber onun Erzurum'a vali olarak tayin edilmesi üzerine Akçuraoglu Yusuf Bey'in mes'ul müdürlüğünde yayın hayatına başlayan *Türk Yurdu*'nun ilk sayısı 17 Teşrinisani 1327 (30 Kasım 1911) tarihinde çıkar. Mehmed Emin Bey'in "Demirci" adlı şiiri, Ahmet Hikmet Bey'in "Üzümcü" hikâyesi ve Can Bey'in "Büyük Millî Emeller", Ahmet Agayefin "Türk Âlemi", Akçuraoglu'nun "Müverrih Leon Cahun ve Muallim Barthold'a Göre Cengiz Han" başlıklı makalelerinden oluşan ilk sayı, o kadar büyük bir ilgiyle karşılanır ki, birkaç defa yeniden basılır. Kısa sürede Türkiye'de ve Türkiye dışında geniş bir okuyucu kitle-sine sahip olan *Türk Yurdu*, bir bakıma Gaspıralı İsmail Bey tarafından Kırım'da çıkarılan *Tercüman* gazetesinin misyonunu Türkiye'de üstlenmiştir.

Türk intelijansiyaasının önemli isimlerini biraraya getirmeyi başaran ve Peyami Safa'nın ifadesiyle, "bir millette ait tek realitenin üç cephesini birbirinden ayıran ana düşünce akımları"ndan birini, yani Türkçülüğü temsil ettiği için uzun ömürlü bir dergi olan *Türk Yurdu*, olumsuz şartlar yüzünden yayınına zaman zaman ara vermek zorunda kalmışsa da günümüze ulaşmayı başarmıştır. Bu bakımdan, 1911'den itibaren, yaşadığımız bütün macerayı *Türk Yurdu* ciltlerinde adım adım takip etmek mümkündür. Elbette 1929 yılına kadar çıkan sayıları okumak, düne kadar sadece eski yazıyı bilenlerin imtiyazıydı. Fakat idealist bir ekip, *Türk Yurdu*'nu kütüphanelerin tozlu raflarına mahkûm olmaktan kurtarıp eski yazı bilmeyen nesillerin de hizmetine sunmak için kolları sıvadı ve bütün sayıları tek tek yeni harflere aktarmaya başladı.

Bu büyük işe soyunan ekibin başındaki Dr. Aslan Tekin'in olağanüstü çabasını ve projeyi destekleyecek bir kurum bulabilmek için nasıl çırpındığını yakından bilenlerdenim. Sonunda Tutibay Yayınları'nın sahibi Murat Şefkatli'nin benimsediği proje, *Türk Yurdu*'nun ilk iki cildini içine alan birinci ciltle gerçekleşme yoluna girmiş

bulunuyor. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in de bir takrizle katkıda bulunduğu proje tamamlandığında, *Türk Yurdu*'nun 1931 yılına kadar çıkan 233 sayılı 26 cildi, kütüphanelerimizde yerini almış olacak. Bu, yakın tarihimize, özellikle Türk düşünce tarihiyle ilgilenen herkesin edinmesi gereken önemli bir koleksiyondur. Gönül ister ki, *Sebilürreşad*, *İctihad* ve *Dergâh* gibi bütün önemli dergiler aynı şekilde yeni harflere aktarılsın.

Unutmadan söylemeliyim: Birinci cildin başında 'Paul Dumont'un "Türk Yurdu ve Rusya Müslümanları 1911-1914" ve Masami Arai'nin "Devlet ve Toplum Açısından Türk Yurdu Dergisine Yeni Bir Yaklaşım" başlıklı önemli araştırmalarına da yer verilmiş. Böylece okuyucu, ciltler arasında gezinmeye başlamadan önce, dergi hakkında toplu bir fikir edinme imkânı buluyor.

Bu büyük projeye emeği geçen herkesi kutluyorum.

OSMANLI AİLESİ

Zaman, 20 Şubat'99

OSMANLI ailesi deyince akla ilk gelen, Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde tasvir ettiği Abdüsselam Bey ailesi gibi kalabalık, pederşâhî bir ailedir. Gelinler, damatlar, dadılar, halayıklar, ahretlikler, evde kalmış halalar, dul teyzeler vb.

Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi 1839-1876 (1998) konulu önemli bir çalışma yapan Dr. Abdurrahman Kurt'a göre, gerçek bunun tam aksidir. Osmanlı toplumunda elbette kalabalık aileler de vardı; ancak hâkim olan çekirdek aile tipi ve yaygın olan uygulama yeni evlilere ayrı ev açmaktı. Bu, akrabaların birbirinden tecrit edildiği anlamına gelmez, sağlam akrabalık bağları, dayanışma duygusu ve mahalle biçiminde örgütlenme, insanların yalnızlığa düşmelerini önlerdi; daha da önem-

lisi, acze düşmüş yakınlarıyla ilgilenmeyenler ağır bir sosyal baskıyla ve kanunî müeyyidelerle karşılaşarlardı.

Söz konusu kitapta ulaşılan sonuçlardan biri de, çekirdek aile özellikleri gösteren Osmanlı ailesinde kadının, zannedilenin aksine, son derece güçlü bir konuma sahip olmasıdır. Açıkçası, Osmanlı döneminde Türk ailesi ne büyük ailedir, ne de pederşâhî. Erkek reis konumundaysa da bu imtiyaz ailenin birliğini ve bütünlüğünü sağlamaya yöneliktir. Aynı araştırmadan çıkan bir başka sonuç da şu: Tek kadınla evliliğin yaygınlığı. Abdurrahman Kurt, 361 evli erkekten 353'ünün tek kadınla evlilik yaptığını, birden fazla kadınla evli olan erkeklerin yüzdesinin 2.2 olduğunu söylüyor.

Bu hükümler bir yakıştırma veya idealizasyon değil, Şer'îye Sicilleri'ne dayanılarak yapılmış ciddi bir araştırmanın sonucudur.

Abdurrahman Kurt'un Şer'îye Sicilleri'nden hareketle ulaştığı bu sonuçlara, bir başka araştırmacı Türk romanından hareketle varmıştı. Nüket Esen, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu tarafından yayımlanan *Türk Romanında Aile Kurumu* (1991) adlı kitabında, elli civarında romanda işlenen doksan altı aileden hareketle, Osmanlı döneminde az çocuklu çekirdek aile tipinin yaygın olduğunu tesbit etmişti.

Ciddi araştırmalar, Osmanlı dönemi hakkındaki müsbet ve menfi bütün peşin hükümlerin ve yaygın, ortalama kanaatlerin tek tek gözden geçirilip sorgulanması gerektiğini gösteriyor. Her kesim kendi "resmî tarih"ini yeniden gözden geçirmelidir. Doğrusu, 700. yıl kutlamaları bunun için bulunmaz bir fırsat.

Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi'nin müellifi Dr. Abdurrahman Kurt tarihçi değil, sosyologdur. Yaptığı araştırma bu bakımdan ayrıca önemli. Bilindiği gibi, bizde Şer'îye Sicilleri gibi arşiv malzemesi daha çok tarihçiler tarafından kullanılır. Sosyologlar, maalesef, büyük çoğunlukla Osmanlı arşivlerinden faydalanabilecek bir do-

nanıma sahip değillerdir. Halbuki Türk toplumunun yapısını Osmanlı'ya bakmadan anlamak mümkün değildir. Kurt, haklı olarak, kadılar ve naipleri tarafından düzenli bir şekilde günü gününe işlenmiş otantik vesikalar olan Şer'îye Sicilleri'nin zengin muhtevalarıyla sosyologlar için vazgeçilmez kaynaklar olduğunu söylüyor.

Yeri gelmişken, Abdurrahman Kurt'un kitabının Bursa Kültürünü Araştırma Fonu tarafından geçen yıl büyük ödüle lâyık görüldüğünü ve basılmasının sağlandığını belirtmek isterim. Dr. Sefer Özdemir'in gayretiyle 1997 yılında oluşturulan bu fon, Bursa tarihi ve kültürüyle ilgili akademik çalışmaları desteklemeye devam edecek. Bence, bütün önemli şehirlerde böyle fonlar oluşturulmalı ve bu tür araştırmalar desteklenmelidir.

ELIA KAZAN, MCCARTHY VE BİZİMKİLER

Zaman, 3 Mart'99

BİRKAÇ gün önce üçüncü yıl dönümünü kutladığımız (!) 28 Şubat sürecinde adı en çok geçenlerden biri de, 1950'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde bir döneme damgasını basan senatör Joseph R. McCarthy idi. 1952 yılında ikinci defa senatör seçildikten sonra, Hükümet Etkinlikleri Komitesi'ne bağlı Soruşturmalar Daimî Alt Komitesi'nin başkanlığını yapan McCarthy, ülkesinde âdeta bir insan avı başlatarak komünistlerle işbirliği yaptığından şüphe edilen binlerce insanın sorgulanıp zan altında bırakılmasına, birçoğunun işinden olmasına, toplum dışına itilmesine yol açmıştı.

O yıllarda McCarthy'ye ve ekibine çeşitli şekillerde yardımcı olan ve en yakın arkadaşlarını bile ihbar etmekten çekinmeyen çok sayıda "muhiber vatandaş" türemiştir. Bunlardan biri de Kayseri'den Amerika'ya göçmüş bir Ermeni ailesinin çocuğu olan Elia Kazan'dı. Hani şu

Cennetin Doğusu, Rıhtımlar Üzerinde, Viva Zapata, Amerika Amerika gibi ünlü filmlerin yönetmeni.. Sinema dünyasından sekiz arkadaşının hayatını karartmış olmasına rağmen bugüne kadar pişmanlık izhar etmeyen Kazan, McCarthy dönemiyle ilgili soruların hepsini susarak geçiştirmiştir.

Radikal gazetesinde çıkan bir haberdan, bu yıl Ömür Boyu Başarı Oscarı'nın ölümün eşiğindeki Kazan'a verileceğini öğrendim. Ancak onun McCarthy ile işbirliğini unutmayanlar bundan hiç memnun olmamışlar. Meslektaşlarından biri "Umarım onu birisi vurur!" demiş, bir başkası da geçmişte çok kötü şeyler yaptığını söylemekle yetinmiş. McCarthy döneminde baskı görenler de onun Oscar töreninde özür dilemesini istiyorlarmış. Hatta Kazan'ın ödülü alırken ölmesini dileyenler bile varmış.

Söz konusu haberde benim ilgimi asıl çeken, *Radikal*'in kullandığı iki fotoğraf oldu. Bu fotoğraflardan birinde, Kazan, şu günlerde sinemalarda *Yol* adlı filmi gösterilmekte olan "ünlü" solcu sinemacı-sanatçımız Yılmaz Güney'le birlikte görülüyor. Kollarını birbirlerinin omuzuna atarak gayet samimi bir poz vermişler. Kazan, diğer fotoğrafta ise Yaşar Kemal'le birlikte görülüyor; *İnce Memed*'in yazarı, solcu Yaşar Kemal, McCarthy'ci Kazan'ı kollarıyla sarmış; sanırsınız, kırk yıllık ahababı.

Bilindiği gibi, Kazan, zaman zaman Türkiye'ye gelip nostaljik geziler yapmış, Yılmaz Güney'i hapishanede ziyaret etmiş, hatta bir de film çekmek istemişti. Amerika'da solcu meslektaşlarını ihbar eden Kazan, acaba Türkiye'de solcu dostlar edinerek günah mı çıkartıyordu dersiniz? Peki bizim solcuların "ideolojik ve de sanatsal duruş"ları icabı, bir McCarthy'ciye Amerikalı meslektaşları gibi tepki göstermeleri gerekmez miydi? Yoksa onu Amerika pazarına açılmak için kendilerine yardımcı olabilecek biri olarak mı görüyorlardı? Belki de Türkiyeli bir Ermeni olduğu için ilgi göstermişlerdir, kimbilir!

McCarthy ile işbirliğini analiz etmeye hiçbir zaman yanaşmayan Elia Kazan, *Radikal*'in haberine göre, "doğasının en derinlerine pusu kurmuş toplum tarafından kabul edilme arzusu onu otoriteye boyun eğmeye zorlamış; kendine özgü güvensizlik duygusunun kökeninde göçmenlik geçmişi yatıyormuş". Ee, öyle diyorlarsa öyledir!

Az kalsın unuttuyordum: Senatör McCarthy iki yıl kadar terör estirdikten sonra, acımasız sorgulama metodları bir televizyon yayınıyla teşhir edilince önce soruşturma komisyonu başkanlığından alınmış, ardından senato geleneklerine aykırı davranmaktan suçlu bulunarak kamu vicdanında mahkûm edilmiştir.

Elia Kazan gibi McCarthy'ci "muhteris vatandaş"lara gelince, hiçbir zaman affedilmemişlerdir. Ya bizimkiler?

MANİSA'DA BİR GÜN

Zaman, 10 Mart'99

HAFTA sonunda, İzmir'de Türk Ocağı, Manisa'da Türk Kadınları Kültür Derneği'nce düzenlenen anma toplantılarında rahmetli Samiha Ayverdi hanımefendi hakkında konuştuk. Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. Kenan Gürsoy, Prof. Dr. Kazım Yetiş, Prof. Dr. Mehmet Demirci, Doç. Dr. Belkıs Gürsoy ve ben. İki toplantıda da salonlar seçkin ve zarif insanlarla dopdoluydu. Manisa'daki toplantı hanımlar tarafından düzenlendiği için salon bir çiçek bahçesine dönmüştü. Sünbül kokuları arasında yaptığımız konuşmaları iki buçuk saat boyunca büyük bir dikkat ve ilgiyle dinlediler. Özellikle Celal Bayar Üniversitesi öğrencilerinin ilgisi heyecan vericiydi.

Bazı çevreler Anadolu şehirlerindeki üniversiteleri küçümseme eğilimindedirler. Bir zamanlar ben de bunların gençleri sokaktan kurtarıp diploma sahip yapmak için kurulmuş birer rehabilitasyon merkezi olduğunu düşü-

nürdüm; son yıllarda çeşitli vesilelerle bu üniversitelerden bazılarını ziyaret ettim, hocalarıyla tanıştım, öğrencileriyle konuştum. Kanaatim şudur: Birçok imkânsızlıklarına rağmen, taşra üniversiteleri, kendilerini isbat etmek için inanılmaz bir gayret içinde ve taptaze bir heyecanla çalışmaktadırlar. Gencecik öğretim üyeleri, olağanüstü bir fedakârlıkla hem kendilerini, hem de öğrencilerini yetiştirmek için gecelerini gündüzlerine katıyorlar. Manisa'da genç bir yardımcı doçent haftada kırk saat derse girdiğini söyleyince küçük dilimi yutayazdım. Ama o hiç de şikâyetçi görünmüyordu.

Bana öyle geliyor ki, taşradaki üniversiteler, mevcut problemlerini halledip modern teknolojiyle donatıldıktan sonra -bir de kendi öğretim üyelerini yetiştirebilirlerse- Anadolu'da özlediğimiz rönesansı gerçekleştireceklerdir. Türk insanının genlerinde bu dinamizm vardır. Ancak bu üniversitelerin öncelikle özerkliklerine kavuşması ve bulundukları bölgenin halkıyla barışıp kaynaşması gerekir; gelişmeleri ve kalkınmaya katkıda bulunabilmeleri için bu şarttır.

Türkiye'de gelişmenin önündeki en büyük engelin YÖK mök gibi kuruluşlar olduğunu artık bu kuruluşları yönetenler dışında herkes biliyor.

Her neyse, Türkiye'nin çok büyük bir bölümünü gezdiğim halde Manisa'ya yolum düşmemişti. Önceki gün, yukarıda sözünü ettiğim toplantı vesilesiyle, coğrafi konumu ve oluşumu bakımından Bursa'ya çok benzeyen ve her köşesinde Osmanlılığın tıttığı bu şehzadeler yurdunu aziz dostum Emrehan Küey'in rehberliğinde gezdik. Bir camiler, medreseler, türbeler şehri. Fakat benzerleri gibi o da betonarmenin acımasız saldırısına uğramış ve tarihî şehir bir baştan bir başa rant alanı haline getirilmiş. Saruhanlılar döneminden kalma tek yapı olan Ulu-cami'nin kurulduğu yamaçtan şehri uzun uzun seyrettik; bir zamanlar âbidevî karakterleriyle şehrin silüetine hakim olan camiler, beton yükseltilerin arasında kaybolup

gitmiş. Çoğunun sadece minare külâhlarını görebiliyorsunuz. Ulucami'nin önünde durduğunuzda, önünüzde bütün ihtişamıyla yükselmesi gereken Muradiye Camii'ni, Sinan yapısı o zarif eseri yakın zamanlarda inşa edilen apartmanlar kapatıvermiş. Bu nasıl bir imar anlayışıdır? Bu nasıl şehirciliktir?

Yakılıp yıkılan tarihî eserlerin, dümdüz edilen mezarlıkların vb. ise haddi hesabı yok. Emrehan Bey anlattı: Bir Japon tarihçi, Ankara'da iki yıl tereke defterleri üzerinde taradıktan sonra tesbit ettiği eski Manisalıların mezarlarını bulmak için gelmiş. Niyeti eski Manisa'nın demografik yapısı hakkında fikir edinmek. "Nerede benim adamlarım?" diye uzun süre yana yakıla aradıktan sonra çekip gitmiş. Hiçbirini bulamamış, çünkü onun adamlarının yattığı mezarlıkların üzerinde şimdi devâsâ apartmanlar yükseliyor.

Aslında Manisa hakkında anlatılacak çok şey var, fakat benim yerim bitti. Bu yazıyı, Manisa'ya yolu düşenlere, şehri gezdikten sonra, Aynı Ali Kahvesi'ne uğramalarını, dervişmeşrep bir Manisalının işlettiği bu harika Türk kahvesinde birkaç bardak Sultan Çayı içmelerini tavsiye ederek noktalamak istiyorum.

Salah Bey

Zaman, 13 Mart'99

YAZDIKLARINI severek okurdum; ama tanışmak nasip olmadı. Bir kerecik karşılaştık, o kadar. 1994 yılıydı, TÜYAP Kitap Fuarı'nda gezinirken standlardan birinde onu gördüm, kitaplarını imzalamak için bekliyordu, başında popüler yazarların "şap şap insan kalabalığı" yoktu. Yaklaştım, Salah Bey Tarihi dizisinden *Boğaziçi Şingir Mıngır*'ı aldım, imzalaması için uzattım. Adımı sordu, söyledim, yüzünde belli belirsiz bir gülümseme belirdi.

Evet, tanışıyorduk. "Sayın ...'na sevgilerle, çok ve çok. 5. 11. 94" yazdı.

Salah Birsell hakikaten yaza yaza yaşıyan adamdı; beş kitaplık *Salah Bey Tarihi*, günlükleri, yanılmıyorsa on bir kitaptan oluşa 1001 *Gece Denemeleri*, incelemeleri ve şiir kitapları. Hasılı, başlıbaşına bir kütüphane. *Fransız Resminde İzlenimcilik* (1967) ve *Goethe* (1972) konulu incelemeleri de erbabınca aranan dikkate değer kitaplardır. Bu arada onun bir estet olduğu ve adamakıllı bir poetika yazdığı unutulmamalıdır. *Şiirin İlkeleri* (1952) adlı kitabında, şiir anlayışını enine boyuna açıklayan Salah Birsell, teorik meselelerle uğraşan bütün şairler gibi farkına varmadan şiirini kısırlaştırmış ve hızla nesre kayarak şiirde kazandıklarını denemelerinde cömertçe kullanmış bir şairdir. Elbette şair olarak da belli bir yeri vardır; ama Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şairliği, romancılığına ve denemeciliğine nisbetle neyse, onunki de öyle.

Şiirin İlkeleri'nde, Salah Birsell şiir için genel kaideler koymaya çalışmaktan çok kendi şiirine teorik bir temel kurma çabasında ve "şiirin bir matematik problemi çözümündeki zekâya eş bir çabayla dokunduğu", daha açık bir ifadeyle "şiirin bir zekâ işi olduğu" iddiasındadır. Belli şartlarda doğru kabul edilebilecek bu görüşünü belirttikten sonra, sanatın bir moda olduğu fikrini kabul ettirmeye çalışan Salah Bey şöyle der: "Her sanatın kendi çağını yaşadığı ve yüzyıllara aktarılmış yapıt diye bellediklerimizin gerçekte kendi çağlarından öteye uzanamadıkları düşüncesi birçoklarının bağırtılarını uyandıracaktır".

Salah Bey, bu görüşünü desteklemek amacıyla örnek verirken kurnazlık ederek sadece *Leyla ile Mecnun*'u, *Harnâme*'yi, *Finten*'i ve *Araba Sevdası*'nı zikretmiştir. Son üçünün yazıldıkları çağın ötesine geçemedikleri doğrudur, ancak bu, sanatın kendi çağıyla sınırlı olmasından değil, yazarlarının beşerî, dolayısıyla evrensel olanı yakalayamamış olmalarındandır. *Leyla vü Mecnun*'a gelince; eminim Fuzulî'nin aşk duygusunu derin bir duyuşla an-

lattığı bu eseri her çağda birilerine mutlaka ber şeyler söyleyecektir.

Yukarıdaki cümleyi okurken, Hüsrev Hatemi hoca gibi "Yok, o kadar da değil!" demiş ve içimden şöyle geçirmiştim: "İyi ama, Salah Bey, madem öyle, niçin bir Goethe kitabı yazmak ihtiyacı hissettiniz?"

Şiirin İlkeleri'ni Salah Bey'in sadece bu görüşüne değil, birçok görüşüne itiraz ederek okumuş, yine de sevmiştim. Ahmet Hâşim ve Salah Birsell gibi bazı yazarlar, yanlış şeyler söylerken bile o kadar güzel söylerler ve o kadar inandırıcıdır ki, kıyamazsınız. Hatta yanlışlar onlarda doğru gibi görünür. Salah Bey de babacan tavrı, jargonu ve senlibenli üslûbuyla okuyucusunu avlamayı, kandırmayı bilen yazarlardandı.

Jargonu dedim; hakikaten Salah Bey özel bir dil kuran, uydurduğu veya oradan buradan devşirdiği tuhaf kelimeleri, deyimleri yadırgatmadan kullanan, bazı kelimelere de özel anlamlar yükleyen bir yazardı. Mesela hiçbir sözlükte *nedir* kelimesini onun kullandığı biçimiyle bulamazsınız. Ne var ki, fakat, lâkin gibi kelimelerin yerine kullandığı *nedir*, Salah Bey'in mührü/imzası gibiydi. Açalım *Salah Bey Tarihi*'nin üçüncü kitabını, birkaç sayfasını gözden geçirelim: "Şingil, çingil dillerimiz. Şimdi başlar zillerimiz"; "şap şap insan kalabalığı", "hamam-tokmağı bakışlar fırlatmış", "Bu kitapta Boğaz'ın şingirini mıngırını anlatıyoruz", ".. sözünü tıngırdatacaktır" vb.

Salah Bey Tarihi, elbette bildiğimiz türden bir tarih değil; Birsell'in araştırma, hâtırat, gezi gibi türlerden ulaşabildiği kitapları okuyup Osmanlı tarihinin özellikle sivil tarafına bakarak yazdığı şenlikli denemelerden oluşmaktadır. *Kahveler Kitabı*, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, *Boğaziçi Şingir Mıngır*, *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi*, *İstanbul Paris*. Aslında Birsell'in belirgin bir tarih görüşü ve birinci elden kaynaklara ulaşmak gibi bir kaygısı yoktu; sadece topladığı bilgileri bir meddah gibi tatlı tatlı, bazan da hem kendisiyle, hem okuyucusuyla dalga geçerek an-

latırdı. Nostaljiye kaçtığı izlenimini vermemek için ironik bir üslûpla yazdığı bu denemeler, diyebilirim ki, soğuk yüzlü tarih araştırmalarının ürküttüğü genel okuyucuyu tarihe ısındırmak için birebirdir.

Hoş bir yazardı; kelimelerle seksen yıllık derin bir aşk yaşadı. Güzel yaşadı. Kendisine Allah'tan rahmet, yakınlarına başsağlığı diliyorum.

ATALAR SÖZÜ YERDE KALMAZ

Zaman, 15 Mart'99

ÖNCEKİ gece, Büyükşehir Belediyesi'nin Florya'daki tesislerinde anlamlı bir tören vardı: Sivaslılar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı, kendi alanlarında başarılı olmuş Sivaslıları ödüllendirdi. Bunlar arasında Yavuz Bülent Bakiler gibi Türkiye çapında tanınmış bir ismin yanı sıra, Sivaslıların çok yakından tanıdığı Ahmet Turan Gürel ve Müjgan Üçer gibi değerli şahsiyetler de bulunuyor. Sivas'ta tam elli yıldır gazetecilik yapan ve hâlen *Hakikat* gazetesini çıkaran Ahmet ağabey mahallî basına ve bir gazeteci olarak Sivas'a unutulmaz hizmetlerde bulunmuştur; *Altıncı Şehir*'de adaşı Ahmet Turan Alkan onu "iflah olmaz gazeteci" ve "şövalye ruhlu son gazetecilerden biri" diye tarif eder. Yetmişini devirmiş olmasına rağmen işine hâlâ ilk günkü heyecanı ile devam eden bu değerli insanın İstanbul'da faaliyet gösteren bir vakıf tarafından hatırlanmış olmasını büyük bir kadirşinaslık örneği olarak görüyorum.

Ve Müjgan Üçer.. İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde okurken hocası rahmetli A. Süheyl Ünver'in teşvikiyle tıp tarihi ve folklor araştırmalarına yönelen Müjgan Hanım, Sivas'ta bir yandan eczacılık yaparken diğer yandan sevdalı olduğu bu şehrin atasözlerini, bilmecelerini, âdetlerini, yemek ve sağlık kültürünü, yaşama alışkanlıklarını, isim koyma geleneğini, hâsılı, folk-

lor deyince akla ne geliyorsa, hepsini büyük bir sabır ve titizlikle araştıran son derece çalışkan bir hanımefendidir.

Yaşadığımız hızlı değişme, bir zamanlar hayatımıza anlam kazandıran ne varsa hepsini silip süpürüyor. Eğer bunlar zamanında tesbit edilip yazıya geçirilmezse yarın çocuklarımız bu topraklarda nasıl yaşadığımızı anlamakta zorlanacaklar. Ne yazık ki bu kaygıyı çok az insan duyuyor, âdeta yangından mal kaçırmaya çalışıyorlar. Müjgan Üçer gibi. Sivas'ta Muzaffer Sarısözen, Vehbi Cem Aşkun ve İbrahim Aslanoglu gibi öncü isimlerin açtığı yolda çalışmaya devam eden ve bir süre önce eczahanesini de devrederek kendini bütünüyle folklor araştırmalarına veren Müjgan Hanım kitapları ve yüzlerce makalesiyle literatüre ciddi katkılarda bulunmuştur.

Müjgan Hanım'ın yıllardır üzerinde çalıştığı ve yüzlerce kişiyle konuşarak hazırladığı, "Sivas'ta Sözlü Gelecek" alt başlığını taşıyan *Atalar Sözü Yerde Kalmaz* adlı son kitabı Sivaslılar Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı tarafından yayımlandı. Atasözleri, deyimler, külhanbeyi argosu, Türkçe dualar, hayır dualar, kargışlar (beddua), yemin sözleri, manzum atasözleri, bu sözlerin hikâyeleri, tekerlemeler, ninniler, ağıtlar, bilmece, yer adları, aile adları vb.

Kitaba yazdığı önsözde, Müjgan Hanım, kendisini teşvik eden hocası Süheyl Ünver'i rahmetle andıktan sonra, zengin bir hayat tecrübesini yansıtan atasözlerine Sivaslı hanımlarca "büyüklerin sözü", "atalar sözü" veya "ata cevabı" denildiğini söylüyor. Şaşılacak kadar güzel konuşan ve söyleyeceklerinde istenmeyen bir ifade varsa söze "hâşâ huzurdan dışarı" veya "yüzünüze gülsuyu", yoksa "ataların bir temsili vardır", "temsilde hata olmaz" veya "söz temsili" diye başlayan bu zarif hanımlar için "temsil getirmek", duruma uygun bir söz veya atasözü söylemektir. Onlara göre, her biri zengin bir hayat tecrübesini yansıtan ve değerli bir öğüt niteliği taşıyan bu söz-

lere mutlaka sahip çıkılması gerekir, çünkü "atalar sözü yerde kalmaz".

Kitabının adını bu atasözünden alan Müjgan Üçer hanımefendi, atalar sözünün gerçekten yerde kalmadığını ve kalmayacağını eserleriyle isbat eden seçkin bir folklor araştırmacısıdır.

Bütün şehirlerimizin Müjgan Üçer'lere ihtiyacı var.

Bir DEMET NEVRUZ ÇİÇEĞİ

Zaman, 20 Mart'99

GEÇENLERDE İzmir'de Prof. Dr. Fikret Türkmen'den güzel bir armağan aldım; *Türk Dünyası İncelemeleri* dergisinin ilk iki sayısı. Çiçeği burnunda bir kurumun, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün yayın organı olan derginin bu iki sayısında ilgi mi çeken çok sayıda makale var. Ancak bu yazıda sadece 1998 tarihli ikinci sayıdaki bir makaleden söz etmek istiyorum: "Türk süsleme sanatlarının ortak motifi: Nevruz çiçeği". Ne de olsa yarın Nevruz, yani baharın ilk günü.

Remzi Duran, kapsamlı araştırmasında baharı, dolaşısıyla Nevruz'u temsil eden Nevruz Çiçeği'nin Türk süsleme sanatlarının vazgeçilmez motiflerinden biri olduğunu anlatıyor. Kış sonunda karlar henüz kalkmadan toprağı yarıp başını uzatan Nevruz'un Kardelen'le karıştırıldığını makalesinin hemen başında ifade eden değerli araştırmacı, dipnotlarından birinde, *Güller Kitabı*'na, benim de bu çiçekleri birbirine karıştıran araştırmacılardan biri olduğum izlenimini verecek şekilde atıfta bulunmuş. Ancak gösterdiği sayfada iki çiçeğin karıştırıldığını gösteren herhangi bir ifade yoktur. Her neyse, okuyucularım, Nevruz'la Kardelen'in iki farklı çiçek olduğunu hemen bir tarafa kaydetmelidirler; bunlara Çiğdem'i de ilâve edebilirsiniz. Bu aceleci üç çiçek uç verdi mi, bilin ki artık bahardır!

Çocukluğumda, Zara'da Nevruz ve Çiğdem toplamak için kırlara çıktığımızı iyi hatırlıyorum. Çok zaman ellerimiz boş dönerdik; bulanlar iki çiçeği de iştahla yerlerdi. Remzi Duran'ın makalesinden, Nevruz toplamının, bazı arzuların gerçekleşmesi için yapılan çok eski zamanlardan kalma bir çeşit tören olduğunu öğrendim.

Kazakistan'da Bayşeseşek, Kırgızistan'da Bayçeçek, Özbekistan'da ise Baharkız adlarıyla bilinen Nevruz çiçeği, Türk dünyasında diriliğin, tazeliğin, yenilenmenin, gençliğin, bekâretin, saflığın, masumiyetin ve temizliğin sembolü imiş. Kırgızistan'da bunun için evlenmemiş genç kızların küpe, kolye gibi süs takılarında ve gelin başlıklarında tek motif olarak yer alıyormuş.

Nadir bulunan bir çiçek olmasının yanı sıra, dik duruşuyla zorlu kışa meydan okuduğu için aynı zamanda hürriyeti ve bağımsızlığı temsil eden Nevruz Çiçeği, baharın başlangıcı sayılan Nevruz'la, yani Yeni Gün'le özdeşleştirilmiş olması bakımından şüphesiz ayrı bir değer taşımaktadır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde de şifa sembolü olarak görüldüğünü, ayrıca Hristiyan Tuva Türklerinin kâğıt paralarında ve Kazan Tatarlarının giyim kuşamlarında millî sembol olarak yer aldığını yine Remzi Duran'dan öğrendim.

Böylesine değer verilen bir çiçeğin stilize edilerek bütün süsleme sanatlarımızda kullanılmasından daha tabii ne olabilir? Bu güzel ve anlamlı çiçek, Remzi Duran'a göre, çok eski zamanlardan beri "taş, mermer, tuğla gibi mimariye has malzemelerin yanı sıra, maden, dokuma, deri ve cam işleri gibi el sanatlarımızda bazen tabiatla olduğu şekliyle ve fakat çoğunlukla üsluplaştırılmış olarak karşımıza çıkmaktadır".

Çiçek, başkalarını bilmem ama, bana hep sevgiyi, barışı, hoşgörüyü, saflığı, iyiniyeti çağırıştırır. Bu yazıyı, isterseniz, yarın idrak edeceğimiz Nevruz'u kutlamak için bütün halkımıza sunulmuş bir demet Nevruz Çiçeği olarak düşünebilirsiniz. Nevruz, hakikaten ortak bir değer-

dir; mevcut bilgiler, İranî geleneklerle Turanî geleneklerin bilinmeyen bir zamanda birbirine karıştığını, böylece Nevruz'un birlikte kutlanan bir bayrama dönüştüğünü gösteriyor. Böyle bir fırsatı en iyi şekilde değerlendirmek yerine senindi benimdi kavgasına girmek ve toplumun huzurunu bozacak eylemlerin aracı yapmak hangi akla sığar?

Nevruz hepimizindir. Kutlu olsun!

Hoffer'i Bugünlerde Okumak

Zaman, 24 Mart'99

TÜRKÇE tercümesi 1968 yılında, yani Fransa'da ve Türkiye'de kitle hareketlerinin başladığı dönemde yayımlanmıştı, ama ben çok sonraları okudum. 1967 yılına kadar San Fransisco limanında rıhtım hamallığı yapan ve bir düşünce adamı olarak kendini ispat ettiği için emekli olduktan sonra California Üniversitesi'nde görevlendirilen tipik bir Amerikalının kitabıydı. Eric Hoffer'ın *Toplumda Kitle Hareketleri ve Gerçek İnanç Adamı* (The True Believer) adlı kitabından söz ediyorum. Yeni baskılarının yapıp yapılmadığına dair bir bilgiye sahip değilim.

Hoffer, bu ilginç kitabında birtakım ideolojilerin nasıl din gibi kurgulandığını ve insanların "kutsal" amaçlar uğruna nasıl yönetilip yönlendirildiğini anlatır. Fransız İhtilali kendini bir din gibi vaz'etmişti. Bu dinin itikadı hürriyet ve kutsal eşitlik; hatta millî bayramlarda uygulamak üzere Katolik törenlerinden alınma ibadet şekilleri, kahramanları, şehitleri ve azizleri vardı. Lenin ve Bolşevikler Marksist doktrinin her şeye muktedir olduğuna körü körüne inanıyorlardı. Nazilerin doktrinleri o kadar güçlü değilse de, Nasyonal Sosyalizme, Hitler'in yanlışmazlığına, yıldırım harbinin ve modern propaganda tekniklerinin Almanya'yı yenilmez kıldığına sarsılmaz bir imanları vardı.

Eric Hoffer'e göre, büyük ümitler, güçlü silâhlara sahip olmasa bile, son derece cür'etkâr kitle hareketlerine yol açabilir. Hatta ümitle dolu insan basit kelimelerden ve nesnelerden bile kuvvet alabilir; bir slogan, bir kelime, hatta bir rozet bir insanı harekete geçirmek için yetebilir.

Fertlerin büyük düzen değişikliği hareketlerine katılmaları için iyice hoşnutsuz olmaları, kuvvetli bir doktrine, yanılmaz olduğuna inandıkları bir lidere veya yeni bir teknik üstünlüğe, geleceğe ait vaadler ve imkânlar hakkında mübalagalı bir inanca sahip olmaları ve girdikleri yolda karşılaşacakları güçlüklerden habersiz bulunmaları gerekir. Hoffer, tecrübeli kişilerin böyle hareketler için büyük bir engel teşkil ettiğini belirttikten sonra, Fransız İhtilali'ni başlatan kişilerin siyasî tecrübeden tamamen mahrum olduklarını söylüyor. Bu Bolşevikler ve Naziler için de doğrudur. İngilizleri kitle hareketlerine karşı çekingen yapan belki de siyasî tecrübeleriydi.

Bir kitle hareketinin çağrısını önce kişilik problemini yaşayanlara yönelttiğini söyleyen Hoffer, "Kişinin kendini yeni bir kişi yapacak şeye sıkıca sarılması elbette hırslı ve aşırı olacaktır" diyor. Kitle hareketleri, hayal kırıklığına uğramış kişilere ya yeni bir kişilik, yahut sahip olmadıkları, ancak yaşamaları ve hayatlarına anlam kazandırabilmeleri için ihtiyaç duydukları bazı değerleri vaad eder: Gaye, ümit, kendine güven gibi. Ancak kitle hareketleri bir süre sonra çağrısını başkalarına da yöneltir ve bunun için maddî menfaatler, makamlar ve mevkiler de vaatetmeye başlar. "Bir hareket ne kadar çok makamlar kurar ve mevki dağıtırsa o kadar daha düşük kalitede kimseleri cezbeder ve sonunda bu siyasî askıntılar başarılı bir partiyi öylesine sararlar ki, başlangıçtaki hareket artık ilk idealistler tarafından tanınmayacak hale gelir".

İnsanlar kitle hareketlerine katılmaya hazır duruma geldikleri vakit sadece bir doktrin veya programı olan belirli bir harekete değil, etkili olan herhangi bir harekete katılabilecek duruma gelmişler demektir. Hitler öncesi

Almanya'da kaynaşan gençler Komünist veya Nazi parti-sine katılmak için çoğu zaman yazı tura atıyorlardı. Hitler, Alman komünistlerine müstakbel nasyonal sosyalistler, Karl Radek de kahverengi gömlekli Nazilere müstakbel komünistler olarak bakıyordu. Bu bakımdan bütün kitle hareketleri birbiriyle rekabet halindedir ve birinin kazandığı taraftar diğeri için kayıptır.

Eric Hoffer'in analizlerinin arkasında, inançlı değil faydacı insan arayan tipik Amerikan pragmatizminin yat-tığını biliyorum; ancak bu, onun söylediklerinin yanlış ol-duğu anlamına gelmiyor. Bir şeye bilmeden körükörüne inanan bir adamın istenildiği takdirde nasıl tehlikeli bir silâh haline getirilebildiğini ve ideolojilerin kitleleri nasıl manipüle ettiğini anlamak için Hoffer'in kitabı bulunmaz bir kaynak.

Bugünlerde mutlaka yeniden okunmalı.

ESME BE DELİ RUZİQÂR!

Zaman, 27 Mart'99

RUMELİ'nin kaderi bu, göç!

İnsanlar, 93 Harbi'nden beri, kanlarıyla suladıkları o güzelim toprakları terkedip Anadolu'ya doğru yola çıkıyorlar; gözleri arkada ve içleri yana yana! Her şeylerini bırakıp sadece canlarını kurtarmak zorunda kalan kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar..

Hâtıralarını orada bırakıyorlar; çocukluklarını, aşklarını, geleceğe dair ümitlerini, yaşama şevinçlerini, derelelerinin çağlıtısını, göklerinin mavisini, kuşlarının civıltısını, çiçeklerinin kokusunu, ağaçlarının serin gölgesini orada bırakıp düşüyorlar yollara! Ölülerini bırakıyorlar orada, sarhoş ve katil Sırp askerlerinin, kara cüppeli, kara yürekli Ortodoks papazlarının kirli ayaklarının altına...

Göç, iki yüz elli yıldır Rumeli'nin kaderi!

Müşfik fâtipler olarak gidip vatan yaptıkları ve dünyaya farklılıkların derecesi ne olursa olsun birlikte yaşamının mümkün olduğunu gösterdikleri topraklardan gözyaşları içinde ve sersefil, geri dönüyorlar; peşlerine kendilerine benzettiklerini de katarak.

Göç davulu çalıyor! Göçüyorlar!

Rumeli'nin kaderi bu, göç!

Zağra Müftüsü Râci Efendi'nin mısraı uğulduyor kulaklarımda: "Azîz-i vakt idik a'dâ zelîl kıldı bizi". Ve bir Rumeli türküsü: "Yağma yağmur esme be deli ruzigâr!" Esme ki "a'dâ"nın alîl ve zelîl kıldığı Aliş'ler, Zeynep'ler, Fato'lar yoldadır.

Yollara bu kaçınıcı dökölüş a be gelinler, kızlar, a be kızanlar? Bu kaçınıcı iftirak? Kim okuyacak oralarda benim türkülerimi? Gökyüzünü benim rengime kim boyayacak? Derelerin şırıltısını, kuşların cıvıltısını, ruzigârın uğultusunu kim dinleyecek benim yerime? Evet, esme deli ruzigâr, yağma yağmur!

Gölgeli sokaklar insansız, ince nakışlı camiler cemaatsiz, servili mezarlıklar ziyaretçisiz mi kalacak? Geliş neredendir, canlar? Bosnasaray'ından mı, Mostar'dan mı, Üsküp'ten mi, Kalkandelen'den mi, Prizren'den, Priştine'den mi,

Âh, nerde o eski Rumeli ki,

Be bu Rumelleridir bunda sühendanlar olur

Bu İrem gülşenidir mürğ-i hoş-elhanlar olur

derlerdi?

Rumeli'den esen ruzigârlarda nicedir neden hep böyle hüznün var, yas var, gözyaşı var?

Neden sonu gelmez bu göçlerin?

Söyle Hüsmen Ağa, söyle sühendan, bilirsin sen!

Bana bir türkü söyle ki beraber ağlaşalım, gözyaşlarımız Tunalışın:

Estergon kal'ası subaşı durak
 Kemirir gönlümü bir sinsî firak
 Gönül yar peşinde yar ondan ırak
 Akma Tuna akma ben bir dertliyim!

Akma Tuna!
 Yağma yağmur!
 Esme be deli ruzigâr, esme!
 Esme ki Aliş'ler, Zeynep'ler, Fato'lar yoldadır.
 Yine göç var!
 Rumeli'nin kaderi, göç!
 Göç! Göç! Göç!

KARADA KALAN SU BİTKİLERİ

Zaman, 29 Mart'99

ÖNCEKİ gün çıkan yazımı fazla hissî bulanlar oldu; evet hissî bir yazıydı, içimden geldiği gibi yazdım. Orada, Kosova'da korkunç işler olurken biz burada elimiz kolumuz bağlı oturuyoruz; bir şey yapabildiğimiz yok, hiç olmazsa samimiyetle üzülelim, ağlayalım. Yurdunuzdan yuvanızdan olduğunuzu, sizin için anlamlı olan ne varsa hepsini bırakıp yollara döküldüğünüzü düşününüz; arkamızda bıraktıklarınızın başına neler gelebileceğini, doğup büyüdüğünüz, toprağı, suyu, havasıyla uzviyetinizin bir parçası haline gelmiş topraklardan bin türlü hakaretle, zulümle sökülüp atıldığınızı düşününüz. Ne korkunç dram! Kosovalı Arnavutlar ve Türkler şimdi işte bu dramı yaşıyor. Hem de Devlet-i Aliye'nin kuruluşunun 700. yılını kutladığımız şu günlerde.. Onun yâdigârları, karada kalan su bitkileri...

"Karada kalan su bitkileri" benzetmesi İvo Andriç'e aittir. Nobel sahibi bu Sırp yazarın *Drina Köprüsü* adlı meşhur romanında çarpıcı bir sahne: Balkan Harbi'nden hemen sonra, kasabanın yaşlı müslümanları Kapiya'da,

gazete okuyan bir gencin etrafını çevirmiş, onun Balkan haritasına bakarak yaptığı açıklamaları, sigaralarını içerek son derece üzgün bir halde dinlemektedirler. Balkan yarımadasının bölünüşünü gösteren haritadaki yılankavî çizgilerde bir şey göremeseler de sezgileriyle her şeyi anlamışlardır. Çünkü coğrafyayı kanlarında yaşamakta, dünyanın biçimini uzviyetlerinde hissetmektedirler. İhtiyarlardan biri gazete okuyan gence "Üsküp kimin olacak?" diye sorar; "Sırbistan'ın" cevabını alınca derin bir "ah" çeker. "Ya Selanik?", "Ya Edirne?" İhtiyarların aldıkları her cevaptan sonra çektikleri ahlar, "kadınlarda ve zayıf insanlarda olduğu gibi gürültücü ve hüzünlü sızlanmalar değil, sigara dumanıyla birlikte bıyıklarının arasından geçerek yaz havası içinde dağılan boğuk ve derin iç çekişlerdir". İvo Andrić şöyle devam eder:

"Bu ihtiyarların çoğu yetmişini geçkindi. Çocukluklarında Türk egemenliği Lika'dan, Kordum'dan İstanbul'a kadar; İstanbul'dan da tâ o uzak ve erişilmez Arabistan'ın çöllerle kaplı belirsiz sınırlarına kadar uzanıyordu (...) Bunu çok iyi hatırlıyorlardı. Ama hayatları süresince, Türk egemenliğinin Sırbistan'dan Bosna'ya, Bosna'dan da Sancak'a doğru çekildiğini de hatırlıyorlardı. İşte şimdi bu egemenlik, gözlerinin önünde, heves ve keyfine bağlı gelgit suları gibi azalmış ve birdenbire gözlerinden uzak yerlere çekilmişti. Ve onlar da sular çekildikten sonra, karada kalan su bitkileri gibi... aldatılmış... bırakılmış, kendi alını yazıları başbaşa kalmışlardı".

Başbaşa kaldıkları alını yazısı, kara bir yazıydı.

Bir Sırp milliyetçisi olan İvo Andrić, Balkan Harbi sırasında müslümanlara uygulanan soykırımdan ve insanlık tarihinin en dramatik göç hadisesinden hiç söz etmez. Yazık ki, başka milletin başına gelmiş olsa yüzlerce romana, şiire, filme, piyese vb. konu olacak bu büyük felâket, Mehmed Âkif'in *Hakkın Sesleri* istisna edilirse, edebiyatımıza hemen hiç yansımamıştır. Milletimizin başına

gelenleri içi kan ağlayarak insanlığın yüzüne haykıran
Âkîf'in dile getirdiği zulüm sahneleri, muhtemelen, şu
anda aynen yaşıyor:

Dipçik altında ezilmiş, paralanmış kafalar
Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler
Kimbilir hangi şenâatle oyulmuş gözler
(...)
Süngülenmiş, kanı donmuş nice binlerce beden
Nice başlar, nice kollar ki cüdâ cisminden
Beşiğinden alınıp parçalanan mahlûkât
Sonra nâmusuna kurban edilen bunca hayat!
Bembeyaz saçları katranlara batmış dedeler
Göğsü baltayla kırılmış memersiz vâlideler
(...)

Bakalım, yavrusu uğrar mı deyip karnından
Canavarlar gibi şişlerle kızarmış nice can
İşte bunlar o felâketzedelerdir ki, düşün
Kurumuş ot gibi doğrandı bıçaklarla bütün.

Bu sahnelerin anlatıldığı manzumede "Tükürün!" diye başlayan ve "Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!" mısraıyla biten bir bölümü vardır ki, "dehşet"tir.

Âkîf'in maskeli vicdanına tükürdüğü asır, son demlerinde gerçeği gördü; Bosna'da göremediği gerçeği. Fakat galiba çok geç!

KIERKEGAARD'A GÖRE İBRAHİM KISSASI

Zaman, 31 Mart'99

KURBAN BAYRAMI'yla İbrahim peygamber ve oğlu kıssası arasındaki ilişkiyi herhalde bilmeyen yoktur. Hazreti İbrahim, rüyasında oğlunu boğazladığını görür; bu bir ilâhi emirdir. İkisi de emre uyarlar; İbrahim oğlu İsmail'i alnı üzerine yıkar, bıçağı boğazına tam çalacaktır ki, "Yâ İbrahim, rüyana sadakat gösterdin. Şüphesiz ki

biz iyi hareket edenleri mükâfatlandırırız" diye ilâhî bir nida işittir. Ardından İsmail'in yerine "büyük bir kurbanlık fideye" gönderilir (Saffât, 101-106). İbrahim "bu muazzam imtihan"dan yüzünün akıyla çıkmıştır.

Ahd-i Atik'te de (Tekvin, bab. 22) daha ayrıntılı bir biçimde ve bazı farklarla (mesela kurban edilmek istenen oğul İsmail değil, İshak'tır. *Kur'an-ı Kerim*'de oğulun adı geçmez, fakat gelenekte İsmail olarak kabul edilir) yer alan bu kıssa üzerinde bir zamanlar "trajedi" kavramı açısından bir hayli düşünmüştüm. Bayrama girerken yeniden aklıma takıldı; rahmetli Erol Güngör'ün yıllar önce Sören Kierkegaard'ın *Korku ve Titreyiş*'inden çevirdiği bir bölümde bu kıssanın analiz edildiğini hatırladım. Varoluşçu Kierkegaard, bir vaizin kilisede anlattığı kıssayı, İbrahim'in "Allah'ı, sahip olduğu 'en iyi şey'i, yani oğlunu feda edecek kadar sevdiği" argümanı üzerine dayandırdığını (ki genellikle öyle yaparlarmış) farzederek şu soruyu sorar: "Ya vaizi dinleyenlerden biri anlattıklarının etkisi altında kalır da evine gidince aynı gerekçeyle İbrahim'in yaptığını yaparsa?"

Adam ya idam edilir, yahut tımarhaneye tıklılır.

İbrahim peygamber oğlunu boğazlamış olsaydı, Kierkegaard'a göre, hukuk ve ahlâk açısından cinâyet işlemiş olacaktı; halbuki din açısından bakıldığında, yaptığı iş, Allah'a duyduğu sevginin büyüklüğünü kanıtlamak için ilâhî bir emri yerine getirip oğlunu kurban etmekten ibarettir. "İşte, diyor Danimarkalı filozof, dehşet bu tezattadır ve (kilise vaizinin aklına bile getirmedeği) bu tezat hesaba katılmadıkça İbrahim anlaşılamaz".

Kierkegaard, daha sonra trajikomik yanımlara yol açmaması için, kendini vaizin yerine koyarak, bu kıssayı nasıl anlatabileceği üzerinde kafa yoruyor. Mesela, diyor, İbrahim'in sahip olduğu Allah korkusunun büyüklüğünü, ne kadar mümin ve elçi olarak seçilmeye ne kadar lâyık bir insan olduğunu göstermekle başlar, sonra İshak'ı ne kadar sevdiğini anlatırdım. Öyle anlatırdım ki; Danimar-

ka krallığının içinde hiçbir baba kendi oğlunu o kadar sevdiğini iddia edemez, dolayısıyla kurban etmeyi düşünemezdi.

Fakat bu konuda hiçbir yorum Kierkegaard'ı tatmin etmez; İbrahim kıssası üzerinde düşündüğü zaman, neredeyse kendini kaybetmektedir:

"Her defasında İbrahim'in hayatının özü olan o muazzam paradoks gözümün önüne geliyor, her defasında geriliyorum, ve düşüncem, bütün tutkusuna rağmen kıl payı ileri gitmiyor (...) Dünyada büyük ve asil diye hayranlık duyulan şeylerin yabancısı değilim, ruhum bunlarla bir bağ kuruyor. O kahramanların benim dâvam yolunda mücadele ettiklerine bütün kalbimle inanıyorum ve bir kahramanın eylemine baktığım zaman kendi kendime jam tua res regitur diye bağınıyorum. Kendimi kahramanın yerine koyuyorum, ama İbrahim'in yerinde kendimi düşünmüyorum; yükseldikçe düşünüyorum".

Daha sonra, Moria dağına gidip oğlunu kurban etmekle kendisinin görevlendirildiğini farzeden Kierkegaard nasıl davranacağını ve görevi yerine getirdiği takdirde yaptığı işin nasıl karşılanabileceğini düşünmeye başlıyor. Doğrusu, vardığı açık seçik bir sonuç yok. İbrahim peygamberin fiilini aklı ve ahlâkı aşan bir fiil olarak görüyor ve anlamaya çalışıyor, o kadar.

Peki ben bunları niçin anlatıyorum? İnsanların kurbanı sadece fakirlere taze et dağıtıp sevap kazanma eylemi olarak gördükleri, arkasındaki derin felsefeyi düşünmeye (akletmeye) hiç yanaşmadıkları endişesine kapıldığım için..

Belki de yılda bir kere kurban kesmemizin istenmesi, bizi "o muazzam imtihan" üzerinde düşündürmek içindir. Ne dersiniz?

Zoraki Diplomat ARNAVUTLUK'TA

Zaman, 3 Nisan'99

Bu asrın başlarında Avusturya, İtalya, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti aleyhinde yaptıkları propagandalarla bağımsızlık sevdasına düşen Arnavut milliyetçileri, İttihat ve Terakki'nin gönderdiği tecrübesiz ve komitacı ruhlu valilerin ahmakça işlerini fırsat bilerek isyan fitilini ateşlemişlerdir (1910). O tarihlerde bir Devlet-i Aliye memuru için Arnavutluk deyince akla ilk gelen, âni bir hançer darbesiyle yahut nereden geldiği belli olmayan bir kurşunla ölmektir. 1934 yılında Tiran'a büyükelçi olarak gönderilen "zoraki diplomat"* Yakup Kadri Karaosmanoğlu, aradan yirmi yıl geçmiş olmasına rağmen aynı endişelerle yola çıkar. Üstelik itimatnamesini Kral Zog'a Rıza Paşa'nın yirmi iki yıl önce misafir olarak davet edilip öldürüldüğü konakta verecektir.

Yakup Kadri, Draç'ta karaya çıkınca boşuna endişelendiğini anlar; çünkü kendisini karşılayanlardan hemen hepsini İstanbul'dan tanımaktadır. Sanki çocukluğunda ve gençliğinde yaşadığı bir yere yıllar sonra geri dönmüştür. Güzel Türkçe konuşan insanlar ve tanıdık bir çevre. Hiç beklemediği bir saygı ve sevgi hâlesiyle kuşatılan Yakup Kadri, "Tiran yoluna revan olduğumuz zaman, âdeta kır gezintisine çıkmış bir aile halinde idik" diyor ve şöyle devam ediyor:

"Ne hoştu Draç'la Tiran arasındaki yol, tıpkı bizim Ege sahillerine benziyordu. Hafif inişler çıkışlar, serin derecikler, sağlı sollu küme küme korular, beyaz badanalı evleriyle küçük küçük köyler bana hep çocukluğumun geçtiği o yerleri hatırlatıyordu. Elimi otomobilin penceresinden uzatıp her yanı okşayışım geliyordu"

* Yakup Kadri'nin *Zoraki Diplomat* adlı hatıratının birinci baskısı 1955 yılında, ikinci baskısı ise Bilgi Yayınevi tarafından 1967 yılında yapılmıştır.

Zoraki diplomat, asıl şaşkınlığı itimatnamesini sunmak için beklediği yirmi gün içinde çevreyi gezerken yaşayacaktır. Her sabah öğleye doğru, eşiyile birlikte, yan ucunda küçücük bir Türk bayrağının çırpındığı elçilik otomobiline atlayıp dere tepe gezmekte, yollarının üzerindeki mandıralara, izbe köylere uğrayıp hoşlarına giden bazı kır kahvelerinin çardakları altında oturmakta, yerlilerle sohbet etmektedirler. Az da olsa Türkçe konuşanlarla karşılaşmışlardır, fakat yedisinden yetmişine herkesten öyle samimi bir yakınlık görürler ki, bütün Arnavutluk'ta Türkçe konuşmadan da anlamak, ahbaplık etmek mümkündür. Kendisini dinleyelim:

"Çok defa aramızda göz yaşartıcı dostluk sahneleri bile oluyordu. Bir gün Elbasan civarında ihtiyar köylülerden biri ağır ağır arabamıza yanaşmış ve ay yıldızlı kırmızı bayrağı 'Osmanlı, Osmanlı!' deyip alnına, yüzüne, gözlerine sürerek öpmüştü. Başka bir gün, gene yaşlı bir çoban bizi uzun uzun, tatlı tatlı -âdeta hasretle- seyrettikten sonra şoförümüze dönüp 'Bu, İstanbul'dan Tiran'a yeni gelen Paşa mı?' diye sormuştu. Öyle fukara çocuklara rastlıyorduk ki, bize demet demet kır çiçekleri hediye ediyorlar ve kendilerine para vermek istediğimiz zaman mahcup mahcup reddederek çekiliyorlardı".

Yakup Kadri, "Bu güzel bir memleket ve bu asil bir milleti" dedikten sonra "Acaba bize uzaktan niçin o kadar kötü görünmüşlerdi?" diye soruyor ve bu sorunun cevabını resmî Arnavutluk'u ve dayandığı "yüksek sınıf"ı tanıdıktan sonra verebildiğini söylüyor. Ancak verdiği cevap, resmî Türkiye'nin görüşlerini yansıtmakta, ay yıldızlı bayrağı alnına, yüzüne, gözlerine sürerek öpen yaşlı Arnavut'un davranışını açıklamamaktadır:

"Zira görecektim ki resmî Arnavutluk'un bütün kadrosunu Yıldız Sarayı'nın silâhşorları yahut onlara benzer kimseler teşkil etmekte, yüksek sınıfın başlıca unsurları da Boğaziçi yalılarında har vurup harman savuran Rumeli

eşrafı dediğimiz aileler içinden çıkıp gelmektedir. Bunlara, bir de eski Bâbiâli memurlarını katarsanız tam bir Osmanlı Devleti'nin bütün o köhne ve çirkin mimarîsi yeniden meydana çıkmış olur".

Yakup Kadri, buna rağmen, Tiran'da sekiz aya varan elçiliği sırasında, başta Kral Zog olmak üzere -ki okuyucularından biridir ve en sevdiği roman *Nur Baba*'dır- bütün hükümet adamlarından ve tanıma fırsatı bulduğu beyzâdelerden sadece nezâket ve ikram gördüğünü söyler.

Ben, bugün büyük acılar çeken Arnavutluk halkının hâlâ öyle saf, temiz ve Osmanlı geçmişine saygılı olduğunu zannediyorum. Büyük bir ekonomik kriz içinde bulunan ve Kosova'dan sürülüp çıkarılan yüzbinlerce mülteciyi barındırmak gibi çetin bir problemle karşı karşıya kalan Arnavutluk'a yardım elini uzatmak boynumuzun borcudur.

Abdülhamid Düşmanlarının Mukaddes Kitabı

Zaman, 10 Nisan'99

HATIRLAR mısınız bilmiyorum, bir yıl kadar önce Erol Üyepazarcı'nın *Korkmayınız Mr. Sherlock Holmes* adlı kitabından söz etmiştim. Polisiye romanın Türkçe'deki macerasından vukufî söz ediyordu.

Üyepazarcı, kuşe-i uzletini nicedir kitaplarla paylaşan, kendi tabiriyle "mecânîn-i kütüp"ten değerli bir araştırmacı. Özellikle ilgilendiği kitaplar arasında polisiye romanlar ve büyük haksızlığa uğradığına inandığı Sultan II. Abdülhamid'le ilgili olanlar birinci sırayı alıyor. Kütüphanesinde Abdülhamid, hakkında Türkçe ve bildiği yabancı dillerden çok sayıda kitap var. Yirmi yıldır bunları dikkatle okuyup notlar almış ve bu okumaları sırasında

Abdülhamid düşmanlarının kitab-ı mukaddesi sayılabilecek bir kitabın bulunduğunu tesbit etmiş. Büyük hükümdar hakkındaki bütün olumsuz hükümlerin ve iddiaların kaynağı olan bir kitap: *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul* (Paris 1907). Yazarı bir Fransız, Paul Fesch.

Kitabı yazmadan önce İstanbul'a gelerek burada yaşayan Avrupalılarla, levantenlerle ve Abdülhamid muhalifleriyle görüştüğü anlaşılan Fesch'in Sultanzâde Sabahaddin Bey'le, yani Prens Sabahaddin'le de yakın ilişki kurduğunu belirten Erol Üyepazarcı, bu "merakâver" keşfini genel okuyucuyla paylaşmak istemiş. Ama kitapta anlatılanlar yenir yutulur cinsten şeyler değil.

Üyepazarcı, uzun zamandır elinin altında olan bu kitabı tek bir kelimesini bile atmadan Türkçe'ye çevirmek gerektiğini düşünmüş; bu konuda rahmetli Alaeddin Eser de kendisini cesaretlendirince çalışmaya koyulmuş. Gerektikçe düştüğü notlarla yazarın yanlış mantığını, hatalı yaklaşımlarını ve bilgi hatalarını göstererek...

Tipik Avrupaî çifte standardı yansıtan kitapta, Paul Fesch, kendini aynı zamanda bir Türk dostu olarak göstermeye gayret ederek "ağabey" nasihatlerinde bulunmayı da ihmal etmiyor; mesela kurulmasını teklif ettiği mecliste azınlıklara mensup bütün üyelerin kendi dilleriyle konuşmasına izin verilmesini tavsiye ediyor. İş, Abdülhamid'in annesinin, hatta bir dipnotunda babasının Ermeni olduğunu iddia edecek kadar ileri götüren Fesch'e göre, bu "Kızıl Sultan"ın öldürtüp Haliç'e attırdığı insanların sayısı o kadar çokmuş ki, gemiler bu yüzden demir atamazlarmış, çünkü çapaları cesetlere takılırmış.

Erol Üyepazarcı, bu orientalist masalların kitabın ciddiyeti hakkında yeterince fikir verdiğini söyledikten sonra "Bunlar, ünlü İngiliz başbakanı Gladstone'dan başlayıp gelişen 'Kızıl Sultan' mitinin nasıl geliştiğinin ve Osmanlı'nın başına sürekli çorap ören batı emperyalizminin olayları perdelemek ve belki de vicdanını rahatlatmak için sorunu nasıl çarpıttığının kanıtlarıdır" diyor.

Erol Bey, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. tarafından yayımlanan tercümesinden lütfedip bana da bir nüsha göndermiş. Tabii hemen okumaya başladım; bakalım sinirlerim ne kadar dayanabilecek.

BİLGE BİR AKSAKALDAN ŞİİRLER

Zaman, 17 Nisan'99

TÜRKİYE dışındaki Türklerin edebiyatıyla az çok ilgilenmiş olanlar Hamid Nutki adını çok iyi bilirler. İran'da *Varlık* dergisinin kurucuları arasında yer almış, sadece şiirleriyle ve araştırmalarıyla değil, Yahya Kemal gibi, geniş tarih bilgisi ve etkileyici sohbetiyle de tanınan bir ilim, kültür ve edebiyat adamı.

1920 yılında Tebriz'de doğan ve halen İngiltere'de yaşayan Hamid Nutki'nin Yavuz Akpınar tarafından yayına hazırlanan *Her Rengden* adlı şiir kitabı Atatürk Kültür Merkezi tarafından Ankara'da, 1996 yılında yayımlanmıştı. *Min-İlin Sonu* (Bin Yılın Sonu) da yine Yavuz Akpınar tarafından hazırlandı ve Ötüken Neşriyat tarafından Türk okuyucusuna sunuldu. Kitap, Nutki'nin Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi karışımı denebilecek bir Türkçe'yle yazdığı şiirlerden oluşuyor. Türkiye neşrinde bu dile hiç dokunulmadığı gibi, Hamid Bey tarafından kullanılan alfabe de muhafaza edilmiş; bizim alfabemizde bulunmayan iki harfe, kaf (q) ve bir gırtlak sesi olan hı (x) harflerine de yer verilmiştir. Mesela korku kelimesi, Hamid Bey'in kitabında şöyle yazılıyor: Qorxu. Kitapta, Türkiye Türklerinin bilmediği kelimelerin karşılıkları da verilmiş.

Nutki'nin şiiri, az sayıda kelime öğrenildiği takdirde, rahatlıkla anlaşılabilir, serbest olduğu için ilk bakışta modern gibi görünse de, köklerine bağlı, ibhamdan uzak duran, yani rahat anlaşılabilen ve ses olarak çok iyi hissedilen, hikmete daha yakın; bununla beraber, genel olarak

Azerbaycan şiiri içinde farklılığı ile hemen göze çarpan etkileyici bir şiir... Hikmete daha yakın dedim; çünkü Hamid Bey, 1920 doğumlu olduğuna göre, seksenine varmış, hiç şüphesiz bu uzun ve verimli ömrün zengin tecrübeleri içinden konuşan bilge bir "aksakal"dır ve *Min İlin Sonu*, onun son şiirlerini ihtiva etmektedir.

Türkiye şiiri Avrupa şiirinden fazlaca etkilendiği için çok farklı bir yönde gelişmiş, dünyaya açık bir şiirdir. Türkiye dışındaki Türk dünyasının şiiri uzun süre kendi içine kapanmış, kendi şartları içinde ve kendi kaynaklarıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Bu yüzden "ses" olarak gelişirken modern insanın arayışlarını, endişelerini, korkularını ve "duruş"unu, kısaca moderniteyi ifadede eksikleri olan bir şiirdir. Türkiye'deki şiir akımlarının da bir hayli geriden takip edildiği anlaşıyor. Şehriyar, Hamid Nutki'nin İstanbul'a gideceğini öğrenince ona Tefik Fikret'in şiir kitaplarını ısmarlamış.

Hamid Nutki, altı yıl kaldığı Türkiye'de Türk şiirini, Amerika'da ve İngiltere'de bulunduğu yıllarda da dünya şiirini yakından tanımıştır; şiirindeki farklılığın kaynağı bu olsa gerek.

Kitabın başında Yavuz Akpınar'ın geniş bir incelemesi de bulunuyor. Bu incelemeden Hamid Nutki'nin Şehriyar'ın da yakın dostlarından olduğunu, Türkiye'de 1940'larda hukuk doktorası yaptığını, İran'da önemli görevlerde bulunduğunu, iletişim bilimleri alanında uzmanlaştığını, Tahran'da kurulan İletişim Bilimleri Fakültesi'nde ders verdiğini, 1972 yılında Amerika'ya gönderildiğini ve bu alanda çeşitli üniversitelerde çalışmalarda bulunduğunu, 1983'te aynı fakültenin dekanlığına getirildiğini, 1989 yılında Edinburgh Üniversitesi'ne araştırmacı öğretim üyesi olarak davet edildiğini, ülkesinde 1994 yılında "Yeni İletişim ve Halkla İlişkiler Bilim Dalının Atası" ünvanına layık görüldüğünü vb. öğreniyoruz.

İran'da Türk şiirinin modernleşmesinde öncü rolü oynayan Hamid Nutki'nin şiir kitabını şiir severlere tavsiye ediyorum. Azeri Türkçesi'nin eşsiz musikisini duymaya çalışarak okurlarsa büyük zevk alacaklarından eminim.

"UNİVERSİTAS LİTTERARUM"

Zaman, 19 Nisan'99

BAŞKALARINI bilmem ama, ben, "üniversite" kavramının Türkiye'de hiç mi hiç anlaşılmadığı kanaatindeyim. Sanki üniversite deyince YÖK üyelerinden öğretim üyelerine ve öğrencilere kadar, herkes belirli alanlarda ihtisas bilgisi veren yüksek okulların toplamını anlıyor. "Peki, öyle değilse nedir?" sorusunu soracağınızı elbette biliyorum.

Hiç şüphesiz, tıptan hukuka, dilden tarihe, fizikten kimyaya kadar birçok ihtisas dalı çeşitli fakültelere emanet edilmiştir. Bu ilimler, bu fakültelerde teorik olarak en yüksek seviyede tedris edilir. Ancak bir üniversite, belli alanlardaki bilgileri fakültelerde öğrencilere nakletmek suretiyle fonksiyonunu icra etmiş sayılabilir mi? Bir öğrenci için de belli bir ihtisası edinmiş olmak, üniversite mezunu olmak için yeterli midir?

Bu sorular öteden beri zihnimi meşgul ediyordu. Bugüne kadar beni tatmin eden bir cevap da bulabilmiş değilim. Ancak geçenlerde eski dergilerden birini, Yücel'i tararken Birincikânun 1935 tarihli 10. sayısında Ord. Prof. Dr. Richard Höning'in "Üniversite tahsilinin mânâsına dair" başlıklı makalesi dikkatimi çekti. 1930'larda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde görev yapmış bir felsefe profesörü olan Höning, üniversitenin hümanizma akımının bir sonucu olarak doğduğunu ve amacının her şeyden önce insanlık şerefini korumak, aklı ve beşerî kabiliyetleri geliştirmek, insan oluşun şuur ve idrakini

kazandırmak olduğunu söylüyor. "Üniversitas" kelimesi bunun için tercih edilmiştir; "üniversitas litterarum", yani "bütün bilgi". Bu fikre, modern çağın bir ihtisas çağı olduğu ve bütün bilgiyi edinmenin imkânsızlığı ileri sürülerek itiraz edilebilir. Ancak mevcut ilimlerin ortak bir köke irca edilebileceği ve bu kök kavranıp şuura mal edilmedikçe sözkonusu ilimleri asıl mânâsında edinmenin de mümkün olmayacağı, kim ne derse desin, muhkem bir kazıyedir.

"Bu kök, diyor Richard Höning, hakiki bilgiye erişmeye çalışmaktan ibarettir". Bu çalışma önceleri felsefe diye anılıyor ve tek tek bütün ilimlerin temeli olarak kabul ediliyordu. İlimler, bugün müşterek kökleri olan felsefeden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da, ilim yapmak için her zaman felsefenin iki esas şekline, "nazarî düşünme usulü" (epistemoloji ve mantık) ve "amelî hareket usulü"ne (ahlâk) ihtiyaç vardır. Üniversite eğitimi yapan herkes, seçtiği fakültede edindiği ihtisasa ilâve olarak mutlaka bu metodları edinmelidir. Hiçbir disiplin, mantikî düşünüş ve ahlâktan vazgeçemez. Hiçbir ciddi araştırmaya dayanmadan, sırf peşin hükümlerle küçümsediğimiz eski medreselerde son derece ciddi bir mantık ve ahlâk eğitimi vardı. Gerçi öğretilen Aristo mantığı idi, düşüncede yaratıcılığı önlüyor, fakat ciddi bir tutarlılık ve disiplin kazandırıyordu. Bilenler bilir; eski medreselilerin yazdıkları mantık bakımından son derece sağlam metinlerdir.

Höning'e göre, "akademik yurttaş"lar, yani üniversite eğitimi görmüş olanlar, bu eğitimden aldıkları güçle kültürü korumak ve milletin kültür servetinin kendilerine emanet edildiği şuurunu taşımak zorundadırlar. Bu şuur sadece belli bir ilim dalında ihtisas sahibi olmakla kazanılamaz. Fert önce bütün gücüyle seçtiği ilme bütün varlığını vakfetmelidir; buna vazife şuru denir. Sürekli olarak bu vazife şuruyla hareket etmek, sorumluluk duygusunun varlığını gösterir. Üniversite`eğitimine vazife şu-

uruyla atılan herkes, emanet aldığı kültür servetine karşı kendini sorumlu hisseder. "Akademik yurttaş olmak yüceltir, fakat aynı ölçüde borç yükler".

Mademki, önce medreseden, daha sonra Darülfünun'dan vazgeçilip "üniversite" olundu; o halde bu kavramın hakkını vermek gerekmez mi?

İmdi, aziz okuyucularım, bizim üniversitelerimizi bu kriterlere vurunuz, bakalım nasıl bir sonuç elde edeceksiniz?

ÇADIRDA SEMPOZYUM

Zaman, 28 Nisan'99

GEÇEN hafta sonunda Söğüt'teydik, Osmanlı Devleti'nin beşiğinde.

Kuruluş yılları ve coğrafyası beni her zaman çok heyecanlandırmıştır. 1000 Temel Eser dizisinin yirmi üçüncü kitabı olarak 1970 yılında yayımlanan *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*'ni defalarca okumuştum. Sisler içinde ve efsanelerle karışık bir tarih. Belki şaşıracaksınız; böylesi tarih dönemleri bana daha cazip geliyor; hayalgücümü rahatlıkla harekete geçirip kendime orada bir yer bulabiliyorum. Söğüt'e doğru ilerlerken otobüsün arkasına geçtim ve gözlerimi kapayıp Ertuğrul Gazi'yi, oğulları Osman'ı, Gündüz'ü, Sarı Yatu'yu, gaza yoldaşları Konur Alp'i, Akça Koca'yı, Samsa Çavuş'u, Şeyh Edebalı'yi, Dursun Fakı'yı hayalimde canlandırmaya çalıştım; birlikte Bizans tekfurlarına karşı seferlere çıktık.

Sonra Bursa'nın fethi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr, Kosova.. Kosova'yla birden gerçeğe uyandım.

Derken karşıdan Bilecik göründü; hiç de bir efsane şehrine benzemiyordu. Bütün Anadolu'yu görüntü kirliliğine boğan çirkin yapılaşma bu şehirceğizde de hâkimiyetini ilan etmiş görünüyor. Zaten Millî Mücadele yıllarında Yunanlılar tarafından yakılan eski Bilecik sadece

kalıntılardan ve son yıllarda değerli vali Refik Öztürk'ün gayretiyle etrafına çekidüzen verilen Şeyh Edebalı türbesinden ibaret. Bu türbe ve çevresi, on iki yıl önce ziyaret ettiğimde tam bir harabe halindeydi, şimdi ise bakımlı, bölgede yaşayan insanların gelip dinlenebilecekleri hoş bir mekân haline gelmiş; ama itiraf ederim, benim muhayyilemi eski haliyle daha güçlü bir biçimde zaptetmişti.

Bana sorarsanız, Türkiye'de uygulanan restorasyon kriterleri ciddi bir biçimde gözden geçirilmelidir.

Söğüt'te de aynı hayal kırıklığına uğradım. İnsan, kuruluş devirlerinin havasını teneffüs edebileceği bir şeyler arıyor. İnanır mısınız, şöyle güzel, eski bir ev bile göremedim. Ertuğrul Gazi'nin türbesi dışında, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin burada doğduğuna şahadet edecek hemen hiçbir şey yok. Bereket versin, türbenin bulunduğu alana biri etrafı açık, diğeri kapalı iki Türkmen çadırı kurulmuştu. Meğerse, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından düzenlenen "Osmanlı Devlet Anlayışında Hoşgörünün Yansıyan Yüzü" konulu sempozyum bu çadırlarda yapılacaktı. Çadır ve sempozyum kavramları arasındaki kan uyuşmazlığı hemen farkediliyor. Kurultay veya Divan daha yakışık alırdı.

Çadırdaki sempozyum bize şu gerçeği acı bir biçimde hissettirdi: Hepimiz bağdaş kurmasını unutmamız. Yaklaşık üç saat süren sempozyum bittiğinde hemen herkesin bacakları tutulmuştu. Doğrusu çadırdaki sempozyum fikri fena değildi ama, bir defalığına.. Söğüt'ün âcilen bir kültür merkezine ihtiyacı var. Söğütlüler, mevcut durumuyla son derece kullanışsız bir mekân olan sinemayı bir kültür merkezi haline getirmek istiyor, bu konuda Kültür Bakanlığı'nın himmetini bekliyorlar. İlçenin çalışkan kaymakamı Ahmet Mailoğlu ile çiçeği burnunda MHP'li belediye başkanı Halil Aydoğdu, hayalleri ve projeleri olan iki genç adam. Biraz imkân sağlandığı takdirde, Söğüt'ü tarihî misyonuna yaraşır bir noktaya getirecekler.

Söğüt'ten söz edilince, her yıl eylülün ikinci haftasının son üç gününde yapılan Ertuğrul Gazi Şenlikleri'ni unutmak olmaz. Her alanda geleneksizleştirilen Türkiye'de, yaklaşık yedi yüz yıldır aralıksız devam eden böyle bir geleneğin varlığı insanı şaşırtıyor. Karakeçili Türkmenler, her yıl, hiç aksatmamacasına, Bilecik'ten, Ahlat'tan, Ankara'dan, Urfa'dan, Kütahya'dan, Adapazarı'ndan gelip Söğüt'te buluşuyor, türbenin bulunduğu alanda çadırlarını kurup ataları Ertuğrul Gazi'yi anıyorlar. Bu, inanılmaz bir şey. Yetkililer, beş altı yıldır Türkmenistan'dan da kalabalık grupların geldiğini ve törenlere Türkmenbaşı'nın özel bir ilgi gösterdiğini söylediler.

Abdülhaluk Çay'ın yazdığına göre, şenlikler daha önce Nevruz'da yapılmıyordu. Sultan Abdülhamid devrinde bu, hükümdarın tahta çıkış tarihi olan 19 Ağustos'a alınmış; kırk yıldır da eylül ayında yapılmıyordu. Abdülhamid dedim de.. Söğüt'te her yerde onun damgasını görmek mümkün.

Dönüş'te Küre'ye, Dursun Fakı'nın türbesine de uğradık. Bir tepenin üzerinde, yakınlarda yeniden yapılmış bir türbe. Onlar, Türkistan'dan kopup gelmiş, yüksek tepelere kartallar gibi tüneyip hep uzaklara bakmışlar. Bir dostumun dediği gibi, hakikaten buralardan bakınca, insanda uzakları fethetme arzusu uyanıyor.

Bir gün gidip gezin oraları, o tepelerden bakın, bana hak vereceksiniz.

EĞİTİM SİSTEMİ VE AHLÂK

Zaman, 3 Mayıs'99

"FLAŞ.. flaş.. flaş.. ÖSS iptal edildi!" Cumartesi akşamı televizyonlarda önce altyazı olarak geçen bu haberin yüzbinlerce genci ve ailelerini nasıl etkilediğini tahmin etmek zor değildir. Aylarca ağır bir stres altında nefes almadan çalıştınız, kendinizi artık hazır hissediyorsunuz ve

heyecanınız doruk noktasında; bir an önce sınava girip rahatlamak, gezmek, uyumak, eğlenmek istiyorsunuz. Fakat bir haber bütün planlarınızı altüst ediyor. Çalışmadan, yorulmadan, göz nuru harcamadan haksız bir biçimde istedikleri üniversitelere girmek isteyenler yüzünden vurgun yemişe dönüyorsunuz. İsyan etmez misiniz?

Gençler öfkeli; ama sınavın iptal edilip yeni sorular hazırlanarak ileri bir tarihte yapılması gerekiyordu. Esasen soru kitapçıklarının çalındığı tesbit edildikten sonra yapacak bir şey kalmıyor. Bunun binlerce genci mağdur ettiği, hatta bazılarını psikolojik bunalıma sürükleyeceği doğrudur. Ancak sınavın iptal edilmemesi halinde bazı gençler ahlâk dışı bir yoldan, hiç hak etmedikleri üniversitelerin en iyi fakültelerine yerleşecek, aylardır çalışan gençler ise büyük bir haksızlığa uğramış, bazıları onlar yüzünden dışarıda kalmış olacaktır.

Vahim olan, Türkiye’de bu yola sık sık tevessül edilmesidir. Sorularının çalınması yüzünden kaç sınavın iptal edildiğini bilmiyorum ama, küçümsenemeyecek sayıda olsa gerek. 1970’lerin başında benim de girdiğim bir sınav iptal edilmişti. Tabii, bunlar sadece tesbit edilebilenler! Son teşebbüsün çok acemice yapıldığı, torbayı kesen kişinin elini de kesip bir yığın iz bırakmasından anlaşılıyor.

Sizi bilmem ama, benim aklıma hastalarını yanlış tedavi ederek ölümlerine sebep olan doktorların, şehirlerde görüntü kirliliği yaratan mimar ve mühendislerin, başarısız öğretmenlerin, mecliste yumruğunu konuşturan milletvekillerinin vb. mezun oldukları üniversitelere çalınmış soruları ele geçirerek girmiş olabilecekleri geliyor! Ne yazık ki, artık hep böyle bir şüphe taşıyacağız.

Daha da vahim olan, çalınmış soruların cevap anahtarlarını kullanarak, hiçbir ahlâkî endişe hissetmeden hak etmedikleri üniversitelerde okumayı içlerine sindirebilecek olanların mevcudiyetidir. Eğer sınav iptal edilmeseydi, eminim, cevap anahtarı o gece yüzlerce adrese ula-

şacaktı. Hadiseyi YÖK Başkanı gibi "âdi bir zabıta vak'ası" diye geçiştirmek doğru değildir. Bence bu, eğitimcilerin, sosyologların, psikologların, din adamlarının vb. enine boyuna analiz etmeleri gereken bir patolojinin tezahürlerinden sadece biridir.

Mevcut eğitim sistemi, maalesef, çocuklarımıza hiçbir ahlâkî norm kazandırmadığı gibi aile çevresinde edindiklerini de ellerinden çekip almak istiyor. Bu ameliyenin tek amacı var: Eğitimi, dolayısıyla toplumu sekülerleştirmek; ne var ki bunu son derece hoyratça yaptığı için farkına varmadan bütün dinlerin ve ahlâk sistemlerinin birleştiği temel değerleri berhava ediyor: Sevgiyi, ferâgati, fedakârlığı, başkalarının haklarına riayeti (kul hakkı); dürüstlüğü, yardımlaşmayı, paylaşmayı.. Bir yazımda demiştim ki, "Mevcut eğitim sistemi, bırakın bu değerleri kazandırmayı, bırakın çevre ve tarih şuurunu, bu ülkenin çocuklarına anadilini bile öğretmiyor; onları en alt seviyede okur yazar edip aç kurtlar gibi salıyor sokağa!"

Ve hiç de âdil olmayan amansız bir yarış! Eğitim sisteminin öğretemediklerinden sorumlu tuttuğu çocuklar kucak dolusu paralar dökerek dershanelere akın ediyor. Bu yarışta asla öne geçemeyeceklerini anlayanlar da, hiçbir ahlâkî endişe taşıyorlarsa, önceki gün olduğu gibi soruları bir şekilde ele geçirip hedeflerine ulaşmaya çalışıyorlar. Yazık!

Peki, çocuklarınızın dershanelerde öğrendiklerini okullarında niçin öğrenemediklerini hiç düşündünüz mü?

KARL POPPER VE BİZ

Zaman, 12 Mayıs'99

HASAN CEMAL'ın *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım* adlı kitabını okurken altını çizdiğim cümlelerden biri de şu: "Bülent Ecevit de bir zamanlar Karl Popper'i önemsi-

yordu. Yanlış hatırlamıyorsam Mete Tunçay'a Bryan Maggie'nin Popper üzerine kitabını Türkçe'ye çevirten Ecevit'tir" (s. 183).

Maggie'nin *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* (Remzi Kitabevi, İstanbul 1982) zannederim, bu önemli filozofu anlamak isteyenlerin öncelikle okumaları gereken bir kitaptır. Popper'in siyaset felsefesini açıkladığı iki önemli kitabı da Türkçe'ye *Tarihselciliğin Sefaleti* (çev. Sabri Orman, İnsan Yayınları, İstanbul 1985) ve *Açık Toplum ve Düşmanları* (çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989) adlarıyla çevrildi.

İki büyük savaşa şahit olan ve totaliterliğin insanlığa ne büyük acılar çektiğini gören Karl Popper, hem tecrübelerine hem de metodolojik gerekçelere dayanarak açık toplum yapısını savunmuş, başta Platon olmak üzere bütün "tarihselci" filozofları eleştirmiştir.

Popper'a göre, akıl, mantık ve bilim, birbiriyle bağdaşmayan görüşlerin ileri sürülebildiği ve çatışan amaçların bir arada var olabildiği, herkesin problem niteliği taşıyan durumları araştırmakta, çözümlemler teklif etmekte ve hükümetlerce teklif edilen çözümleri eleştirmede hür olduğu, daha da önemlisi, hükümet politikalarının bu eleştiriler ışığında değiştirilebildiği açık ve çoğulcu bir toplum yapısına işaret etmektedir. Açık toplumun en önemli göstergesi, belli politikaları uygulayanların, bu politikalar başarısız olduğu takdirde, şiddete başvurulmaksızın uzaklaştırılabilmesi, farklı politikaları savunanların da işbaşına gelebilmesidir. Bunun için farklı görüşleri savunanların hiçbir engelle karşılaşmadan örgütlenebilmeleri, konuşup yazabilmeleri, basın ve yayın araçlarından faydalanabilmeleri ve Anayasa güvencesi altındaki hür seçimlerle işbaşına gelebilmeleri gerekir. Demokrasi budur; yani açık toplum ancak demokrasiyle mümkündür.

İki kitabında da eleştirme kavramı üzerinde özellikle duran Popper'ın *Açık Toplum ve Düşmanları*'ndaki şu

cümlelerini Türkiye'yi yönetenlerin ve yönetmeye talip olanların dikkatle okuyup ezberlemelerinde fayda vardır:

"Düşün yetkinliğinin sımı, eleştirme ruhudur, düşünsel bağımsızlıktır. Oysa bu durum, otoriterciliğin her çeşidi için aşılmazlığı ortaya çıkaracak güçlükler yaratır. Otoriteci genellikle kendi etkisine uyanı, inananı, dinleyeni seçecektir. Böyle yapmakla da ikinci sınıf tipleri seçmiş olur. Çünkü etkisine başkaldıranı, kuşkulananı, direnme cesareti göstereni dışarıda bırakır. Hiçbir otorite, düşünce cesareti olanların, yani kendi otoritesine omuz silkmeye cür'et edenlerin en değerli tipler olabileceklerini kabullenemez" (s. 135; bu paragrafı Hasan Cemal de eksik olarak nakletmiştir, s. 186).

Popper'ın aynı paragrafta ilgi çekici bir cümlesi daha var: "Parti önderinin 'adamım Cuma'sı nadiren yetenekli bir ardıl (halef) olur". Cuma, bilindiği gibi, kendisini ölümden kurtardığı için sonuna kadar Robinson Crusoe'ya sâdık kalan yerlidir. Bizde parti liderlerinin Cuma'ları daha çok sevdiklerini herkes biliyor. Sadece parti liderleri mi? Devlet de! Düşünenler, düşüncelerini ifade etme cesareti gösterenler -eğer düşünceleri aykırı nitelik taşıyorsa- başları "çağdaşlık" adına ezilmesi gereken adamlardır. Halbuki demokrasilerin sağlıklı işleyebilmesi için fertlere, dolayısıyla vatandaşlara ihtiyaç var, kölelere değil. Modernliğin olmazsa olmaz şartlarından biri fert (birey), diğeri özerk akıldır.

Türkiye'de olup bitenlere bir de Popper'ın gözüyle bakmak lâzım.

Şunu çok merak ediyorum: Bryan Maggie'nin *Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı* adlı kitabını çevirmesini bir bilim adamından rica eden başbakanımız sayın Bülent Ecevit bu filozofu okudu mu? Okuduysa mesela iktibas ettiğim paragraftaki fikirler hakkında ne düşünüyor?

Necip Fazıl

Zaman, 26 Mayıs'99

NECİP FAZIL hiç şüphesiz bir fikir ve mücadele adamı olarak da büyüktür ve yakın tarihimizde son derece önemli bir misyonun sahibidir. Ancak o, önce şairdi, kelimenin asıl mânâsında şair.. Şair olarak hissedip söylediklerini insanlar dün ve bugün olduğu gibi yarın da hep hissedecek ve onun diliyle ifade edecekler. Açıkçası, Necip Fazıl bütün zamanlar için geçerli, yani beşerî olanı söylemiştir. Geleceğe kendi şahsî sıkıntılarını, acılarını, arzularını, anlık hazları, sevinçleri vb. söyleyenler değil, beşerî olanı söyleyebilen şairler kalır ve onların sayısı çok azdır. Büyük şair, konuşmaya başladığı zaman onun dilinde aslında bütün bir geçmiş zaman konuşur ve gelecek zamana seslenir. Bana öyle geliyor ki, Necip Fazıl şair olarak ulaştığı bu noktayı hissederek *Çile*'sindeki şu dörtlükte güçlü bir biçimde ifade etmiştir:

Gece bir hendeğe düşercesine
Birden kucağına düştün: nerceğin.
Sanki erdim çetin bilmecesine
Hem geçmiş zamanın, hem geleceğin

Necip Fazıl, "böcekler gibi sadece arzu eden" ve bu süflî arzularla bedenî ihtirasların şiirini söyleyip hayat, sanat ve hakikat hakkında hiç fikir tasası çekmeyen şairleri "kuyruğu kıstırılınca ağlayan hayvancık"lara benzetir. Kendisi başından itibaren o türden şairlere benzememeye çalışmış ve ulvî olanın peşinde koşup onun mukaddes azabını çekmiştir:

Aylarca gezindim, yıkık ve şaşkın,
Benliğim bir kazan ve aklım kepçe
Deliler köyünden bir menzil aşkın
Her fikir içimde bir çift kelepçe.

Şair, Necip Fazıl'a göre, birbirine aykırı iki başı bulunan tuhaf bir yaratık gibidir, yani iki farklı eğilimi aynı anda taşır; "biri süflî ve mahkûm, diğeri ulvî ve hâkim. Şair bunların biriyle insanoğlunun en altında, öbürüyle de, nebiler ve veliler ayrı, en üstünde"dir. Bir şair hayatının bir döneminde süflînin, başka bir döneminde ulvînin peşinde koşabilir. Gençlik enerjisiyle içinin fokur fokur kaynadığı yıllarda yazdığı *Kadın Bacakları* gibi şiirlerini bunun için yok saymış ve kitaplarına almamıştır. Ancak birileri -son olarak Mina Urgan- ikide bir bu şiirleri hatırlatarak "Bakın bakın, sizinki bir zamanlar neler yazmış! Necip Fazıl asıl bunlarla şairdi!" gibi lâflar ederler.

Şurası bir gerçektir ki, Necip Fazıl o türden şiirlerinde de benzerleriyle mukayese edilemeyecek derecede üstündü. Ancak onun asıl şair kişiliği, hiç şüphesiz arayış sancısını dile getirdiği ve daha sonra ötelere kurcalayıp yedinci kat göğün esrarını aralamaya çalıştığı şiirlerindedir:

Yalvardım: Gösterin bilmeceme yol!
 Ey yedinci kat gök, esrarını aç!
 Annemin duası, düş de perde ol!
 Bir asâ kes bana, ihtiyar ağaç!

Aktardığım bu dörtlüklerin yer aldığı *Çile* şiiri dikkatle okunursa, Necip Fazıl'ın sadece şiir ve düşünce macerasını değil, aynı zamanda kâinat görüşünü ve poetikasını anlattığı farkedilecektir:

Ve çevre çevre nur, çevre çevre nur.
 İççe mimarî, iççe benlik;
 Bildim seni ey Rab, bilinmez meşhur!

....
 Kaçır beni âhenk, al beni birlik;
 Artık barınmam gölge varlıkta.
 Ver cüceye, onun olsun şairlik
 Benim gözüm büyük sanatkârlıkta!

....
 Biricik meselem, Sonsuz'a varmak..

Bana öyle geliyor ki, Necip Fazıl'ın kitaplarına almadıkları da dahil, bütün şiirlerini *Çile*'nin penceresinden bakarak yeniden okumak gerekir.

GOETHE'YE DAİR

Zaman, 5 Haziran'99

OSMANLI DEVLETİ'nin kuruluşunun yedi yüzüncü, Şeyh Galib'in ölümünün iki yüzüncü, Peyami Safa'nın doğumunun yüzüncü yılı olan 1999, meğerse büyük Alman şairi Goethe'nin de doğumunun iki yüz ellinci yılıymış. 1949'da, iki yüzüncü yılı dolayısıyla, Türkiye de dahil olmak üzere, bütün dünyada anılan ve hakkında yüzlerce kitap yayımlanan Goethe, sanırım bu yıl da doğum tarihi olan 28 Ağustos'tan itibaren kültür dünyasının önemli gündem maddelerinden biri olacak.

On sekizinci asrın ikinci yarısı ile on dokuzuncu asrın birinci yarısı, büyük yıldızların parladığı önemli bir tarih dönemidir. Haydn, Beethoven, Mozart, Paganini, De de Efendi, Goethe, Şeyh Galib, Mustafa Râkım vb. Goethe, Galib'den sekiz yıl önce doğmuştu. Şeyh Galib'in İstanbul'da *Hüsni ü Aşk*'ı yazdığı sıralarda Viyana'da da Mozart'ın *Saraydan Kız Kaçırma* operası sahneleniyordu. Mozart'la Beethoven'in mehter musikisinden etkilenecek yazdıkları Türk Marşlarına bakılırsa, Osmanlı kültürü inkırazına rağmen hâlâ çok güçlü ve etkiliydi. Ve Goethe, başta Hammer olmak üzere bazı şarkiyatçıların eserlerini okuyarak İslam'a ve İslam kültürüne büyük bir ilgi duymaya başlamıştı. *Batı-Doğu Divanı* (*Westöstlicher Diwan*) bu ilginin bir sonucudur.

Mozart ve Şeyh Galib gibi çağdaşlarının aksine çok uzun yaşayan Goethe (1749-1832), tozlu kitaplar arasına gömülüp hayattan kopmuş biri değil, ölümsüz eserindeki Faust gibi Mephisto ile bahse tutuşmuş, yani hayatı doludizgin yaşayan ve ömrünün sonbaharında bile, Hâmid gi-

bi "Karlar altında nev-bahârım ben" diyebilen, sınırsız te-cessüse sahip bir ilim, fikir ve sanat adamıydı; *Faust* dra-mında aralarındaki mücadeleyi anlattığı iki temayülü, Faust ve Mephisto'yu (şeytan) kendi şahsında bir araya getirmişti. Bunu, Goethe'nin alelâde mânasında şeytanla işbirliği olarak anlamamak gerekir. Şeytan, *Faust*'ta ve daha sonra mesela Muhammed İkbal'in eserlerinde, in-sanın iradesini hür bir biçimde kullanmasını sağlayan il-kedir. İkbal, Goethe'ye hayrandı; çünkü Faust tipi ile İslam dünyasını asırlık uykusundan uyandıracak "devamlı faaliyet halindeki insan" ideali arasındaki büyük benzerlikler vardır. Mevlânâ'da da şeytanı insanı faaliyete sev-keden ilke olarak anladığına dair ifadeler bulunabilir. Beşerî mânâda ilerleme, şeytanın iğvalarına karşı verilen sürekli mücadelenin sonucudur. *Faust*'un "Gökte Prolog" bölümünde Tanrı, Mephisto'nun talebini kabul ettikten sonra şöyle buyurur:

Gayretleri çok çabuk gevşer insanoğlunun
Mutlak rahatı ister biraz vakit geçince
Şeytanı yoldaş ettim ben de yanına onun
İtsin onu, uyarsın, o da yaratsın diye.

Goethe, tam da bu mısralarda ifade edildiği gibi, Mephisto'yu yoldaş edinmiş, ancak onun iğvalarını daha fazla çalışmak için vesile addeden ve bir bakıma Avrupa medeniyetinin "çalışma ve ilerleme" (sa'y ve terakki) ide-allerini kendi şahsında tecessüm ettirmiş, çok yönlü, tipik bir on dokuzuncu asır aydınıdır. Leipzig'de hukuk tahsil ederken bir yandan da fizik ve optik derslerine devam eder, ayrıca akademide bazı hocalardan resim dersleri alır, bu arada şiiri ihmal etmez. Strazbourg'da hukuk doktorasını hazırlarken de Tıp Fakültesi'ndeki anatomi derslerini hiç kaçırmadığı söylenir. Kısacası, müthiş bir öğrenme iştiağı vardır. Bir dâhi olduğu şüphe götürmez; filozof, şair, dram yazarı, romancı, ressam, estetik, botanikçi ve devlet adamıdır. Eski Yunan'dan İslam kültürü-

ne, Homeros'tan Hâfız-ı Şîrâzî ve Mevlânâ'ya kadar, insanlığın ortak mirasını temessül etmek için olağanüstü bir gayret gösteren büyük bir filozoftur.

Goethe'nin ölümü de etkileyicidir. Öleceği günün sabahı tarihi sorar; 22 Mart olduğunu öğrenince girmek üzere olan ilkbaharı hatırlar; çünkü bahar onun için hayat ve ışık kaynağıdır. Kendinden geçtikten sonra yakın dostu Schiller'in adını ve bir zamanlar âşık olduğu güzel bir kadının güzel ve kıvrıkcık saçlı başını sayıklar, bütünüyle hareketsiz kalıncaya kadar sağ eliyle havada birtakım harfler ve şekiller çizer. Son sözleri ise şöyledir:

"Kepenleri açınız. Daha aydınlık olsun; ışık, daha çok ışık!"

Puşkin

Zaman, 12 Haziran '99

KIRIM Türklüğünün beşiği olan Bahçesaray'da bir zamanlar hanların oturduğu sarayın Çeşmeli Avlusu'nda iki çeşme vardır: 1733 tarihli Altın Çeşme ve 1763 tarihli Gözyaşı Çeşmesi. Kırım Giray'ın eşi Dilara Bikeç için yaptırdığı Gözyaşı Çeşmesi gören herkesi derinden etkilemiştir; özellikle şairleri, mesela Polonyalı Adam Mickiewicz ve Rus edebiyatının asıl kurucusu sayılan Alexandre Sergeyeva Puşkin'i..

Bundan tam iki yüz yıl önce, 6 Haziran 1799'da Moskova'da doğan ve Rus edebiyatının asıl kurucusu olarak kabul edilen Puşkin, baba tarafından Rusya'nın en eski ve asil ailelerinden birine mensuptur. Annesi ise Habeşistan'dan bir şekilde İstanbul'a getirilip köle olarak satılan ve daha sonra kendini Rus Çarı Büyük Petro'nun sarayında bulan bir zencinin torunudur. Soyunun Kartaca kralı Anibal'a kadar uzandığı iddia edilen siyahî İbrahim, yani Puşkin'in anne tarafından dedesi, Büyük Petro'nun himayesinde Abram Anibal adıyla generalliğe

kadar yükselir. Puşkin, *Büyük Petronun Arabı* adlı eserinde dedesinin bu heyecan verici hikâyesini anlatmıştır.

Küçük yaşta Fransızca'yı ana dili gibi öğrenen ve babasının malikânesindeki zengin kütüphanede Fransız edebiyatını keşfeden Puşkin, cahil bir Rus kadını olan dadısı Arina Rodinonovna'dan Rusça'yı ve Rus masallarını öğrenir. 1811'de, aristokratların çocukları için açılan bir koleje girer ve buradaki öğrencilik yıllarında adı şair olarak duyulmaya başlar. Kolejden mezun olduktan sonra Dışişleri'ne intisap eden Puşkin, bu arada muhalif bazı gizli örgütlere girerek siyasî şiirler de yazmış, şiirleri ve faaliyetleri yönetimi rahatsız edince güneye sürgün edilmiştir. Sibirya'yı boylamaktan bazı dostlarının yardımıyla kılpayı kurtulduğu söylenir.

Dört yıl süren sürgün hayatı sırasında Kafkasya ve Kırım'ı da ziyaret eden Puşkin'in hayatının bu dönemi bir hayli verimlidir: *Kafkas Esiri*, *Bahçesaray Çeşmesi* (Bahçesaraysky Fontan) ve *Çingeneler* adlı büyük şiirlerini (poem) bu dönemde yazmış, *Yevgeni Onegin* romanına da başlamıştır. Puşkin, Bahçesaray'ı ziyaretinde ünlü Hansaray'ında kalmış ve Gözyaşı Çeşmesi'nden etkilenecek yazdığı *Bahçesaray Çeşmesi*'nde Kırım hanlarının saray hayatını ve acıklı bir aşk hikâyesini anlatmıştır. Bilindiği gibi bu şiir, daha sonra Boris Asafyev tarafından bale eseri olarak bestelenmiş ve ilk defa 1934 yılında Leningrad'da Kirov bale topluluğu tarafından sahnelenmiştir.

Puşkin'in *Kur'an-ı Kerim*'i de sürgün yıllarında, Mihailofskaya köyünde bulunduğu sırada okuyup dikkatle incelediği ve derinden etkilendiği bilinmektedir. Kaynakların çoğunda özellikle Sovyet sansürü yüzünden hiç sözü edilmeyen *Kur'an'ın Tesiri Altında* başlıklı uzun şiiri bu okumanın bir ürünüdür. Yıllar önce dostum Cemal Aydın, *Tercüman*'da, Olga Tarakanova adlı araştırmacının makalesine dayanarak Puşkin'in Kur'an'a ilgisini günde-

me getirmiş ve sözkonusu şiirinden kısa bir bölümü Türkçe'ye çevirmişti (*Güldeste*'ye bak).

Puşkin'in 1829 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş patlak verince, basit bir posta arabasıyla yola çıkarak Erzurum'a kadar geldiğini ve yaşadıklarını *Erzurum Yolculuğu* adlı eserinde anlattığını da belirtmeliyim. Puşkin, nesrinin en güzel örneklerinden sayılan bu seyahatnamede, savaşta uygulanan insanlık dışı usulleri eleştirir ve yerli halka yapılan kötülükleri protesto ederek daha medenî davranılmasını ister.

Puşkin de genç ölen şairlerdendir; karısıyla muhafız ordusunda görev yapan Fransız asıllı George d'Anthes arasında ilişki olduğuna dair dedikodular çıkınca, şerefini kurtarmak için düello etmek zorunda kalır. Henüz otuz sekiz yaşındadır ve 21 Ocak 1837'de yapılan düello-da kaybeden o olur.

İlgi çekici bir not daha: Bu bıçkın subay, yani d'Anthes, Puşkin'i vurduğu tabancayla, 1840'ta başka bir şairi, Lermontov'u da ağır bir biçimde yaralamıştır.

Köpekleri Öldürmek

Zaman, 14 Haziran '99

KEMERBURGAZ çöplüğü ortadan kalkınca orada beslenip çoğalan köpekler şehre inmeye başlamış; özellikle Eyüp halkı sokakları istilâ eden köpeklerden şikâyetçi olunca belediye itlâf kararı almış. Bunun üzerine hayvan haklarını savunan sivil toplum kuruluşları harekete geçip Eyüp Belediyesi'ni kuşatmış ve "Katil başkan!" diye bağırıp çağırmışlar. Televizyon haberlerinde seyrettim; hayvan hakları savunucusu ve külhanbeyi tavırlı bir bayan kendilerine karşı çıkan bir Eyüplüye "Yalakalık yapma!" diye bağırıyor, belediyeyi de -yanlış anlamadıysam- koku bombası atmakla tehdit ediyordu.

Zavallı sokak köpeklerinin acımasızca katledilmesi beni de çok rahatsız eder; onların da bu dünyada yaşamaya bizim kadar hakları olduğuna inanırım. Bu bakımdan sivil toplum kuruluşlarının bu tarz uygulamalara karşı çıkmasını tabii ve gerekli buluyorum. Fakat televizyonda gördüğüm protesto ve eylem biçimi son derece rahatsız ediciydi. Kadınların ağzına doğrusu "Yalakalık yapma!" gibi laflar ve kabadayıcı tehditler hiç yakışmıyor.

Eyüp Belediye Başkanı Ahmet Genç'in yaklaşımı da pek hoşuma gitmedi. Tamam, bir başkan kendi bölgesindeki problemlere çözümler bulmak zorundadır ve köpeklerin aşırı ölçüde çoğalması ciddi bir problemdir. Peki bu problemi çözmenin tek yolu onları itlâf etmek, yani yaşam haklarını ellerinden almak mıdır? Böyle bir çözümün her şeyden önce geleneklerimize aykırı olduğunu sayın başkanın bilmesi gerekmez mi?

İstanbul hep bol köpekli bir şehir olmuştur. Edmondo de Amicis, *İstanbul* adlı eserinde sokak köpeklerini şaşırtıcı bir canlılıkla tasvir eder. Refik Halit Karay da "Levha-i Mâzi" başlıklı yazısında, köpeklerin İstanbul sokaklarında nasıl hiç rahatsız edilmeden yaşadıklarını, nasıl beslenip semirdiklerini tatlı tatlı anlatmıştır.

Elbette geçmişte de köpeklerin aşırı çoğaldığı ve halkı rahatsız etmeye başladığı dönemler olmuştur. Sultan Abdülmecid devrinde, İstanbul'daki bütün sokak köpekleri toparlanıp Hayırsız Ada'ya sürülmüştü. Acı hamlaların İstanbul sahillerinden iştirildiği, bu durumdan büyük üzüntü duyan halkın Kırım Harbi'nin çıkmasını bu ağzı var dili yok hayvanlara yapılan zulme bağladığı söylenir. Sonunda kamuoyu baskısına dayanamayan hükümet köpekleri geri getirtince İstanbul'da âdeta bayram sevinci yaşanmıştır.

Müslümanların oturdukları sokaklarda köpekler mecbur kalınmadıkça dövülmez, rahatsız bile edilemezdi. Çünkü sadece köpekler değil, bütün hayvanlar sevilir, Allah'ın bir emaneti olarak görülürdü. Birçok insan, kö-

peklerin beslenmesi için hatırı sayılır meblağlar vasiyet etmişlerdir. Klasik literatürde köpeklerin ve bütün hayvanların yaşama haklarına saygının dile getirildiği çok menkıbe vardır. Attar'ın *Tezkiretü'l-Evliya*'sındaki şu menkıbe sanırım çok şey anlatıyor:

Naklederler ki Bâyezid-i Bistâmî birgün sohbetinde bulunanlarla birlikte daracak bir yoldan geçerken bir köpeğin geldiğini görünce geri çekilip yol verdi. Bir müridin hâtırından "İnsanoğlu şerefli dir, şeyh de sultanü'l-ârifin dir. Bütün bu makamlara ve samimi bir mürid topluluğuna rağmen bir köpeği onlara tercih etti, bu nasıl olur?" diye bir düşünce geçti. Bunun üzerine şeyh dedi ki: "Ey azizler! Şu köpek hal diliyle Bâyezid'e 'Tâ ezelin ezelinde benim kusurum, senin meziyetin neydi ki köpeklik postunu benim sırtıma geçirirken sultânü'l-ârifin olma hil'atini sana giydirdiler?' dedi. Sırrımıza bu fikir geldiğinden yolu tercihan ona verdik".

Sadece insanların değil, hayvanların rızkını da Allah verir. Ahmet Genç Bey'in benden çok farklı düşünmediğini sanıyorum. Lütfen Ahmet Bey, köpekleri öldürtmeyiniz, hastalıklı olanları tesbit ettirip onları acıdan kurtarınız; sağlıklı olanları da aşılattınız! Çoğalmalarını istemiyorsanız -ki haklısınız- kısırlaştırılmalarını sağlayınız.

Şunu unutmamak gerekir: Binlerce çocuğun sokaklarda yaşaması köpeklerin değil, insanların suçudur.

KAHVENÂME

Zaman, 16 Haziran'99

YEMEKTEN sonra içilen usulünce pişirilmiş bir fincan kahvenin lezzeti ve zihne verdiği küşâyış tarif edilemez.

Beyaz, lâtif köpüğün altındaki sıcak ve koyu mâyi, erbâbınca hülya âlemine açılmış bir firar kapısı olarak kullanılabilir. O zaman şiirinizi daha iyi yazabilir, romanınızda takıldığınız problemi daha kolay aşabilir, dene-

menizi en iyi şekilde sonuçlandırabilirsiniz. Ama fincanınız fındık kabuğu cinsinden değil, kallâvi ve tercihan kulpsuz olmalıdır. Şekerli kahve pek makbul sayılmaz; eski tiryakiler orta kahve içenleri de küçümserler; fakat bana sorarsanız orta veya az şekerli, kahve için ideal ölçüdür. Sade'yi tercih edenleri de saygıyla karşılıyorum; özellikle sohbet tatlıysa sade tercih edilebilir. Nitekim şairlik zamanlarımda yazdığım *Sade Kahve* rubâîsinde şöyle demiştim:

Billâhi şiir pes dedi söz geldi dize
İmrendi gönül sahibi kim varsa bize
Yâranla bugün sohbetimiz bal gibidir
Ey kahveci gel katma şeker kahvemize

Okuyucularım bu yazdıklarımın ciddî bir kahve tiryakisi olduğumu anlamışlardır. "İyi ama, durup dururken kahveden niçin söz ediyorsun, yazacak konu mu bulamadın?" diye sorabilirsiniz. "Bir tiryaki için kahveden güzel konu olabilir mi?" diyeceğim; Prof. Dr. Nâmık Açık-göz'ün *Kahvenâme*'sini okudum da, onun için.

Öteden beri kahve kültürü ve edebiyatıyla yakından ilgilenen sevgili Nâmık, bugüne kadar yazdıklarını gözden geçirip yeni bilgiler ekleyerek kitaplaştırdı. Akçağ Yayınları arasında çıkan kitabın birinci bölümünde divan edebiyatına, ikinci bölümünde de halk edebiyatına kahve penceresinden bakıyor. Üçüncü bölümde ise edebî muhitler olarak kahvehaneleri ele almış. Kahve ve kahvehaneler hakkında seçilmiş metinlerden oluşan Ekler bölümü ve kapsamlı bir bibliyografya ile sona eren *Kahvenâme* emek mahsulü ve benim gibi tiryakiler için ayrıca "keyif" verici bir kitap.

Nâmık Açık-göz'ün kitabı şunu gösteriyor: "Kahve-i rûy-i siyâh" etrafında başlıbaşına bir edebiyat oluşmuş; muhalifleri de var, kahveyi yaşamının neredeyse tek zevki haline getirenler de. Merhum Ali Nihat Tarlan'ın kah-

venin bulunmadığı devirlerde İstanbul valisi. Fahrettin Kerim'e yazdığı manzum bir istida var ki, çok hoştur:

Kahvesiz ahvâlimiz pek derbeder
Kalmıyor dizlerde dermandan eser
Kahvedir derd-i dile derman meğer
Kahve lûtfet varsa imkânın eğer

mısralarıyla başlayan bu uzun manzume, şu hâmişle bitiyor:

Kahve lûtfetmez isen Vali Paşa
Eylerim darüşşifâna ilticâ

İşte böyle, benim gibi kahve tiryakilerini akıllarını oynatacak raddelere getiren yokluk devirleri de yaşamış.

Namık Açıkgoz, kahve ve kahvehaneler hakkında bütün yazılanları görmüş; gözden kaçırdığı birkaç kitap var (o kadar kusur kadı kızında da olur): Yunanlı yazar Elias Petropoulas'ın Türkçe tercümesi İletişim Yayınları arasında çıkan *Yunanistan'da Türk Kahvesi* (1995) bunlardan biri. "Bir fincan kahvenin kırk yıllık hatırı"nı gözettği anlaşılan bu hakşinas Yunanlı, sevimli kitabında, Osmanlı devrinde Türk kahvesi etrafında oluşmuş kültürü, gelenekleri ve sosyal ilişkileri ele alıyor. Meğerse Yunanca'daki kahveyle ilgili kelimelerin hemen hepsi Türkçe menşe'li imiş: Kafes, kafenes, flincani, delves, kavurdistiri, kaymaki, cezves, theryaklis, kafebriki, kafekuti vb. Diğer iki kitabı da sadece isim olarak zikretmek istiyorum: Burçak Evren'in *Eski İstanbul'da Kahvehaneler* (Milliyet Yayınları, 1996) ve Ralf S. Hattox'un *Kahve ve Kahvehaneler* (Tarih Vakfı Yayınları, 1996).

Namık Açıkgoz'un kitabı, eminim, kahve tiryakilerinin ve Türk kültür tarihiyle ilgilenen herkesin dikkatini çekecektir.

BU DAMAR KURUMAMALI

Zaman, 30 Haziran'99

AHMET GÜNER SAYAR hoca, bir sohbetimiz sırasında söz İsmail Hakkı Bursevî'den açılınca, "Merhum çok sağlam bir Türklük şuuruna sahipti, *Hadîs-i Erbâin Şerhi*'nde, Türkçe ve Türklük hakkında söylediklerini bilir misin?" dedi. Bilmediğimi söyleyince, hemen ilgili dosyasını açıp notlarını çıkardı ve okudu. Bursevî, eserinin başlarında Arapça, Farsça ve Türkçe'nin üstün diller olduğunu söyledikten sonra şöyle devam ediyordu:

"Âdem cennetten lisân-ı Türkî ile 'kalk' demekle kıyâm idüp çıkmıştır. Zîra dünyada âhir tasarruf Türk'ündür. Fefhem cidden!"

Tarihimizde, muhtemelen Kâşgarlı Mahmud'la başlayan ve günümüze kadar ulaşan Türkçü bir damar var; Türklüğün ve Türkçe'nin şöyle veya böyle aşağılandığı veya herhangi bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı devirlerde uyanıyor. Bilindiği gibi, Kâşgarlı, Türkçe'nin ilk önemli lügati olan *Dîvânü Lügati't-Türk*'ünde bir kutsî hadîs rivayet eder: "Benim Türk adını verdiğim ve şarkta yetiştirdiğim bir ordum vardır. Bir kavme gazaplandığım zaman onları o kavim üzerine hâkim kılarım". Osman Turan, bu hadîsin Tanrı'nın Türk milletini koruduğuna ve mümtaz kıldığına dair çok eski bir inancın İslamî bir mahiyette yeniden ifadesi olduğunu söyler.

XII. asırda, Gorkular Devleti hânedanından Gıyaseddin Muhammed'in maiyetinde görev yapan Fahreddin Mübarekşah'ın *Târih*'inde de şu cümleler dikkati çeker:

"Eğer biri sorsa ki izzet ve devletin Türklere nasip olmasının delili nedir? Ona şu cevap verilir: Onlar kendi yurtlarında iken diğer Türklerden farksızdılar; lâkin oradan ayrılıp müslüman memleketlerine geldikleri zaman

kadir ve kıymetleri ziyadeleşir, emir ve sipahsâlâr olurlar. Diğer bir delil daha: Âdem zamanından bugüne kadar para ile satın alınmış kölenin padişah olduğu görülmemiştir; yalnız Türkler bundan müstesnadır".

Mübarekşah, *Tarih*'inin başka bir yerinde de şunları söyler: "Arapça'dan sonra Türkçe'den daha iyi ve heybetli hiçbir dil yoktur. Bugün Türkçe'ye rağbet eski zamanlarda olduğundan daha fazladır. Çünkü emîrlerin ve sipehsâlârların çoğu Türktür".

Ali Şir Nevâî de XV. yüzyılda Farsça'yla Türkçe'yi karşılaştırdığı *Muhâkemetü'l-Lügateyn*'de Türkçe'nin üstünlüğünü savunur. Gençliğinde geleneğe uyararak Farsça şiir söylediğini, ancak daha sonra Türkçe'nin güzelliğini ve inceliklerini farkedince gözlerinin önünde on sekiz bin âlemde daha geniş bir âlem belirmediğini söyler. "Türk diline kimesne bakmaz idi" diyen Âşık Paşa gibi Türkçe'nin ihmal edilmiş olmasından şikâyet edenleri unutmamak gerekir. Hiç şüphesiz, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, aynı zamanda Türkçe'nin ve Türklük şuurunun hâkimiyet ilânı mânâsına geliyordu. Türkçe Osmanlılarla birlikte devletin resmî dili olmuş, daha da önemlisi Osmanlı hanedanı meşruiyeti, Oğuz Han'a kadar uzanan bir boy a mensubiyette aramıştır. Fâtih'in torunlarından ikisine Oğuz ve Korkud adlarını vermesinin bir anlamı olmalıdır.

Oğuz Han dedim de.. Boğaz'daki Vaniköy semtine adını veren Vanî Mehmed Efendi, Arapça kaleme aldığı *Arâisü'l-Kur'an ve Nefâisü'l-Furkan* adlı tefsirinde Oğuz Han'dan şöyle söz eder:

"Türkler Kur'an'da bahsi geçen Zülkarneyn'den maksat Oğuz Han olduğunu söylerler ki, bu hususta tereddüdü mucib olacak hiçbir nokta yoktur".

Vanî Mehmed Efendi, gazaya çıkmak istemeyen Arapların korkutulduğu âyette (Tevbe, 40), onların yeri-

ne ikame edileceği belirtilen kavmin Türkler olduğunu da ileri sürer. İsmail Hami Danişmend, sözkonusu tefsirde bu konuyla ilgili cümleyi şöyle tercüme etmiştir:

"Allahü Taalâ'nın avn ü inâyetiyle hüsn-i tevfikine istinâden biz deriz ki, bu kavm, Arap kavmine mugâyeret-i tâmme ile mugâyir bulunan Türk kavmidir".

Yukarıda naklettığımız sözleri, İsmail Hakkı Bürsevî'nin de aynı damardan beslendiğini gösteriyor.

Bu damarı kurutmamak gerekir, ama hiçbir zaman aşırıya kaçmamak şartıyla.

SULTAN AHMED'E DAİR

Zaman, 19 Temmuz'99

SULTANAHMET meydanından her gün binlerce insan gelir geçer; acaba bunların kaçta kaç Ayasofya'nın tam karşısında, âbidevîlikle zarafetin mükemmel bir biçimde kaynaştığı o benzersiz mâbede adını veren padişahın nasıl biri olduğunu merak etmektedir? Küçük çapta bir kamuoyu yoklaması yapılmadıkça cevabını tam veremeyeceğimiz bir soru. Ama oranın fazla yüksek çıkmayacağı rahatlıkla söylenebilir.

Sultanahmet Camii'ni Sultan I. Ahmet yaptırmıştır. Ağabeyi Şehzade Mahmud babası III. Mehmed tarafından saltanatına göz diktiği endişesiyle boğdurulunca önü açılan ve babasının beklenmedik ölümü üzerine on dört yaşında tahta çıkan (22 Aralık 1603) bir çocuk.. O sırada Avusturya ve İran savaşları devam ediyor, Celâli isyanları ise Anadolu'yu kasıp kavuruyordu.

Genç padişahın kılıç kuşanmadan önce yaptığı ilk iş, tuhaftır ama, saray içi çekişmeler yüzünden geciktirilen sünnetini yaptırmak oldu, fakat gürültü çıkarmadan. Tahta çıktıktan sonra sünnet olan ilk ve son padişahı.

Ve on dokuz kardeşini boğdurtarak bir rekora imza atan III. Mehmed'in oğlu olmasına ve geleneğe rağmen, küçük kardeşi Mustafa'ya ilişmemiş, bu güzel ve beklenmedik davranışı sayesinde halkın sevgisini ve saygısını kazanmıştı. Böylece onunla birlikte saltanatın intikalinde ekberiyet ve erşediyet esası uygulanmaya başlandı.

I. Ahmed, iyi bir eğitim görmemişti, tecrübesizdi ama, cevval zekâsıyla bu eksikliklerini kapatıyor, dirayetli devlet adamlarına önem veriyor, ulemaya ve sufilere saygı gösteriyordu. Çağdaşı Aziz Mahmud Hüdâî'ye ayrı bir saygısı ve bağlılığı vardı. Ve onun gibi çiçek meraklısıydı. Kaynaklarda "sahib-i tohum", yani yeni çiçek türleri elde etmiş bir padişah olduğundan söz edilir. Tahta çıktıktan iki yıl kadar sonra Bursa ve Edirne'ye giderek atalarının mezarlarını ve yaptırdıkları eserleri ziyaret etmişti. Çok sevdiği Edirne'ye sonraki yıllarda iki defa daha gitti. Atalarının çoğu gibi şairdi ve Bahtî mahlasını kullanıyordu.

Tahta çıktıktan sonra, vakit kaybetmeden, devlet işlerine çok karışan saray içi entrikalarda başrolü oynayan büyük validesi Safiye Sultan'ı etrafıyla birlikte Eski Saray'a yollayan I. Ahmed, eğitim eksikliğinin farkındaydı; bunun için yazı meşkine başladı ve Harem-i Hümayun'da kapanıp okuyabileceği güzel bir kütüphane yaptırdı. Bu arada, sonraları Devlet-i Aliyye'nin başına tatsız işler açacak olan Rum asıllı bir cariyeye ile evlendi. Genç padişahın çok sevdiği ve "Kösem" dediği bu muhteris cariyenin adı Mahpeyker'di.

Avusturya ile on beş yıldır devam eden savaşlar onun devrinde Zitvatorok anlaşmasıyla sona erdi. Bu anlaşma aynı zamanda Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'daki ilerleyişinin durduğu anlamına geliyordu. Celâli isyanları da Kuyucu Murat Paşa tarafından kanlı bir biçimde bastırılınca rahat bir nefes alan genç padişah rüyalarından birini gerçekleştirmeye karar verdi: Sultanahmet Camii'ni yaptırdı.

On dört yaşında on dördüncü padişah olarak tahta çıkan I. Ahmet, on dört yıl padişahlık yaptı; yani on dördü ancak ikiye katlayabilmişti. Yakalandığı hastalıktan kurtulamadı; öldüğünde yirmi sekiz yaşındaydı. Sultanahmet Camii'nin kuzeydoğu köşesinde kardeşi I. Mustafa'nın emriyle inşa edilmeye başlanan türbesi, oğlu II. Osman tarafından tamamlandı.

Bu yazıyı niçin mi yazdım? İsa Kayaalp'ın *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili* adlı güzel kitabını okudum da, onun için. Sultan Ahmed'i, devrini, camiinin yapılış hikâyesini ve şiirlerini merak edenler, Kitabevi tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı münasebetiyle yayımlanan bu önemli kitabı mutlaka okumalıdır.

GARİP AĞAÇ

Zaman, 28 Temmuz'99

GEÇENLERDE bir şiir kitabı okudum, güzel bir şiir kitabı. İki yıl önce Türkiye Türkçesi'yle yayımlandığında hemen almış, fakat nedense okumaya fırsat bulamamıştım. Birkaç gün önce çalışma odamın orasına burasına yığılmış yeni kitapları "Ne var, ne yok?" diye elden geçirirken birden gözüme ilişti. Türkistanlı bir şairin, Muhammed Salih'in Sovyetler Birliği'nin henüz dağılmadığı, fakat çürümüşlüğü iyiden iyiye hissedildiği yıllarda yazdığı şiirlerden oluşan bir kitap.* Uzandım, okumaya başladım, okudukça sardı beni. "Ağaçlar şair olsa, ne hakkında yazardı?" diye soruyor şair, sonra kendisi cevap veriyordu:

* Muhammed Salih'in Şuayip Karakaş tarafından Türkiye Türkçesi'ne çevrilen bu şiir kitabı Ötügen Neşriyat tarafından hazırlanmıştır.

Biraz kuşlar hakkında
Gökyüzü, güneş
Ve seyahat hakkında!

Sonra ekliyordu:

Seyahat, seyahat, seyahat
Hakkında durmadan yazardı!

Hürriyet fikri daha güzel nasıl anlatılabilir?

Türkistanlı şairin Türkçesinde hürriyetin karşılığı "erk"; *Dilcinin Dediği* adlı şiirinde, belki bu kelimenin "erkek" kelimesiyle aynı kökten geldiğini söylüyor. Belki de bir kök anlamı yoktur, Afgan tarafında can veren askerin boğazından çıkan hırıltıdır belki:

Bizim içinse
Uşengeç adamın uydurduğu söz zannedilir o
Bu kadar kısa: Erk.

Ülkesinde metaforik şiir akımının öncülerinden sayılan Türkistanlı şair, aslında erk'le erkek arasındaki akrabalığa inanmış, söyleyeceklerini mecazlarla perdeleme ihtiyacını fazla hissetmeyen cesur bir şair, bir "cesur yürek". Totaliter rejimlerin insan malzemesini nasıl çürütüğünü çok iyi biliyor ve *Köpek* adlı şiirinde diyor ki:

Kuyruğu kesik biçare köpek
Efendinin önünde
Neyini sallayacaksın şimdi?

Fare İninin Yeni Fiyatı adlı şiirde de aynı insan tipi anlatılıyor:

Beni sat, dostunu sat, sat arkadaşını
Sata sata iki bine yakın pul topla
Ve satın al bin pula fare inini
Kendi namına geçir onu bin pul verip!

Henüz kimseye atılmamış bir taş gördüğünde şairin donup kaldığı bir ülke. Şu mısralar, üzerinde biraz düşünülünce, insanın yüreğini yerinden oynatıyor:

Bir taş gördüm, donup kaldım birden
Henüz hiç kimseye atılmamış taş.

Bu ülke, insanların öz dillerini rahatça konuşamadıkları bir ülkedir. Şair onun için sadece Türkçe konuştuğu rüyalarında kendini yeterince hür hisseder. (Burada rüyalara bile sansür konulmasından endişe eden Arif Nihat Asya'yı nasıl hatırlamazsınız?) Onun için vatan, düşleridir:

Vatan tüşimdir
Öz tilimde gepiremem fakat tüşimde

(Vatan düşümdür
Kendi dilimle konuşurum sadece düşümde)

Başka bir şiirinde de "Türkçe konuş!" diyor; eğer keyfin yerindeyse, sabah sağ tarafından kalkmışsan, geçmiş günden pişmanlık duymuyorsan, geleceğe kuvvetli bir inancın varsa, birini seviyorsan ve sevgin gönlüne sığmıyorsa, Türkçe konuş! Nefretini de Türkçe söyle! Çünkü bir insan, öz duygularını en iyi, ana diliyle ifade edebilir.

Türkistanlı şair gelecekte asla ümidini kesmiş değil; onun için diyor ki:

Eğer kimse yere çalmasaydı
Ben göğe nasıl sıçrayabilirdim.

Yarın bahtımız açık olur, diyor, bugün ölmezsek! Yarın arzuyu varıp ardından tutarız, diyor, bugün koşarsak; yarın kıvanç üleştiririz herkese, diyor, eğer onu bugün bulursak. Ve bugün şair cesur olursa, "şarkılarını gamlı söylemeyecek yarın".

Daha neler söylemiyor Türkistanlı şair:

Güzel hayaller,
Korkunç fikirler
Hepsi balon gibi şişer
Gece üflediği zaman

...
Söyleyin, izah edin, öğretin;
Övülüp göklere çıkarılan adam
Nasıl tutacak orda kendini
Hangi merdivenle inecek yere?

....
Bana güzel deniz sahillerinden
Yeşil ormanlardan söz etme dostum
Ben yalnız Türkistan topraklarında
Yaşayabilen garip ağacım.

Baba'lar Öldü

Zaman, 16 Ağustos'99

SON bir hafta içinde edebiyatımız bir romancısını, bir şairini ve bir koruyucu "baba"sını kaybetti. Abbas Sayar, Can Yücel (nam-ı diğer Can Baba) ve yeraltı dünyasının en ünlü kabadayısı Dünder Kılıç.

Cenazesine Yaşar Kemal'in bile katıldığı Dünder Kılıç'ın sekiz bin kitaplık bir kütüphanesi varmış; *Milliyet*'in yazdığına göre bu kütüphanede eserleri bulunan yazarlar arasında favorileri Yaşar Kemal, Kemal Tahir ve Vedat Türkalı'yı. Daha da önemlisi, Dünder Kılıç, Yılmaz Güney'in de yakın dostuymuş, hatta 1969 yılında hileli bir zarla yedi buçuk milyon lira borçlandırılan "Çirkin Kral"ın bu büyük borcunu gerekli yerlere gözdağı vererek sildirivermiş. Hapishaneden kaçırılmasında onun da parmağı olduğundan şüpheleniliyormuş vb.

Şimdi, gelin merak etmeyin? Dünder Kılıç sosyal demokrat değil de bir "ülküçü baba" olsaydı, arkasından neler yazarlardı? Bir. Bu değerli sosyal demokrat "baba"nın

sekiz bin ciltlik kütüphanesinde Can Baba'nın şiir kitapları da var mıydı? İki. Kendi babası hakkında güzel bir şiiri bulunan Can Baba, "baba" hakkında yazsaydı, nasıl yazardı? Üç.

Kansere yakalandığını öğrenince çok üzüldüğüm Can Yücel'i hep uzaktan takip ettim; geçmiş, yaşayış tarzı ve hadiselerle bakışıyla çok farklı bir yerde duruyordu; hiç karşı karşıya gelmedik. Hatta kendisini uzaktan bile görmedim ve tanımak için özel bir gayret göstermedim. Bildiğim şiirleri hep tesadüfen okuduklarımdır. Benim nazarımda sadece zeki bir heccav/şair ve keskin bir muhalifti. Şair olarak onu Eşref ve Neyzen Tevfik çizgisinde görürdüm. Orhan Veli'ysi yazan bir Neyzen Tevfik düşünün; işte Can Yücel. Biraz rind, biraz bohem, heccav ve küfürbaz; kallâvi küfürleri hemen her zaman sinkâflı cinsinden olur ve önüne geleni hicvederdi.

Heccav, uygun bir mazmun veya kafiye düşürdüğünde babasını bile hicvetmekten çekinmeyen adamdır (bkz. Nef'i). Fakat Can Yücel, çocukluğunda çok az görebildiği ve "Çağın en güzel gözlü maarif müfettişi" diye tarif ettiği babasını çok sevmiş. Babası kim mi? Millî Şef devrinin ünlü Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel. Çocukluk yıllarında Yenikapı Mevlevihanesi'nde eski kültürle yoğurulmuş, klasik tarzda şiirler yazıp besteler yapabilen, Kur'an kıraat edip gayet güzel Mevrit okuyabilen, fakat hayatının bir döneminde Maarif Vekili olarak Türk toplumunu bütün bu değerlerden arındırmakla görevlendirilmiş, yani çok "meşgul" bir baba. Komünist değil, ama komünistleri koruyup kollamış, milliyetçi ama, savaş Almanların yenilgisiyle sonuçlanınca milliyetçilerle mücadele etmek zorunda bırakılmış fraklı, smokinli, melon şapkalı bir "devletlü". Ve oğlu komünist..

Yazdıklarından ve hakkında yazılanlardan Can Yücel'in bir zamanlar adamakıllı komünist olduğu anlaşılıyor; TKP ile ilişkisi var mıydı, bilmiyorum ama, aşkın ve bilmem neyin partisinde, halkın ördüğü sert duvara çar-

parak son bulan acıklı bir sergüzeşt yaşadığı muhakkak. Koca sakalı ve ağzını kapatan bıyıklarıyla eski Bektaşî babalarını hatırlatan Can Baba'nın bu sergüzeşt boyunca yaşadığı hayal kırıklıkları diline vurmuş olmalıdır.

Ama, kim ne derse desin, nüktedan adam ve okuduğum kadarıyla iyi şairdi. Şiirini alayla ve hicivle tüketmeydi daha iyi ederdi. Hele küfürlü hiciv, hicvin en ucuzudur ve Can Yücel gibi bir adamın kaba küfürbazlığına ben doğrusu bir anlam verememişimdir. Kaldı ki, hiciv de bana hep has bir şairin tenezzül etmemesi gereken bir türmüş gibi gelir. "Seke seke geldik, bilmem ne yapa yapa gidiyoruz" mealinde bir şiiri varmış; arkasından yazanlardan çoğu büyük bir marifetmiş gibi hep bu şiiri zikrettiler. Biz Can Baba'nın bilmem ne yapa yapa değil, "güle güle" gitmesini isterdik.

Ölümüne üzüldüm; Allah'tan onun için rahmet dileyecektim, ama istediğini sanmam. Zaten son şiirlerinden birinde "Hayırdüa da istemez" dediğini biliyorum. O "dini bütün" değil, "şarap tütün, şiiri bütün" bir şairdi, insandı ve kendince haksızlıklara karşı mücadele veriyordu. Öyleyse saygıya ve iyi dileklere layıktır; toprağı bol, mezarı ışıklı olsun.

Ve hiç unutulmasın.

MEHMET ÇINARLI

Zaman, 25 Ağustos'99

DEPREMDE hayatlarını kaybeden insanlar arasında Ziya Taşkent'in de bulunduğunu TRT'nin yayınlarından çok çabuk öğrendik. Tatilini geçirmek için gittiği Yalova'da, yazlığının bulunduğu sitenin yıkıntıları arasında kalarak eşi, kızı ve çocuklarıyla birlikte hayatını kaybeden Ziya Taşkent, radyolu yıllarda dinlemeye başladığımız bir sanatkârdı; kulaklarımız hâlâ onun güzel sesiyle

doludur. "Şimdi Ziya Taşkent'ten .. makamında şarkılar dinleyeceksiniz" anonsunu kim hatırlamaz? Kendisini ne yazık ki şahsen tanımadım; ama çok sevilen, sayılan, magazin basınından ve "piyasa"dan ısrarla uzak duran, kelimelerin asıl mânâsında bir "beyefendi" olduğunu bilirdim. Değerli sanatkâra Allah'tan rahmet, yakınlarına ve dostlarına başsağlığı diliyorum.

Bu arada, şair Mehmet Çınarlı da, Münevver Ayaşlı gibi, herkesin depreme odaklandığı bir sırada hayata sessiz sedasız veda etti. Gazetelerimizden birinde onun da deprem kurbanlarından olduğuna dair bir haber çıktıysa da doğru değildir. Uzunca bir süredir hastaydı. Dostlarından öğrendiğime göre, eşi tarafından hava değişikliği için Yalova'daki yazlığına getirilmiş, fakat durumu kötüleşince depremden bir gün önce Ankara'ya dönmüşlerdi. Yani Çınarlı, Ankara'da vefat etti. Yazlığının ne durumda olduğunu bilmiyorum. Belki de..

Mehmet Çınarlı'yı 1970'lerin başında tanıdım. Yıllar boyunca, her türlü imkânsızlığa rağmen ısrarla ve büyük bir titizlikle çıkardığı *Hisar* dergisi benim ilk göz ağrımdır. İlk şiirlerimden bazıları onun ince eleğinden geçtikten sonra *Hisar*'da çıktı. Ankara'ya her gidişimde, kendisini ya *Hisar*'ın Sıhhiye Sağlık Sokak'taki idarehanesinde, yahut Sayıştay'da ziyaret ederdim. O zaman Sayıştay üyesiydi. Bürokrasideki son görevi yanılmıyorsa Yargıtay üyeliği oldu. Hisarcıların çoğu gibi bürokrat olarak hep önemli görevlerde bulunmuştu, ama o önce şairdi. Şiiri hayatının merkezine yerleştirmiş, aruz veznine ısrarla sadık kalan ve modalara hiç aldırmaksızın "kendi şiirini yazan" bir şairdi. Çok zevkliydi; *Gerçek Hayali Aştı* adlı şiir kitabının nefis bir baskısı vardır. O yıllarda, yani 1970'lerde ondan daha güzel basılmış bir kitap gördüğümü hatırlamıyorum. *Hisar*'a girecek bütün yazı ve şiirleri ince eleyip sıkı dokuyan rahmetli, asla hatır gönül dinlemez, düşüncelerini pat diye söylerdi.

Unutmadan söylemeliyim: Çınarlı, *Hisar*'da şiirlerinden çok başyazı niteliğinde yazdığı denemeleriyle görünürdü. Bana sorarsanız, denemeciliği şairliğinden daha güçlüdür. *Halkımız ve Sanatımız* ve *Söylemek Yaraşır* adlı kitaplarındaki denemeler, oturmuş bir dil, edebiyat ve sanat zevkini, sağlam bir dünya görüşünü yansıtır. *Hisar*'ı yönetirken tanıdığı önemli fikir ve edebiyat adamlarıyla ilgili hâtıralarını ve düşüncelerini anlattığı yazılarını ise *Sanatçı Dostlarım* adlı kitabında toplamıştır. Zevkle okunan, edebiyat tarihimizin yakın devirlerini yazacak olanlar için bulunmaz bir kaynaktır.

Aslına bakılırsa, *Hisar* demek, Mehmet Çınarlı demekti. Bir gün telefonda birinin şöyle dediği söylenir: "Efendim, orası Mehmet Hisarlı Bey'in Çınar dergisi mi?"

Hakikaten, *Hisar* adı Mehmet Çınarlı adıyla özdeşleşmişti. Merhum, ekonomik şartlar yüzünden dergisini çıkaramaz hale gelince sponsor aramak yerine kapatmayı tercih etmiştir. Bazı teklifleri kabul etmediğini biliyorum. Çünkü kendi iradesi dışında yazı ve şiirlerin girebileceği bir *Hisar* düşünemiyordu. İlk sayısı 16 Mart 1954 tarihinde çıkan dergisine neredeyse bir ömür vermişti; başkalarına emanet edemezdi. Etmedi de. 277 sayılı son *Hisar*'ın üzerinde Aralık 1980 tarihi vardı.

Çınarlı, o günden sonra çok az yazdı. Son zamanlarında hâtıralarını yazmakla meşguldü ve bunları "*60 Yılın Hikâyesi*" başlığı altında *Türk Yurdu*'nda parça parça yayımlıyordu.

Vefat ettiğini bir gazete haberinden öğrendim. Allah'ın rahmeti onunla olsun.

CEVDET PAŞA'DAN BİR DEPREM TASVİRİ

Zaman, 30 Ağustos'99

TEZÂKİR-İ CEVDET, yakın tarihe meraklı olanların mutlaka okumaları gereken çok lezzetli bir kitaptır. Tarihçi, hukukçu ve devlet adamı olarak geçen asrın en önemli isimlerinden biri olan Ahmed Cevdet Paşa, 7 numaralı tezkiresinde, İstanbul'da da şiddetli bir biçimde hissedilen 1855 Bursa depremini uzun uzun anlatır. Ocak ayının sonlarında, öğleden sonra meydana gelen ve Davutpaşa Camii'nin son cemaat yerindeki iki kubbenin ve çok sayıda kârgir binanın yıkılmasına, surların da bazı yerlerde yarılmasına yol açan deprem, İstanbulluları bir hayli korkutmuştur. Cevdet Paşa artçı depremlerden de kısaca söz ettikten sonra der ki: "Meğer mesâibin büyüğü Bursa'da vuku' bulmuş. Buradaki hareketler oradaki zelâzil-i şedîdenin serpintisi imiş".

Cevdet Paşa'nın kendisine anlatılanlara dayanarak tasvir ettiğine göre, öğleden sonra hava gayet açık olduğu halde birden beliren bulutlarla gökyüzü kararır, dört taraftan rüzgârlar esip şimşekler çakar ve ardından şiddetli bir yağmur başlar. Bu arada batıdan da kara bir bulut peyda olmuş ve ortalık gece gibi kararmıştır. Bundan on dakika kadar sonra başlayan ve otuz saniye süren yer sarsıntısı o kadar şiddetlidir ki, insanlar düz yolda kaçarken dik bir yokuşa tırmanıyormuş gibi zorlanırlar. Sultan Osman ve Orhan türbelerini, İkinci Murad ve Yıldırım Bayezid camilerinin minarelerini, Ulucami'nin yedi kubbesiyle iki minaresini yıkan bu ilk sarsıntıda köprüler göçer, ipek fabrikaları yıkılır, çok sayıda mahalle büyük ölçüde hasar görür. Kale duvarlarından biri Yahudi mahallesinin üzerine göçtüğü için yüzlerce insan ölür ve o gece aynı yerde çıkan yangın bir hayli evin yanarak yok olmasına yol açar.

Sarsıntıların bir türlü durmak bilmediğini anlatan Cevdet Paşa, kaplıcaların bazılarında suların çekildiğini,

bazılarında da çoğaldığını söylüyor. Artçı depremler iki aydan fazla devam eder; bir müddet açık alanlarda kurdukları çadırlarda yatıp kalkan Bursalılar, bu sarsıntılardan fazla etkili olmadığını görünce evlerine dönerler. Fakat iki buçuk ay kadar sonra, 12 Nisan perşembe günü akşamı, bir "güherçile buharı" belirir. Cevdet Paşa'yı dinleyelim:

"Neden hâsıl olduğu ve olacağı bilinemeyip herkes havf u dehşet içinde iken birdenbire bir zelzele-i şedide zuhura gelmiş. Memleket güya bir şiddetli fırtınada iki büyük dalga arasında kalan gemi gibi sallanır ve binalar bir iki arşın ileri ve geri gidip gelir olmuş. Bu vechile hareket-i arz iki dakika kadar sürmüştü".

İşte bu ikinci büyük deprem ve ardından çıkıp kol yayılan yangın Bursa'nın asıl felâketi olmuş, klasik Bursa neredeyse bütünüyle haritadan silinmiştir. Cevdet Paşa, o tarihte henüz "Efendi" olan Keçecizâde Fuat Paşa'nın "Osmanlı tarihinin dibâcesi zâyi oldu" dediğini belirttiikten sonra şöyle devam ediyor:

"Lâkin garibdir ki lisânen böyle teessüf edip dururken Bursa'nın ahvâlini tahkik için bir memur gönderilmedi. Çünkü biz Rusya muharebesiyle ve daha doğrusu Mehmed Ali Paşa tarafından sarraf Mıgırdıç'a verilmiş olan senedlerin tatbik mührü meselesiyle meşgul idik".

İkinci büyük depremden sonra, Bursa'da hafif depremlerin devam ettiğini, pek çok yerden sular çıktığını, arasına derinlerden büyük yıkıntı gürültülerinin ve sanki on beş top birden patlıyormuş gibi dehşetli seslerin işitildiğini, hasılı, yıllardan beri imarına çalışılan güzel Bursa'nın bütünüyle harap olduğunu, bu depremlerin Miha-liç'de de büyük hasar ve zâyiata yol açtığını anlatır.

Dersaadet, Bursa'da vuku bulan ikinci büyük depremden ancak dokuz gün sonra haberdar olabilmıştır. Ve şimdi sıkı durunuz:

"Halbuki İngilizler Bursa ahâlisine iâne için derhal iki gemi ekmek ve bir hayli akçe göndermiş olduklarını on gün sonra Bursa vücuhundan Dersaadet'e gelen Tahir Ağa maatteessüf haber verdi. Artık ecnebilere utanır olduk ve hele hilâl-i Receb'de Bursa'da zelzeleden musâb olanlara iâne akçesi toplamak üzere beyne'l-vükelâ bir defter açıldı. Biz ne vakit hâb-ı gafletten uyanacağız? Rusya muharebelerinde atılan topların sadâları bizi uyandırmadı. Acaba Bursa'nın kudret topları da uyandırmayacak mı? Hayır. Heman Cenab-ı Hak bizleri ikaz ve ıslah eyleye".

Aradan yüz elli yıla yakın zaman geçti ama galiba değişen pek bir şey yok. Siz ne dersiniz?

AZİZ BEY'İN TELSİZLERİ

Aksiyon, 4 Eylül'99

AZİZ ŞASA, Bebek'teki evinde, 17 Ağustos gecesi saat 3.02'de herkes gibi şiddetli şarsıntıyla uyandı ve telâşla yatağından fırladı. Öteden beri gelmesinden korktuğu ve kendini hazırladığı büyük felâket bu olmalıydı; kırk beş saniye süren sarsıntının ardından elektrikler sönünce durumun vahim olduğunu anlamıştı. Alelacele giyindi, yaşlı annesini dışarı çıkarıp emniyete aldıktan sonra arabasına koştu. Aksi gibi benzini azdı, yakındaki tanıdık benzinciye gidip jeneratörü çalıştırarak deposunu doldurduktan sonra karakola uğradı, İstanbul'daki hasarın belli bir bölgede olduğunu öğrendi. Buradaki amatörlerin meseleye derhal el koyacaklarından emin olarak gaza bastı ve etkilenebileceğini düşündüğü Gebze'ye doğru yola koyuldu. Altındaki araba seyyar bir haberleşme aracıydı ve gerektiği zaman dünyanın her tarafıyla rahatlıkla iletişim kurabileceği cihazlarla donatılmıştı.

Aziz Bey, kısa adı TRAC olan *Telsiz ve Radyo Amatörleri Cemiyeti*'nin başkanıydı ve deprem gibi büyük felâketlerde, ilk yetmiş iki saat telefonu unutmak gerektiğini çok iyi biliyordu. İşin kötüsü, ilk yetmiş iki saat her zaman hayatî önem taşırdı. Gebze'de hükümet konağına giderek Sivil Savunma Müdürü'nden depremin İzmit ve Adapazarı'nı vurduğu bilgisini aldı, bu bilgiyi derhal Ankara'ya, Başbakanlık Kriz Merkezi'ne telsizle bildirdi ve kendisine ihtiyaçları olup olmadığını sordu. Karşısındaki, kendinden emin bir sesle "Hayır biz burada duruma hâkimiz!" deyince yoluna devam etti. Depremi hemen ardından arabalarına atlayıp yollara düşen insanlar TEM otoyolunu doldurmuştu. Bu yüzden İzmit'e çok vakit kaybederek ulaştı ve arabasını vilâyet binasının önüne çekti. Bereket versin, tanıdık bir vali yardımcısıyla karşılaşmıştı. Daha önce Sivil Savunma'da görev yaptığı için Aziz Bey'in niçin geldiğini hemen anlayan ve o telâş içinde gözlerinin içi gülen vali yardımcısı "Aman, dedi, tam zamanında geldin! Lütfen burada kal ve haberleşmeyi sağla!"

Aziz Bey derhal işe koyulup İzmit'in Başbakanlık Kriz Merkezi'yle muhaberesini sağladı. Bu arada Adapazarı şubesinin kendini toparlayıp faaliyete geçtiğini yakın mesafe haberleşme rôlesinden öğrenmişti, fakat teçizat eksikliği vardı. Derhal TRAC'ın Ankara şubesiyle irtibata geçerek kendisinin İzmit'te bloke olduğunu, Adapazarı'nın mutlaka takviye edilmesi gerektiğini bildirdi ve Ankaralı bir amatörün kısa sürede Adapazarı'na intikal etmesini sağladı. Bu arada Antalya şubesi Aziz Bey'le irtibat kurarak takviyeye ihtiyaç olup olmadığını sormuştu. Aziz Bey "Gelin!" dedi ve o gün akşam Antalya'dan bir ekip gelerek İzmit'i devraldı. Aziz Bey serbest kalmıştı, şimdi deprem bölgesinde nerede ihtiyaç varsa oraya gidebilecekti. Önce Yalova'ya gitti, fakat ihtiyaç olmadığını öğrendi. Çok geçmeden Adana'dan da takviye gelmişti; Aziz Bey onları da Gölcük'e yönlendirdi. Fakat birkaç

saat sonra Adana ekibi morali bozulmuş bir halde döndü; ihtiyaç olmadığı söylenerek geri çevrilmişlerdi. Halbuki ihtiyaç olduğunu çok iyi biliyorlardı; aradan saatler geçmesine rağmen telefon şebekesi hâlâ mefluç haldeydi.

Radyo ve telsiz haberleşmesinin olağanüstü dönemlerdeki önemini Türkiye’de yıllardır anlatamamanın sıkıntısını yaşayan Aziz Bey, gelişmiş batı ülkelerinde devletin gönüllü kuruluşlarla ne kadar sıkı bir işbirliği halinde olduğunu çok iyi biliyor. İki büyük dünya savaşından sonra, ortaya çıkan dev problemlerin altından sadece devletin kalkamayacağını gören Avrupalılar, toplumu organize ederek devletin yükünü hafifletmişler. İtfaiye ve ambulans hizmetlerinin bile yüzde seksen ölçüsünde gönüllü kuruluşlar tarafından yürütüldüğü Almanya’da, kırsal kesimde bile, gönüllüler sayesinde çok ciddi bir itfaiye altyapısı kurulmuş. Türkiye’nin kırsal kesimlerinde itfaiye altyapısının bulunmadığını belirten Aziz Bey her şeye rağmen ümitsiz değil, çünkü şu günlerde gündemde olan bir kanun değişikliğinin gönüllü itfaiye oluşumuna imkân sağlayacağını düşünüyor.

Aziz Bey’e göre, aslında 1958 yılında çıkarılan ve birçok kanun gibi işletilemeyen 7126 sayılı *Sivil Müdafaa Kanunu* devrinin çok ilerisindedir ve gönüllülerin çalışması konusunda akılcı düzenlemeler getirmiştir. Kanunun bu yönde işletilmesi için 1986 yılında teşebbüse geçen TRAC, devrin İstanbul valisi tarafından ciddiye alınmamıştır. İnsanların uydular vasıtasıyla haberleştiği bir devirde telsiz de ne demektir! Ancak 1989 yılında Aziz Bey’e Sivil Savunma’dan gelen bir celp ilk ciddi temasın kurulmasını sağlayacaktır. İleri görüşlü Sivil Savunma İl Müdürü, Aziz Bey’in gündeme getirdiği meseleyi derhal kavrar. İki hafta sonra birlikte bir tatbikat yaparlar; bir Sivil Savunma tatbikatında haberleşme için ilk defa telsiz kullanılmaktadır.

1962 yılında kurulmuş olmakla beraber, telsizle 1983 yılında telsiz kanununda yapılan değişiklikten sonra resmen ilgilenmeye başlayan Telsiz ve Radyo Amatörleri Cemiyeti, on kişiyle yola koyulmuş ve bugün aşağı yukarı iki bin üyeye ve otuz beş şubeye ulaşmış bir teşkilattır. Aziz Bey, çok değişik kesimlerden üyelerinin bulunduğunu, ancak elektronik eğitimi görmüş veya elektroniğe meraklı insanların çoğunlukta olduğunu söylüyor. İnsanları TRAC'a katılmaya yönelten temel saik, haberleşme ve elektronik hobisi imiş. Bu bir hobi ama, hepsi özellikle olağanüstü dönemlerde ne kadar hayati bir görev üstlenebileceklerini çok iyi biliyor ve görevlerini gerektiği zaman en iyi şekilde yapabilmek için devletle sağlıklı ilişkilerin yollarını arıyorlar. Aziz Bey'e göre, gönüllü kuruluşların faaliyetlerinde kaos doğmaması için devletin kontrolü şarttır. Çünkü bu tür çalışmalar aynı zamanda ciddi sorumluluklar getirir; dolayısıyla bir sorumluluk silsilesi bulunmalıdır. Devletin kontrolü, emir-kumanda zincirine dahil olmak anlamına gelmez. Gönüllü kuruluşlar, kendilerine ihtiyaç duyulduğu zaman inisiyatif kullanarak hiç kimseden emir almaksızın harekete geçerler. Nitekim TRAC depremi algılar algılamaz harekete geçmiş ve ilk dört saat içinde yurt içi ve yurt dışıyla kritik haberleşmeyi sağlamıştır. Daha sonraki aşamalarda kriz merkezleriyle ve diğer gönüllü kuruluşlarla koordineli çalışmak verimi arttıracaktır. Aziz Bey'e göre, son büyük depremde yaşandığı gibi, her kafadan bir ses çıkması ve iyi niyetin bir çeşit histeriye dönüşmesi, sivil inisiyatiflerin önünü tıkayacak gelişmelere de yol açabilir.

Aziz Bey, böyle düşündükleri için Sivil Savunma'yla işbirliği için özel bir gayret gösterdiklerini ve bu teşkilatla protokol imzalayan ilk gönüllü kuruluş olduklarını söylüyor. Körfez kriziyle birlikte telsiz haberleşmesine duyulan ihtiyaç üzerine TRAC'la daha ciddi bir işbirliğine giren ve Türkiye çapında yapılan tatbikatlara bu sivil

inisiyatifi de dahil eden Sivil Savunma, bu işbirliğini çok sonraları yazılı bir protokolle pekiştirecektir.

Sivil Savunma'dan gelen bir talep üzerine Körfez Savaşı'ndan kısa bir süre önce Diyarbakır'da bir merkez kuran ve haberleşme sistemini Türkiye çapında çalışır hale getiren TRAC ilk ciddi imtihanını Adana'da yanlış alarm yüzünden bir patriot füzesinin ateşlenmesiyle doğan panikte verdi. Haberleşme sistemi felç olduğu için Adana Diyarbakır Bölge Harekât'ın geçemediği alarmin kaldırılması mesajını telsizle geçmek amatör telsizcilere düştü. Bu başarının ardından, kamu yararına çalışır dernek statüsünü kazanan TRAC'ın hedefi, işbirliğini daha verimli hale getirmek için Sivil Savunma'yla bir protokol imzalamaktı. Ancak gönüllü kuruluşlarla birlikte çalışma alışkanlığı ve geleneği bulunmayan sivil bürokrasi, telsiz haberleşmesinin önemini ancak Erzincan depreminde kavrayabildi. Depremden sonra Erzincan'ın uzunca bir süre dışarıyla tek bağlantısı derhal devreye giren TRAC'ın telsizleri olmuştu. Sonuç, 1993'te Sivil Savunma'yla imzalanan yazılı bir protokol.

Protokol imzalandıktan sonra Sivil Savunma'yla müşterek hedefler belirlemeye ve spesifik hedeflere yönelik projeler üretmeye başlayan, ancak bu projelerle ilgili başvurularından hiçbirine resmî makamlardan cevap alamayan TRAC, Dinar depreminde ve 1998 yılında ardarda yaşanan sel ve deprem felaketlerinde önemli görevler üstlendi. Aziz Bey, bu felâketlerin kendilerine büyük tecrübe kazandırdığını ve her olaya derhal müdahale edebilecek bir organizasyona kavuştuklarını söylüyor.

TRAC, bütün rollerini, yani teknik altyapısını servis dışı kalmış hurda techizattan oluşturuyor; devletten tek talebi devre dışı kalan techizatı çöpe atmayıp kendilerine vermeleri. Bir de kriz anlarında yirmi metrekairelik bir mekân, o kadar. "Zaten, diyor Aziz Bey, kanunen yapabileceğimiz haberleşme sınırlıdır. Gelişigüzel konuşma yapamayız, ticarî, siyasî, dinî mesajlar veremeyiz. Birbi-

riyle konuşan iki amatör başka bir amatörün mesajını da iletebilir, ama amatör olmayan üçüncü kişinin mesajını iletemez". Kısacası, korkulacak bir şey yok!

Peki telsiz ve radyo amatörü nasıl olunur? Elektromiğe ve haberleşmeye meraklıysanız ve seksen saatlik kursu göze alabiliyorsanız TRAC'a başvurunuz. İmtihana girip başardığınız takdirde bir belge alacaksınız. Bu belgeyi aldıktan sonra cihaz bile imal edebilirsiniz. Unutmayınız, dünyada sayısız denecek ölçüde teknolojinin mimarı amatörlerdir.

ZORBALAR VE ADAMLARI

Zaman, 15 Eylül'99

Eski dergileri tararken Midhat Cemal Kuntay'ın "Abülhamid'in Kütüphanesi ve Zabita Romanları" başlıklı bir yazısına rastladım. Bir kitabı incelemek için Üniversite Kütüphanesi'ne giden yazar, Sultan Abdülhamid'in kütüphanesinin orada olduğunu öğrenince heyecanlanıp hiç sevmediği bu hükümdarı daha yakından tanımak için kitaplarını gözden geçirmeye başlar. Kütüphanenin birinci bölümünde, yazıları, tezhipleri, minyatürleri ve ciltleriyle nefis, baha biçilmez kitaplar vardır. İkinci bölümde ise cinaî romanlar:

"İnsan düşmüşleri hep kabahatli görmek ister; bence de şimdi Abdülhamid'in birçok kusurlarından biri de bu cinaî roman merakıydı; ve otuz üç sene korktuğum adamın bir kabahatini daha yakalamış olmaktan memnundum. Fakat bu saadetim uzun sürmedi. Çünkü birdenbire zihnimden mühim adamlar geçti, onlar da cinaî romanlara bayılmışlardı. Mesela Bismark; meselâ Roman-ya kralı I. Şarl; sonra mesela Aristid Brian.."

Abdülhamid'in bu adamlara benzemesi Midhat Cemal'in canını sıkıştır. O sırada içeri tanımadığı bir adam girer. Kütüphane müdürünün kendisiyle tanıştırdı-

ğı, çenesinin ucundaki sakal parçası yüzünden pek hoşuna gitmeyen bu adam bir fotoğraf kadar "sahte-vekar"dır, üstelik bir yığın iddialı eşyası vardır: Cebinde Fransızca bir kitap, koltuğunda İngilizce gazete, gözünde gözlük, elinde bir pertavsız.. Ya sesi? Öğreten bir ses! Zaten hemen öğretmeye başlamış, Sultan Abdülhamid'in "korku şehveti"ni bir ruh doktoru edasıyla tahlil ettikten sonra, "Bilirsiniz" diye devam ederek polisiye romanlar hakkında bilgi vermeye başlamıştır.

Midhat Cemal, adamın bu "bilirsiniz"i aslında "bilmezsiniz" anlamında müstehzi bir sesle söylediğini parantez içinde belirtiyor.

Arasına da İngiliz mendilini çıkarıp enfiye çeken pertavsızlı adam uzun uzun anlatır. "Fakat, diyor Midhat Cemal, ben bu lakırdıları bir yerde mutlaka okumuştum. Düşüne düşün buldum: Bu Paul Mourand'ın bir konferansıydı (...) Dayanamadım, 'Galiba Paul Morand'ı çok seviyorsunuz' dedim".

Pertavsızlı adam hemen lafı değiştirip bu kütüphaneye dört beş ay devam edeceğini ve Abdülhamid hakkında otuz üç ciltlik bir eser yazacağını söyler. Her yıla bir cilt. Midhat Cemal "Aleyhinde mi?" diye sorunca "Bu nasıl lâkırdı, der. Tabii ki aleyhinde. Eserim bittiği zaman kütüphanenizde otuz üç senelik cinayetleri ciltlenmiş olarak bulacaksınız!"

Midhat Cemal, ertesi gün tramvayda rastladığı yaşlı bir dostuna bu pertavsızlı ve İngiliz mendilli adamı sorar. Bâbiâli'nin eski memurlarından olan adam acı acı güler ve der ki:

"Abdülhamid devrinde sefirdi. Jurnallerini ciltlettiren Evliya Çelebi Seyahatnamesi kadar bir kitap olur".

Midhat Cemal'in yazısını okuyunca, Sami Selçuk'un *Zorba Devletten Hukukun Üstünlüğüne* adlı kitabındaki bir yazısında anlattığı hikâyeyi hatırladım:

"Zorba kral Nearkhos'a (ya da Diomedon'a) karşı ayaklanan Zenon yakalanmıştır. Suç ortaklarını söyleme-

si için bizzat kral işkence yapmaktadır. Bir rivayete göre, Zanon konuşmamak için dişleriyle kopardığı kendi dilini zorba kralın yüzüne tükürmüştür. Başka bir rivayete göre, Zenon kulağına söyleyeceği hilesiyle zorba kralın yaklaştırdığı kulak kepçesini ısırp koparmış, bunu kralın yüzüne tükürmüş, sonra da suç ortaklarının adlarını vermiştir. Hepsi de kralın en yakın dostlarıdır".

Yeri gelmişken, sayın Yargıtay Başkanı'nın kitabından diline dokunmaksızın bir kısa hikâye daha nakletmek istiyorum:

Konfüçyüs, öğrencileriyle birlikte Thai dağının eteklerinde gezinirken ağlayan bir kadın görür. Öğrencilerinden biri (Tze-Lu) kadına neden ağladığını sorar. Kadın "Çok acı çekiyorum. Bu çevrede bir kaplan var. Önce kaynatamı parçalayıp yedi. Sonra kocamı, şimdi de oğlum öldürdü" der. Konfüçyüs "Öyleyse niçin bir başka yere gitmiyorsun?" diye sorar. Kadın şu ilginç yanıtı verir: "Çünkü burada insanlara baskı yapan bir devlet yok!" O zaman Bilge Konfüçyüs öğrencilerine şunları söyler: "Kadıncağz haklı çocuklarım. Baskı yapan devletler kaplanlardan daha korkunçtur. Bunu hiç unutmayınız".

Peki Sultan Abdülhamid bir zorba mıydı? O, ayrı bir tartışmanın konusu.

TOLERANS VE HOŞGÖRÜ

Zaman, 25 Eylül'99

GAZETECİLER ve Yazarlar Vakfı tarafından hafta başında Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda gerçekleştirilen "Birlikte Yaşama Sanatı" alt başlıklı "Hoşgörü 700" sempozyumunu başından sonuna kadar dikkatle takip ettim. Farklı dünya görüşlerini temsil eden aydınların ve dinî cemaat temsilcilerinin katıldıkları bu sempozyumda, Osmanlı tecrübesi birlikte yaşama sanatı açısından enine boyuna tartışıldı. En aykırı düşünenlerin bile kabul ettik-

leri bir gerçek vardı: Osmanlı coğrafyası, on dokuzuncu yüzyıla kadar, özellikle yükseliş döneminde, farklı ırklardan, dinlerden ve mezheplerden insanların bir arada ve problemsiz yaşayabildikleri yegâne coğrafya idi. Hiç kimsenin diline, dinine, mezhebine, ibadetine karışılmaz; siyasî bir kalkışma olmadığı sürece, her topluluğun kendi kimliğiyle var olmasına müsaade edilirdi.

Bu anlayışın kaynağını, konuşmacılardan bazıları, mesela Mete Tunçay, Devlet-i Aliye'nin bir imparatorluk olmasına bağladılar; böyle bir organizasyonun ayakta kalabilmesi için öncelikle toleransa, hoşgörüye, daha geniş anlamında hukuka ihtiyaç vardı. İskender'in kurduğu imparatorluk da, Roma İmparatorluğu da aynı şekilde, fettedilen ülkelerde kimsenin diline ve dinine karışmamıştı. Bazı konuşmacılar da, mesela Kemal Karpat ve Ahmet Akgündüz, bu görüşte doğruluk payı olmakla birlikte, hoşgörünün daha ziyade İslam'ın temel görüşlerinden ve hukukî altyapısından kaynaklandığı görüşünü savundular; nitekim aynı müsamaha sadece Osmanlı Devleti'nde değil, diğer İslam devletlerinde de vardı.

Bütün sempozyumlarda olduğu gibi, "Hoşgörü 700"de de kavram tartışması yapıldı. Avrupa tarihinin bir ürünü olan "tolerans"ın karşılığı olarak "hoşgörü" kullanılabilir miydi? Bu meseleyi özellikle İlber Ortaylı renkli (ve ironik) konuşma üslubuyla tartıştı. İlber hocaya göre, "tolerans" kavramını ne "hoşgörü", ne de "müsamaha" karşılıyordu; rahmetli Cemil Meriç'in yaygınlaştırmaya çalıştığı "tesamuh" ise, eh, bir ölçüde.. Hoş görme, toleransın anlamlarından yalnız biriydi.

İzin vermek, katlanmak, çekmek anlamlarındaki Lâ-tince *tolerare* fiilinden gelen tolerans, farklı olan karşısında duyulan korkunun, şüphenin, düşmanlık duygularının dizginlenmesi, farklılığa her şeye rağmen göz yumulması anlamına gelir; bu toleransın negatif yönüdür. Türkçe'deki "hoşgörü" kavramı toleransın pozitif yönünü ifa-

de etmektedir; yani başka olmayı, farklılığı başka olanın hakkı olarak görmek ve ona saygı göstermek..

Sempozyumda, hoşgörü kavramının hoşgörme mevkiiinde olanlara hoşgörmeme hakkını verdiği de iddia edildi. Aynı eleştiri, tolerans kavramına da yöneltiştir. İhtilal Fransa'sının büyük isimlerinden biri olan Mirabeau, din hürriyetini tolerans kavramıyla ifade etmenin de bir çeşit istibdat olduğunu ifade ederek "Tolerans göstermek hükümetin elinde olunca, tolerans göstermemek de onun dileğine bağlı kalır" demişti. Başka bir düşünür de şöyle diyordu: "Tolerans mefhumu toleranssızlığın zıddı değil, sahtesidir. Bunların ikisi de istibdat şekilleridir. Biri vicdan hürriyetini kendine sakladığını, diğeri ise onu başkalarına da ihsan ettiğini iddia etmektedir".

Hoşgörü (veya hoşgörme) kavramı, elbette toleransın tarihi ve sosyolojik muhtevasını yansıtmaz; çünkü bütünüyle farklı bir tecrübenin ürünüdür. Bana göre, hoşgörü, orijinal Osmanlı tecrübesini daha iyi ifade ediyor. Sempozyumdaki konuşmacılardan biri (galiba Yusuf Halaçoğlu), yanlış anlamadıysam, hoşgörü kelimesine Osmanlı metinlerinde rastlanmadığını söyledi. Doğru. Peki, öteden beri duvarlarımızı süsleyen "*Hoş gör*" levhalarının kaynağı nedir? Bunun tasavvuf menşeli olabileceğini düşünerek kaynakları şöyle bir gözden geçirdim. Abdülbaki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* (1977) adlı eserinde, hoş görmenin tarikat edeplerinden olduğunu, insanların zaaflarını, kusurlarını göstermemek suretiyle onları kötülükten alıkoymak anlamına geldiğini yazmış.

Osmanlı hoşgörüsünü ve birlikte yaşama pratiğini daha iyi anlayabilmek için tasavvufa da bakmak gerekiyor. Galiba sempozyumda eksik olan bu idi.

NOT 1. Tasavvuf terminolojisinde hoş görmenin zıddı hor görmektir. Bu iki kavramın farklılığı bazı kaynaklarda hadis-i şerif olarak da zikredilen şu hikâye ile anlatır: Şeyh ve dervişleri sohbet ederek yürürken bir fare (veya köpek) ölüsü görürler. Der-

vişlerin kimisi kötü kokudan kurtulmak için burnunu tutar, kimisi tiksintiyle yüzünü çevirir, kimisi de leşi oraya atanlar aleyhinde öfkeyle söylenir. Şeyh ise gülümseyerek "Bakın, der, ne güzel dişleri var!" Dervişlerin tavrı *hor* görü, şeyhinki *hoş* görüdür.

NOT 2. "Hoşgörü 700" sempozyumuna Üsküp'ten katılan şair ve yazar İlhami Emin, ilgi çekici bir konuya değindi. Yakın zamanlara kadar, Makedonya'da, Osmanlı barbarlığının en büyük delili olarak kilise ve manastırlardaki aziz tasvirlerinin gözlerinin oyulmuş olması gösterilmiş. Rehberler, turistlere "Osmanlılar şu kadar kiliseyi yıktı, şu kadar manastırı yıktı!" diyemedikleri için ballandıra ballandıra aziz tasvirlerinin gözlerini nasıl oyduklarını anlatırlarmış. Kosta Balabanof adlı sanat tarihçisi, azizlerin gözlerini Osmanlıların değil, göz hastalıklarına iyi geldiğine inanan hristiyan kocakarların oyduğunu isbat etmiş. Osmanlı şakşakçılığı ile suçlanınca da "Yok canım, demiş, aranızda Osmanlı düşmanı olması gereken biri varsa o da benim, çünkü Ermeniyim!"

Millet Kütüphanesi

Zaman, 4 Ekim'99

17 AĞUSTOS depremi, İstanbul'daki bazı tarihî eserlerde de tahminlerin ötesinde hasara yol açtı. Birkaç gün önce Fatih'te Millet Kütüphanesi'ni ve Sahn-ı Seman medreselerini gezdim, içler acısıydı. Bu ecdad yâdigârlarının bir an önce takviye ve restore edilip muhtemel depremlere karşı dayanıklı hâle getirilmesi gerekir.

Millet Kütüphanesi'nin bulunduğu Feyzullah Efendi Medresesi, Edirne Vak'ası'nda suçsuz yere ve akıl almaz işkencelerle öldürülen Şeyhülislam Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi tarafından 1701 yılında darülhadis olarak yaptırılmıştır. Hem klasik Osmanlı şemasının kullanıldığı son medreselerden biri (belki de sonuncusu) olması, hem de içinde Ali Emîrî Efendi'nin muhteşem yazma ve basma kitap koleksiyonunu barındırması bakımından büyük önem taşıyan bu zarif yapının âcil müdâhaleye ihtiyacı var.

Yüzyılın başlarına harap bir halde ulaşan Feyzullah Efendi Medresesi, imar deyince genellikle yıkmayı anlayan belediye (o tarihte şehremâneti) tarafından ortadan kaldırılıp yerine geniş bir meydan yapılmak istenmiştir. Rivayete göre, Fransız elçisinin eski eserlere meraklı eşinin ricası üzerine bundan vazgeçilir, ardından İstanbul Muhibleri Cemiyeti'nin teşebbüsü ve Şeyhülislam Hayri Efendi'nin gayretiyle tamir edilerek yok olmaktan kurtarılır. Bir müddet İstanbul Muhibleri Cemiyeti tarafından kullanılan medrese, 1916 yılında Ali Emîrî Efendi'nin vakfettiği kitaplarla kurulan ve "millî kütüphane" niteliğindeki ilk kütüphanemize, Millet Kütüphanesi'ne tahsis edilecektir.

Diyarbakırlı Ali Emîrî Efendi (1857-20 Ocak 1924), şüphesiz, yakın tarihimizin en dikkate değer şahsiyetlerinden biridir. Hiç evlenmeyip ömrünü kitap toplamaya vakfetmiş, bütün kazandığını nâdide kitaplara yatıran bu sevimli kitap kurdunu en iyi anlatanlardan biri, önceki gün Mehmed Âkif'ten söz ederken adını zikrettiğim Midhat Cemal Kuntay'dır. *Her Ay* dergisinin Haziran 1937 tarihli üçüncü sayısında çıkan "Kitap Sevenler" başlıklı yazısını okuyucularıma tavsiye ederim. Bu yazıyı Muhtar Tevfikoğlu beyefendi Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıkan *Ali Emîrî Efendi* (1989) adlı önemli monografisine almıştır.

Ali Emîrî Efendi, bilindiği gibi, kültür tarihimize aynı zamanda *Divanü Lügati't-Türk*'ü keşfeden adam olarak olarak geçmiştir. Bu keşif, eserin daha sonra Sadrazam Talat Paşa'nın bizzat rol aldığı bir senaryo uygulanarak Emîrî Efendi'den alınıp basılması ve ardından yaşananlar, Kilisli Rifat Bilge, Ziya Gökalp, Talat Paşa, Mehmed Âkif gibi önemli şahsiyetlerin karıştığı, bir romana konu olacak kadar heyecan verici bir maceradır. Mırac edenler Tevfikoğlu'nun kitabını bulup okusunlar.

Başta Türk dili ve kültürü açısından bir hazine değeri taşıyan *Divanü Lügati't-Türk* olmak üzere, Ali Emîrî

Efendi'nin bir ömür vererek topladığı on altı bin nâdide yazma ve basma kitap, 1916 yılından beri Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin kitaplarıyla birlikte araştırmacılara hizmet veriyor. Yirmi üç bin yeni kitap ve yabancı dildeki koleksiyonlarla birlikte elli bin civarında kitaba sahip olan Millet Kütüphanesi, maalesef, deprem yüzünden kubbelerinde ve duvarlarında ciddi çatlaklar meydana geldiği için bugün hizmet veremeyecek durumdadır.

Kültür Bakanlığı nasıl bir çözüm düşünüyor, bilmiyorum. Bulunacak çözüm, Ali Emîrî Efendi koleksiyonunun dağılmasına asla yol açmayacak bir çözüm olmalı ve Feyzullah Efendi Medresesi en kısa zamanda onarılıp Millet Kütüphanesi olarak fonksiyonunu icraya devam etmelidir.

Kış geldi çattı; yakında yağmurlar başlayacak. Kubbelere sızabilecek yağmur suları değerli yazmalara zarar verirse, bunun sorumluluğu Kültür Bakanlığı'na ait olacaktır.

Lütfen sayın yetkililer, başta Millet Kütüphanesi olmak üzere, depremde hasar gören bütün tarihî eserlere bir an önce el atınız.

NEREDELER?

Zaman, 18 Ekim'99

İNSANOĞLU ne zaman geriye dönüp baksa ölümün zaferini gördü. Bu yüzden "nerede?" sorusu öteden beri zihinleri meşgul etmiş ve çeşitli kültürlerde şiirin önemli temalarından biri olmuştur. Umberto Eco bu temanın Hristiyan ortaçağ kültüründe yaygın olduğunu ve sayısız estetik çeşitlemeyle ifade edildiğini söyler. Evet, "dünün büyükleri nerede, görkemli şehirler nerede, kibirlilerin servetleri, güçlülerin eserleri nerede?" Hepsinin yerinde yeller esmekte, "Kısra'nın köşkünde örümcek kapıcılık

etmede, Afrâsiyâb'ın kalesinde ise baykuş beş vakit davul çalmadadır":

Perdedârî mî-küned der tâk-ı Kistrâ ankebût
Bûm nevbet mî-zened der kal'a-i Efrâsiyâb

Tursun Bey'in *Târîh-i Ebü'l-Feth*'de anlattığına göre, Fâtih, İstanbul'a girdikten sonra Ayasofya'nın kubbesine çıkmış ve harabe halindeki şehri bir süre seyrettikten sonra hüznülenerek bu meşhur Farsça beyti okumuştur. Bir zamanlar dünyaya hükmeden kudretli kayzerlerin yaşadığı muhteşem Konstantinopolis bu sefil harabe miydi?

Eski insanlar bu duyguyu çok kesif bir biçimde yaşıyorlardı. Bunun için modern öncesi bütün edebiyatlarda olduğu gibi, bizim edebiyatımızda da "nerede" (kanı, hani) sorusu sıkça sorulmuştur. Yunus Emre'nin "kanı" redifli şiirindeki gibi:

Şeddâd bir uçmak yaptı Nemrud göğe ok atdı
Kârûn'ı da yer yutdı Âdil Nuşîrvân kanı?

Fâtih'in hocası ve dostu Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'sinde "Kanı ol mülûk-i âlem ve selâtin-i benî âdem? Ol sâhib-kırân-ı cihanlar, ol husrevân-ı âyin-cemler, ol gerden-keşân-ı gerdün-haşemler" cümleleriyle başlayan bölüm de aynı duygunun çok iyi ifade edildiği çarpıcı bir metindir. Hayatın geçiciliğini ve ölümün zaferini dile getiren bu metinlerde derin bir hüznün hâkimidir; çünkü acı ve kaskatı bir gerçek karşısındadır: "Dünya kimseye kalmaz".

Her şey eninde sonunda yok olmaya mahkûm! Modern insan her ne kadar ölüm yokmuş gibi "kaygılardan âzâde" yaşasa da, o her an bizimle; her insan kendi ölümünü istese de istemese de yanında taşıyor. Kim olursanız olunuz, ölüm kurdu içinizde sizi kemirip durmaktadır. Yine Yunus'un dediği gibi,

Sen bu cihân mülkini Kaf'dan Kaf'a dutdun tut
Yâ bu âlem mâlını oynayıben utdun tut

Peki n'olacak? Beraberinde mi götüreceksin? Nedir bu kudret hırsı, iktidar hırsı, servet hırsı? "Sonucu bir nefes" değil mi?

Yüz yıllar hoşlıkla ömrün olursa Yunus
Sonucu bir nefesdür geç andan da ötdün tut

İktidar hırsı da, kazanç hırsı da beşerîdir, anlaşılabilir ve ölçülüsü saygıya değer; ancak dizginlenmediği takdirde sadece mutsuzluk ürettiği tecrübelerle sabittir. Başkalarının mutsuzluğu pahasına kazanılmış bir iktidar veya servet, sahibini nasıl mutlu edebilir? Önemli olan ve nesilden nesile aktarılacak kalıcı kılınması gereken tek değer sevgi ve mutluluktur. Kısa bir süre konaklanan dünyada mutlu olmaktan ve başkalarını mutlu etmekten, en azından bunun için çalışmaktan daha anlamlı ne olabilir?

Gelün tanşuk idelüm işi kolay tatalum
Sevelüm sevillelüm dünya kimseye kalmaz

Emin olunuz, kalmaz!

Bütün iktidar sahiplerine sesleniyorum; lütfen Yunus'un sesine kulak veriniz, mutsuzluk ve ümitsizlik üretmeyiniz. Sahi görmüyor musunuz, bu ülkede hemen herkes bir nicedir mutsuz!

Arada bir geriye dönüp "Neredeler?" diye sormaz mısınız hiç?

"Âlî Ey Dîdâr-ı Hürriyet"

Zaman, 30 Ekim'99

HER zaman söylediklerimi bugün yine söyleyeceğim: Türkiye'de bazı marjinal gruplar dışında Cumhuriyet muhalifi yok ve devlet kolluk kuvvetleriyle her zaman bu grupları kontrol edebilecek güçtedir. Birtakım bahaneler icad ederek bütün halkı baskı altında tutmak, olsa olsa bu küçük grupların güç kazanmasını sağlar. Yetmiş altıncı yılda hâlâ kuruluş devrindeki korkuları seslendirmek abestir. Demokrasinin, eksikli de olsa, nimetlerinin tadına varmış Türk milletinin kendi iradesi dışında bir irade tarafından -ne adına olursa olsun- yönetilmeye razı olacağını düşünmek, bu toplumu hiç tanımamaktır. Birileri, ya açık toplumu kendi rant düzenleri açısından tehlikeli görüyor, ya da Cumhuriyet'in gücü ve başarıları hakkında derin şüpheleri var.

Cumhuriyet'in yıkılabileceği yönündeki abartılmış korkular, hareket alanımızı her geçen gün biraz daha daraltmaktadır. Bu yüzden tarihî ve coğrafi şartların bizi getirip bıraktığı noktadaki imkânlar hareket ettirici bir güç olarak kullanılacak yerde, sırtımızda geleceğe taşımak zorunda olduğumuz ağır yükler haline getiriliyor. Hiçbir meşru gerekçeye dayanmayan korkular demokrasi korkusuna, demokrasi korkusu millî iradeye müdahaleye yol açıyor.

Cumhuriyet'e sahip çıktıklarını iddia edenler, kısa vadede kendini ifade etmesini engelledikleri masum taleplerin uzun vadede çözülmesi imkânsız problemler haline geleceğini, yapılanların mevcut problemleri katlayarak gelecek nesillere aktarmaktan başka bir işe yaramayacağını nasıl görmezler; anlaşılır gibi değil! Baskı yoluyla problemlerin çözölemeyeceğini, aksine kronikleşeceğini görmek için kâhin olmak gerekmez. Baskı altında tutulan toplum kesimleri, savunma içgüdüsüyle ister istemez kendi içlerine çekilecek, hürriyet ortamında farkına

varıp sorgulayabilecekleri yanlışlarına bile daha sıkı bir biçimde sarılacaklardır.

Cumhuriyet kendi halkına güvenmek ve toplumu baskı altında tutarak bir yere varamayacağını anlamak zorundadır. Bu güvensizlik yüzünden devlet mekanizmasındaki otoriter eğilimler güç kazanıyor. Cumhuriyet eğer tehlikedeysse, bu tehlikeden kurtuluşun tek yolu, aslında hürriyetsizlikten başka bir şey olmayan "disiplinli hürriyet" değil, cumhuriyeti demokrasiyle buluşturmadır. Başarısızlıklarına kılıf arayan siyasetçiler, halkı iktidarlarına ortak olarak kabul etmek istemeyen hantal bürokrasi ve onları destekleyen rantçı sermaye, demokrasi-den ölesiye korkuyor. Fakat demokrasiden korktuklarını söylemek işlerine gelmediği için onu irtica metaforunun arkasına gizliyorlar. Türkçesi bu! Aynı çevreler, muhtemelen, PKK terörünün bitmesini, Yunanistan'la savaş tehlikesinin ortadan kalkmasını ve Avrupa Birliği kapılarının aralanmasını da istemiyorlar. Çünkü toplumu korkutacak öcülere ihtiyaçları var.

Evet demokrasi.. Farklı fikirlerin kendini ifade edip teşkilatlanabilmesini, kültür ve fikir hayatının çeşitlilik ve zenginlik kazanmasını sağlayabilecek tek yönetim biçimi. Modern çağda "ilerleme"nin tek yolu. Devletin görevi, bir orkestra şefi gibi, bütün farklılıkların bir arada, birbirini yok etmeden yaşamasını ve birbirini beslemesini sağlayacak "çağdaş" bir sistem kurmaktır. Farklı bir kıyafeti tercih ettikleri için binlerce genç kızın eğitim haklarını ellerinden alan ve bir basın kuruluşunu, damlara keskin nişancılar yerleştirip bir polis ordusuyla basan devletin çağdaşlığından söz edilebilir mi?

Eskiden "çağdaş" yerine "muasır" kavramı kullanılırdı. Ve Atatürk'ün tek hedefi "muasır medeniyet" seviyesine ulaşmak, hatta onun da ötesine geçmekti. Bugün muasır medeniyet hangi değerleri yaşıyorsa, Türk toplumu da o değerleri yaşamak istiyor.

İnanır mısınız, bundan beş on yıl önce, Namık Kemal'in meşhur mısraını büyük bir iştiiyakla tekrarlayacağım aklımın ucundan geçmezdi:

Ne efsunkâr imişsin âh ey dîdâr-ı hürriyet!

Türkülerde Gurbet Var

Zaman, 10 Kasım '99

FALİH RIFKI ATAY'ın *Çankaya'sı* Atatürk'ü bir "beşer" olarak anlatan nâdir kitaplardandır. Hiç şüphesiz Türk tarihinin büyük portrelerinden biri olan Atatürk, bu kitabın sayfaları arasında, seven, özleyen, üzülen, öfkelenen, neşelenen, canı sıkılan, yanılan, yanıldığını anlayan, pişman olan, yiyip içen, türkü söyleyen, zeybek oynayan vb. bir "insan", yani Mustafa Kemal, yani içimizden biri olarak karşımıza çıkar. Küçük bir örnek:

"Rumeli türkülerini söylerken, derin ve onulmaz bir gurbet ve sıla acısı gözlerinde yaşanırdı. O vatani unutmaz, kaybettiğimiz Rumeli ve Makedonya topraklarının kır kokularını alır gibi, su ve çingirak seslerini duyar gibi, bakışları uzaklaşa uzaklaşa sislenir, bizim içinde olmadığımız hâtralar içine karışır giderdi".

İşte "insan" bu. Demek ki, Mustafa Kemal'in kafası Misak-ı Millî sınırları içinde, gönlü ise kaybedilen güzel Rumeli'nin dağlarında, ovalarında cevelan ediyordu. O da, henüz romanı ve şiiri yazılmamış, filmi yapılmamış bir trajedinin içinde doğup büyümüş bir nesle mensuptu. Gözlerini dünyaya uçsuz bucaksız bir vatanı açmış ve cepheden cepheye savrularak bu vatanın parça parça yok oluşunu görmüş, derin acılar çekmiş talihsiz bir nesil.

Kaybedilen topraklarda pasaportsuz ve vizesiz giremediğimiz bir yığın devlet peydahlandı; ve başta Mustafa Kemal olmak üzere yüzbinlerce insan, atalarının gömülü

olduğu toprakları belki bir daha hiç göremedi. Vatan hepsinin "tahayyülünde eski haliyle" kaldı ve ömürlerinin sonuna kadar "hicretlerin bakiyyesi hicranlı duygular"ı yaşadılar.

93'ten beri ardı arkası kesilmeyen bir hicret. Sular çekildikten sonra karada kalan kumlar gibi oralarda bıraktığımız insanlar da hep müstakbel muhacirler olarak öz vatanlarında gurbeti yaşadılar ve ilk fırsatta yüklerini sırtlayıp yollara döküldüler. Türkülerimizde onun için hep hasret, hep gurbet, hep hüznün vardır. Onlara kol kanat gelecek bir Devlet-i Aliyye yoktu artık. Sadece son on beş yıl içinde yaşadıklarımızı düşününüz! Bulgaristan, Kuzey Irak, Bosna, Kosova.. Şimdi de Çeçenistan.

Çeçenistan, Osmanlı coğrafyasına dahil değildi; ama gönül, kültür ve iman coğrafyamızın ayrılmaz bir parçasıdır. Kafkasya halklarının Anadolu hamurundaki payları asla küçümsenemez. Çeçenistan'a düşen bombalar, Bosna'ya ve Kosova'ya saplanan hançerlerin kanattığı kalbimizde infilak ediyor. Oralarda bir kurşun atılsa, şairin dediği gibi "vurulan ben olurum".

İmparatorluk bakiyyesi olmak kolay değil; eğer "vizyon"unuz, ülkenizin sınırları ötesine geçemiyorsa çok zorlanırsınız. Dün Bulgaristan'da, Kuzey Irak'ta, Bosna'da, Kosova'da yaşananlara nasıl bîgâne kalamadınızsa, bugün de Çeçenistan'ı görmezden gelemezsiniz. Tarihiniz ve coğrafyanız bunu gerektiriyor.

Evet orada insanlar ölüyor; binlercesi de yollarda ve korkunç mülteci kamplarında açlıktan ve soğuktan ölecek. Buradaki çaresizliğimiz yetmiyormuş gibi, anlaşmalar manlaşmalar imzalayarak kalbimize de zincir vurmak istiyorlar. "Nasıl yerlere geçmez insan?" Şimdi oralarda yaşanan acıları bizden daha iyi anlayabilecek kim var? Hicret, gurbet, hasret duyguları bizim genlerimize işlemiştir.

Kalbimizin sesini dinlemek zorundayız; kalbimizin emrettiği daima doğrudur.

Ateş Türk

Zaman, 13 Kasım'99

TTOK BELLETENİ'nin eski sayılarını tararken Çelik Gülersoy'un Ekim 1954 tarihli 153. sayıda çıkan "Allgäu Efsanelerinde Türkler" başlıklı kitap tanıtma yazısının bir bölümünü not etmişim. İki Alman araştırmacı, Almanya'nın Allgäu bölgesindeki masalları "*Allgäuer Sagen*" (Kempten 1954) adlı kitaplarında bir araya getirmişler. Bu masallardan biri, Avrupa'da yaygın Türk imajına uymadığı için dikkatimi çekti ve okuyucularıyla paylaşmak istedim. Özetleyerek sunuyorum:

Türkler Viyana'yı kuşatmışlardı. Bütün Hristiyanlar Avrupa'yı kurtarmak için silâh altına davet edilmişti. Bu arada birçok Allgäulu da Tuna'nın Viyana'nın yardımına koştu. Kahlenberg'deki başarılı meydan savaşıyla Sadrazam Kara Mustafa Paşa ric'at ettirildi ve bütün Türk karargâhı galiplerin eline geçti. Bu savaşta bir Allgäulu da yakaladığı bir Türk'ü memleketi Immenstadt'a getirmişti. Köy halkı bu müslümanı iyi bir hristiyan yapmaya karar verdi, fakat bunu başaramadı. Türk buradaki hayata bir türlü alışamamıştı. Karanlık bir gecede ahırdan bir at çıkardı ve yabancı dağlarda memleketinin yolunu aramaya çıktı. Öyle rivayet edilir ki Türk dağlarda yolunu kaybetti ve bu onun hayatına mal oldu.

O zamandan beri Immenstadt'ın güney batısındaki Stuiben, Denneburg ve Rindalphorn'un dolaylarında, karanlık ve rüzgârsız gecelerde, Ateşten Türk'ün hayali gökyüzünde şekillenir. Ateş ve kıvılcımlar saçan bir dev görünüşüyle cesim bir atın üstünde, hilâl biçimi Türk palasıyla havada kavisler çizerek tepelerden ve çam ağaçlarının zirvelerinden aşar gider. Davarlar henüz o görünmeden geleceğini sezerler ve birbirlerine sokulup bütün vücutlarıyla terlerler. Çobanlar da Ateş Türk'ü tanır ve bilirler ki, korku veren manzarasına rağmen onun kimseye bir kötülüğü dokunmaz. Yalnız çocuklar, yatak odala-

rının penceresinden, onu üstlerinden aşarken görür ve başcağızlarını yastıktan ayırmadan kavisli aydınlığını seçerler.

BİRAZ TENEBBÜH

Zaman, 15 Kasım'99

Birden
İçin için ve uzun
Bir ihtilâc ile çırpındı, kırdı, yıktı.. Keder
Ve korku yüzleri soldurdu; evler, âileler
Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, kurada
Bir inkisâr-ı huşu' en şerefli başlarda,
Minareler bile ser-be-zemin.

Tevfik Fikret, *Zelzele* adlı şiirinde İstanbul'u yerle bir eden 1894 depremini böyle tasvir ediyor ve diyor ki:

Beşer bu sadme-i meş'ûma böyle uğrar da
Biraz tenebbüh eder.
Biraz tenebbüh için bin belâ.. Ne ders-i haşîn!

17 Ağustos depreminden alınan "ders-i haşîn"in de "biraz tenebbüh"e vesile olduğu, 12 Kasım depreminde ilgili kişi ve kurumların hiç vakit kaybetmeksizin harekete geçmesinden anlaşıyor. Gördüğümüz kadarıyla, bu sefer, üç ay önce hepimizi isyan ettiren ve devlete ağır eleştiriler yöneltilmesine sebep olan kahredici gecikmeler yaşanmadı. Ama eminim, bazılarınca haksız görülen ve tepkiyle karşılanan bu eleştiriler yapılmasaydı, devlet çarkı yine zamanında harekete geçmezdi, geçemezdi.

Elbette bundan sonrası da çok önemli. Önceki felâketin yaraları sarılmadan yeni bir felâketle sarsıldık. Aç ve açıkta kalmış insanlara ağır kış şartlarında binlercesi eklendi. Daha da önemlisi, büyük bir sistemin harekete geçtiğini ve Marmara Denizi'nde de tahripkâr bir depre-

min beklendiğini söyleyen bilim adamları, bölgedeki insanların yüreğine derin bir korku saldılar. Böyle bir ihtimali seslendirmek elbette onların görevi; bu korkuyu tedbire dönüştürmek de devletin.

Evet, devletin çok daha hızlı hareket etmesi ve sivil inisiyatiflerin koordine edilerek devreye sokulması gerekiyor. Muhtemel felâketlere karşı hazırlıklı olmak için 17 Ağustos'ta toplumda bütün ihtişamıyla tezahür eden dayanışma ruhunu canlı tutmak şarttır. Birtakım odaklar, tam tersine, bu dayanışma ruhunu yok etmek ve toplumu düşman kamplara bölmek için ne mümkünse yapıyorlar. Son iki ayda yaşadıklarımızı bir düşününüz; ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksınız. Toplum kesimleri birbiriyle didişirken kurdukları tezgâhı gözlerden daha iyi saklayan ve daha verimli işleten birtakım odaklar, bu ülkede sosyal barışın tesis edilmesini asla istemiyorlar.

Sivil toplumun provokasyonlara karşı daha dikkatli ve müteyakkız olması gerekiyor. Sadece jeopolitik değil, jeofizik bakımından da netameli bir coğrafyada yaşadığımızı, bu coğrafyada geleceğe seyahatimizin, yine Fikret'in ifadesiyle "kolay ve neş'e-feza bir seyâhat olmaya-ca"ğını biliyoruz. "Bu tîh-i mihnette" yaşayabilmek için hakikaten dayanışmaya ihtiyacımız var. Türk insanı bu ihtiyacı tarihî tecrübesi sayesinde çok iyi biliyor. Bütün adımlarımızı içinden geldiğimiz tarihin ve üzerinde yaşadığımız coğrafyanın gerçeklerini bilerek atmak zorundayız. Zira,

Hayâtı dîv-i hakikatle çarpışan kazanır;
Zafer biraz da hasar ister;
Koşan cihâd-ı maâlîye şanlı, lakin ağır,
Mahûf adımlar atar,
Önünde zelzeleler, arkasında zelzeleler!

PARKTA DEPREM MUHABBETİ

Zaman, 17 Kasım'99

HAVA kararırken parkta bir hareketlilik başladı. Sımsıkı giydirilmiş çocuklar salıncaklarda sallanıp kaydıraklardan neşeli kahkahalarla kayarken anneleri banklara oturup birbirlerine en son deprem dedikodularını aktarıyorlardı. Birkaçı örgülerini de yanlarına almışlardı. Biraz sonra başka bir kadın üzerinde dumanı tüten bir çaydanlığın ve bardakların bulunduğu genişçe bir tepsiyle çıkageldi. Bu soğuk havada taze ve sıcak çayla hem içlerini ısıtacak, hem de dedikoduya revnak vereceklerdi. Işı kara demişti ki, İstanbul'da büyük bir deprem olacak.

Biraz ilerde üç beş kişi çadır kuruyor, birkaç kişi de iki ağaç arasına gerdiği iplerin üzerine battaniyeleri atarak geceyi geçirecek bir mekân yaratmaya çalışıyordu. Vakit ilerledikçe park kalabalıklaştı. İnsanlar yol kenarına parkettikleri arabalarına battaniyeler ve yastıklar taşımaya başladılar. Yaşlı bir adam, oğlu, gelini, torunları kendi âlemlerine dalınca camı sıkıldı ve ileride bir köşede son gelişmeleri hararetle bir şekilde tartışan gruba yaklaşp kulak misafiri oldu. Tam o sırada balıkçı yakalı kazak giyinmiş gözlüklü adam şöyle diyordu:

"Azizim, koskoca profesör yalan söyleyecek değil ya, bir bildiği var ki konuşuyor!"

Bir posbıyıklı öfkeli öfkeli itiraz etti: "Hadi canım, hiçbirinin bir şey bildiği yok, her kafadan bir ses çıkıyor! Kimi diyor ki bütün enerji boşaldı, artık deprem olmaz; bir başkası çıkıyor, deprem olacak mı, olmayacak mı, bunu söylemek için yeterli bilgiye sahip değiliz, diyor. Kimi çok şiddetli olacak diyor, kimi hafif atlatırız, diyor. Hangisine inanacağız?"

"Öyle deme, dedi gözlüklü adam, Işı kara bir harita gösterdi, sismik boşluklar açık bir şekilde görülüyordu. Büyük bir sistem harekete geçtiği için Kuzey Anadolu fay zonundaki bu sismik boşlukların kırılma riski de art-

mış! Yani Düzce depremi Marmara'yı tetikleyebilirmiş! Duraylı hâle gelebilmesi için.."

Bir başkası lâfa karıştı: "Bravo Aziz Bey, tıpkı elle-
rinde haritalarla televizyon kanallarını komşu kapısına
çeviren jeofizikçi ulema gibi konuştun!"

Adının Aziz olduğu anlaşılan gözlüklü bey bir kah-
kaha attı: "Vallahi öyle, hepimiz jeofizikçi kesildik. Elim-
de kumanda âleti, kanallar arasında dolaşıp nerede bir
jeofizikçi veya bir sismolog konuşuyorsa, orada duruyo-
rum. Beni de çağırırsalar var ya, evelallah, çatır çatır anla-
tırım!"

Muzip bir genç, "Ben en çok kızılderiliye benzeyen
jeofizikçiyi beğeniyorum!" diyerek araya girdi. Birisi
"Üşümezsoy!" derken, bir başkası "Kış depremi şartlarına
uygun bir jeofizikçi!" diye ekledi. Gülüştüler. Gözlüklü
adam da "Niçin?" diye sordu. Muzip genç, "Niçin olacak,
dedi, Kandilli'nin şom ağızlısı gibi İstanbul'da deprem
olacağını söylemiyor! Kızıyor hepsine!"

"Doğru vallâhi, ben de çok sevdim adamı!"

Yaşlı amca kendi kendine söylendi: "Hay, Allah on-
dan razı olsun!"

O ana kadar hiç lâfa hiç karışmayan karakuru bir
adam endişeli bir sesle, "Beyler, dedi, siz de duydunuz
mu, bu akşam beşle yedi arasında deprem olacaktı. Işı-
kara bir akrabasına söylemiş!" Gözlüklü adam atıldı:
"Amcamın oğlu bir saat önce telefon etti Sarıyer'den, de-
niz suyu yetmiş dereceye çıkmış!" Bir başkası ekledi:
"Hatta kabarmış diyorlar!"

"Avcılar'da belediye anons etmiş, deprem olacak he-
men evlerinizi terkedin diye!"

"Komşumuz Ziya Bey'in filanca üniversitede jeofizik
profesörü bir akrabası var; bu gece büyük bir deprem
beklendiğini söylemiş".

"Diyorlar ki, devlet aslında depremin zamanını bili-
yormuş ama panik olmasın diye açıklamıyormuş!"

"Tabii kendileri sağlam binalarda oturuyorlar, vatan-daş umurlarında mı?"

"Yok canım, inanmayın, bilseler söylerler. Işı kara hoca 19 Ağustos'ta söylemişti".

"Söyledi de n'oldu?"

"Yani o gece deprem olsaydı daha mı iyi olurdu?"

"Onu demek istemedim!"

"Peki ne yapacağız?"

"İşkara dedi ki, İstanbul halkı depremle yaşamaya alışmalıdır!"

"Lâf ola beri gele!"

"Nasıl alışacakmışız?"

"İşte deprem çantası filan..."

"Su, bisküvi, çekiç, el lambası.."

"Bir de diyorlar ki, efendim karpuz alırken iyisini seçiyorsunuz da, ev alırken niye seçmiyorsunuz?"

"Bu deprem ulemasının herhalde İstanbul'daki kira ve emlâk fiyatlarından haberi yok!"

Bacakları sızlamaya başlayan yaşlı amcanın canı iyiden iyiye sıkılmıştı; derin bir "lâhavle" çekip "Cenab-ı Hak, cümle ümmet-i Muhammed'i muhafaza buyursun; felâkete uğramışların da muîni olsun!" diye dua ede ede uzaklaştı; deprem olursa sıcak evinde karşılayacaktı. Allah kerimdi.

KAHVEDE KIZILAY MUHABBETİ

Zaman, 24 Kasım'99

KAHVEDE kesif bir sigara dumanı, uğultu, tavla şakırtıları ve sesi sonuna kadar açılmış televizyon. Cam kenarındaki masalardan birinde dört kişi; ikisi hem tavla oynuyor, hem de diğerlerine lâf yetiştiriyor. Derken dışarıda birkaç köpek havlaştı, sonra birden şiddetli yağmur başladı. Tavlacılardan genç olanı yaşlı rakibinin sigarasını yakarken "Allah depremzedelerin yardımcısı olsun!"

dedi ve zarını atıp ekledi: "Şeş beş!" Tam o sırada televizyonda haber spikeri tarafından Kızılay kongresiyle ilgili haber okunuyordu. VTR'de kavga görüntüleri, bağırıp çağırın Kızılay'cılar, yumruklaşmalar, bir gürültü, bir patırtı.

Yaşlı tavlacı, "Yazıklar olsun, dedi, neredeyse birbirlerinin gözlerini oyacaklar! Pencüyek!"

Seyircilerden kalın seslisi, "Beter olsunlar!" dedikten sonra hemen ilâve etti: "Peki, neyi paylaşamıyor bu adamlar? Kızılay bir hayır kurumu değil mi?"

"Bunda bilmeyecek ne var?" dedi kırçıl sakallı, şişmanca seyirci.

Yandaki masadan öfkeli bir ses yükseldi: "Rant beyefendi, rant!"

Yaşlı tavlacı, "Şunların haline bakın, dedi, sanki Kızılay değil de, siyasî parti kongresi! Polis müdahale etmese herhalde sandalyeler havada uçuşacak! Bu kadar da olmaz ki Recep, zar tutuyorsun!"

"Ayıbettin abi, zar tutulmadan atılır mı?"

"Lâf!"

Yağmur gittikçe şiddetleniyordu. Kırçıl sakallı müşteri "Vah zavallı depremzedeler, dedi, şimdi bir de Kızılay'ın çadırındalarsa, yandılar!"

Yaşlı tavlacı yüzünde alaycı bir ifadeyle: "Öyle deme! Adamlardaki hamiyete baksana azizim, daha iyi hizmet etmek için birbirlerini nasıl yumrukluyorlar! Ceharı dü, tüh..."

Kalın sesli seyirci: "Sendeki de bilek mi abi? Eski başkan demiş ki, eleştiriye hak ettik amma, bu kadarı da fazla!"

"Hakkaten haksızlık ettik; garibim, saltanatından oldu! Neymiş, çadırlar eskiymiş, su geçiriyormuş! O kadar kusur kadı kızında da olur! Hem çadır bulmuşsunuz, su geçirmeyenini istiyorsunuz! N'olurdu yani sesinizi kısıp hakkınıza razı olsaydınız! Yaşlı adamı o kadar üzmeye

değer miydi yani? Hem canım, nereden bilsin deprem olacağını? Siz biliyor muydunuz?"

Yandaki masadan az önce "Rant, rant!" diye bağırان öfkeli müşteri istihzayı anlamamıştı; daha da öfkелendi: "Hasan abi, ne diyorsun Allahını seversen? Savunacak başka adam bulamadın mı?"

Yaşlı tavlacı güldü: "Bunlar bizim son dinozorlarımızdır; nesilleri tükenmek üzeredir, onun için korumalıyız!"

Genç tavlacı, zarlarını öpüp avucunda salladıktan sonra artistik bir tavırla attı: "Bizde dinazorların nesli tükenmez abi, düşeşşş!"

Yaşlı tavlacı öfkесini rakibinin yanlışını çıkararak yatıştırdı: "Dinazor değil, dinozor, cahil herif!"

"Ne karın ağrısıysa... Gidip bilmem hangi lüks otellerde geceliği on kuruştan keyif çatıyormuş beyfendiler!"

Kalın sesli hayrette: "Yahu nasıl olur?"

Kırçıl sakallı: "Kemal Demir'in evi yokmuş, kral da-iresinde mi kalıyormuş ne!"

Genç tavlacı: "Bizim dinozorlar Bil Klinton kadar olamadılar!"

"Haklısın vallahi, herifçioğlu samimi adam, kırıvat bile takmamış, spor kıyafetle gidip depremedelerle salyasümük sarmaşdolaş olmuş diyorlar".

"Aday olsa oyumu verirdim vallahi!"

"Yahu hiç fena fikir değil!"

"Üstelik memleketinde bir daha seçilemeyecekmiş!"

"O niye?"

"Amerika'da başkanlar iki defadan fazla seçilemiyor!"

"Baba fikir vermiştir belki, 'Evladım Bil, bir kanun değişikliği yap, yeniden seçil!"

"Şöyle bir başkanımız olmadı gitti!"

"Genç!"

"Yakışıklı!"

"Se yek!"

"Bir bebeyi kucağına almış. Bebek Bil amcasının burnunu tutup sıkmış!"

"Başka bir şey de edebilirdi. Ucuz kurtulmuş Bil amca!"

"İçinizde, bizimkilerden birinin aramıza girip şöyle bir yüzümüze gülenini gören oldu mu?"

"Giremezler abi, korkarlar!"

"Bizimkiler devletlü, ne burunlarını sıktırırlar, ne de kıl aldırırlar! Onların burunları kaf dağında, kaf!"

Genç tavlacı zarını tekrar salladı ve attı: "Bir düşüş daha ve mars, dedi! Beyler, işte bizim dinazorun sonu! Darısı yukarıdaki dinazorların başına!"

Kış Geldi..

Zaman, 27 Kasım'99

EVET, kış geldi. En sevdiğim mevsim.

Şimdi size çocukluğumun kışlarından söz etmeli, Karacaoğlan'ın incecikten yağan karındaki şiiri tattırmalı, Cenab'ın *Elhân-ı Şîta*'sından en güzel mısraları okumalıydım. Ama olmaz! Orada, Adapazarı'nda, Gölcük'de, Düzce'de, Bolu'da, Kaynaşlı'da, çocuklar, nineler, dedeler, kızlar, gelinler üşüyor. Onların üstlerine yağıyor kar, yağmur onların yataklarını ıslatıyor.

Hayır, yağma yağmur,

"Esme deli rûzigâr"

Yağma kar!

Ve açıl ey güneş!

*

Galib Dede, *Hüsn ü Aşk*'ta "Geh kar yağar idi geh karanlık" diyor. Şimdi de öyle şeyhim, şimdi de öyle! Yahya Kemal bir ara bu ikisinin de uzaklaştığını sanmış: "Sandım ki uzaklaştı yağan kar ve karanlık". Ama yanılmış! Fikret'se diyor ki:

Bir ızdırab-ı serd ile titrek mükevvenat
Altında karların.

Ne kadar doğru!

*

Behçet Necatigil'in *Kış Korkusu* şiirinden:

Geçmişse yaz, esen yücelerde yeşil
Yaylalarda, yaban çiçekleriyle, dinç
Bu gelen kışmış, adam sen de
Size bir şey yapamaz hiç!

Üstad, Bolu'nun, Düzce'nin, Kaynaşlı'nın.. bugünkü
halini görseydi, herhalde şiirinin sadece son mısraını ya-
zardı:

Kıştan korkunuz!

*

Peki, ya Ahmet Muhip Dıranas?

Sesin nerde her günkü sesin
Unutulmuş güzel şarkılar için
Bu kar gecesinde uzaktan, yoldan
Rüzgâr gibi ta eski Anadolu'dan
Sesin nerde kaldı? Kar içindesin.

Evet, kar içindesin çocuk!

*

Haşim'in dediği gibi,

Yine kış,
Yine şems-i mesâda, âh o bakış,
Yine yollarda serseri dolaşan
Âşiyansız tuyûr-ı pür-nâliş...

Ve âşiyansız çocuklar...

*

Gelin Orhan Seyfi'ye refakat edelim:

Yine uykusuzum sabaha kadar
Baharı bekleyen ruhum üşüyor.

*

Hayır, yağma yağmur,
"Esme deli rûzigâr"
Yağma kar!

Bir Mütefekkir/Müfessir: Elmalılı

Zaman, 29 Kasım'99

OSMANLI DEVLETİ'nin kuruluşunun 700. yılı münasebetiyle düzenlenen önemli sempozyumlardan biri de İslamî İlimler Araştırma Vakfı'nın (İSAV) imzasını taşıyordu: "Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti". Yerli ve yabancı ilim adamları, Eresin Topkapı Hotel'de üç gün boyunca Osmanlı'yı bu konu çerçevesinde tartıştılar. Bildiriler ve müzakereler, sanıyorum, kısa bir süre sonra kitap haline de getirilecek. Oturumlarda ikişer bildiri okundu ve her bildiri ayrıca iki müzakereci tarafından tartışıldı. Ahmet Turan Alkan ve ben, Washington Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ahmet Karamestafa'nın "Yeni bir din felsefesi arayışı ve Elmalılı Hamdi Yazır" başlıklı bildirisini müzakere ettik.

Okuyucularımız *Hak Dini Kur'an Dili* adlı muhteşem tefsirin müellifini elbette çok iyi bilirler. Ancak onun aynı zamanda felsefeyle yakından ilgilendiği, hatta Fransız felsefecilerinden Paul Janet ve Gabriel Seailles tarafından ortaklaşa yazılan *Histoire de la Philosophie: Les Doctrines et Les Ecoles* adlı eseri *Metâlib ve Mezâhib* adıyla Türkçe'ye çevirdiği pek bilinmez. Gerek 1991'de Türkiye Diyanet Vakfı'nın düzenlediği "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu"na sunulan bildiriler, gerekse

Ahmet Karamustafa'nın bildirisi, merhumun yeni bir din felsefesi arayışı içinde olduğunu ve dikkate değer sonuçlara ulaştığını gösteriyor.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal eden aydınlar arasında bir kısmı medrese menşeli olan bazı aydınlar vardır ki, hep ihmal edilmişlerdir. Çoğu zaten "Bu oyunun tadı kalmadı" diyerek çekip Hicaz'a giden ve orada dünyaya gözlerini kapayan Dede Efendi gibi, kendi devirlerinin kapandığını düşünerek hayata küsüp inzivaya çekilmişlerdi. Bir de kendi dünyalarına kapanmakla beraber ümitsizliğe kapılmayan ve karınca gibi çalışanlar vardı. İsmail Fenni Ertuğrul ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi. Geçmişe gömülmek istenen muhteşem bir medeniyeti koruyup geleceğe aktarmak için inanılmaz bir cehdle, bir insan ömrüne sığması mümkün olmayan işler başarmış -bir kısmı hâlâ keşfedilmeyi bekleyen- mübarek insanlardır onlar.

Elmalılı Hamdi Yazır gibi, medrese menşeli aydınların öğrenme kapasitesi ve çalışma azmi akıllara durgunluk verir. Medreseler, ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, öğrettiğini son derece iyi öğreten kurumlardı. Medrese öğrencileri, skolastik de olsa, güçlü bir mantık eğitimi alıyorlardı. Bunun için yazdıklarında hakikaten sımsıkı bir mantık dokusu vardır. Ahmet Cevdet Paşa'yı düşününüz. Anladığım kadarıyla, bir medreseli bir şeyi öğrenmek isterse, hiç şüphesiz, en iyi şekilde öğrenirdi. Garbın hukuk esaslarına ve felsefesine "vukûf-ı küllî" peyda etmek için Fransızca öğrenmeye karar veren ve üç dört ay içinde okuduğunu anlayıp tercüme yapabilecek seviyeye gelen Elmalılı Hamdi Efendi, öyle zannediyorum ki, istisnâ bir örnek değildir. Toptancı hükümlerle mahkum edilen medreselerin yeni bir bakışla incelenmesinde ve medreseliler tarafından telif edildiği için "şerh" ve "haşiye" diye küçümsenerek geçilen eserlerin yeniden okunmasında büyük faydalar vardır.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Metalib ve Mezahib*'e yazdığı Dibace dikkate değer bir metindir ve Türkiye'de muhafazakâr fikir adamlarınca kullanılan bütün önemli argümanları bu metinde bulmak mümkündür. İstikrar içinde değişme şeklinde özetlenebilecek bir temel fikrin savunulduğu bu dibace, aynı zamanda bir din felsefesine giriş niteliği taşır. İlgi çekici olan, Ahmet Karamustafa'nın gösterdiği gibi, merhumun Bakara suresindeki "La ikrahe fi'd-din" âyetinden yola çıkarak, "dinin amacı zorlamak değil, insanı her türlü zorlamadan korumaktır" sonucuna varmasıdır. Klasik Osmanlı'nın pratik zaruretlere cevap vermeye çalışırken bulduğu İslâm yorumuna, felsefe yoluyla ulaşan Elmalılı Hamdi Efendi'nin özellikle tefsiri didik didik edilerek okunmalıdır. Ve Türk düşüncesi tarihi yazılırken bu büyük mütefekkir/müfessir asla ihmal edilmemelidir.

Dede Korkud ve Osmanlı

Zaman, 6 Aralık'99

ARAŞTIRMACILAR, *Kitab-ı Dede Korkud* destanlarını, mit'in saflık, mertlik ve kahramanlık âlemiyle yazının karmaşık, süslenmiş, düzeltilmiş ve psikolojik unsurlarla yüklenmiş âlemi arasında bir yerde görürler. Dede Korkud, yazıya geçirilirken ne kaybetmiştir, ne kazanmıştır? Azerbaycanlı yazar Kemal Abdullah'a göre, bunu tesbit etmek mümkün değil. Ancak Dede Korkud, mit'in büyük tecrübesini satır aralarında korumaktadır ve dikkatle okunduğu takdirde o dünyaya ulaşmak mümkündür. Yani bir de "Gizli Dede Korkud" vardır. Kemal Abdullah, daha önce de bir vesileyle söz ettiğim ve çok önemsendiğim kitabında "Onun gizli katlarında mitten yazıya geçiş ve bu geçiş sürecindeki çeşitli ilişki ve mücadelelerin açık izleri yaşamaktadır. Destan bu geçiş sürecini gerçeğe dönüştüren bir köprüdür" diyor.

Dede Korkud'un Türk kültürü açısından taşıdığı önem inkâr edilemez; o, bizim destanlar çağıımıza açılan kapımızdır, hatta gizli kapılarından kültürümüzün daha eski çağlarına ulaşmak mümkündür. Böyle olmasına rağmen, *Kitab-ı Dede Korkud*'un keşfinin ardından ilk heyecanla yapılmaya başlanan çalışmaların arkası 1970'lerden sonra birden kesiliverdi. Yıllar var ki, Dede Korkud'dan önemsenerek bahsedildiğini duymadım. Galiba çok hızlı küreselleşiyoruz! Hadi ilmî araştırmaları bir tarafa bırakalım; Dede Korkud kaç edebî eser için çıkış noktası oldu? Yerli değerleri "banal" buldukları için Van Gogh operası, Judith balesi vb. besteleyen snob Batıcılardan beklediğimiz bir şey yok, fakat "millî"cilerin üzerine de ölü toprağı mı serpilmiş, nedir?

Her nesil, içine doğduğu kültürü yeniden keşfetmek ve tarihini yeniden yorumlayıp yazmak zorundadır. Doğrusu gençlerde böyle bir heyecan gördüğümü söyleyemem. Eskilerin enerjisi, çalışma azmi ve bilgiye susamlığı yenilerde yok. Dede Korkud'dan söz ettim ya, aklıma hemen Orhan Şaik Gökyay geldi. Tanıyanlar bilirler, merhum, fizyolojik olarak ayakta duramayacak hale geldiği zamanlarda bile hiç ölmeyecekmiş gibi kendi "mesele"lerine sahipti. Onun önceki gün sözünü ettiğim *Dedem Korkudun Kitabı* (1973) adlı çalışması hakikaten çok önemlidir ve 1970'lere kadar yapılmış bütün çalışmaların bir icmalî ve kritiği niteliğini taşır.

Bilindiği gibi, Dede Korkud, Azerbaycan ve Türkiye tarafından UNESCO nezdinde yapılan teşebbüs sayesinde, bu yıl, bütün dünyada yeniden değerlendirilmekte ve önemli toplantılar düzenlenmektedir. Türkiye'de böyle bir fırsata rağmen fazla bir şey yapılamadı; hiç olmazsa Orhan Şaik Gökyay'ın tek baskıda kalan muhteşem kitabı yeniden basılsaydı. Aslında Dede Korkud'un 1300. yılının Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılına denk gelmesi de çok hoş. Bilindiği gibi, *Kitab-ı Dede Korkud*'un mukaddimesinde, Osmanlı Devleti hakkında bir

"kehanet" vardır: "Korkut Ata ayıttı, âhır zamanda hanlık gerü Kayıya değe, kimesne ellerinden almaya, âhır zaman olup kıyamet kopunca. Bu dedüğü Osman neslidür, işde sürilügideyorur".

Daha ilgi çekici bir not: Sultan Cem'in emriyle tertip edilen *Saltukname*'de, Osmanlıların Oğuzlardan olup Bayazıd Han ve Korkut Ata neslinden geldikleri belirtilmiştir. Orhan Şaik Gökyay, bu ifadede Bayazıd isminin Bayat, Bayındır veya Yazır olabileceğini, muhtemelen müstensih tarafından okunamadığı için yanlış kaydedildiğini belirtiyor. Bu arada, II. Bayezid'in oğullarından birine Korkud adını vermesini ilgi çekici bulduğumu belirtmek isterim. Cem Sultan'ın bir oğlu da Oğuz adı taşıyordu.

Açıkçası, *Dede Korkud Kitabı*, çeşitli açılardan tekrar tekrar okunması gereken son derece önemli bir eserdir. Dilerim, 1300. yılında yeniden gündeme gelmesi, yeni araştırmalara ve yeni sanat eserlerinin doğmasına vesile olur.

FÂTİH VE PORTRESİ

Zaman, 11 Aralık'99

FÂTİH'in Gentile Bellini tarafından yapılan ve Londra'daki National Gallery'de muhafaza edilen portresi, İstiklal Caddesi'ndeki Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi'nde sergileniyor. İlk defa ilkokul kitaplarında karşılaştığımız bu meşhur portrenin orijinalini görmek doğrusu çok heyecan verici. Bu resim, İstanbul'u fethe-den büyük padişahı bizzat görmüş bir ressam tarafından yapıldı; bir Avrupalı'nın gözü beş yüz küsur yıl önce Fâtih'i işte böyle görmüştü. Yahya Kemal'in "Resme aksettirebilseydin eğer/ Ebedî cedleri karşında görürdün canlı" derken dile getirmeye çalıştığı duygu bu olmalı.

Fâtih resim sanatına meraklıydı; bu şüphe götürmez bir gerçektir. Süheyl Ünver tarafından *Fâtih'in Çocukluk Defteri* adıyla yayımlanan müsvedde defterindeki portre denemeleri onun daha sonra su yüzüne çıkacak bu merakına dair önemli ipuçlarıdır. Genç şehzâdenin sanat eğitimi kimlerden aldığını bilmiyoruz; bildiğimiz II. Mahmud'a kadar başka hiçbir Osmanlı padişahında görülmeyen bir müsamahaya ve açık görüşlülüğe sahip olmasıdır. Fethettiği İstanbul'da karşısına çıkan Bizans mirasına çevresindekilerden çok farklı bir gözle baktığından da şüphe edilemez. Ayasofya'daki mozaikleri tahrip eden bir yeniçeriyi asâsıyla vurarak bizzat engellemesi bunu gösteriyor.

Fâtih çeşitli sebeplerle İtalya'da gelişen resim sanatına da derin bir ilgi duyuyordu. Bunun için Pisanello'nun öğrencisi Matteo de Pasti İstanbul'a davet edildi. Matteo yola çıkmış, ancak casus olduğu gerekçesiyle Venedikliler tarafından tutuklandığı için İstanbul'a ulaşamamıştı. Daha sonra Pisanello'nun başka bir öğrencisi, Constanzo da Ferrera İstanbul'a gönderildi. Fâtih'in profilden kabartma portresinin bulunduğu meşhur bronz madalyon Ferrera tarafından yapılmıştır. Gentile Bellini, İstanbul'a Ferrera'dan çok sonra gelmiştir (1479). Yanında bir de heykeltraş vardır: Bartolomeo.

İtalyan kaynaklarına göre, Bellini birgün Fâtih'in arzusu üzerine aynaya bakarak kendi portresini yapar; bunun üzerine padişah "Senin fırçanda sihir ve insanüstü bir kudret var" diyerek ressama iltifatta bulunur. Bu anekdot eğer doğruysa, Fâtih'in portre ressamlığını bir çeşit hünerbazlık olarak görüp sadece eğlendiğine de hükmedilebilir. Rönesans ressamlarının bile ne yaptıklarının idrakinde olmadıkları bir devirde, Fâtih'in bu tarihî dönüşümü farkederek Bellini'yi İstanbul'a davet ettiğini, yani ümanist bir padişah olduğunu ileri sürmek ve "Gericici II. Bâyezid yüzünden Rönesans'ı yaşayamadık!" diye ah vah etmek anakronizmdir.

Fâtih'in portre ressamlığına ilgisi, temrin defterine bakılırsa, çocukluğunda yaşadığı, mahiyetini ne yazık bilmediğimiz bazı ilişkilere ve ilginç tesadüflere bağlanabilir. Eğer iddia edildiği gibi bir ümanist olsaydı, bu konudaki görüşleri kırıntı kabilinden bile olsa şiirlerine aksederdi. Eğer Galatalı Hıristiyan dilbere yazdığı şiiri ümanistlik sayıyorsanız, o başka! Fâtih, bir şair olarak devrinin estetik sınırları içindedir ve felsefî görüşleri de İslamî esaslara dayanır. Esasen Fâtih sadece Bellini gibi portre ressamlarına değil, nakkaşlara da büyük ilgi göstermiştir. Hatta Baba Nakkaş'ı özel meclislerine de kabul ediyordu. Fetihten hemen sonra kurulan ilk müesseselerden birinin Nakkaşhane olması sebepsiz değildir. Çalışmalarına Eski Saray'da başlayıp Topkapı Sarayı'nda devam eden ve şüphesiz Ehl-i Hıref teşkilâtının temelini teşkil eden bu Nakkaşhane'de müzehhibinden mücellidine, hattatından nakkaşına kadar yüz civarında sanatkârı çekip çeviren Baba Nakkaş, Fâtih'in bir bakıma estetik müşavirliğini yapıyordu.

Bellini İstanbul'da kısa bir süre kalmıştır. Zaten Fâtih de Bellini ülkesine döndükten kısa bir süre sonra öldü. Onun bu merakının bir sonucu olarak sarayın duvarlarını doldurduğu söylenen tabloların oğlu II. Bâyezid tarafından haraç meraç sattırıldığına gelince, sadece İtalyanların yaydığı bir rivayettir, o kadar.

Ama Bellini iyi ki İstanbul'a gelip Fâtih'in portresini yapmış. Gidip görmenizi tavsiye ederim, bu fırsat her zaman ele geçmez.

TANZİMAT SÜRECİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

Zaman, 13 Aralık'99

TÜRK tarihinin akış yönü hep Avrupa'ya doğru olmuştur; ama bu akışın hedefleri on sekizinci yüzyıla kadar çok farklıydı. İstanbul Kızılması'ndan sonra Roma

Kızılleması'na göz diken Fâtih'in yahut Viyana Kızılleması'na uzanan Kanunî'nin gayesi Avrupa'nın değerlerini ve standartlarını benimsemek değil, Allah'ın adını yüceltmek (i'lâ-yı kelimetullah) ve kendi değerlerini Avrupa'ya kabul ettirmek, açıkçası bütün Avrupa'yı Osmanlı mülkü haline getirmektir.

Hiç şüphesiz, Devlet-i Aliyye'nin standartları en az üç yüz yıl boyunca Avrupa'ya göre çok yüksekti. Bugün Avrupa birçok Türk'e ne ifade ediyorsa, dün de Osmanlı ülkesi birçok Avrupalı için onu ifade ediyordu. Değişen dünya şartları, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı seçkinlerinin bakışını da büyük ölçüde değiştirdi. Avrupa yavaş yavaş değerleri benimsenmesi gereken bir dünya olarak görülmeye başlandı; mesela Viyana artık fethedilmesi gereken bir şehir değil, bir modeldi; İstanbul'u yakıp yıkıp Viyana'ya, Paris'e, o da olmazsa Bükreş'e benzetmek gerekirdi. Çünkü elitler "diyâr-ı küfrü" gezmiş "beldeler kâşâneler" görmüşlerdi; "mülk-i İslâm" ise "bütün vîrâneler"den ibaretti.

Mustafa Reşid Paşa'nın 3 Kasım 1839'da Gülhane bahçesinde okuduğu hatt-ı hümayun, meşhur adıyla Tanzimat Fermanı, Avrupa karşısında teslim bayrağını çekmek, hatta yarı sömürge haline gelmeyi kabul etmek anlamına geliyordu. Vahşi kapitalizmin hiçbir değer tanımadığı on dokuzuncu yüzyıl Avrupası için bütün doğu iligine kemiğine kadar sömürülmesi gereken bâkir bir coğrafyadan ibaretti. Osmanlı Devleti'ne, ayrıca, intikam duygusuyla ve "revanche"ı neye mal olursa olsun almak niyetiyle yaklaşan Avrupa'nın kötü niyetini anlamamak için, sömürgelerden akan servetlerle imar edilmiş Avrupa şehirlerinde gözleri kamaşan Jöntürk taifesinden olmak gerekirdi.

Avrupa, elbette, sadece politikacıların intikamcı Avrupa'sından, Osmanlı seçkinlerinin gözlerini kamaştıran parıltılı görüntülerden ibaret değildi; bir de bilimin ve felsefenin Avrupası vardı; içten içe kendisini sorgulayan,

insan hakları, demokrasi, düşünce ve inanç hürriyeti, hukukun üstünlüğü gibi, dün Avrupa'ya şiddetle muhalif olanları bile bugün cezbeden evrensel değerler ve prensipler uğruna büyük bir mücadelenin verildiği "derunî Avrupa"..

Tanzimat geleneğinden gelen Batıcılar bu Avrupa'nın hiç farkına varamadılar; Avrupa'yı sadece Fransa örneğinde ve pozitivizm formatında algıladılar. Onların derdi Paris'e benzeyen bir İstanbul yaratmaktı, onların derdi Osmanlı kültür mirasını yok etmek, Türkçe'yi bin yıllık arka planından koparmak, yeni bir tarih yaratmaktı. Bunun tercümesi şudur: Yıkma, yıkmak, yıkmak.. Gardrobunu yenilerse Avrupalı olacağını zanneden safdil, fakat safdillliğini, şaşı görüşlülüğünü "ilericilik, çağdaşlık" zanneden Jakoben bir Batıcı tipi. Aynı tip şimdi kendi anladığı çağdaşlık adına, Avrupa'da insanlığın ulaştığı "çağdaş" değerlere karşı çıkıyor.

Eğer Tanzimatçılar ve onların uzantıları asıl Avrupa'yı farketselerdi, mesela İstanbul'u tahrip etmez, tarihî ve tabii dokusunu olduğu gibi korurlardı; dillerini tarih içinde kazandığı zenginlikleri muhafaza ederek geliştirirlerdi; musikilerini horlamaz, onu Avrupa musikisinin imkânlarını da kullanarak yeni ufuklara taşımanın yollarını ararlardı; adam gibi üniversiteler kurarlardı; mevcut ikincil eğitim kurumlarını kapatıp eğitimsiz, görgüsüz kalabalıklar yaratmazlardı; fabrikalarını şehirlerin göbeğine yahut fay hatlarının üzerine kurmazlardı vb.

Avrupa Birliği'ne aday ülke ilan edilmemizi Tanzimat sürecinin son merhalesi olarak yorumlayanlara katılmıyorum. Bence o sürecin son merhalesini Avrupa Birliği'ne girmemize karşı olanlar temsil ediyor. Eğer bu maceraya Tanzimatçı kafasıyla atılıyorsak, çok fena! Emin olunuz, o zaman her şey daha da kötüye gidecektir!

Avrupa Birliği ve Kùltùr

Zaman, 15 Aralık'99

PAZARTESİ günü çıkan yazımda Avrupa Birliği adaylığımızı Tanzimat sürecine bağlayanlara katılmadığımı yazmıştım. Bence, Tanzimat'ın değil 1946'da başlayan sürecin yeni bir merhalesini yaşıyoruz.

Tanzimat geleneğinden gelen Batıcılar için Avrupa bugün bile XIX. yüzyılın, dolayısıyla pozitivizmin Avrupa'sıdır. Onlar için Batılılaşmak, mevcudu tamamen yı-kıp yerine Avrupa'da gördüklerine benzer görüntüler ve hayat şekilleri yaratmaktı. Bunun için hep yıktılar; daha da kötüşü, hayatımızda ve zihin dünyamızda, yaşadığımız bütün çarpıklıkların kaynağı olan akıl almaz bir ikilik yarattılar. Sürekli yeni çözümler peşinde koşan, sürekli kendi kendisini sorgulayıp "yanılışlayan" Avrupa'yı, bilimin ve felsefenin Avrupa'sını hiç anlamadılar, anlasalar bile işlerine gelmedi. İşlerine gelmedi; çünkü bu mânâda bir Avrupalılık kendilerinin ve yaptıklarının da sorgulanmasını gerektiriyordu.

Bugün, eski muhaliflerini bile cezbeden "Avrupalılık", aslında yalnızca Avrupa'nın değil, bütün insanlığın büyük acılar çekerek ulaştığı, dolayısıyla hangi kùltüre mensup olursa olsun, her insan topluluğunun benimseyebileceği kriterleri ifade etmektedir. Bu kriterlerin harcında Afrikalı kölelerin yaşadığı büyük acılar ve alın teri de vardır, yok edilen Kızılderi lilerin ruhları da. Bu kriterlerin harcında Mehmetçiđin Çanakkale'de dökülen kanı da vardır, Mahatma Gandhi'nin ölüm orucu da. Bu kriterlerin harcında kanlı iç savaşların acı tecrübesi de vardır, ezilen ve sömürölen masum halkların gözyaşları da.

Bu kriterlerin harcında, iki büyük dünya savaşı ve bir büyük soğuk savaş vardır.

İnsanlığın Avrupa'da yirminci yüzyılın sonlarında ulaştığı kriterler, yıkmayı değil, mevcudu "yeniden okuma"yı, "sorgulama"yı ve ondan hareketle yeni şeyler üret-

meyi gerektiriyor. İstanbul'u Paris'e benzetmek için tarihî eserleri yıkıp geniş yollar açanların yaptığı Avrupalılık değil, olsa olsa vandallıktı. Avrupalılık -meselâ- örtünmeyi tercih eden kadınların başlarını zorla açmak değil, onların örtünme haklarını korumak ve savunmaktır. Bizim gibi düşünmeyenleri ezmek değil, onlar için düşüncelerini hür bir biçimde ifade edebilecekleri şartları hazırlamaktır.

Bana sorarsanız, bu kriterler Avrupa dışındaki dünyaya herhangi bir hayat tarzını da dayatmıyor; dolayısıyla yeni bir kültür travmasına yol açmayacak bir sürecin yaşanacağı tahmin edilebilir. Esasen Avrupa Birliği'ne girmeniz de girmeseniz de, iletişim tekellerinin dayattığı "global" bir kültür zaten var; zayıf kültürlerin bu meydan okuyuş karşısında fazla direnmesi mümkün değil. Ancak köklü kültürler karşı bir meydan okuyuşla kendilerini yeniden üreterek yirmi birinci yüzyıl dünyasında daha güçlü ve kişilikli bir yer kazanabilirler. Doğrusu ben Avrupa Birliği'nin homojen bir kültür peşinde olduğunu sanmıyorum, çünkü insanlık farklılıklarıyla güzeldir.

Avrupa Birliği sürecini, eğer Kıbrıs ve Ege problemleri yüzünden sekteye uğramazsa, aynı zamanda kendimizi yeniden keşfetme süreci olarak da yaşayabiliriz. Tekrar etmekte fayda var: Avrupalılık, Avrupa'dakilere benzer şehirler kurmak ve bu şehirlerde Avrupalı gibi yaşamak değil, mevcut renkleri ve kültürel zenginlikleri korumaktan geçiyor. O halde, kültürel anlamda milliyetçiliğin zamanıdır. Elbette tekelci, dışlayıcı, ötekileştirici bir milliyetçilikten değil, tarih içinde kendimizi yeniden keşfetmekten ve kimliğimizi insanlığın Avrupa'da ulaştığı kriterleri de kullanarak yeniden inşa etmekten söz ediyorum.

Peki, vahşi kapitalizmin Avrupası tarihe mi karıştı? Hayır, o hâlâ zaman zaman kanlı dişlerini göstererek tehdit ediyor ve edecektir. Demokrasi, sivilleşme, insan hakları, fikir ve inanç hürriyeti konularında kazanılan ba-

şarı, bu Avrupa'ya rağmen bir başarıdır ve her zaman müteyakkız olmakta fayda vardır.

İşkembecide AB Muhabbeti

Zaman, 22 Aralık'99

SULTANAHMET cıvıl cıvıldı; caminin iç avlusundaki Dinî Yayınlar Fuarı'nı gezip birkaç ucuz kitap alan üç genç, dış avlunun batı duvarı boyunca eski ahşap İstanbul evleri model alınarak yapılmış minyatür mekânlarda hazırlık yapan çerezçileri, bozacıları, köfteçileri yutkuna yutkuna seyrederek yürüyorlardı. Kokoreççinin önünden geçerlerken şivesi hafifçe Karadeniz'e çalan sarışın genç "Canım nasıl işkembe çorbası çekti, bilemezsiniz!" dedi.

Lacivert montlu genç "Ya benim!" dedi ve ilâve etti: "Sahi arkadaşlar, bu akşam iftarı bir işkembecide yapmaya ne dersiniz?"

Uzun saçlı esmer genç, hayretle: "Ciddi olamazsınız!" dedi.

"O niye?" dedi lacivert montlu.

"Arkadaşlar, siz hiç gazete okumaz mısınız? Sakatat Avrupa Birliği standartlarına aykırı bir yiyecek türü. Duymadınız mı, Yunanistan'da kokoreci bile yasaklamışlar!"

Sarışın genç "Ah, kokoreç!" diye inlerken lacivert montlu, "Arkadaş, ben Avrupa mavrupa birliği anlamam. İftara, işkembeciye gidiyoruz, o kadar. Sirkeci'de iyi bir işkembeci var!" dedi.

"Bizi Avrupa Birliği'ne almazlarsa sizin gibiler yüzünden almazlar. Siz işkembe çorbası içip kokoreç yiyeceksiniz diye millet insan haklarından mı vazgeçsin yani?"

Lacivert montlu: "Sen onu bırak da, iftara ne kadar var, onu söyle!"

"Bir saat kadar!"

Sarışın gencin gözleri parlamıştı:

"Şöyle bol sirkeli sarmısaklı bir işkembe çorbası!"

Lacivert montlu "Tuzlama da fena olmaz! Hatta pa-
ça..."

Sarışın iştahla ekledi:

"Ve nar gibi kızarmış bir kelle!"

"Kokoreç, arkadaş kokoreç!"

"Arnavut ciğeri de fena olmaz! Erbabı yaparsa lo-
kum gibi olur! Yanında maydanoz, soğan.. Aman Yarab-
bi!"

"Böbrek ızgara!"

"Bol limonlu bir de beyin salatası!"

Uzun saçlı esmer genç: "Ööööö!" dedi, "Tek bir iftar
saatinde bir yıllık kolestrolünüzü aldınız gitti!"

"Atın ölümü arpadan olsun! Yürüyün arkadaşlar!"

Üç arkadaş Sirkeci'ye doğru hızlı hızlı yürümeye
başladılar. İftara yarım saat kala Sirkeci'deki işkembeci-
de masalardan birini kapmışlardı; biraz daha gecikselerdi
belki de yer bulamayacaklardı. Baştan çıkarıcı pişmiş sa-
katat kokuları yüzünden midelerindeki asit salgısı had
safhadaydı. İkide bir saate bakıyor, sabırsızlanıyorlardı.
Derhal siparişlerini verdiler; işkembe çorbasından sonra,
sarışın genç kokoreç, lacivert montlu kelle yiyecekti. Or-
taya da beyin salatası! Uzun saçlı esmer genç, çaresiz,
Arnavut ciğerine razı oldu. Yandaki masada da Avrupa
Birliği ve sakatat meselesi konuşuluyordu. Üç arkadaş
kulak kabarttılar. Kılığına kıyafetine bâkılırsa efendiden
biri olduğu anlaşılan orta yaşlı müşteri, "Şu gazeteci ta-
ifesinin yaptığına bak, halledilmesi gereken en mühim
mesele sanki kokoreç ve kurban meselesi.. Ülen, kokore-
ce gelinceye kadar nice mesele var!" diyordu.

Sarışın genç, arkadaşlarına "İyi konuştu, helâl ol-
sun!" anlamına gelen bir işaret yaptı.

"Önce demokrasini hâle yola koy, insan haklarını
hallet, fikir ve inanç hürriyetinin önündeki engelleri kal-
dır, enflasyonu düşür, fert başına düşen millî geliri yük-

selt, ondan sonra sıra kokoreçe gelir. Hep birlikte sakatat yemekten vazgeçer, pirzola yeriz!"

Lacivert montlu, uzun saçlı esmer gence: "Dinle ders al!" dedikten sonra komşu masaya uzandı: "Abi, haklısın vallahi!"

Efendiden adam teşekkür etti: "Önce Kopenhag kriterleri!" dedi.

Sarışın genç, lacivert montluya "O da ne demek?" anlamına gelen bir bakış fırlattı. Öteki "Cehaletini çaktırma!" anlamında kaş kaldırdı.

"Peki, dedi sarışın genç, Avrupa Birliği'ne girince n'olacak?"

Cevabı uzun saçlı esmer genç verdi: "Buradan arabana atladığın gibi Paris'e kadar sorgusuz sualsiz gidebilecek, mesela Şanzelize'de işkembeci, yok yok işkembeci olmaz, dönerci dükkânı açabileceksin!"

"Pasaportsuz masaportsuz!"

"Elbette!"

Bu arada işkembe çorbaları gelmiş, beyin salatası mermer masadaki yerini almıştı. Sarışın genç önce saati-ne baktı, sonra hasretle dumanları tüten çorbaya. Derken ezan başladı. Besmeleler çekilip oruçlar zeytin ve hurmalarla açıldı. Şimdi işkembeci tek bir ağız olmuş, işkembe, kelle, paça, beyin, ciğer, böbrek.. ne varsa öğütüyordu. Sarışın genç iri bir beyin parçasını ağzına götürürken söylendi:

"Bu Avrupa Birliği hikâyesi iyi de, sakatat meselesi sakat!"

CEMAL KUTAY'A GÖRE MEHMET ÂKİF

Zaman, 27 Aralık'99

SON günlerin en popüler isimlerinden olan Cemal Kutay'ın *Necid Çöllerinde Mehmet Âkif* adlı bir kitabı vardır. Âkif'in âdeta bir destan kahramanı olarak yüceltildi-

ği bu kitap, Teşkilât-ı Mahsûsa lideri Eşref Sencer Kuş-
çubaşı'nın anlattıklarına dayanılarak yazılmıştır.

Bilindiği gibi, Âkif, Birinci Dünya Savaşı sırasında görevli olarak Almanya'ya ve Hicaz'a gitmişti. İngilizler ve Fransızlar, sömürgelerinden topladıkları Müslüman askerleri, "İstanbul'u işgal edip halifeyi esir aldılar!" propagandasıyla aldatarak Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanların üzerine sürüyorlardı. Batı cephelerinde yapılan muharebelerde Almanlar, yüz bine yakın Müslüman esir almış, bunlar için Vunsdorf yakınlarında özel kamplar inşa etmişlerdi. Bütün benliğiyle "İslâm Birliği" idealine sarılmış olan Âkif, kendisine Teşkilât-ı Mahsûsa aracılığıyla gelen teklifi tereddüt etmeden kabul etti ve Almanya'ya giderek Tunuslu Şeyh Salih'le birlikte, farkında olmadan Osmanlı Devleti'ne karşı savaştan bu Müslüman esirleri aydınlatmaya çalıştı.

Cemal Kutay'ın anlattığına göre, Âkif, Almanların Vunsdorf'da Müslüman esirler için inşa ettikleri camide heyecanlı vaazlar verdi. Plaklara kaydedilen bu vaazlar, Müslüman askerlerin bulunduğu cephelerde hoparlörlerle tekrar tekrar yayımlandı. Bu hitabeleri dinleyen çok sayıda Müslüman askerinin ilk fırsatta saf değiştirdiklerini kaydeden Kutay, Âkif'in kendisine verilen vazifeyi parlak bir şekilde yerine getirdiğini, hatta hitabelerin Almanca'ya çevrilerek gazetelerde yayınlandığını söylüyor ve şöyle devam ediyor:

"Âkif, seyahatinin daha çok devam etmesi yolundaki ırıcılara rağmen, Şeyh Şerif Tunusî'ye söylediği gibi, ezan sesinin hasretini çekiyordu. Sadece bu da değil, Almanya onun hassas kalbinde kendi yurdunun sahibi olmadığı medeniyetin hasretinin acısını, şifasız yara halinde ayaklandırmıştı. *Safahat*'ın en güzel, en içli bölümlerinden birisi olan *Berlin Hatıraları* bu duygunun ifadesi idi."

Âkif İstanbul'a dönüşünden kısa bir süre sonra, yine Teşkilât-ı Mahsûsa tarafından Ceziretü'l-Arab'a gönde-

rilmiştir. 1916 yılının başlarında gerçekleşen bu seyahat, Hicaz Emiri Şerif Hüseyin Paşa ile oğullarının isyan hazırlıkları dolayısıyla planlanmıştı. Necid'e doğru yola çıkan ekipte Mehmed Âkif'ten başka Tunuslu Şeyh Salih, Teşkilât-ı Mahsûsa Reisi Eşref Sencer Bey ve Enver Paşa'nın başyaveri Mümtaz Bey vardır.

Arkadaşlarıyla birlikte kızgın çölleri aşır Osmanlı Devleti'ne sadık kalan İbnürreşid'le görüşmek üzere Riyaz'a kadar giden Âkif'in olağanüstü iklim şartlarına nasıl dayandığını Cemal Kutay şöyle anlatıyor:

"Gündüz elli dereceye kadar yükselen hararet geceleri sıfıra iniyordu. Bu inanılmaz ve havsala kabul etmez iklim farkı, alışmamış bedenleri harab ediyordu. Bu arada Mehmed Âkif, inanılmaz bir mukavemet gösteriyordu. Pehlivanlığını unutmuyor, hatta iki metreye yaklaşan boyunu, levent endamını ve bilhassa mükemmel ahlâk ve terbiyesini takdir ederek 'Eşref Bey'in emirberi zenci Musa/ Omuz vermiş, göğre çıkmış Nebi İsa' dediği zenci Musa ile gürüşüyor, ok atıyor, ata biniyor, Arap usulü kılıç kullanmasını öğreniyordu. Bu arada da *Safahat*'in o unutulmaz ve berceste bölümü olan Necid Çöllerinde'yi yaratıyordu".

Cemal Kutay, *Necid Çöllerinden Medine'ye* şiirinin yazılış macerasını anlatırken çok heyecanlı bir üslup kullanıyor; diyor ki: "Mehmet Âkif, sam fırtınasıyla kasıp kavrulan çölden ruhlarındaki imanı, o inancı verebilmiş olan beşeriyetin muhakkak ki görüp göreceği en büyük insan olan İslam peygamberinin manevî huzuruna iletebilmek için adem oğlunun dayanabileceği en çetin şartlara göğüs germişlerin destanını yaratıyordu".

Cemal Kutay, *Necid Çöllerinde Mehmed Âkif* kitabının her satırında Mehmed Âkif'e hayranlığını dile getirmiş, *Berlin Hâtıraları*'nın sonundaki mısralara dayanarak Âkif'in daha 1917 yılında 1922'yi rahatça görebildiğini söylemiştir:

Yakında kurtulacaktır bu cephe..

- Kurtulacak!

Demek yıkılmayacak kible-gâh-ı âmâlim?

Demek ki ölmüyoruz..

Haydi arkadaş gidelim!

Sözkonusu kitaptan, Cemal Kutay'ın Âkif'in oğlu Emin Ersoy'la uzun uzun konuşup hâtıralarını not ettiğini ve 1948 yılında, kendisi tarafından çıkarılan *Millet* mecmuasında yayımladığını da öğreniyoruz. Öyle anlaşıyor ki, sayın yazarın Âkif'e duyduğu ilgi, onun yakınları ve dostlarıyla ilişki kurmasına da yol açmış. Bilhassa Eşref Edip'e büyük saygı duyduğunu görüyoruz, çünkü ondan söz ederken "üstâd" ve "muhterem" sıfatlarını hiç ihmal etmiyor. Kitabının bir yerinde diyor ki:

"Dâmâdı merhum üstad Ömer Rıza Doğrul, o mü-kemmel eseri *Asr-ı Saadet*'i tamamladığı zaman, vatanından uzak Mısır'da yaşayan Mehmed Âkif, Ömer Rıza'dan önce muhterem Eşref Edib'i tebrik etmek ihtiyacını duydu. Bir hakikattir ki, eğer üstâd Eşref Edib'in o yorulmak bilmez, fütur getirmez azmi olmasaydı, medenî cesareti, manevî hayatımızı bergüzar eserlerle değerlendirmek cehdi olmasaydı, bugün maneviyatımızı inşa edecek eserler bakımından daha fakir olurduk, hatta birçoklarından ebediyyen mahrum kalırdık".

Cemal Kutay'dan birkaç cümle daha:

"Âkif'e saldıranlar, onun İstiklal Marşı'nı dinleyerek bayrağı selâmladılar: Hâlâ da öyle!"

"Ne *Safahat* unutuldu, ne de Mehmed Âkif!"

"Bugün bütün Türkiye'nin vefakâr kalpleri onun resmine bir 'heyûlâ gibi' değil, bir daha kavuşulmasına imkân olmayan bir iman ve ilham devrinin aziz hâtırası gibi bakıyorlar. Kabrine inen nûr ise bütün milletin ebedî minnetidir. Anasından emdiği süt kadar helâl olsun.."

Evet, sayın Cemal Kutay, Âkif hakkında işte böyle düşünüyor; eğer Işimer Paşa'nın konuşmasından sonra fikrini değiştirmediyse...

Büyük şairi vefatının 63. yılında rahmet ve minnetle anıyorum.

2000

İLK şiir kitabım hakkındaki ilk yazıyı *Yeni Devir*'de Akif İnan yazmıştı ("Çizgiler" başlıklı sütununda Akif Reha müstearını kullanırdı). Tarih 14 Nisan 1983. Bu ironik yazıda ilk karşılaştığımız gün yaşadığı şaşkınlıktan söz ediyordu.

Türk Edebiyatı ve *Kubbealtı Akademi* dergilerinde çıkan ilk şiirlerim divan tarzındaydı; eski dili ve aruz vezni kullanılarak gazeller, kasideler, rubailer, kıt'alar filan yazar, tahmisler, taştirler yapardım. Çocuk denecek yaşıyordum ve bu şiirleri okuduktan sonra beni tanıyanlar küçük dillerini yutayazarlardı. Yanlış hatırlamıyorsam, ilk defa rahmetli Mehmet Çınarlı'nın Sayıştay'daki odasında karşılaştığımız Akif İnan, sözkonusu yazısında beni yaşını başını almış bir Osmanlı beyefendisi olarak nasıl hayal ettiğini anlatıyor ve "Beşir Ayvazoğlu'nu tanıdıktan sonra, bu satırların yazarı, dehşete düştüm" diyordu. Aslında üzeri kapalı olarak "Yaşının ve çağının şiirini yaz!" diyerek bir ağabey öğüdü vermek için yazmıştı bu yazıyı. Çok haklıydı.

Önceki gün vefat ettiğini öğrenince bunları düşündüm. Rahmetli Cahit Zarifoğlu'nun "Yedi Güzel Adam"ından biriydi. Politikaya da hevesli olmalı ki, son yıllarında sendikacılığa soyunmuştu; gazel yazan çocuk

onu nasıl şaşırtmışsa sendikacılık yapan şair Akif İnan da beni o kadar şaşırtmıştır. Çünkü benim tanıdığım Akif Bey her şeyden önce bir gönül ve kültür adamıydı.

Bana imzaladığı *Hicret* adlı şiir kitabındaki ithafın tarihi, Akif İnan'la 1976 yılında tanıştığımızı gösteriyor. Ay ve günü yazmamış, sadece yılı kaydetmiş. Ankara'dayken sık sık bir araya gelirdik; sonraları farklı şehirlerde yaşadığımız için birkaç mutlu tesadüf dışında görüşemedik. *Tenha Sözler*'deki ithafın tarihine bakılırsa, mesela 1992 Mayıs'ında karşılaşmışız. Ama ben onu hep takip ettim. Bir zamanlar Kanal 7'de yaptığı programı da kaçırmamaya çalışırdım.

Akif İnan, aslında şair yaratılışlı bir insandı, fakat şiirde pek fazla ısrarlı olmadı. Mensup olduğu gruptaki şairlerin aksine, ölçülü biçili şiirler yazar, eski şiirle bağlantısını koparmak istemezdi. *Hicret*'teki bütün şiirlerinde beyit birimini kullanmış, birçok şiirini "gazel" diye adlandırmıştır: *Umut Gazeli*, *El Gazeli* gibi.

O düşlerde kalan şarkılarımı
Gözlerin getirir sabahlarıma

beytiyle başlayan bir de *Kaside*'si vardı. Fakat eski biçim içinde yeni şeyler söylemeye çalışır, bunu başarırdı da. Bazı beyitlerini çok severdim. Birkaçını sizlerle de paylaşmak isterim:

Bir kutsal emanet gibi bir sır gibi
Ve bir ayıp gibi saklarım seni

Ey uyku, ey anne gel kurtar beni
Ezildim aklımın hesaplarında

Bir acı tarlası sessiz yüzünde
Aşkı yürürlüğe koyma savaşı

Çaresiz bir hastalığa yakalandığını ve doğduğu şehir olan Urfa'ya götürüldüğünü yeni öğrenmiştim. Ölüm ha-

berini önceki gün bir iftar yemeği sırasında aldık ve çok üzüldük.

Bildiğim kadarıyla, Akif İnan, ölümü metanetle karşılayacak yaratılıştta, mümin ve mütevekkil bir insandı. Ümid ederim çok acı çekmemiştir. *Ölüm* adlı şiirinde:

Senden her kaçtıkça sana yaklaştım
Göç nasibim özlem kanımdır benim

Adsız Gazel'inde de:

Yaslasam gövde mi karlı dağlara
Sonsuz bir uykuya kavuşsam bir gün

diyordu. İşte kavuştu.

Değerli şaire Allah'dan rahmet, yakınlarına ve dostlarına sabır ve başsağlığı diliyorum.

ŞEYH ŞÂMİL'İN RUHU

Zaman, 15 Ocak 2000

TURAN hayalleri ve ülkücülük heyecanıyla geçen ilk gençlik yıllarımızda Kafkas halk oyunlarını oynayan ekipler, iri kalpakları, siyah kostümleri, çaprazlama fişeklikleri ve uzun konçlu çizmeleriyle "Hoş gelişler ola Mustafa Kemal Paşa" türküsünü söyleyerek sahneye çıkıp da Türk bayrağını açtılar mı yüreklerimiz yerinden oynar, avuçlarımız çatlayıncaya kadar alkışlardık. Hele ekipten gür sesli birinin avaz avaz okuduğu, yanlış hatırlamıyorsam "Şâmil'i bilmeyenler atasını ne bilir" mısraıyla başlayan bir şiir vardı ki, dinlerken tüylerimiz diken diken olurdu; kendimizi Şâmil'in fedailerinden biri gibi hissederdik. Aslında Şeyh Şâmil kimdir, ne yapmıştır, pek bildiğimiz söylenemezdi. Bir gün nasılsa elime Tarık Mümtaz Göztepe'nin *Dağıstan Arslanı İmam Şâmil* adlı kitabı geçti. Yer yer fotoğraflarla süslenmiş, roman gibi

sürükleyici bir kitaptı. Şeyh Şâmil'in kim olduğunu ve destanlara yaraşır mücadelesini birkaç defa okuduğum o güzel kitaptan öğrendim.

Kitabın hemen başlarında Şeyh Şâmil imam olduktan kısa bir süre sonra harekete geçen General Grabe kumandasındaki Çar ordusuna karşı Ahulgoh'da yapılan inanılmaz savunma harbi anlatılır. Grabe, Ahulgoh'a ulaşabilmek için önce iki yüz kadar fedainin savunduğu, sarp bir tepede kartal yuvasını andıran Surhay Kule'yi almak zorundadır; vakit kaybetmeden tam mevcutlu sekiz taburu ve cehennem kusan toplarıyla hücumu geçer. Şeyh Şâmil'in en değerli adamlarından biri olan Ali Bey'in yönettiği iki yüz savaşçı aylarca dayanır. Ordusunun çok büyük bir kısmı yamaçlarda eriyen Grabe, Surhay'a top ateşiyle yerle bir oluncaya ve son savaşçı da şehit düşünceye kadar giremez. Tarık Mümtaz Bey diyor ki: "Surhay Kule'nin korkunç yığınları altında yatan meşhur iki yüz fedainin o gün bugündür elbiseleri bozulmadan, silâhları pas tutmadan ve güzel yüzleri solmadan orada sonsuz bir hayat yaşadıkları rivayet edilir".

Surhay'ın düşmesi, Ahulgoh'un savunmasını da zorlaştırmıştır. Teslim olması yolundaki çağrılarını düşünmeden reddeden Şeyh Şâmil, aç ve susuz birkaç bin fedaisi ile General Grabe'nin kırk bin kişilik ordusuna ve ağır muhasara toplarına karşı durmaya kararlıdır. Üç ay boyunca direnen Şâmil, generalin tekrarladığı teslim ol teklifini yine reddeder, ancak kadınların ve çocukların kaleden çıkarılıp ölümlerin gömülebilmesi için on beş günlük bir mütareke ister. Bu teklifin kabul edilmesi için oğullarından birini rehin vermesi şart koşulunca, derin bir tereddüt geçiren Şeyh Şâmil, ağır top ateşinin tekrar başlaması üzerine oğlu Cemaleddin'i rehin olarak Rus ordu gâhına göndermek zorunda kalır. Ne var ki General Grabe sözünde durmayacak ve zaten harabeye dönmüş olan Ahulgoh'un üzerine yeniden kudurmuşçasına ateş kusmaya başlayacaktır.

Düşmana karşılık verecek bir atımlık barutu bile kalmayan Şeyh Şâmil'in önünde tek yol vardır; düşmanı içeri çekip göğüs göğüse çarpışmak.

Bir süre sonra Ahulgoh derin bir sessizliğe gömülür. Şâmil'in savaşçıları nefeslerini tutup düşmanın kılıç menziline girmesini beklemeye başlarlar. Top ateşi aynı şiddetle devam ederken zafer sevinciyle yavaş yavaş ilerleyen ve bütün tehlikeli geçitlerden tek tüfek atışıyla bile karşılaşmadan geçen Rus müfrezeleri, birden Ahulgoh dağları yerinden oynamışçasına korkunç bir taş ve kaya yağmuru altında kalır. Ardından karşılarında yalınkılıç Çeçen savaşçılarını bulan askerler neye uğradıklarını anlamadan yok olurlar. Ancak General Grabe'nin askeri çoktur; arkadan gelen binlercesi arkadaşlarının cesetlerini çiğneyerek top ateşiyle taş taş üstünde bırakmadıkları Ahulgoh'a girerler. Şimdi göğüs göğüse bir savaş başlamıştır. Bu anababa gününde kılıçlar "ecel tırpanları gibi" inip kalkmakta ve canhıraş feryatlar yükselmektedir.

Ahulgoh, aylarca süren korkunç ve kanlı bir mücadeleden sonra, 28 Ağustos 1839 akşamı düşer. Ancak General Grabe, Aholgoh'u karış karış arattığı halde büyük düşmanın ne ölüsünü bulabilir, ne dirisini.

Kaleyi kuşatan binlerce askerin arasında âdeta elini kolunu sallayarak geçip giden Şeyh Şâmil'in büyük mücadelesi yeni başlamaktadır. Birkaç gün sonra yakalanan bir çobanın üzerinden General'e hitaben yazılmış bir mektup çıkar. İmam Şâmil'in imzasını taşıyan bu mektubun ilk cümlesi şöyledir:

"General! Çarına haber ver ki, Kafkasya'nın bağrında binlerce Aholgoh var ve on binlerce Surhay Kule başını Tanrı'ya kaldırıp eceline susayanları bekliyor!"

O günden bugüne hiçbir şey değişmedi; Şeyh Şâmil'in ruhu Kafkasya dağlarında dolaştıkça değişmeyecek de!

BOĞAZLIYAN KAYMAKAMINI HATIRLAMAK

Zaman, 17 Ocak 2000

"MİLLÎ ŞEHİT" Mehmet Kemal Bey'i hatırlamanın bence tam zamanıdır.

Genç Mülkiyeli Kemal Bey, Boğazlıyan kaymakamı ve Yozgat mutasarrıf vekili olarak görev yaptığı sırada İttihat ve Terakki hükümetinden bir emir alır: Sorumluluk bölgesindeki Ermenileri yirmi dört saat içinde Suriye'ye doğru sürmesi istenmektedir. Kaymakam emri uygular; zaten yapabileceği başka bir şey yoktur.

Aradan zaman geçer, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkarız, Mondros Mütarekesi imzalanır ve İstanbul işgal edilir. İngilizler, savaş suçlusu olarak gördükleri İttihatçıları tutuklayarak Bekirağa Bölüğü'nde toplamaya başlarlar. Ve 1919'un 8 Nisan'ında Kürd Mustafa'nın Harp Divanı, Bekirağa Bölüğü'ndeki tutuklulardan eski Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'i idama mahkûm eder. Halbuki zavallı kaymakamın görevini kötüye kullandığına ve tehcire tâbi tutulan Ermenilerin ölümüne sebep olduğuna dair tek bir delil bile bulunamamıştır. Bu keyfî karar doğrudan doğruya İtilaf devletlerini, açıkçası Avrupa'yı tatmine yöneliktir.

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ve Sadrazam Ferit Paşa tarafından alelacele imza edilen karar, aynı gün padişaha arz edilir. Ali Fuat Türkgeldi'nin *Görüp İşittiklerim*'de anlattığına göre, Sultan Vahdeddin kararın emsal teşkil ederek Bekirağa Bölüğü'ndeki tutukluların da aynı şekilde idama mahkûm edilebileceğini düşünerek tereddüt geçirir ve Ali Fuat Bey'le idam cezasını tartışır. Avrupa devletlerinin yeni kanunlarında idam cezasına çok az yer verildiğini, hatta İtalyanların iki madde dışında, bu ceza-yı tamamen kaldırdıklarını söyleyen Ali Fuat Bey'e padişahın verdiği cevap dikkat çekicidir: "Evet benim de fikrim kısas-ı şer'i haricinde idam cezasının ref'idir".

İttihatçılardan nefret etmesine rağmen, Kemal Bey'in idamında sorumluluğu tek başına almak istemediği için Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den fetva isteyen padişah, ne yazık ki, fetva alındıktan sonra bu adaletsiz kararı onaylamıştır. Bunun üzerine Kemal Bey, 10 Nisan 1919 perşembe günü akşam üzeri, Beyazıt Meydanı'nda darağacına çekilir; derin bir matem havasına bürünen ve gözyaşlarına boğulan İstanbul halkının gözleri önünde...

Kadıköy'de, Askerî Tıbbiye öğrencileri tarafından "Türklerin büyük şehidi Kemal Bey" yazılı pankartla karşılanan Kemal Bey'in cenazesi, büyük bir törenle kaldırılmıştır. Tabutun başlar üzerinde taşındığı cenaze alayı Kuşdili Çayırı'na doğru ilerlerken sürekli büyüyerek muhteşem bir gösteriye dönüşür. Hatta Kadıköy İtfaiye Karakolu önünden geçilirken bir manga asker kendiliğinden selâma durur. Evlerden hıçkırıklar yükselmektedir.

Bu muhteşem cenaze alayı ve Kemal Bey'in "millî şehit" ilan edilmesi Damat Ferit hükümetini ürküttüğü için Divan-ı Harp başka idam kararı verememiştir. Halbuki İngilizlerin beklentisi, Bekirağa Bölüğü'ndeki bütün tutukluların Kemal Bey'in akıbetine uğramasıdır. Ancak bekledikleri olmaz, İttihatçılardan yakalayıp Bekirağa Bölüğü'ne tıkabildiklerini Malta'ya sürgüne göndermekle yetinirler.

Size de tuhaf gelmiyor mu? Avrupa'ya yaranmak için masum bir kaymakamı seksen yıl önce daracağında çekmiştik; bugün yine Avrupa'ya yaranmak için azılı bir suçluyu asmanın yollarını arıyoruz. Dün masum bir kaymakamın asılmasına hiç itiraz etmedikleri gibi, suçlu ilan ettikleri onlarca siyasetçiyi ve aydını astıramadıkları için üzülenler, bugün "Apo'yu asarsanız.." diye başlayan tehditler savuruyorlar.

Seksen yılda kaydedilen gelişmeye hayran olmamak kabil değil!

BEMBeyAZ Bir Dünyada Yaşamak

Zaman, 22 Ocak 2000

AHMET HAMDİ TANPINAR, *Huzur*'da İstanbul'un "nâdir görünen karlı havalarından" birini şöyle anlatır:

"Sanki bütün mevsimi -lodosların yalancı yazına aldanarak- tembel tembel geçiren kış, birdenbire bu şubat sonunda, tam şark usulü bir hızla harekete geçmiş ve bütün ihmallerini birkaç gün içinde tamamlamağa azmetmiş gibi, fırtına, sis, kar, tipi, eline ne geçerse hepsini kullanarak şehri altüst etmişti".

Peki, hangi İstanbul'un? İştittimize göre, kış, bazı semtlerde, aynen Tanpınar'ın tasvir ettiği gibi ortalığı altüst etmiş; ama biz şehrin batısında oturanlar henüz tek kar tanecığı bile göremedik. Bu, haksızlık! Çocuklar sabahları kar yağmış mı diye pencerelere koşuyor, fakat her seferinde hayal kırıklığına uğruyorlar. Ya ben? Ya ben? N'olurdu, kar deprem bölgelerine değil de, buralara yağaydı.

Tanpınar'ın yukarıdaki cümlelerini şu cümleler takip ediyor:

"Bahçedeki ağaçlar üzerlerinden sarkan büyük buz parçalarıyla akşamın boşluğunda çok başka bir âlemden gelmiş ağır, yaşlı hayâllere benziyorlardı. Hakikatte de böyleydi. İki gündür Mümtaz, yazılmamış bir şiiri, henüz şüphenin zehri değmemiş bir hakikati, hayat arzusuyla kırılmamış bir bütünlüğü andıran manzarayı seyretmeğe doyamamıştı. Sanki kendi idrâki ve kudreti üzerine kapanmış bâkir bir kâinattaydı. Bir elmas parçasının ortasında yaşar gibi bembeyaz bir dünyada yaşıyorlardı".

Bir elmas parçasının ortasında yaşar gibi bembeyaz bir dünyada yaşamak! Tanpınar bu tür buluşlarını, galiba, eski şiirle fazla haşır neşir olmasına borçlu. Divan şairleri bazan öyle bir hayal yakalayırır ki, tamam der-

siniz, daha güzel anlatılamazdı. Peki, eskiler kışı Tanpınar gibi duyabilirler miydi? Emin değilim. Isınma imkânlarının son derece sınırlı olduğu zamanlarda, kış, eski şairlere daha çok ateşle ilgili hayâller kurduruyordu. Onlar için, "Mangal kenarı kış gününün lâlezarı"ydı; halk "mescidi koyup ocak mihrabına yüz tut"ardı, bu yüzden "çok müselmanı soğuklar ateşperest" eylemişti*.

Gülşenî mahlaslı bir şairin Fâtih'e sunduğu Farsça bir kasidenin nesib bölümünde tasvir edilen kış bu bakımdan çok ilgi çekicidir: Şair kışın gelmesiyle içinde Bedehşan la'li varmış gibi parlayan ateşin mercan kadar değer kazandığını, bahar ağaçlarının üzerinde kardan güller bulunduğu için ateşin gelincik gibi yanağını parlattığını söyler. Daha neler, neler! O kış o kadar şiddetli soğuklar olur ki, Gülşenî'ye göre, ateş bile üşümüştür ve onun için tir tir titremektedir.

İstanbul'da bir zamanlar gerçekten ateşi bile üşütüp denizi donduran kışlar yaşanmıştır. Tarihler mesela 1621 kışında Haliç'in ve Boğaz'ın tamamen donduğunu, insanların yürüyerek Üsküdar'a geçebildiklerini yazar. Haşimî Çelebi "Yol oldu Üsküdar'a bin otuzda Akdeniz dondu" tarihini bu kış için düşürmüştür. Neşâtî de yazdığı tarih manzumesinde, 1621 kışı gibi bir kışın dünya kurulalı beri yaşanmadığını, ağızlarda nefeslerin bile donduğunu ve insanların deniz üstünde "kara yer"de gezer gibi gezindiklerini söyledikten sonra şu tarihi düşürür: "Be meded dondu bin otuzda soğukdan derya".

Bu asrın başlarındaki kışlardan birinde de Haliç bütününü, Boğaz ise kısmen donmuştu. Bahariye Mevlevihanesi meydancısının dayanamayıp Haliç'i kaplayan buzlar üzerinde sema ettiğini galiba eski yazılarımdan birinde anlatmıştım.

* "Mangal kenârı kış gününün lâlezârıdır" mısraının kime ait olduğunu bilmiyorum. "Mescidi koyup ocak mihrâbına yüz tutdu halk / Çok müselmânı soğuklar eyledi âteşperest" beyti Mesîhî'nindir.

Allah öyle kışlar göstermesin, ama benim gibi karseverlere üç beş santimlik kar'ı da çok görmesin. Ne diyor-du Tanpınar? "Bir elmas parçasının ortasında yaşar gibi bembeyaz bir dünyada yaşamak"; bembeyaz, bütün mikroplardan arınmış bir dünya..

Ne güzel hülya, değil mi?

MEVLÂNÂ VE YUNUS

Zaman, 7 Şubat 2000

MEVLÂNÂ'yı ve Yunus'u şimdi daha iyi anlıyorum.

On üçüncü yüzyıl Anadolu'sunda şiddet kol geziyordu. Moğol tehlikesini önceden görerek tedbirler alan Alaeddin Keykubad'ın vakitsiz ölümü ve yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhusrev'in yetersizliği ve tecrübesizliği, uzun bir buhran döneminin başlamasına sebep olmuştu. Anadolu, 1243'te Köseadağ'da uğranılan büyük yenilginin ardından Moğol zulmü, veraset kavgaları ve iç isyanlarla cehenneme döndü.

O yıllarda Selçuklu başkentinde coşkun bir sufi şair yaşıyordu: Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî. Moğol fırtınasının Anadolu'ya sürüklediği Belhli bir Türk ailesinin oğlu olan bu kutlu adam, Selçuklu sultanlarının, vezirlerin ve beylerin üzerinde büyük bir nüfuza sahipti ve kaosu, sevgi, hoşgörü ve uzlaşma yoluyla aşmaya çalışıyor, dil, din, ırk farkı gözetmeksizin, bütün insanları dergâhına çağırıyordu. Yunus Emre bu çağrıya uyarak Mevlânâ'nın dergâhına koşanlardandı; onun meclisinde bulunmuş, "görekli nazar"ını tâ yüreğinde hissetmişti.

Yunus da "Biz birleştirmek için geldik, ayırmak için değil" diyen Mevlânâ gibi sevgiyi yüceltiyor, "İkilikden usandım" diyordu. Felsefesinin merkezinde insan vardı. Yaratılışın asıl gayesi insandı; o var olduğu sürece âlem de var olacaktı. Makrokosmos'un bir özeti olarak onun bütün hakikatlerini kendisinde toplayan insan yaratılmış-

ların en şerefli idi, öyleyse sevgiye lâyıktı. Yunus'un düşman olduğu sadece kin ve nefretti; "Düşmanımız kindir bizim" diyor ve hemen ardından ekliyordu: "Biz kimseye kin tutmayız kamu âlem birdir bize".

Yunus, hiç şüphesiz, kanıyla, diliyle, bakışıyla, kısaca her şeyle katıksız bir Türk'tü, Türkmen kocasıydı; fakat Türklüğü "cümle yaradılmışa bir göz ile" bakmasına mani olmadı; derinliğine inanmış bir müslümandı, fakat müslümanlığı farklı biçimde yorumlayanları ve başka dinlerden insanları kucaklamasına engel değildi.

Türk ve müslüman kimliğini koruyarak bütün insanlara ve bütün çağlara seslenebilmenin sırrını keşfeden Yunus için Allah'a ve O'nun bütün yarattıklarına sevgiyle yaklaşmak, yaşamanın asıl gayesiydi: "Aşksızlara benim sözüm benzer kaya yankısına/ Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır" diyordu; "Aşk gelicek cümle eksikler biter" diyordu; "Sevelim sevillelim bu dünya kimseye kalmaz" diyordu.

Mevlânâ'nın ve Yunus'un da Anadolu'daki kargaşa ortamında ezilen, bunalan halkın acısını yüreklerinde hissettiklerinden zerrece şüphe etmiyorum. Bu iki büyük şairin doğrudan doğruya sevgiye dayanan felsefeleri ve birlik çağrıları, tarihî misyonlarının bir gereği olmalıdır.

Mevlânâ ve Yunus'un aşk felsefeleri ve birlik çağrıları, öyle sanıyorum ki, onların yaşadıkları yüzyılda küçük bir uç beyliği olan Osmanlı Beyliği'nde yankısını buldu ve yüz yıl içinde, Anadolu'da birlik büyük ölçüde sağlanarak acılar azçok dindirildi. Osmanlı'nın temel harcında Mevlânâ ve Yunus'un şiirlerinde çiçeklenen sevgi vardır. Aydınlar katında Mevlânâ, halk katında Yunus, yüzyıllarca sevgiyi ve hoşgörüyü besleyen iki tükenmez kaynak oldular.

Lütfen, araya Yunus okuyunuz. Hiç eskimeyen, her dem taze bir şairdir o. Kendisi de "Her dem yeniden doğarız bizden kim usanası" demiyor mu? Yunus okumak-

tan usanılmaz. Her okuyuşta eminim yeni bir derinliğini keşfedecek, mesajını daha iyi anlayacaksınız.

Dedim ya, bugünlerde Mevlânâ'yı ve Yunus'u daha iyi anlıyor, İslam'ı bir korku ve şiddet dini olarak yorumlayıp sadece cehennem azabından söz eden kalbi karar-mışlardan Allah'a sığınıyorum.

BİR YUSUF MASALI

Zaman, 9 Şubat 2000

BİR YUSUF MASALI'ni okudum. Yanılmıyorsam, bu masal İsmet Özel'in gelenekle kurduğu ilk sağlıklı ilişkidir.

İsmet Özel, bilindiği gibi, modern şiire varan yolun ilk durağında Dante'nin *Divina Commedia*'sını görür; ancak "tek insana özgü, içten içeriden bilgiye götüren" edebiyat dışı bir ifade vasıtası olarak anladığı şiir, ona göre Baudelaire'le başlamıştır. Şiirden genel olarak söz ettiği zaman her nedense bizim dünyamızdan tek bir isim bile hatırlamayan ve kendisini Avrupa'da gelişen bir şiirin tarihine Türkiye'den ekleyiveren ("eklemleyen" mi demeliydim?) İsmet Özel, bir zamanlar hayli tartışılan "Şairler Intellect'in Pençesinde" başlıklı yazısında, şiirde dilin "kişisel" olduğunu, halbuki intellect'in kendi varlığını ortaya koyabilmek için "conventionel" dili kaçınılmaz kıldığını söyler. Buraya kadar güzel; hiçbir fikir ayrılığımız yok. Şiirin dili aşan ve "üzerinde uzlaşılabilir sabit bir anlama indirgenemeyen" bir özel dil olduğu, esasen böyle özel bir dili yakalayamayan şairin var olmayı başaramadığı bir gerçektir. İsmet Özel'in yanılgısı, Dante'den önce şiir diye bilinen metinlerin bu özelliği taşımadığı, dolayısıyla şiir sayılamayacağı yolundaki hükmüdür. "Kaldı ki" diye bir parantez açar İsmet Özel, "Baudelaire'e kadar modern şiirden de söz edemeyeceğiz". Yani Dante'yi bir yana koyarsanız, Baudelaire'den önce şiir yok!

"Şairler Intellect'in Pençesinde" yazısında, bizim geçmişimizden tek şairin bile zikredilmemiş olması, sadece modern şiirden söz edilmesine bağlanabilir. Ama İsmet Özel'in *Şiir Okuma Kılavuzu*'nda da zikrettiği şairlerin hepsi Avrupalıdır. Varılan sonuç: Şiir=modern şiir! Bu, insanlığın en eski ifade vasıtası olan şiiri, miniminnacık Avrupa tarihine sıkıştırmak anlamına gelir. Mütenebbî, Örfî, Hâfız, Sa'dî, Mevlânâ, Fuzûlî, Bâkî, Nefî, Nâilî, Neşâtî, Şeyh Galib vb. gibi bizim büyük bildiğimiz şairler, İsmet Özel'in mantığıyla hüküm vermek gerekirse, modern olmadıkları için şair de sayılmazlar.

İsimlerini zikrettiğim şairlerin ve daha nicelerinin özel dilleri vardır; fakat kendi özel dillerini, İsmet Özel'in "conventionel" dediği dilin içinde kurmuşlardır. "Conventionel" dil, yani benim, sizin, annemizin, babamızın, dedelerimizin kullandığı dil, tarihin bilinmeyen çağlarına uzanan ortak tecrübeyi, dolayısıyla ortak aklı taşır. Şairler bu olağanüstü imkândan niçin istifade etmesinler?

Bir Yusuf Masalı (Şule Yayınları, İstanbul 2000), bana İsmet Özel'in "conventionel" dil içinde yeni bir arayışa girdiğini gösteren önemli bir işaret gibi göründü. Söze Ovid'den Türkçesini kaydetmediği Lâtince mısralarla başlasa da, "Münâcaat"lı, "Naat"lı, "Sebeb-i Telif"li klasik kurguyu kullanarak bize bir aşk masalı anlatan değerli şair, kendi özel dili içinde fazlaca yorulmuş olmalı ki, yer yer kekeleyor. "Conventionel" dili kullanmadan hikâye anlatmak kolay değil; esasen modern şairlerin anladığı mânâda dil, çok özel olduğu için bir iletişim, bir bilgi aktarma vasıtası olarak son derece elverişsizdir. Hikâye anlatmaya başladığınız zaman, "conventionel" dili kullanacaksınız, başka çâreniz yok.

Bu yazdıklarım, *Bir Yusuf Masalı*'nı sevmediğim anlamına gelmiyor. Ben bütün güzel aşk hikâyelerini severim. Haz cini Kızguran, eylem cini Sarlanan ve ödev cini Göklerden tarafından kaçırılan Hüsnü Yusuf'la Şivekâr'ın

aşk hikâyesi.. Okurken bir mesnevi ikliminde gezindiğini-
zi hissettiren metin, yer yer masal motifleriyle bezenmiş.
Elbette İsmet Özel, *Bir Yusuf Masalı*'nı sırf bir masal an-
latmış olmak için yazmamış, bir "inkisarı kâğıda ge-
çir"miştir. "Şivekâr'ın çıktığıdır" başlığını taşıyan birinci
bâbın başındaki bölüm (s. 41-42), bana sorarsanız, hem
Bir Yusuf Masalı'nın asıl mesajını veriyor; hem de sanki
yeni ve mini bir poetika...

"Şeyh Galib'e Saygı Kantatı"

Zaman, 16 Şubat 2000

PAZAR gecesi Ayangil Türk Müziği Korusu ve Solist-
leri'nce verilen bir konserdeydik: "65. Doğum Yıldönü-
münde Yalçın Tura'ya Armağan Konseri". Önce değerli
bestekârın "Şeyh Galib'e Saygı Kantatı"nı dinledik, ar-
dından dokuz şarkısını..

Ruhi Ayangil, ömrünü "Türk musikisinin polifonik
musiki imkânlarına sahip kılınarak inkişaf ettirilmesi"ne
adanmış değerli bir icracıdır. Bu yolda Yalçın Tura'yla
güçlü bir ikili teşkil ettiklerini ve Hüseyin Sadeddin
Arel'in hayallerini gerçekleştirmek için ciddî adımlar at-
tıklarını söyleyebilirim.

İlk seslendirmeleri daima Ayangil Orekstra ve Koro-
su tarafından yapılan Yalçın Tura bestelerinin polifoni
açısından küçümsenemeyecek bir başarıya işaret ettiği
şüphesizdir. İTÜ Mustafa Kemal Anfi'si'ni dolduran mü-
zikseverlerin Yalçın Tura'yı ve Ayangil'i ayakta ve büyük
bir coşkunlukla dakikalarca alkışlaması, bana öyle geli-
yor ki, müzik kamuoyunun uzlaşma ve sentez talebini ifa-
de ediyordu. Mesaj şu idi: "Tarihî kültürümüzün red ve
ihmal edilmesine karşıyız; ancak bu kültürün modern im-
kânlar kullanılarak yeniden üretilmesini ve geleceğe ta-
şınmasını istiyoruz. Kısır çekişmelerden bıktık!"

Türkiye’de başarıların görmezlikten gelinmesi neredeyse bir teâmül haline geldi. Herkes kendi yaptığının en güzeli ve en doğrusu olduğuna inanıyor ve farklı deneyimleri yok sayıyor. Musiki çevrelerinde bu tutum maalesef yaygındır; eğer imkân bulsalar, kendi müzik ve icra anlayışlarını silâh zoruyla bile dayatabilirler. Halbuki icrada da "çoğulluk" esas olmalıdır. Benim elbette bazı tercihlerim var, ama kendi tercihlerimi mutlaklaştırmaya hakkım yok. Farklı seslerin, renklerin, anlayışların zenginliğimiz olduğunu da biliyorum.

Yalçın Tura’nın "Şeyh Galib’e Saygı Kantatı"nı yıllar önce İstanbul Festivali kapsamında yine Ruhi Ayangil Orkestra ve Korosu’ndan dinlemiş ve bir yazı yazmıştım. Şeyh Galib adıyla "kantat" teriminin yanyana eklektik duruşunu bile yadırgamadım. Bizim dışımızda gelişen süreçler, bizim gibi toplumları eklektik olmaya zorluyor. Bu yaşamak zorunda olduğumuz, direndiğimiz takdirde bizi anakroniye düşürme tehlikesi taşıyan bir süreçtir.

Elbette "Şeyh Galib’e Saygı Kantatı"nın Şeyh Galib’i kendi bağlamından çekip çıkardığı ve "sahici"liğini belli ölçüde yok ettiği söylenebilir. Bazı siyaset bilimcileri, bu argümanı kullanarak, "yerlici kültüralist" dedikleri, geçmiş kültürü bir şekilde bugüne taşıyıp yeniden kurgulamak isteyen aydınları eleştiriyor, fakat ne yapmaları gerektiğini söylemiyorlar. Genetiğimize kodlanmış bir kültür yok mu saysaydılar? Belli bir tarihten sonra tabii gelişmesi sekteye uğradığı için kendi üzerine kapanan ve yaratıcılığını yitiren bu kültürü eskiyen biçimleriyle bugüne taşımak mümkün olmadığına göre, ne yapılmalıydı?

Kendi bağlamından koparılan her şey sahiciliğini yitirir; bu doğru bir tesbittir. Ama bana öyle geliyor ki, tarihin işleyişi böyle. Hadiseler kendi bağlamının içinde kalsaydı, insanlık hep yeniden başlamak zorunda kalırdı. Halbuki sürekliliğin esası yeniden okumadır ve her okuma bir yeniden inşadır. Bırakın geçmişi, içinde yaşadığımız hiçbir şey aslında bizim idrak ettiğimiz gibi değildir.

Her şeye, bir yığın tasavvurun ve yorumun içinden bakarız.

Aslında geçmiş denilen şey, üstüste yığılmış tasavvurlardan başka bir şey değildir. Eğer bir hadiseyi kendi bağlamında yakalamak istiyorsanız, bir arkeolog gibi bu tasavvur tabakalarını kaza kaza aşmak zorundasınız. Bu kazıdan eli boş dönme ihtimaliniz de küçük değildir. Açıkçası, bundan sonra hiç kimse Şeyh Galib'e bakarken "Şeyh Galib'e Saygı Kantatı"nı veya Kenan Işık'ın şu günlerde Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen *Aşk Hastası* adlı oyununu yok sayamaz.

Ayangil Orkestra ve Solistleri'ni dinlerken bunları düşündüm işte.

Alfabe Birliği

Zaman, 21 Şubat 2000

ALFABE değişiklikleri Türk tarihinde önemli dönüm noktalarına işaret eder. Uygur Türkleri Budizm'i kabul edince, Göktürk alfabesine göre imkânları çok sınırlı olduğu halde Sogd menşeli bir alfabeyi, müslüman olan Türkler de Arap alfabesini benimsemişlerdi. Zamanla bütün İslam dünyasının tek alfabesi haline gelen Arap alfabesi, Türk topluluklarını da kültür bakımından birleştiriyordu; ayrıca fonetik olmadığı için, yazılı bir metni, her Türk topluluğu kendi ses değerlerini ilâve ederek okuyabiliyordu.

Batı medeniyetiyle ilişkiye geçildikten sonra aydınlar, ilerleme ile alfabe arasında zorunlu bir bağlantının bulunduğunu vehmetmişlerdir. Türkiye'de Lâtin alfabesine geçişin Cumhuriyet'ten önce de düşünüldüğü, fakat uygun şartlar oluşmadığı için bu fikrin hayata geçirilemediği biliniyor. Türk dünyasında Lâtin alfabesine geçen ilk ülke Azerbaycan oldu (1 Mayıs 1925). Türkiye'deki ciddi muhalefeti görerek Lâtin alfabesinin kabul edilmeyeceği

kanaatine varan Sovyet yönetimi, önce Azerbaycan'da, sonra diğer Türk cumhuriyetlerinde Lâtin menşeli alfabeleri kabul ettirerek hem İslam'ın etkisini azaltmak, hem de Türkiye ile kültürel münasebetlerini kesmek istemişti.

Bu gelişmeler üzerine, Azerbaycanlı aydınlar, Türkiye'de Lâtin alfabesinin kabul edilmesi için çalışmaya başladılar. Böylece kesilen münasebetlerin yeniden tesis edileceğini umuyorlardı. Nitekim 1928 sonlarında gerçekleştirilen harf devrimi Türk dünyasında alfabe birliğini yeniden sağlamıştır. Fakat bu sefer de geçmişimizle bütün irtibatımız kesilmiş oluyordu.

Türk dünyasının yeniden ortak bir alfabede birleşmiş olması Stalin'i çok rahatsız etmiş, 1937'den itibaren, bir yandan yeni rejime intibak edemeyen binlerce aydını öldürtürken, bir yandan da Orta Asya cumhuriyetlerine Kiril menşeli ayrı ayrı alfabeleri zorla kabul ettirmiştir. Gürcü ve Ermeni alfabelerine dokunulmamış olması, Türk topluluklarının hem birbirleriyle, hem de Türkiye ile irtibatlarının kesilmek istendiğini göstermektedir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlıklarına kavuşan Türk cumhuriyetlerinde alfabe meselesinin yeniden gündeme gelmesi kaçınılmazdı. Nitekim hepsinde Lâtin alfabesine geçme yolunda güçlü eğilimler belirdi ve bu yolda çalışmalar başladı. Özbekistan parlamentosu, 1993 yılında Lâtin alfabesini kabul etti. Bu alfabe 1996 yılında resmen kullanılmaya başlanacaktı. Özbek aydınlarının ve TÜRKSOY'un Türkiye'de kullanılan alfabeye uyumlu hale getirmeye çalıştıkları bu alfabe, ne yazık ki, 1995 ortalarında, hiç beklenmedik bir zamanda Devlet Başkanı tarafından standart Lâtin alfabesi esas alınarak değiştirildi.

Elektronik ortamda yayın yapan *Türkistan Bülteni*'nin (Türkistan Newsletter) bir haberine göre, İslam Kerimov'un bu kararı almasında Taşkent'te, Cumhurbaşkanlığı Akademik Araştırma Merkezi'nde uzmanlık ya-

pan Amerikalı bilim adamı John O'Forrel etkili olmuş. Yeni kanun taslağının bizzat bu Amerikalı tarafından hazırlandığı söyleniyor. Habere göre, karar, Özbekistan halkından ve Türk dünyasından gizleniyormuş. Değişikliğin politik olmadığını, sadece bilgisayar teknolojinin daha uygun bir alfabe yapmak istediklerini iddia eden John O'Forrel, internet vasıtasıyla, dünyadaki bütün İngiliz dildilerine çağrıda bulunarak destek istemiş, almış da. Kısacası bundan böyle Özbek alfabesinde ch, sh gibi harfler olacakmış. *Türkistan Bülteni*, bu değişikliği Türk dünyası ile Türkiye'nin arasını açmaya ve Türk birliğini önlemeye yönelik bir girişim olarak görüyor.

Türk dünyasının bu alfabe meselesine artık bir nokta koyması gerekir. Hiç şüphesiz, kültürel bütünleşmenin tek yolu vardır: Alfabe birliği. Bu konuda bütün Türk dünyası aydınlarına büyük görevler düşüyor.

AĞACIN AYAKLARI OLSAYDI

Zaman, 1 Mart 2000

Nâzım Hikmet'in *Bu Memleket Bizim* adlı meşhur şiirinin dillerden düşmeyen mısraları şöyledir:

Yaşamak bir ağaç gibi tek ve hür
Ve bir orman gibi kardeşesine:
Bu hasret bizim.

Geçenlerde, Özbek Türklerinden Muhammed Salih'in *Ağaçlar Şair Olsa* adlı şiir kitabını tekrar gözden geçirdim. Bakınız, Sovyetler Birliği'nin henüz dağılmadığı, fakat çürümüşlüğü iyiden iyiye hissedildiği yıllarda yazılmış şiirlerden oluşan bu kitapta ne diyor Muhammed Salih:

Ağaçlar şair olsa, ne hakkında yazardı?
Biraz kuşlar hakkında;

gökyüzü, güneş
ve seyahat hakkında!
Seyahat, seyahat, seyahat
hakkında durmadan yazardı!

Mevlânâ da Farsça orijinali "Diraht eger müteharrik budî bepâ vü per" mısraıyla başlayan bir gazelinde şöyle der:

Ağaç, eğer ayakları ve kanatları olsaydı
Ne testerenin derdini çekerti, ne baltanın

Üç dört yıl önce, beş gazeteci arkadaşla Semerkant'tan Türkmenistan'ın Carcov şehrine kadar kara yoluyla uzunca bir yolculuk yapmıştık. Uçsuz bucaksız ovalarda cetvelle çizilmiş gibi uzayıp giden yollar tahmin ettiğimizden iyi görünüyordu. Ancak bir süre sonra hiç trafik işaretinin bulunmadığını farkettilik. Yolları bilmeyen birinin istediği yere rehbersiz gitmesi imkânsızdı. Esasen eski dönemde buna pek ihtiyaç hissedilmezmiş, çünkü Sovyetler Birliği'nde seyahat hürriyeti yokmuş. Bırakın cumhuriyetler arası yolculuğu, şehirden şehire geçmek için bile vize gerekiyormuş. Bizim seyahatimiz sırasında, Özbekistan'da vize uygulaması yabancılar için hâlâ devam ediyordu. Şimdi nasıl, bilmiyorum.

Bu, Sovyetler Birliği'nde, insanların kendi şehirlerinde, kasabalarında, köylerinde vb. bir çeşit esir gibi yaşadıkları anlamına gelmektedir. Sadece Sovyetler Birliği değil, bütün Demirperde devâsâ bir hapishane idi, halkların hapishanesi... Hiç şüphesiz, seyahat hürriyeti temel hürriyetlerden biridir; eğer kısıtlanmışsa, yani yerinizden kımıldayamıyorsanız, kendinizi istediğiniz kadar "bir ağaç gibi tek ve hür" hissediniz, ayaklarınızdan zincirle bağlısınız demektir. Hürriyeti kendilerini ağaç gibi hissetmeden özleyenler soluğu dışarıda alıyor, kaçamasalar bile en azından bunu deniyorlardı.

Hayatı yollarda geçen yersiz yurtsuz birinin toprağa ağaç gibi kök salıp mukim olmak istemesini anlarım; bunun şiiri yazılabilir. Ağacın kendini hür hissetmesi, zincire vurulmuş bir esirin hürriyet rüyası görmesi gibidir. Yanlış hatırlamıyorsam, Schiller'in bir şiirinde şöyle bir soru soruluyordu: "Bütün düşündüklerini korkusuzca haykıran zincire vurulmuş bir esir mi daha hürdür, yoksa düşündüklerini söyleyemeyen hür bir adam mı?"

Bu soruyu, Nâzım'ın "tek ve hür" ağacına sormanın hiçbir anlamı yok. Çünkü o kendini hür zanneden bir esirdi ve esircinin türküsünü söylüyordu. Bu yüzden hürriyeti yere sımsıkı bağlı olduğu halde kökleriyle toprağın derinliklerini yoklayan ve dallarıyla gökyüzünün sonsuzluğuna açılmaya çalışan ağaçlar kadar bile tanıımıyordu. O sürekli budanan ve Ârif Nihat Asya'nın dediği gibi "rüyalarına bile sansür konulan" ağaçtı.

Seyahat insanları ve kültürleri birbirine yaklaştırıp dünyayı şeffaflaştırmıştır. Yerinizden kımıldamaya hiç niyetiniz olmasa bile, istediğiniz zaman kalkıp istediğiniz yere gidebileceğinizi bilmeniz.. Hürriyet işte bu. Düşünsenize, hapishaneler niçin icat edilmiştir?

Mevlânâ, yukarıda iki mısraını zikrettiğim gazelinde diyor ki:

Güneş her gece kanatlanıp gitmese
Dünya sabahları nasıl aydınlanırdı?

.....

Ve eğer ayağın yoksa, kendi içine seyahat et
Kalk, kendinden kendine git, ey hoca,
Böyle bir seyahat toprağı dönüştürür altına.

HÜZÜN

Zaman, 6 Mart 2000

SİVAS'tayım. Son otuz kırk yılın en şiddetli kışlarından birini yaşayan Sivas'ta. Saçaklardan çocukluğumun

kışlarını hatırlatan kargı gibi buzlar sarkıyor. Kürünüp yol kenarlarına yığılmış karlar. Güneş görmeyen yerlerde cam gibi buz tabakaları sinsi birer tuzak. Bu buz tabakalarının üzeri yeni yağan karla kapanınca atacağınız dikkatsiz bir adımla kendinizi tepetaklak yerde bulup gözleminizi hastahanenin ortopedi servisinde açmanız işten bile değil. Babam gibi. Bundan dokuz yıl önce kayıp düşerek kalça kemiğini kırmıştı. Geçenlerde camiye giderken aynı şekilde düşünce protezi yerinden oynamış ve derhal hastahaneye kaldırılmış. Sivas'ın kışları özellikle yaşlılar için bir kâbus.

Sivas, çocukluğumu ve ilk gençliğimi yaşadığım ve hâlâ yakınlarımın yaşadığı şehir. Yani sıra. Ama ne zaman gelsem, benim için özel bir anlam ve hâtıra değeri taşıyan bir evin, bir çeşmenin, bir köşenin, bir çıkmazın yok olduğunu ve sokaklardaki tanıdık simaların azaldığını görüyor, uzviyetimden parçalar koparılmışçasına acı duyuyorum.

Önceki gün, 1970 yılında ayrılırken bıraktığım Sivas'ın hâfızamda tâzeliğini koruyan coğrafyasında bir gezintiye çıktım, yalnız başıma. Güneşli bir gündü ve karlar hızla eriyordu. Havada ağır bir kömür kokusu, yollarda kar, çamur ve is karışımı acayip bir kimya, saçaklardan şıpır şıpır damlayan, oluklardan şakır şakır akan sular ve zifos saçan otomobiller...

Geniş geniş caddeler açıldığı için bir zamanların işlek ana yolları sefil ara sokaklara dönüşmüş. Güzelim ahşap evlerin yerlerinde, tabii şartlarda herhangi bir mimar için utanç kaynağı olabilecek çirkin beton bloklar yükseliyor. Eski sokakları bulmakta zorluk çekiyorum; nasılsa yerinde bırakılmış bir eski ev, bir çeşme, yahut bir mescit vb. olmasa, ha yabancı bir şehirde dolaşmışım, ha hayatımın yirmi yılını yaşadığım şehirde.. İnanır mısınız, çocukluğumda tatlı su almak için önünde "keşik" beklediğimiz tarihî çeşmeleri bile yıkıp daha güzel görünsün diye sarımtırak bir taştan tipik kitch örnekleri sayılabilecek

çeşmeler yapmışlar. Geçen gelişimde bizim mahallenin mescidinin önündeki çeşmenin kitabeli ayna taşı yerlerde sürünüyordu. Bu gelişimde onu da bulamadım. Tarihi eser sayıldıkları için yıkılmasına izin verilmeyen bazı evlerin de her gelişimde bir tarafının yok olduğunu görüyorum. Sanırım, yakında tamamen ortadan kalkacaklar.

Bu durum size de tuhaf gelmiyor mu? Değişim, tamam, ama bu kadar da olmaz ki! Hakikaten bir zamanlar o eski güzel şehirleri, o pitoresk mekânları yaratanlar "yoksa uzaydan mı gelmişlerdi?"

Bereket versin, Gökmedrese civarındaki ilkokulumu kolay buldum. Bina yerli yerindeydi, fakat o da adı değiştirilerek bir meslek okuluna tahsis edilmişti. Ve benim dosyam, eminim, diğerleri gibi ya orada burada sürünerek yok olmuş, ya da SEKA'da kâğıt hamuru yapılmıştır.

Ne yaşadığım evler, ne koşup oynadığım sokaklar, ne okuduğum okullar.. Hiçbiri benim bıraktığım gibi değildi. Sanki sanal bir geçmişte yaşamıştım. Geçmişini kaybeden biri gibi hüznle dolaştım sokaklarda. Şehrin hafızamdaki coğrafyası kayıp bir coğrafya idi artık. Birkaç Selçuklu yapısını, her şeye rağmen korunan birkaç ahşap mescidi ve evi saymazsanız, sanki Sivas'ı bir baştan bir başa yıkıp yerine yeni bir şehir kurmuşlar. Ruhsuz, renksiz, estetsiz, havası kirli, üstelik pahalı bir şehir..

Ama benim şehrim değil!

Evet, hüzn!

DAĞLAR

Zaman, 8 Mart 2000

DAĞLARI severim.

Dağcılar da seviyor ve anladığımı sanıyorum.

Ve eğer doğru anlıyorsam, dağcılar, zamanı gelince zirvelere tırmanıp, "oradan düşmek, ölmek" isteyebilirler. Ama elbette geçenlerde Ağrı dağında hayatını kaybeden

İskender Iğdır gibi gencecik yaşta değil. Bir dağcı, tırmanılacak o kadar zirve, keşfedilecek o kadar güzellik varken, ölümü herhalde Everest'in zirvesinde bile özlemez.

Evet, dağları severim.

Dağlar peygamberlerin, mistiklerin ve hürriyete susayanların mekânıdır; hürriyettir, yalnızlıktır, insanın kendi kendisiyle ve sonsuzlukla başbaşa kalmasıdır. Yoksa sonsuza açılan kapılar mıdır dağlar? Bazan içimde bir zirveye tırmanıp nefesim yettiği kadar haykırmak için dayanılmaz bir arzu duyarım. Bu duyguyu Necip Fazıl "Dağlarda Şarkı Söyle" adlı şiirinde çok güzel anlatmıştır:

Uzasan, göğe ersen,
Cücesin şehirde sen;
Bir dev olmak istersen,
Dağlarda şarkı söyle!

Çeçenistan'da hürriyet mücadelesi veren savaşçılar için dağların anlamı ise daha başkadır. Onlar için dağlar, taş ve toprak yığınları değil, dilinden anladıkları, kanatlarının altına sığınabildikleri, arkalarını dönebildikleri can dostlarıdır. Köroğlu'nun şu mısraları, Çeçen savaşçıları'nın duygularına da tercüman olabilir: "Hemen Mevlâ ile sana dayandım/ Arkam sensin kal'am sensin dağlar hey!"

Dağlar bazan sevdiğine kavuşmak için yollara düşen âşıkların karşısına büyük engeller olarak dikilebilir. Yunus Emre, bir şiirinde: "Harami gibi yoluma arkurı inen karlı dağ/ Ben yârimden ayrı düşdüm sen yolumu bağlar mısın?" diye isyan ederse de hedefine ulaşmaya kararlı olanları hiçbir engelin durduramayacağını çok iyi bilir: "Dağ ne kadar yüksek olsa, yol onun üstünden aşar". Meşhur koşmasında "Ferman padişahın dağlar bizimdir" diyen Dadaloğlu da aynı düşüncededir: "Yüce dağdan aşar yollar bizimdir".

Faruk Nafiz'e göre, başı bulutlara değen "Dağlar", ay ve güneşten başka, sadece Kerem gibi göğsünün yırtı-

ğından kalbini gösteren âşıklara ve hızını göklerden alan kahramanlara yol verir:

Kalbini göstermese göğsünün yırtığından
Yol mu bulurdu Kerem kurduğunuz yığından
Cihangirler hızını göklerden aldığından
Üstünüzden sel gibi ufka taşardı, dağlar!

"Sıradağlar" adlı şiirinde "Dağlar, dağlar, yüce dağlar/ Beni ne zaman çağıracaksınız?" diye seslenen Ârif Nihat Asya, onları o kadar gerçek, o kadar sahici varlıklar olarak görür ki, "Dağlara" adlı şiirinde dayanamaz:

Yaratırken şu dünyayı,
Yeri göğüyle, Yaradan;
Dağı sahiden yaratmış,
Geri kalanı şakadan!

deyiverir. Dağların çağrısını iyi duyan şairlerden Ahmet Muhip Dıranas ise "Dağlara" adlı şiirinde Necip Fazıl gibi şehirden kaçıp dağlara, yani hürriyete sığınma arzusunu dile getirmiştir: "Soyun şehrin sana giydirdiği gömlekten". Ayrıca Ağrı için uzun, destansı bir şiir yazan Dıranas'ın dağ tarifi nefistir:

Gökyüzüne doğru yürüyen yeryüzü
Barıştran sınır, geceyle gündüzü;
Ey sonuca doğru ilk uçtan gelen Dağ!
Göğü perde perde delip yükselen Dağ!

Dağ sevdalıları, işte oradan, bir gün Ahmet Haşim gibi düşüp ölmek isterler:

Firâz-ı zirve-i Sînâ-yı kahra yükselerek
Oradan,
Oradan düşmek, ölmek istiyorum.

ÇANAKKALE DESTANI VE İSTİKLÂL MARŞI

Zaman, 18 Mart 2000

BUGÜN 18 Mart, Çanakkale zaferinin yıldönümü.

Tarihin en inanılmaz savunma harbi bundan yetmiş beş yıl önce Çanakkale'de yapıldı. Hakikaten bu harp "çelik zırhlı duvar"la "iman dolu göğüs"ün çarpışmasıydı.

İtilaf devletleri bütün güçleriyle Çanakkale'ye yük-
lendikleri sırada Mehmed Âkif Berlin'de bulunuyordu. İngiliz ve Fransızların sömürgelerinden topladıkları müs-
luman askerlerden esir alınanlar çeşitli kamplarda top-
lanmışlardı; farkında olmadan Osmanlı Devleti'ne karşı
savaşan bu askerlere telkinde bulunması için Teşkilât-ı
Mahsûsa tarafından Almanya'ya gönderilen Âkif, geliş-
meleri oradan yüreği ağzında takip ediyordu. Zaferden
emindi; çünkü eğer Çanakkale geçilirse her şey bitecekti.
Berlin Hâtıraları'nda, "Korkma" diyordu; bu, ileride yaza-
cağı İstiklâl Marşı'nın da ilk kelimesiydi ve Âkif'in sözlü-
ğünde "Sakin endişe etme, asla ümidini kaybetme!" anla-
mına geliyordu:

Korkma!

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz;

Düşer mi tek taşı, sandın, harîm-i nâmûsun?

Meğer ki harbe giren son nefer şehîd olsun.

Âkif, Enver Paşa'nın Teşkilât-ı Mahsûsa Reisi Eşref
Sencer Bey'e gönderdiği telgraftan zafer müjdesini alın-
ca doya doya ağlamıştı. Bu gözyaşları, bir süre sonra, Çan-
akkale'de mucizeler yaratan Mehmetçik için kelimeler-
le ördüğü ihtişamlı türbenin harcına karışacaktı. Yazık ki
savaşın akışını ne Çanakkale zaferi, ne Teşkilât-ı Mahsû-
sa'nın çabaları değiştirebildi.

Savaş arkasında büyük acılar ve yıkıntılar bırakarak
sona erdi; Osmanlı yenilmişti. Ve 30 Ekim 1918'de o
utanç verici Mondros Mütarekesi imzalandı. Dün Çan-

nakkale Bağazı'nda çakılıp kalan İtilaf devletleri donanması hiçbir engelle karşılaşmadan geldi, İstanbul Boğazı'nda demir atıp toplarını Dolmabahçe ve Yıldız saraylarına çevirdi.

Ümidini sonuna kadar koruyan Âkif'in bile derin bir karamsarlığa düştüğü bir dönemdi bu. "İnler Safahat'ımdaki hüsrana bile sessiz" diyordu ama, kendini çabuk topladı; *Sebilürreşad*'da yayımlanan yazılarından birindeki şu cümle, Anadolu'da başlayan kıyamın ve daha sonra bu kıyamın felsefesini dile getirecek olan İstiklâl Marşı'nın ruhunu vermektedir: "Türklerin yirmi beş asırdan beri istiklâllerini muhafaza etmiş bir millet oldukları târihen müsbet bir hakikattir (...) Tarih de gösteriyor ki Türk istiklâlsiz yaşayamamıştır".

İslamcı bir şairin değil, Türkçü bir yazarın kaleminden çıkmışa benzeyen ve "Ben ezelden beridir hür yaşadım hür yaşarım/ Hangi çılgın bana zincir vuracakmış şaşarım" mısralarında şiire dönüşen bu cümleler, Âkif'in duruşunu çok açık bir biçimde gösteriyordu. Millî Mücadele konusunda onun asla tereddütlü bir dönemi olmamış, dergisiyle, kalemiyle ve fiilî olarak başından itibaren bu mücadelenin içinde yer almıştı.

Millî Mücadele'yi aslında Çanakkale'de uyanan ruh kazanmıştır ve bu ruh benzersiz ifadesini *Âsım*'da, Köse İmam dilinden Çanakkale'nin anlatıldığı bölümde bulmuştur. İstiklâl Marşı'nın bu bölümün imbiğinden geçirilmiş hâli olduğu söylenebilir. Çanakkale'yi anlamadan Millî Mücadele'yi, Âkif'in Çanakkale destanının anlamadan da İstiklâl Marşı'nı anlamak mümkün değildir. Ne demek istediğim, Erkân-ı Harbiye tarafından 1915 Temmuzunda Çanakkale cephesine davet edilen şairlerin yazdıkları şiirlerle 1921 yılında açılan millî marş yarışmasına gönderilen şiirler okunduğu takdirde daha iyi anlaşılacaktır.

Hiç şüphe yoktur ki, imparatorluğun çöküşüne ve beş yüz yıllık vatan topraklarının bir bir elden çıkışına en

içten ağlayan da Âkif'ti, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin ruhunu en iyi ifade eden de.. Bu ruhu hissetmek istiyorsanız, aziz okuyucularım, Çanakkale'deki muharebe alanlarını çocuklarınızla birlikte geziniz, ama mutlaka geziniz.

Şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Orada yüreği titremeyen ve gözyaşı dökmeyen birinin bu topraklarla hiçbir bağı kalmamış demektir.

ÇANAKKALE ŞİİRLERİNE DAİR

Zaman, 20 Mart 2000

CUMARTESİ günkü yazımda Millî Mücadele'yi aslında Çanakkale'de uyanan ruhun kazandığını ve bu ruhun en yetkin ifadesini Mehmed Âkif'in şiirinde bulduğunu, Çanakkale'yi anlamadan Millî Mücadele'yi, Âkif'in Çanakkale destanının anlamadan da İstiklâl Marşı'nı anlamamanın mümkün olmadığını ifade etmiş ve "Ne demek istediğim, Erkân-ı Harbiye tarafından Çanakkale cephesine davet edilen şairlerin yazdıkları şiirlerle 1921 yılında millî marş yarışmasına gönderilen şiirler okunduğu takdirde daha iyi anlaşılacaktır" demiştim.

1915 yılının haziran ayında, aralarında Tevfik Fikret'in de bulunduğu otuz kadar şair, yazar, ressam ve bestekâr Karargâh-ı Umumî İstihbârât Şubesi Müdürlüğü'nden birer davet tezkeresi almış ve bunlardan bir kısmı 1915 Temmuzunun ortalarında cepheyi gezdikten sonra, gördüklerini kendi sanatlarının diliyle ifade etmişlerdir. Çok sayıda sanatkâr davet edildiği halde, inceleme gezisine katılanlar parmakla sayılacak kadar azdır: Ağaoğlu Ahmed, Ali Canip [Yöntem], Hamdullah Suphi [Tanrıöver], Hakkı Süha [Gezgin], Mehmed Emin [Yurdakul], Hıfzı Tevfik [Gönensay], Orhan Seyfi [Orhon], İbrahim Alaeddin [Gövsa], Enis Behiç [Koryürek], Ah-

met Yekta [Madran], Muhiddin, Çallı İbrahim, Nazmi Ziya [Güran], Selahattin.

On gün süreyle Arıburnu ve Seddülbahir'de savaş alanlarını gezen ve ateş altında düşmana en yakın siperlere kadar giderek savunma muharebelerinin hangi şartlar altında yapıldığına şahit olan şairler tarafından yazılan manzumeler daha sonra *Harp Mecmuası*'nda ve *Yeni Mecmua*'nın Çanakkale muharebelerine ayrılan fevkalâde nüshalarında yayımlanmıştır. Ziver Tezeren'in *Çanakkale Savaşları Kahramanlık Şiirleri Antolojisi* (Çanakkale Seramik Fabrikaları Yayınları, tarihsiz) adlı antolojide bir araya getirdiği bu şiirler şaşılabilecek derecede kurudur ve vazife icabı yazıldıkları daha ilk mısralarındaki heyecansızlıktan anlaşılmaktadır.

Bir ölüm kalım savaşı verilirken devrin edebiyatının bu kadar duyarsız kalmasını ve yazılan metinlerin ruhsuzluğunu anlamakta zorlanıyorum. Ne yazık ki, aynı şey Milli Marş yarışmasına gönderilen şiirler için de söylenebilir. Meclise sunulmak üzere yedi yüz yirmi dört şiir arasından seçilen "İleri, arş ileri, arş ileri/ Geri kalsın vatanın kahbeleri", "Türk oğludur bu millet/ Türk'ündür bu memleket", "Gözyaşına vedâ et/ Ey güzel Anadolu/ Hakkını korur elbet/ Türk'ün bükülmez kolu" gibi tekerleme benzeri şiirler, edebiyatımız açısından yüz kızartıcıdır. Bu şiirlerin seviyesine bakılınca, elenen yedi yüz on sekiz şiirin nasıl bir sefalet arzettiği rahatlıkla tahmin edilebilir.

Devrin tanınmış şairleri yarışmadan haberdar mı olmamışlardır, yoksa bu yarışmaya iltifat mı etmemişlerdir, bilmiyorum. Ancak Çanakkale için yazdıkları şiirlere bakınca, insanın "İyi ki katılmamışlar!" diyesi geliyor.

İstiklâl Marşı'nı, hiç şüphesiz, *Hakkın Sesleri*'ni ve Çanakkale destanını yazan Mehmed Âkif yazabilirdi. Ankara hükümeti tarafından Dr. Rıza Nur'dan sonra Maarif Vekilliğine getirilen Hamdullah Suphi Bey çok iyi biliyordu; Çanakkale'de muharebe alanlarını gezen edipler arasında o da vardı ve bu geziden sonra yazılan şiirle-

rin seviyesi hakkında çok açık bir fikri vardı. Millî Marş'ın Âkif tarafından yazılması için ısrar etmesinin sebebi budur.

Hamdullah Suphi gibi, Türk Ocakları'nın önderliğini yapmış Türk milliyetçisi bir şahsiyetin Mehmet Âkif gibi yakın zamanlara kadar İslam birliğini savunmuş, üstelik irken Arnavut olduğu bilinen bir şairden millî marş yazmasını istemesi ayrıca anlamlı ve kurucu kadronun müsbetler hanesine kaydedilmesi gereken bir jesttir.

Hepsini rahmetle anıyorum.

EDEBİYAT VE RESTORASYON

Zaman, 25 Mart 2000

BAZI talihsiz yazar ve şairler vardır; kitapları, yayın haklarına sahip olan yayınevleri tarafından, yıllarca, özensizce ve ilk baskılarından bu yana devam eden okuma ve dizgi hataları vb. düzeltilmeden sürekli basılmışır. Mesela *Safahat*, mesela Ömer Seyfettin'in hikâye kitapları.. 1986 yılında esaretten kurtulan *Safahat*'ın dört başı mamur bir edisyonuna Ertuğrul Düzdağ'ın himmetiyle sahip olabilmıştık. Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyelerinden Hülya Argunşah ise Türk hikâyeciliğinin köşe taşlarından olan Ömer Seyfettin'in eserlerini ele aldı. Ne kadar sevindim.

Bilmem, naif resimlerle süslenmiş o *Eski Kahramanlar*'ı, *Yüksek Ökçeler*'i, *Aşk Dalgası*'nı, *Bahar ve Kelebekler*'i, *Gizli Mabet*'i vb. hatırlar mısınız? Bu kitaplardaki hikâyelerle naif resimlerin birlikte oluşturdukları imajlar zihnimde bugün bile ilk günkü tazeliğini koruyor. Demek ki aynı kitapların daha güzel baskılarını okumuş olma şansına sahip olsaydım zihnimde daha farklı imajlar oluşacak ve belki estetik dünyam daha sağlıklı gelişecekti.

İnsanın çocukluğunda edindiği ilk izlenimler, zihninde uyanan ilk imajlar ömrünün sonuna kadar silinmiyor.

Her neyse, Ömer Seyfettin'in hikâyeleri daha sonra başka yayınevleri tarafından da yayımlandı, fakat üzerinde hiç çalışılmadan, bütün eski hatalar tekrarlanarak.. Üstelik keyfi ayıklamalar ve yalan yanlış sadeleştirmeler yapılmıştı. Peki Hülya Argunşah ne yaptı? Bir çeşit restorasyon.. Öncelikle, mümkün olduğunca eksiksiz bir bibliyografya elde ederek sağlam bir Ömer Seyfettin Külliyyatı hazırlamak amacıyla yola çıkan değerli araştırmacı, her hikâyenin aslına gitmiş, yani ilk neşrini bularak okumuş ve sonraki neşirlerle karşılaştırarak sağlam ve eksiksiz metinler elde etmiştir. Bunun ne kadar zor olduğunu bu işlerle uğraşanlar çok iyi bilirler.

Dergâh Yayınları, Hülya Argunşah'ın hazırladığı Ömer Seyfettin Külliyyatı'nın ilk dört cildini kısa bir süre önce yayımladı*. Yüz elli bir hikâyenin kronolojik sırayla yer aldığı bu ciltlere, sanırım, büyük yazarın hikâye dışındaki yazılarını ihtiva eden bir veya iki cilt daha eklenecek.

N. Ahmet Özalp, *Kaşgar* dergisinde çıkan yazılarında, Reşat Nuri Güntekin ve Refik Halit Karay gibi bazı yazarların eserlerine sonraları nasıl müdahale edilip ayıklamalar yapıldığını göstermişti. Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde de hedeflenen okuyucu kitlesinin eğilimlerine göre, daha çok ticarî endişelerle değişiklikler ve bilgisizce sadeleştirmeler yapıldığı anlaşıyor. O halde, bütün önemli yazarların eserlerini, ilk neşirlerini gözden geçirerek yeniden yayımlamakta büyük faydalar vardır. Bu büyük bir projedir ve yıllardır ıvrır zıvrır kitaplar yayımlayan Kültür Bakanlığı bu meseleye bence bir an önce "vaz'-ı yed" etmelidir.

Sözün kısası, edebiyat tarihimizin de ciddi bir restorasyona ihtiyacı var.

* Ömer Seyfettin: *Bütün Eserleri I-IV* (Haz. Hülya Argunşah), Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

MİDHAT CEMAL'İN EVRAK HASTALIĞI

Zaman, 1 Nisan 2000

MİDHAT CEMAL KUNTAY, şair olarak Yahya Kemal'in ve yakın dostu Mehmed Âkif'in gölgesinde kalmış olmakla beraber, *Üç İstanbul* adlı romanıyla edebiyat tarihimizde küçümsenmeyecek bir yer edinmiştir. Bir biyografî yazarı olarak önemi ise hiç inkâr edilemez. Onun *Namık Kemal* ve *Mehmed Âkif* monografileri erbâbı tarafından hâlâ aranan, hâlâ aşılammış eserlerdir. Son yıllarında Tevfik Fikret ve Sadullah Paşa'nın biyografilerini yazmak istiyordu, fakat ömrü vefa etmedi.

Sadullah Paşa'nın gelini Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim Gördüklerim Bildiklerim* (1990) adlı hâtıratında, Midhat Cemal Kuntay'ın Paşa'nın hayatını yazmakta kararlı olduğunu ve evrakını kendisinden ısrarla istediğini söyler. Ancak bazı dostları şöyle bir uyarıda bulunurlar: "Dikkat et, Midhat Cemal Bey evrak hastasıdır, alır ve geri vermez. Namık Kemal Bey'in evrakını torunu Numan Menemencioğlu'ndan istediği zaman, Numan Bey 'Geliniz, istediğiniz kadar burada tetkik ediniz, ama evrak evden çıkmaz' demiştir".

Rahmetli Münevver Ayaşlı, bu uyarıya rağmen sonunda dayanamayıp evrakı Midhat Cemal'e verdiğini ve geri alamadığını anlatıyor. Yakın tarihimiz açısından çok büyük bir önem taşıdığı şüphesiz olan bu evrak şimdi nerededir, Allah bilir. Bereket versin Midhat Cemal'in Tevfik Fikret'in hayatını yazmak için topladığı evrak, ölümünden sonra İstanbul Belediyesi tarafından satın alınarak bugüne kadar korunmuştur.

Namık Kemal monografisine benzer bir Tevfik Fikret monografisi yazmak için, müşterek dostlarından mektup, kartpostal, kartvizit, şiir müsveddesi, fotoğraf.. ne bulursa toplayıp bunları dosyalar halinde tasnif eden Midhat Cemal, maalesef hayalindeki kitabı yazacak vakit bulamamıştır. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın *Tevfik Fikret*

Devir-Şahsiyet-Eser adlı kitabını yazarken gözden geçirme imkânı bulduğu bu dosyalar, 1967 yılında, Prof. Dr. Kenan Akyüz başkanlığında kurulan Milli Eğitim Bakanlığı Büyük Türk Yazarları ve Şairleri Komisyonu tarafından yayımlanmak istenmiş, bunun için İstanbul Belediyesi ile Bakanlık arasında 1967-1974 yılları arasında komedilere konu olabilecek bir yazışma cereyan etmiştir. Sonunda dosyaları belediyeden teslim almayı başaran Bakanlık, nedense yayımlamaktan vazgeçecek ve bir süre sonra iade edecektir.

Midhat Cemal'in dosyaları Nurettin Sözen'in Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde de gündeme gelir ve Kültür İşleri Daire başkanı Hilmi Yavuz'un teklifi üzerine fotokopileri çekilerek Cevdet Kudret'e verilir. Yazık ki bu teşebbüs de Cevdet Kudret'in ölümü üzerine sonuçsuz kalacaktır.

Ve Recep Tayyip Erdoğan dönemi.. Kültür İşleri Daire Başkanı Şenol Demiröz'ün gayretiyle üç genç akademisyen, M. Fatih Andı, Yılmaz Taşçıoğlu ve Hüseyin Yorulmaz dosyalar üzerinde çalışmaya başlarlar. Sonuç: İki büyük cilt. Birinci cilt *Mektuplarla Tevfik Fikret ve Çevresi* (1999), ikinci cilt ise *Kartpostallarla Tevfik Fikret ve Çevresi* (1999) adlarını taşıyor. Tevfik Fikret'in dostlarına, Abdülbaki, Abdülhak Hâmid, Ahmed Hikmet Müftüoğlu, Ali Ekrem Bolayır, Celal Sahir Erozan, Cenab Şahabeddin, Halid Ziya, Salih Keramet, Süleyman Nazif gibi şahsiyetlerin de Fikret'e yazdıkları mektupların fotoğraflarıyla çeviriyazılarından oluşan birinci cilt, dikkatle okunduğu takdirde devrin zihniyeti, atmosferi, insan ilişkileri hakkında son derece önemli ipuçları yakalamak mümkündür.

Mektup çok önemli bir kaynaktır; genellikle dostlar arasında teati edildiği için samimi duyguları ve mahrem bilgileri ihtiva eder. Bu bakımdan önemli bir şahsiyetin iç dünyasına girmenin en kestirme yolu, mümkünse mektuplarına müracaat etmektir. Midhat Cemal bunu çok iyi

bildiği için hayatını yazmak istediği şahsiyetlerin önce şahsî evrakının ve dostlarına yazdığı mektupların peşine düşüyordu, iyi de ediyordu.

Midhat Cemal'in evrak hastalığı olmasaydı, büyük ihtimalle bu önemli neşriyat yapılamayacaktı.

ECEVİT, HİNT VE BİZ

Zaman, 3 Nisan 2000

BÜLENT ECEVİT'in entellektüel ilgileri kendisine şidetle muhalif olduğumuz zamanlarda, yani 1980 öncesinde, tuhafımıza giderdi. Mesela Hint kültürüne merakı ve Sanskritçe öğrenmesi aramızda yıllarca espri konusu olmuştur. Seilmeyen kişilerin meziyetlerini de inkâr, psikolojik bir tepkidir. Yıllar var ki, sayın Ecevit'in meraklarını -öztürkçe merakı dışında- tuhaf karşılamıyor, aksine çok takdir ediyorum. Şiirle uğraşan ve T.S. Eliot'tan, Rabindranath Tagore'dan tercümeler yapan Ecevit'in, Türkiye'de siyasetçi deyince gözümüzde canlanan tuhaf tipe hiç benzemediği su götürmez.

Hint felsefesine ve kültürüne yıllarca ilgi duymuş bir siyasetçinin başbakan olarak Hindistan'ı ziyaret ederken -hele bu ülkeye ilk ziyaretini yapıyorsa- entellektüel ilgilerinin ön plana çıkmasını da garip karşılamıyorum. De Gaulle, Türkiye'yi ziyareti sırasında şair Bâkî'den söz ederek gönlümüzü fethedivermişti. O zaman De Gaulle'nin aslında Bâkî'yi bilmesinin mümkün olmadığını, bu ismin muhtemelen danışmanları tarafından kulağına gelişigüzel fısıldandığını aklımıza bile getirmemiştik. Bu demektir ki, kültürle desteklenmiş bir siyaset daha sıcaktır, daha kaynaştırıcıdır.

Beni rahatsız eden, sayın Ecevit'in Pakistan'ın -mesela Keşmir meselesindeki- hassasiyetlerini dikkate almamış olmasıdır. Pakistan'daki askerî rejimi tanımadığını, dolayısıyla askerî müdahalelere karşı olduğu mesajını

iletmek istemesini anlıyor ve saygıyla karşılıyorum. Ama merak ettiğim bir mesele var: Pakistanlı bir yetkili çıkıp "Tencere dibin kara, seninki benden kara" dese, sayın başbakan ne cevap verir? Aynı mesajı pekâlâ Pakistan'ı ziyaret ederek de iletebilirdi; böylesi belki çok daha etkili olacaktı. Kendilerinin yerinde olsaydım, Muhammed İkbal hakkında bilgi toplar, birkaç şiirini okuyarak Pakistan halkının gönlünü fethederdim. Hatta uçakta İkbal'in İngilizce'ye çevrilmiş şiirlerinden birini Türkçe'ye kazandırırdım. İkbal, Avrupa'da Tagore'dan daha az tanınan bir şair değildir.

Her neyse, Hint kültürü hakikaten çok az tanıdığımız bir kültürdür. Halbuki, Cemil Meriç'in de dediği gibi, Hint felsefesinin ilk fatihi Harzemli bir Türk olan Birûnî'dir. İslâm'ı Hind'e biz götürdük ve asırlarca Hint kaynaklı metinlerle, *Binbirgece* masallarıyla, *Kelile ve Dimne*'yle, *Heft Peyker*'le, *Tutinâme* ile haşır neşir olduk; hakikaten "Bâbü'r biziz, Ekber biziz, Dârâ Şükûh biz". Hint düşüncesinin en önemli metinlerinden biri olan Upanişadlar, Farsça'ya Şah Cihan'ın oğlu Dârâ Şükûh tarafından tercüme ettirildi. Ve Avrupa *Upanişadlar*'ı, dolayısıyla Hint düşüncesini bu tercüme sayesinde keşfetti. Yazık ki zamanla bu dünyaya karşı tecessüsümüz şaşırtıcı bir şekilde körelmiştir. Cemil Meriç'i dinleyelim:

"Abdülhak Hamid Bombay'a giderken en çok Hindistan cevizi ağaçlarını merak ediyordu. Şair-i Âzam'ın mektuplarında Hind düşüncesinden tek parıltı yok. Aydınlarımızın tecessüsü hiçbir zaman Himalaya zirvelerine yüksellemedi. Rıza Tevfik'in tasavvuf bilgisi İran sınırlarını aşmaz. Süleyman Nazîf'e göre bir miskinler tekkesidir Hind".

Hint kültürüne ve düşüncesine karşı Türk aydınlarında yakın zamanlarda ciddi bir ilgi uyanır gibi olmuştu, fakat devam etmedi. Tagore'un eserleri bu arada çevrilmiştir. Hatırladığım kadarıyla *Bahçıvan*, *Meyva Zamanı*, *Büyüyen Aşk*, *Aşka Çağrı* ve *Gitanjali*, bu büyük Hintlinin

Türkçe'ye kazandırılan eserleridir. Sonuncusunun Bülent Ecevit tarafından çevrildiğini kamuoyu son günlerde öğrenmiş oldu. Hint destanı *Ramayana*, *Upanişadlar* ve Shankara'nın *Tefrik Etme Hazinesi* de Türkçe'ye yakın tarihlerde kazandırılan eserlerdir. Meraklı okuyucularına Heinrich Zimmer'in *Hint Felsefesi* (Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul 1992) adlı muhalled eserinin Sedat Umran tarafından tercüme edildiğini hatırlatmak isterim. Tabii Yusuf Hikmet Bayur'un *Hindistan Tarihi*'ni ve Cemil Meriç'in önce *Hind Edebiyatı* adıyla yayımlanan *Bir Dünyanın Eşiğinde* (son olarak İletişim Yayınevi tarafından basıldı) adlı eserini unutmamak gerekir.

Evet, Hint önemlidir. Umarım, sayın başbakan hayallerini süsleyen bu ülkeden umduklarını bularak ayrılmıştır.

SÜLEYMAN VAR SÜLEYMAN'DAN İÇERÜ

Zaman, 8 Nisan 2000

"MÜHÜR KİMDEYSE SÜLEYMAN ODUR" diye bir atasözü vardır; parlamentonun mevcut Süleyman'dan geri aldığı mührün yeni Süleyman'ını herkes gibi ben de çok merak ediyorum. Elbette yeni Süleyman'ın zarfı, yani adı değil, mazrufu Süleyman olmalıdır.

Süleyman peygamber, eski kültürümüzde uzun süren saltanatın ve kudretin, veziri Âsaf da dürüst, bilge ve adaletli devlet adamının sembolü idi. Parmağındaki yüzük, yani Mühr-i Süleyman sayesinde bütün rüzgârlara, cinlere, kuşlara, vahşi hayvanlara hükmeden ve dillerinden anlayan bu kudretli peygamber, geleneğe göre, sonsuz zenginlikler emrine âmâde olduğu halde şahsî giderlerini bizzat ördüğü zembilleri satarak karşıladı: Yunus'un dediği gibi hakikaten "Süleyman var Süleyman'dan içerü".

Efsaneye göre, Süleyman peygamber, İsm-i A'zam duasının yazılı olduğu yüzüğünü yalnızca tabii ihtiyacını giderdiği belli zamanlarda eşine yahut veziri Âsaf'a emanet ederdi. Birgün kötü niyetli bir cin Süleyman peygamberin kılığına girerek eşinden yüzüğü aldı ve geçip tahta oturdu. İşini bitirdikten sonra yüzüğü isteyen gerçek Süleyman da sahtekârlıkla suçlanarak saraydan kovuldu. Daha sonra cin, tekrar Süleyman peygamberin eline geçmesinden korkarak yüzüğü denize attı. Bu arada, bir sahil kasabasında geçimini temin edebilmek için çalışmaya başlayan Süleyman, bir gün bir balıkçının balıklarını taşıyıp ücret olarak irice bir balık aldı ve o akşam yemek üzere karnını yarınca kaybettiği yüzüğü gördü, parmağına taktı ve eski kudretine, şevketine yeniden kavuştu.

Bu şu demektir: Mühür, bazan Süleyman kılığındaki "cin"lerin eline geçse de, ergeç kendi Süleyman'ını bulur. "Mühür kimdeyse Süleyman odur" sözündeki Süleyman'la kastedilen elbette gerçek Süleyman olmalıdır.

Anlamalı başka bir kıssa da şöyle: Süleyman peygamber, Mescid-i Aksa'yı yaptırdıktan sonra bir de hükümet sarayı yaptırmaya başladı. Ne var ki binanın yapımında çalışan "cin"ler, Süleyman peygamber ne zaman uzaklaşsa "işleri asıyorlardı". Bunun üzerine bastonuna yaslanıp cinleri göz hapsine alan Süleyman peygamber, uzun zaman öylece kaldı. Bu arada bir ağaç kurdu içine girdiği bastonu yavaş yavaş kemirmeye başlamıştı. Bina bittiğinde baston kırıldı ve o halde beklerken ölmüş bulunan Süleyman peygamber yere düştü.

Bunlar elbette hikâye; fakat içlerinde derin hikmetler gizli.

Demek ki dünya Süleyman'a da kalmıyor. Sinan Paşa'nın *Tazarrunâme*'de dediği gibi "Kanı şevket-i Süleyman, ki yillere emr iderdi, tahtını yil götürüp âlemi gezerdi?" Yunus Emre de aynı düşünceyi, nefis bir şiirinde:

Süleyman'un tahtına şâd olub oturdun bil
Dive perîye düpdüz hükümleri itdün tut

diye başlayıp uzun uzun saydıktan sonra, sözünü "Sonucu bir nefesdür" diye bağlayıverir. Ziya Paşa da aynı fikirde-
dir:

Seyretti heva üzre denür taht-ı Süleyman
Ol saltanatın yeller eser şimdi yerinde

Eski edebiyatımızda sürekli telmihlere konu olan Süleyman peygamber ve onun adı etrafında oluşan hikâyeler modern edebiyatımızda hemen hiç kullanılmamıştır. Epeyce bakındımsa da bir şey bulamadım. Yalnız Orhan Veli'nin şiiri gözüme çaldı; ama onun Süleyman'ıyla eski edebiyatımızın Süleyman'ı arasında hiçbir ilişki yok. Yine de okuyucularımın ilgisini çekeceğini umarak *Kitabe-i Seng-i Mezar* şiirinin birinci bölümünü sunmak istiyorum:

Hiçbir şeyden çekmedi dünyada
Nasırdan çektiği kadar;
Hatta çirkin yaratıldığından bile
O kadar müteessir değildi;
Kundurası vurmadığı zamanlarda
Anmazdı ama Allah'ın adını,
Günahkâr da sayılmazdı.
Yazık oldu Süleyman Efendi'ye.

Futbol ve Irkçılık

Zaman, 10 Nisan 2000

YAZARLIK hayatımın ilk futbol yazısını iki yıl kadar önce yazmış, Fransız millî takımı Dünya Kupası final maçında şampiyonluk gollerini atarken Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın tribünde herhangi bir futbol fanatığı gibi yerinden fırlayıp heyecanla haykırmasını yorumlamıştım.

Fransızlar, söz konusu maçta Cezayirli bir müslüman olan Zeyneddin'in (Zinadine Zidane) attığı gollerle kazandıkları zaferi millî bir zafer olarak kabul etmiş ve kutlamışlardı. Bu da, milletlerarası karşılaşmalarda doruk noktasına çıkan millî duyguların, dolayısıyla milliyetçiliğin artık en sahih ifadesini "ırk"ta değil, "vatandaşlık" ve "ortak mukadderat" kavramlarında bulduğunu gösteriyordu. Daha doğrusu, ben öyle yorumlamayı tercih etmiştim.

Zihnimde tribünlerden yükselen yakası açılmadık küfürlerle, maç sonraları yenilen takımların dövülecek "düşman", yani rakip taraftar arayan gözü dönmüş fanatik genç taraftarlarıyla, önemli galibiyetlerin ve şampiyonlukların ardından sokaklara dökülen çılgın kalabalıklarla, sabahlara kadar susmayan silâhlarla ve kaza kurşunlarının cansız yere serdiği insanlarla özdeşleşen futbol hakkındaki kanaatim neredeyse değişecekti. Hatta arasıra bu konularda yazmak için futbol hakkında kitaplar okumaya bile karar vermiştim.

UEFA Kupası için Galatasaray'la karşılaşmak üzere İstanbul'a gelen Leeds United takımının beraberinde getirdiği "holigan"ların kafayı çekip İstiklâl Caddesi'nde ve Taksim'de her zamanki saldırganlıklarıyla etrafı rahatsız etmeye başlamaları üzerine, onlardan hiç aşağı kalmadıkları ve hazırlıklı oldukları anlaşılan bizim holiganların müdahalesi ve çıkan müessif olaylarda iki İngiliz'in hayatını kaybetmesi, futbol hakkında değişmeye başlayan görüşlerimi yeniden gözden geçirmeme yol açtı. Özellikle bazı gazetelerin haberi veriş biçimi, gazeteci postuna bürünmüş holiganların medyada da söz (!) sahibi olduklarını gösteriyordu.

Beni asıl şaşırtan husus, İngiliz holiganların gittikleri her yerde büyük olaylar çıkardıkları çok iyi bilindiği halde, polis tarafından gerekli tedbirlerin alınmamış olmasıdır. Bizim holiganların tahmin edip hazırlık yaptıkları gelişmeleri yetkililer nasıl olup da öngörememişler? Anla-

şılır gibi değil! Haberi duyduğumda ilk tepkim "Eyvah!" oldu; çünkü bu olayların başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'da nasıl yankılanacağını tahmin etmek hiç de zor değildi. Burada üç beş gözü dönmüş fanatiğin yaptıkları, Avrupa'da yaşayan Türklerin huzurunu kaçıracaktı. Nitekim korkulan oldu, Türklere ve iş yerlerine saldırılar, internet sitelerinde de holiganlar arası dayanışma çağrıları yapılmaya başlandı. Hep pusuda bekleyen ırkçılar için ele geçmez bir fırsat doğmuştu.

Avrupa'da ırkçılığa ve insan hakları ihlallerine karşı mücadele veren insanların ve kurumların samimiyetine, onlar sayesinde bu konularda dünya çapında mesafe alındığına inanıyorum. Ama bu, ırkçılığın Avrupa'nın "alter-ego"suna olduğu gerçeğini değiştirmez. Irkçılık Avrupa'da doğmuş ve oradan dünyaya yayılmış bir akımdır. Avrupa'da şimdilik neo-nazilerde ve holiganlarda uç veren ırkçılığın uygun zemin bulur bulmaz en şedid biçimde hortlayacağından hiç şüphe etmiyorum. İngilizler ve onlara destek veren bütün Avrupalılar, holiganların takımlarının peşinde başka ülkelere olay çıkarmak için gittiklerini, Türkiye gibi ülkelerdeki fanatik futbolseverlerin de holiganlığı onlardan öğrendiğini bilmezler mi? Çok iyi bilirler ama, Türkiye'yi suçlamak, köşeye sıkıştırmak için bu fırsatı çok iyi kullanacakları muhakkaktır.

Bizde hiçbir zaman uygun zemin bulamayan ırkçılık, bazı küçük grupların geçici fantezisi olarak kalmıştır. Çünkü bu ülke, özellikle İngilizler tarafından azınlık ırkçılıkları körüklenerek parçalanmış bir imparatorluğun bakiyyesidir. Ancak futbolla birlikte ırkçılığın farklı bir türünün filizlenmeye başladığını görmezlikten gelemeyiz. İşin kötüsü, polisin fanatik futbolseverlerin taşkınlıklarına hoşgörü gösterdiği konusunda yaygın bir kanaat var. Maçlardan sonra yüzlerce mermi sıkarak terör estiren yerli "holigan"lardan kaç tanesi bugüne kadar yakalanıp cezalandırılmıştır, doğrusu çok merak ediyorum.

Türk

Zaman, 24 Nisan 2000

ASRIN başlarına kadar Türk ve İslâm dünyasında aslında ilan edilmemiş bir birlik vardı; Osmanlı padişahı bütün müslümanların halifesiydi ve aynı alfabe kullanılıyordu. Ve bu alfabe fonetik olmadığı için, Türkçe'nin farklı şive ve lehçelerini konuşanlar, aynı metni kendi ses değerlerini ilâve ederek okuyabilirlerdi. Söz gelişi İstanbul'da yayımlanan bir kitap, gazete veya dergi, Kazan'da, Semarkant'ta, Saraybosna'da, Bağdat'ta, Kahire'de vb. okuyucu bulabilirdi. Bu dünyanın dışındakiler için bir Bosnalının Türkistanlı bir Türk'ten farkı yoktu; müslüman olmak, Türk olmak demekti.

Şöyle de söylenebilir: Bir, tarihin belli bir döneminde dünya konjonktürünün dayattığı sınırlar içindeki Türkiye vardır, bir de sınırları kalbimizde çizili büyük Türkiye. Çok değil, yüz yıl kadar önce, kalbimizdeki Türkiye'nin reel karşılığı vardı. Onun için Bosna'da, Kosova'da, Karabağ'da, Doğu Türkistan'da, Irak'ta vb. zulme uğrayanların acısını bugün de yüreğimizde hissediyoruz. Bu, kan bağının ve millî sınırların çok ötesine geçip müşterek tarihten ve ortak kaderden beslenen bir duygudur.

Modern Türkiye'nin tarihi, bir millet yaratamayacak kadar kısadır; eğer Türkiye'de Türk diye bir millet varsa, bu en az bin yıllık bir tarihin muhassalasıdır; üstelik bu muhassala, kadük edilmiş Misak-ı Millî sınırlarına sığmayacak kadar geniş bir gönül ve kültür coğrafyasına yayılmıştır. Yirminci asrın ilk yarısında çizilen bir harita ve yetmiş beş yıllık tarih, bin küsur yıllık bir oluşumdan koparak nasıl yeni bir millet yaratabilir? Anadolu, kanların, kültürlerin, dillerin, duyguların birbirine karışıp yoğrulduğu, Türkistan'a, Kırım'a, Bosna'ya, Kosova'ya, Musul'a, Kerkük'e, Şam'a, Halep'e vb. aynı ölçüde bağlı, dalları dört bir yana uzanan, kökleri ise çok derinlerde bir dünyanın adıdır.

Olağanüstü genişlikteki gönül ve kültür coğrafyamızda, bu kültüre herhangi bir şekilde bağlı olarak yaşayan ve aynı duyguları paylaşan herkes, ister Boşnak olsun ister Özbek, ister Kürt olsun ister Çerkez, ister Acem olsun ister Arap, benim nazarımda Türk'tür. Açıkçası, Türkiye dışında da pekâlâ Türk olunabilir. Farklılıklar, bu büyük dünyanın zenginliğidir. Elbette Türkistan Türküyle Türkiye Türkü, aynı kaynaktan doğmuş olsalar bile, farklı tarihî maceralar yaşamış, farklı kültür sentezlerine ulaşmışlardır. Ama dilleri aynı dildir; bu da dünyaya aynı pencereden baktıkları anlamına gelir. Bir insanın Türk olması için bence ana dilinin Türkçe olması da şart değil; çünkü büyük bir kültür, ana dili farklı olanları da kuşatıp kendine benzetebilir.

Ahmet Haşım Arap'tı, ana dili Türkçe değildi, ama Türkçe'nin en has şairlerinden biridir. Mehmet Âkif de Arnavut'tu; ama *İstiklâl Marşı*'mız onun kaleminden çıktı. İkisi de benim anladığım mânâda katıksız Türk'tür. Daha da ilginç olan, annesi Buharalı bir Türk olan Âkif'in ana dili Türkçe'dir. Kosova'nın İpek şehrinden Arnavut asıllı Tahir Efendi'yle Buharalı Emine Hanım, İstanbul'da evlenir; ve bu evlilikten bir millî şair doğar. Anadolu'da kıvamını bulan halk ve kültür de, işte böyle bir terkip..

Benim nazarımda, bu kültüre musikinin diliyle bağlanan Zaharya da Türktür, Nikogos Ağa da, Tatyos Efendi de Türktür, Lavtacı Andon da..

Tarihî maceramız, tabii şartlarda bir arada düşünülmesi mümkün olmayan Kazanlı bir Tatar'la Mostarlı bir Boşnak'ı, Tunuslu bir Arap'la Kosovalı bir Arnavut'u aynı duyguda birleştiriyor. Bu büyük dünya ince sinirlerle birbirine bağlıdır; birinde sinir uçlarına dokunulduğu zaman diğeri acıyla sarsılır. Ve bu dünyada, yurdundan zorla koparılanlar önce Türkiye'ye koşuyorlar; ister kanlarıyla ve dilleriyle Türk olsunlar, ister duygularıyla ve dünyaya bakış tarzlarıyla..

Hâsılı, Anadolu teknesinde hamur hâlâ yoğruluyor.

Adam Olmak

Zaman, 1 Mayıs 2000

ADAMIN biri, hal ve tavrını hiç beğenmediği oğluna "Sen adam olmazsın!" der dururmuş. Oğlan zamanla hayata atılmış, önemli mevkiler elde etmiş ve nihayet kendi memleketine vali olarak tayin edilmiş. Bir gün "Sen adam olmazsın!" sözü aklına gelince, birkaç adamını gönderip babasını huzuruna getirtmiş, "Eee peder bey, demiş, bana her zaman adam olmayacağımı söyledin. Bak, işte bu şehrin valisi oldum!" Üstü başı dökülen yaşlı adam acıyla gülümsemiş: "Oğlum, demiş, ben sana vali olamazsın demedim ki, adam olmazsın dedim. Nitekim olamamışsın! Eğer adam olsaydın, yaşlı babanı böyle yaka paça ayağına getirtmez, sen onun ayağına gelirdin!"

Bu çok hoş ve anlamlı bir hikâyedir; eskiden dedelerimiz, ninelerimiz sık sık anlatırlardı, hâlâ anlatılıyor mu, bilmem. Adamlığı bir yana, şöhreti, serveti, makam ve mevkiyi bir yana koyan, başka bir deyişle, adamlığı "kemâl"de gören bir anlayış. Bir zamanlar okumak, öncelikle adamlık tahsil etmek demektir. "Okuyup adam olmak" sözünün başka bir anlamı yoktur. Doktor olmak, mühendis olmak, öğretmen olmak, milletvekili, bakan, başbakan, cumhurbaşkanı olmak daha sonra..

Önce adam olmak! Yani ahlâk! Asla bozulmayacak metin bir ahlâk!

Lütfen, gözlerinizi kapayıp eğitim sistemimizden başlayarak mevcut bütün kurumları bu kritere göre değerlendirebilirsiniz. Eminim, varacağınız sonuç hiç de iç açıcı olmayacaktır. Mesela binbir ümitte ve büyük masraflarla okutmaya çalıştığınız çocuklarınızı bir yoklayınız; bakalım okullarında neler öğreniyor, hangi değerleri kazanıyorlar? Dürüstlük, diğergâmlık, adalet, başkalarının hak-

larına riayet mi; yoksa bencillik, açığözlük, fırsatçılık, köşedönücülük mü?

Aslında, bana sorarsanız, mevcut eğitim kurumları olumsuz değerleri bile veremeyecek kadar büyük bir acz içindedir. Çocuklarımız okullarında olumlu değerleri alamıyor, geleceğe sokak ve medya tarafından hazırlanıyorlar. Eğer bir çocuk, sahip olması gereken değerleri ailesinden de alamıyorsa, o, aç bir kurt gibi sokaklara salınmış demektir! Hani Orhan Veli bir şiirinde diyor ya, böcek gibi, düşünmeyen, sadece arzu eden nesiller yetişiyor. Konuştukları iki-üç yüz kelimeden ibaret, argo ve dublaj Türkçesi karışımı acayip bir Türkçe, arkadaşlıkları menfaat arkadaşlığı, kafaları bomboş.. Daha da kötüsü, saldırgan bir nesil..

Bu çocuklar, bir gün kalplerinin sesini dinleyip akıllarını kullanarak "adam" olmanın yollarını arayıp bulamazlarsa, zaman gelecek, birtakım mevkileri sadece arzu eden böcekler olarak işgal edecekler. Eğer tek başlarına açıklıklarını gideremiyorlarsa, iradelerini başkalarının ellerine bırakacak; diyelim ki milletvekili oldular, silâh teşhir edecek, şiddet kullanacak, sinkâflı küfürlerle politika yapacak, kendilerini otellerde motellerde pazarlayacaklar. İş hayatına atılırlarsa, her yol onlar için mübah! Hele medya patronu olurlarsa, hafazanallah!

Eskiler "kaht-ı rical" derlerdi; Türkçe tam karşılığı "adam kıtlığı"dır. Bazı devirlerde, adam kıtlığı yüzünden işe göre adam bulmak zorlaşır, bu yüzden önemli mevkiler adamlıktan nasipsiz "nâ-ehil"ler tarafından işgal edilir. Ve bir "nâ-ehil" bir mevkii eline geçirdi mi, tamamdır; "adam"lara artık geçit vermez ve çevresinde asla ehliyetli adam barındırmaz. Bu tipleri teşhis etmek için ipucu istiyorsanız, şunu söyleyebilirim: Az akıllıları çok konuşur, çam üstüne çam devirir; akıllıları ise hep susar; adam sansınlar diye!

Evet, önce adam olmak ve işini adam gibi yapmak.. Çok, çok önemli!

Bir Diyar Olsa Gerek

Zaman, 17 Mayıs 2000

YAŞADIĞINIZ hayatı ve çevrenizi kaotik bularak hiç kaçmak istediğiniz olur mu? Kaçıp ıssız bir adaya sığınmak, yalnız başınıza, gündüzleri sadece ağaçlarla, kuşlarla, sularla; geceleri yıldızlarla söyleşip halleşmek..

Sizi bilmem ama, beni bu arzu zaman zaman şiddetle yokluyor. Kendimi o anda ıssız bir adaya doğru yelken açmış bir gemide buluversem mutlu olur muyum? Hiç sanmam. Bazı şeylerin sadece hayaliyle yetinmek belki de daha iyidir. İssız adanın çok eski bir hayal olduğunu, ütöplastlerin ideal toplumlarını böyle adalarda inşa ettiklerini ve herhangi bir ütopyanın gerçekleşmesi halinde, karşı-ütopyacıların iddia ettikleri gibi, bunun bir yeryüzü cehennemi olacağını biliyorum. Yine de ıssız bir adada kendini emniyette hissetmek, mutlu insanlardan oluşmuş, kavgasız dövüşsüz bir toplum hayal etmek güzel. Ve sadece iyiliklerle, güzeliklerle dolu, pişmanlıkların yaşanmadığı bir güzel ömür, Tevfik Fikret'inki gibi "bir ömr-i muhayyel":

Hani göllerde, yeşil, boş
Göllerde, o sâfiyet-i vecd-âver içinde
Bir dalgacığın ömrü kadar zâil ü muğfel
Bir ömr-i muhayyel!

Kendi içine dönmesini bilen herkesin ve hemen her şairin sürekli seyahate davet eden ikinci bir beni, yelken açmış bir gemi hayali ve bir hayal ülkesi vardır; kimimiz ıssız bir ada hayal ederiz; kimimizin cenneti geçmiştedir, kimimizinki gelecekte.. Kimininki de Hâşim'in *O Belde*'si gibi sisler ardında belli belirsiz..

O belde
Durur menâtık-i düşize-i tahayyülde
Mâi bir akşam

Eder üstünde daima ârâm
Eteklerinde deniz
Döker ervâha bir sükûn-ı menâm..

Ahmet Muhip gibi şairler böyle bir ülkeyi bulmak amacıyla beyaz yelkenli bir gemiye binip uzun yolculuklara çıkmayı hayâl ederler:

Binmişim bir gemiye
-Ve böyle bir teviye
gidiyorum-
Bir diyâr olsa gerek

Evet, gidecek bir diyâr olmalı.. Ziya Osman Saba "Gitmek, bir yere gitmek.." diyor. Nereye, belli değil! Gitmek, sandal nereye götürürse..

Seni çağırıyor kalbim, bir rüzgâr ince ince..
Gitmek, bir yere gitmek.. Kalbim, artık bu gece
Sahilde sayıklayan bir sandalı çözerek
Ve hiçbir şey almadan ne yelken, ne bir kürek,
Dalgalara kapılmak, gitmek öyle sessizce..

Mütevazı ve mümkün ülkeler tahayyül eden şairler de vardır; yeşil, verimli, kardeş kavgasının olmadığı, zengin fakir farkı ortadan kaldırılmış bir ülke. Böyle bir memleket hayal eden Cahit Sıtkı, zaman zaman Ahmet Muhip gibi bir gemiye binip enginlere açılmayı hayal etmemiş değildir:

Âni bir kararda
Edip şehre veda
Niçin acep niçin
Yolcusu değilsin
Sen de bu geminin?

Şehirden, şehrin kaotik ortamından bunalan Cahit Sıtkı yalnız değildir. Necip Fazıl da güzel bir şiirinde "Bir dev olmak istersen/ Dağlarda şarkı söyle!" der. Ama

onun asıl *Takvimdeki Deniz*'i bu yazının şiiridir. Bir gün birden kullanılmış bir takvimdeki deniz resminde nokta halinde görünen gemiyi farkedene ve bu geminin denizde kaybettiği âlemi aradığını düşünen Üstad, kendinden geçer ve denizin köpüklerini yüzünde hisseder. Sonra birden odasını bir meltem doldurur, perde dalgalanır, kâğıtlar havalanır. Takvimdeki denizde yolculuk başlamıştır. "Ah yolculuk, yolculuk!"

Ne varsa evim, anam,
Çocukluğum, hâtıram
Ve ne sevdâlar serde,
Bıraktım gerilerde.
Kaçar gibi yangından.
Rüzgârların ardından,
Baktım da süzgün süzgün
Kurşun yüzünü gönlün,
Tüy gibi hafiflettim,
Denize hicret ettim..

Yahya Kemal'in *Deniz Türküsü*'nde de "Dolu rüzgârla çıkıp ufka giden yelkenli" hayali vardır. Ve bu şiir "İnsan âlemde hâyal ettiği müddetçe yaşar" mısrayla biter. Mehmed Âkif ise "Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim" diyor.

Âkif'i seviyor ve saygı duyuyorum, ama bu konuda Yahya Kemal'den yanayım. Hayâl etmek beşerî bir ihtiyaçtır; enginlere yelken açmış gemi hayalini kaybetmemeliyiz.

Evet, "bir diyar olsa gerek!"

ONA BAŞKA ZAMAN, BAŞKA ZEMİN LÂZIMDI

Zaman, 27 Mayıs 2000

GEÇENLERDE düşündüm: Necip Fazıl, başka bir zaman ve zeminde yaşasaydı, ne olurdu? O ve mensup olduğu nesil, bir imparatorluğun çocukları olarak doğmuş ve kendilerini, çok kısa bir zaman dilimine sığan olağanüstü hadiselerin ardından dünya siyasetinin dışında bırakılmış küçük bir ülkenin vatandaşları olarak bulmuşlardı. Hayal güçleri bir imparatorluk coğrafyasının geniş ufuklarına ayarlı olarak teşekkül eden bu neslin önemli bir kısmı muharebe meydanlarında yok olmuş, hayatta kalabilenler de enerjilerini iktidar kavgalarında ve ideolojik hesaplaşmalarda tüketmişlerdir. Geçimlerini sağlayıp ayakta kalabilmek için sarfettikleri enerji de hesaplanırsa, neler kaybettiğimiz daha iyi anlaşılır.

Necip Fazıl şairdi; ama sıradan değil, kendisine dünya edebiyatının en büyükleri arasında rahatlıkla yer bulabilecek bir şair.. Ne yazık ki, edebiyat hayatının ilk beş on yılı hariç, kendini bütünüyle şiirine vermedi. Çünkü cemiyet onu son derece ağır sorumluluklarla karşı karşıya bırakmıştı. Şöyle de söylenebilir: Tarihin akışı dışında bırakılmış, ezilmiş, horlanmış, değerleri çiğnenmiş büyük kitleler onun şahsında kendi temsilcilerini buldular. O kimsenin inkâr edemediği bir şair, büyük kalabalıkları teshir edebilen muhteşem bir hatip, üslupçu bir yazar, rakiplerini yıldırان bir polemikçi, taşı gedğine koymasını bilen bir nüktedan, daha da önemlisi, kendine sonuna kadar güvenen ve asla ikinciliğe tahammül edemeyen "mümin" bir münevverdi. Büyük kalabalıklar "kendisinden" saydığı Necip Fazıl'ın şahsında kendine güvenmeyi öğreniyordu.

Bu kalabalıkların sözcüsü olarak meydana atılan Necip Fazıl, oturup şiir yazacak yerde büyük bir kavgaya girdi; dergiler çıkardı, gazetelerde köşe yazıları yazdı, kitaplar yayımladı, ülkenin dört bir tarafında konferanslar

verdi. Şairliği artık ikinci plana itmiş, bir "aksiyon" adamı olmuştu. Şiirini bu kavgaya fazla bulaştırmadığı, hep kendi iç macerasının şiirini yazmaya çalıştığı söylenebilir; ama yazdıkları, sadece şair olarak kalabilseydi, yazabileceklerinin yanında hiç mesabesindedir.

Necip Fazıl hem bunun, hem de sözcülüğünü üstlendiği kalabalıkların kendisini pek anlamadığının farkındaydı. Bu yüzden zaman zaman bunalmış ve bir gemiye binip omuzlarına yüklenen bütün sorumlukları geride bırakarak uzaklara kaçmak istemiştir. Geçen hafta da bir vesileyle sözünü ettiğim *Takvimdeki Deniz* şiiri bu bakımdan dikkate değer bir metindir. Hani bir gün birden eski bir takvimdeki deniz resminde nokta halinde görünen gemiyi farkederek ve hayalinde yangından kaçarak gibi her şeyi geride bırakıp denize hicret eder ya.. Gerçi bu şiir 1931 tarihini taşımaktadır; ancak onu alıp uzaklara götürecek bir geminin hayal denizinde demir atmış olarak beklediğinden eminim. Nitekim 1959 yılında yazdığı *Iraklarda* adlı şiiri,

Yolcu benmişim gibi,
Bir gemi demir aldı

mısralarıyla başlar. Bu gemiyle çıkılan yolculuğun ucunda ıssız, sadece kendisiyle ve Allah'la başbaşa kalabileceği bir ada (bir başka dünya) vardır.

Keşke zaman ve zemin şartları uygun olsaydı da Necip Fazıl sadece şiir ve tiyatro oyunu yazsaydı! Bu temenim, asla yazdıklarını küçümsemek anlamına gelmiyor. O, hiç şüphesiz, yazabildikleriyle ve kavgasıyla da büyüktür.

Okumak Bir SERÜVENDİR I

Zaman, 10 Haziran 2000

GENÇ okuyucularım benden sık sık okuma listeleri istiyor, hatta çocuklarım için nasıl bir okuma programı uyguladığımı soruyorlar. Bu soru ve taleplere cevap verirken çok tereddüt ediyorum; çünkü okuma macerasının son derece şahsî ve tekrarlanamaz olduğu kanaatindeyim. Benim severek okuduğum kitaplar, başkalarında aynı etkiyi uyandırmayabilir.

Okuyacağımız kitapları bir daha bir araya gelemeyecek şartlardan doğan ihtiyaçlara göre seçeriz. Burada "seçmek" kelimesi de aslında demek istediğimi tam açıklamıyor; çünkü bazan kitaplar bizi bulur. Önemsemediğimiz bir dostumuzda görür, merak ederiz. Kitapçı vitrininde görür, kapağı ilgimizi çektiği için alır okuruz. Ne bileyim, tavan arasındaki bir kutuda yahut bir kaldırım sergisinde karşımıza çıkar. Ve okuduğumuz kitaplar bizi başka kitaplara götürür. Zamanla ilgi alanlarımız belirginleşmeye ve okuyacağımız kitapları şuurlu olarak seçmeye başlarız. Uzun bir süreçtir bu.

Elbette faydalı okuma listeleri düzenlenebilir ve bu listeler bir çıkış noktası olabilir. Ama ben fikrimde ısrarlıyım; her liste, düzenleyenin şahsî okuma macerasını yansıtır. Benim okuma maceram ilginizi çeker mi, bilmiyorum. Hayatı anlamaya başladığım yıllarda Sivas'taki evimizde Kur'an-ı Kerim dışında, babamın heceleyle heceleyle okuduğu, kapağı yırtılmış ve dağılmasın diye ortasından kabaca dikilmiş *Âşık Ruhsatî Divanı* ve *Mevlid-i Şerif* ile, annemin okuduğu *Ahmediye*, *Muhammediye*, *Kara Davud* gibi birkaç taşbaskısı kitap ve kütüphanemde hâlâ muhafaza ettiğim elyazması bir *Yusuf ü Züleyha* vardı. Bir de taşbaskısı *Battalnâme*, o kadar.

Rahmetli annem harf devriminin yapıldığı 1928 yılında ilkokul üçüncü sınıfta olduğu için iki alfabeyi de çok iyi öğrenmişti, ikisiyle de çok iyi okur ve yazardı;

uzun kış gecelerinde bazan yalvar yakar *Yusuf ü Züleyha*, bazan da *Battalnâme* okuturduk; kendine göre bir okuyuş tarzı vardı; garip bir makam tutturur, aruz bilmediği halde vezni doğru bir biçimde vurgulayarak (yani takti' ederek) okurdu. Yusuf peygamberin kardeşleri tarafından kuyuya atılışının ve babası Hazreti Yakub'un ağlaya ağlaya gözlerini kaybedişinin anlatıldığı bölümlerde bizim gözlerimiz dolardı, onunsa iki gözü iki çeşme. *Battalnâme* okuduğu gecelerde ise heyecandan nefeslerimiz kesilirdi. Maceradan maceraya koşan Battal kâfir Bizanslıları tepeledikçe gururlanır, yakın yoldaşlarından Abdülvahab ve Ahmed Turan gazilerin adları geçtikçe, akrabalarımızdan söz ediliyormuş gibi sevinirdik. Çünkü bu iki gazinin türbeleri Sivas'tadır. Hele aslında bir keşişten başka bir şey olmayan ve Halife'nin sarayında casusluk eden Ukba Kadı'nın hikâyesi.. Battal tarafından foyası meydana çıkarılana kadar, her okunuşta, dokuz doğurmuşuzdur.

Para vererek aldığım ve okuya okuya âdeta ezberlediğim ilk kitap, *Ali Baba ve Kırk Harâmiler*'dir. Cami avlularında satılan halk kitapları cinsinden bir kitap. Daha sonra *Hazreti Ali Cenklere*'ne ve benzeri kitaplara, ardından *Texas*, *Tommix*, *Tex* gibi Amerikan çizgi romanlarına tutuldum. Meşhur sinemalardan birinin arkası bu çizgi romanları alıp satan ve kiraya veren uyanık çocukların mekânı olmuştu. Elimize beş on kuruş geçti mi soluğu orada alırdık. Hiç unutmam, polis memuru bir komşumuzun oğlunda bu çizgi romanların hazinesi vardı; beni ve birkaç arkadaşımı acımasızca inletir, yalvartırdı.

Sivas'ta, Çifteminare'nin arkasındaki çocuk kütüphanesini keşfettiğimde dünyalar benim olmuştu. Orada *Grimm Masalları*'ndan *Andersen Masalları*'na, *Robinson Crusoe*'dan *Gülliver'in Seyahatleri*'ne kadar okumadığım çocuk klasığı kalmadı. Bir ara *Binbirgece Masalları*'nın Selami Münir Yurdatap tarafından kısaltılmış bir baskısı elime geçmişti. Hâlâ kütüphanemde duran o kitabı hiç

unutamam. Michel Zevaco'nun romanları da unutamadıklarımıdır. Okurken nefesimi kesen *Pardayan* ciltleri benim için büyüdü dünyalara açılan kapılardı. Bu romanlardan birinde anlatılan maceranın sonunu hâlâ merak ederim; çünkü sonraki cildi bulup okuyamadım. İtiraf ederim, bulsam şimdi bile okurum. Tabii Zevaco'dan Abdullah Ziya Kozanoğlu'na ve Reşat Ekrem Koçu'ya geçtim. Bu yazarların romanlarını okumaya başlayınca bitirmeden bırakmazdım.

Komşumuz olan bir ilkokul öğretmenin verdiği *Doğan Kardeş* ve *Tarih Dünyası* ciltlerinin de hayatımda önemli yeri vardır; hepsini baştan sona birkaç defa okumuşumdur. Ortaokul sıralarında Jules Verne'in o tadına doyum olmaz kitaplarını, Reşat Nuri'leri, Hüseyin Rahmi'leri, Refik Halit'leri okudum. Aynı yıllarda Ahmet Rasim'den okuduğum *Eşkal-i Zaman*'ı unutamam; Ömer Rıza Doğrul tercümesinden defalarca okuduğum *Kelile ve Dimne*'yi de.. Ve tabii Kilisli Rıfat Bey'in tercüme ettiği *Bostan ve Gülistan*.. Sonra *Mesnevî* ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan klasiklerin büyük bir kısmı..

Macera uzun, yer dar.. Devam edeceğiz efendim.

Okumak Bir SERÜVENDİR II

Zaman, 12 Haziran 2000

GEÇEN yazımda her okuma serüveninin son derece şahsî ve tekrarlanamaz olduğunu ifade etmiş ve okumaya nasıl başladığımı anlatmıştım. Okumanın tadını aldınız mı tamamdır artık; eğer bir ölçü tutturamazsanız, kitap-severliğin selülozofilliğe kadar yolu vardır. Zaman içinde kitaplar sizin için birer nesne olarak da önem kazanır; kapağı için, kâğıdının ve baskısının kalitesi için, cildi için vb. kitap almaya başlarsınız. Ben bir selülozofil olmadım ama, biraz da meslekî konumum yüzünden kitaba boğul-

muş vaziyetteyim. Hani Ionesco'nun "*Yeni Kiracı*" adlı bir oyunu vardır; adam kiraladığı eve taşınır; eşyaları eve sığmaz, pencerelerden taşıp sokağı bile doldurur ya, işte öyle! İpin ucunu bir kaçırısam kitaplarım pencereden sokaklara taşacak.

Her neyse, okuma maceramını nasıl başladığını anlatıyordum. Sanırım, bir ara polisiye romanlara tutulduğumdan söz etmemiştim. Sherlock Holmes'lar, Mike Hammer'ler, Agatha Christie'ler.. İyisini bulursam yine okurum. Lise yıllarında aşağı yukarı isim yapmış bütün Türk romancılarını ve önemli Batı klasiklerini "hatmettim". Mesela Rus klasikleri.. Dostoyevski ve Tolstoy'un Türkçe'ye çevrilmiş romanlarından okumadığım yoktur. Özellikle Tolstoy'a tutkundum. Bu arada Balzac'dan Stendhal'a, Dickens'tan Steinbeck'e kadar birçok Fransız, İngiliz ve Amerikan yazarını ve modern yazarları okudum.

Edebiyat ders kitaplarından bildiğim Yahya Kemal'i Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1000 Temel Eser dizisinde çıkan *Kendi Gök Kubbemiz*, *Aziz İstanbul* ve *Eğil Dağlar* adlı kitapları çıkınca keşfettim ve uzun süre onun eserleriyle yaşadım. Ahmet Hamdi Tanpınar'ı da aynı seriden çıkan *Beş Şehir*'le tanımışımdır. On altı yaşındaydım ve galiba Tanpınar adını o güne kadar hiç duymamıştım. 1000 Temel Eser'in beşinci kitabı olarak 1969 yılında Millî Eğitim Yayınevi'nin vitrininde görünce, aynı dizinin diğer kitapları gibi, onu da harçlıklarımдан artırarak biriktirdiğim beş lirayı hiç tereddüt etmeden verip aldım. Üzerinde İstanbul, Bursa, Ankara, Erzurum ve Konya haritalarının bulunduğu çağla yeşili kapağı, kâğıdı, baskısı ve rahat sayfa düzeniyle de "Oku beni!" diyen bir kitap-tı. Yavaş yavaş okudum; okudukça önümde bambaşka bir dünya açıldı. Üslubu, duyuş tarzı, derin bilgisi ve bu bilgiyi kendisiyle birlikte doğmuşcasına şahsileştirip "yaşantı" haline getirmedeki benzersiz maharetiyle büyülemişti beni.

İlk okuyuşta *Beş Şehir*'in tadına yeterince varabildim mi? Hayır! Fakat onun sevdiği şehirleri anlatırken aslında anlatmaktan öte bir iş yaptığını farketmiştim. Nitekim bir süre sonra yaşadığım şehre onun gözüyle bakmaya, hatta onu taklid ederek küçük denemeler yazmaya başladım. İlk kalem tecrübelerim Sivas Ulucamii'ni, Gökmedrese'yi, Çifteminare'yi vb. Tanpınar tarzında anlatmaya çalıştığım küçük denemelerdi. Artık ben bir Tanpınar'cıydım; fakat *Beş Şehir* dışındaki eserlerinden habirim yoktu.

Sonraki dört yıl içinde tam bir okuma hummasına tutulmuş ve Yahya Kemal'in 1000 Temel Eser dizisinde çıkan üç kitabı da dahil olmak üzere bir hayli kitap okumuştum. Fakat Tanpınar'la tanışıklığım, diğer eserlerine ulaşamadığım için *Beş Şehir*'de kalmıştı. Derken birgün CHP iktidara geldi ve her nedense zararlı bulduğu 1000 Temel Eser dizisinin yayınına derhal son verdi. *Tercüman* gazetesi 1001 Temel Eser'i yayımlama kararını iktidarın bu akıl almaz uygulaması üzerine almıştır. Güzel bir tesadüf; bu dizinin de ikinci kitabı Tanpınar'ın imzasını taşıyordu: *Huzur*.

İtiraf ederim, hem yoğun bir yaşantı romanı olan, hem de şaşırtıcı zenginlikte bir kültür birikimine dayanan *Huzur*'u ilk denememde sonuna kadar okuyamadım. Kitapların dünyasında emeklemeye başlayan bütün gençler gibi ben de her şeyi bildiğimi sanıyordum; bu yüzden kusura kendime arayacak yerde *Huzur*'da aradım, yani beğenmedim. Ancak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nü okuduktan sonra Tanpınar bir daha terketmedi beni. Tabii daha sonra *Huzur*'u birkaç defa tadına vara vara okudum. Ardından *Mahur Beste, Sahnenin Dışındakiler, XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Üzerine Makaleler, Yahya Kemal, Yaşadığım Gibi, Mektuplar, Şiirler...*

1970'lerin başında hayran olduğum bir başka yazar da Cemil Meriç'ti. *Bu Ülke* benim ve benim neslimden birçoklarının hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Hi-

sar'da yahut Hareket'te okuduğum ilk yazısından sonra tiryakisi oldum. *Bu Ülke*'yi belki de ilk okuyanlardan biriyim. Büyük şehrin kargaşasına yeni düşmüş, neye uğradığının şaşmış bir halde yolunu bulmaya çalışan ve onu Fildişi Kule'sindeki çılgınlardan tanıyan kitap ve şiir meraklısı bir çocuktum. Bir belediye otobüsünde başlayıp bir çay bahçesinde bitirdiğim *Bu Ülke* hakikaten -Orhan Pamuk'un dediği gibi- "hayatımı değiştirmişti". Sonrası malum...

Benden okuma listesi isteyen okuyucularım, bu yazılarda adları geçen kitapları okurlar mı, bilmem, ama ben, yeterli zamanım olsaydı hepsini yeniden okurdum. Çünkü tadları hâlâ damağımdadır.

TERCÜMAN

Zaman, 21 Haziran 2000

ÇOCUKKEN, ailemizin gazetesi olan *Tercüman*'da yazar olmayı hayal ederdim; bu gazetenin açtığı bir tenkit yarışmasında birinci olmuş ve ödül olarak verilen 2500 liranın yarısıyla elden düşme bir daktilo edinmiştim. Yazar olmağdaki ısrarımda hâlâ muhafaza ettiğim bu Royal marka daktilonun payı büyüktür. Ve günün birinde *Tercüman*'ın yazarlarından oldum; Taha Akyol genel yayın müdürlüğüne getirilince beni de çağırmıştı. 1985 yılının aralık ayında Kültür-Sanat sayfasının yöneticisi olarak göreve başladığım *Tercüman*, ne yazık ki, inkıraz dönemini yaşıyordu. Aslında durum pekâlâ düzeltilebilir, *Tercüman* yeniden büyük ve etkili bir gazete haline gelebilirdi. Ancak rahmetli Kemal Ilıcak'ın mâlî vaziyeti sürekli kötüye gidiyor, eşi Nazlı Ilıcak'la devrin başbakanı ve ekibi arasındaki gerilim yüzünden düzelecek gibi de görünmüyordu.

Nazlı Ilıcak, *Yazarlar Kavgalar/Özal Döneminde Medyanın İçyüzü* adlı kitabında işte bu dönemi anlatıyor.

Okurken heyecanlandım, çünkü anlatılan olayların büyük bir kısmına yakından şahit olmuş ve *Tercüman* gemisini en son terkedenlerden olduğum için etkilerini de derin bir biçimde yaşamıştım. Son altı yedi aylık maaşını, ikramiyelerini ve kıdem tazminatını alamayanlardan biri de bendim. O günlerde eve ekmek götürememenin sıkıntısıyla rahmetli Kemal Ilıcak'a çok kızardık; ama aslında gazeteyi kurtarmak için ne mümkünse yaptığını ve varını yoğunu elden çıkardığını da biliyorduk. Nazlı Hanım'ın kitabında anlattıklarından, çalıştırdığı insanlara verdiği sözleri yerine getirememek yüzünden ne kadar acı çektiği anlaşılıyor. Kemal Bey, hakikaten klasik Bâbü'lî patronlarına benzemeyen, samimi, mütevazı, işçi çıkarmaktan hiç hazzetmeyen, bizden öncekilerin anlattığına göre bir hayli cömert ve son derece sempatik bir adamdı.

Tercüman'ın batması hakikaten trajik bir hadisedir; çünkü bir zamanlar sadece Türkiye'nin en çok satan gazetesi değil, aynı zamanda birinci sınıf gazeteciler yetiştiren, okul niteliğinde bir kurumdu. Bugün bile birçok gazete ve televizyonun üst yönetimlerinde bu "kurum"dan yetişmiş seçkin gazeteciler görev yapmaktadır. Bir çırpıda onlarca isim sayabilirim.

Tercüman'ı böylesine büyük yapan hiç şüphesiz bu toprağa ve değerlerine yürekten bağlı büyük kitlenin nabzını -belki de tesadüfen- iyi tutmuş olmasıydı. 1970'lerde, siyasî literatürde "sağ" adı verilen büyük kitlenin ortalamasını yakalamıştı; bütün millî meselelerde onun sesi olur, onun vicdanını temsil eder, değerlerini korur, saldırılara karşı yiğitçe dikilirdi. Herhangi bir partinin veya grubun gazetesi olmaya heveslenmemiş hepsinin üzerinde birleştiricilik rolünü üstlenmişti.

Tercüman güçlendikçe, tabii olarak, sahibinin de gücüne güç katıyordu. Zamanla bazı hükümetlerin kuruluşunda bile rol oynayacak kadar etkili bir ekonomik ve politik güç odağı haline gelen Kemal Ilıcak'ın bu noktadan itibaren yanlış adımlar atmaya başladığı görülür.

Mesela *Bulvar* gazetesi. Nazlı Hanım pek kabul etmiyor ama, bu gazete adından başlayarak her şeyiyle, *Tercüman* okuyan büyük kitlenin eğilimlerine ters düşüyordu. *Tercüman*, *Bulvar*'ı bünyesinde bir kurt gibi beslemeye başlamıştı. 1980'lerden itibaren yaşanan politik zigzaglar ve *Tercüman*'ı Tercüman yapan değerlerden beklenmedik sapmalar da çöküşün sebeplerindendir. Bir Ramazan ayında yayımlanan alkollü içki reklamı yüzünden binlerce okuyucusunun *Tercüman*'ı terkettiği hâlâ hâtırlardadır.

Tercüman'ın batışını sadece Turgut Özal ve ekibinin uyguladığı resmî ilan ambargosuna bağlamak ne derece doğrudur, bilmiyorum. Eğer çizgisini ve büyük okuyucu kitlesini koruyabilseydi, rahmetli Turgut Özal, *Tercüman*'la uğraşmaya cesaret edemezdi. Doğrusu, Özal'ın *Tercüman*'a birçok meselede zorluk çıkardığını duyardık da, batırmak için çabaladığına, hele hele "Bugün iki buçuk milyon işsiz var. Piyasadan bin küsur gazeteci çekilmiş, hiç de fena olmaz!" dediğini hiç inanmamıştık. Nazlı Hanım'ın kitabından hadisenin ayrıntılarını öğrenince hayretler içinde kaldım. Demek ki, o kadar sevdiğimiz Özal, Nazlı Hanım'ı pes ettirmeye çalışırken bizim ekmeğimizle oynamış!

Nazlı Ilıcak'ın kitabını okurken hem hâtıralarımı tazeledim, hem de çok şey öğrendim. Türk basın tarihini yazacak olanların asla ihmal etmemesi gereken önemli bir kitap. Yeri gelmişken *Tercüman*'ın câzip bir araştırma konusu olduğunu ve âcilen bir *Tercüman* monografisine ihtiyaç bulunduğunu hatırlatmak isterim.

HAYVAN Hikâyeleri

Zaman, 24 Haziran 2000

POLİTİKACILARIN kurt ve kuş masallarına kulak misafiri olmadığımı söylersem yalan olur. Başkalarını bil-

mem ama, bende bu masallar nostalji duyguları uyandırıyor. Çocukluğumda en fazla lezzet alarak okuduğum kitaplar arasında Aisopos'un ve La Fontaine'in masallarıyla Beydaba'nın *Kelile ve Dimne*'si vardı. Onlarla geçirdiğim güzel saatleri asla unutamam. Leylekle tilkiyi, ağustos böceği ile karıncayı, aslan postuna bürünmüş eşeği nasıl unutabilirim? Bu masalları okumadan yaşanmış bir çocukluk, çocukluk mudur? Nice rüyalarımı fabllerin sevimli kahramanları doldurmuştur; hatta bir ara heveslenmiş, baş kahramanı eşek olan on iki manzum fabl yazmıştım; daha doğrusu, benim yaptığım bilinen fablleri, bir zamanlar Orhan Veli'nin yaptığı gibi yeniden söylemekti.

Eski fabl ustaları tarafından anlatılan eşek hikâyeleri hakikaten çok hoştur. Mesela okkalı bir eşek beyni yerse iyileşeceğine inanan hasta aslanın hikâyesine bayılırım. *Kelile ve Dimne*'nin kahramanlarından biri burada olsaydı hemen şöyle sorardı: "Bu nasıl oldu?" Efendim, ormanlar padişahı aslan bir gün hastalanır; baştabip çakala göre bu aslan hastalığıdır ve tek çaresi bir eşek beynidir. Bunun üzerine aslan başmusahibi tilkiyi kendisi için semiz bir eşek bulmakla görevlendirir. Tilki ormana dalıp kandırdığı bir eşeği ine kadar getirirse de, aslan hastalıktan güçsüz düştüğü için ilk teşebbüsünde başarısız olur. Tilki korkuyla tabanları yağlayan eşeğe yetişir ve bin dededen su getirip aslında sevgisini göstermek isteyen aslanı yanlış anladığına inandırır. Aslan ikinci teşebbüsünde eşeği güç belâ yere yıkıp parçalar, ancak öyle bitkin düşer ki, oracıkta uyuyakılır. Tilki fırsatı hiç kaçırır mı? Derhal eşeğin beynini çıkarıp mideye indirir. Aslan uyanığında beyni yerinde göremeyince öfkeyle kükrer: "Nerde eşeğin beyni?" Tilkinin cevabı hârikadır:

A sultanım kapılmayın celâle!
Bu zavallının beyni olsaydı eğer,
düşer miydi bu hâle?

Daha ibretli bir eşek hikâyesi ister misiniz? Bir eşekle bir deve, yolunu bulup kervandan kurtulur ve bol otlu, sulak bir yerde keyiflerince yemeye içmeye başlarlar. Bir ara eşek aşka gelip bildiği bütün şarkıları ırlamaya başlar. "Aman sus, der deve, duyacaklar!" Eşek aldırılmaz, dağ taş çınlatmaya devam eder. Kervandakiler anırtıyı duyunca bizimkileri çevirip yakalar ve ne kadar fazla yük varsa, hepsini onlara yüklerler. Kendini çok akıllı zanneden eşek bir süre sonra topallamaya başlar, derken tökezleyip yıkılır. Kervandakiler eşiği, sakatlandığını zannederek, sırtındaki yüklerle birlikte deveye yüklerler. Çok geçmeden kervan sarp bir dağ yoluna gelir. Yolun bir tarafında korkunç bir uçurum vardır. Büyük bir korkuya kapılan eşek deveye yalvarmaya başlar: "Aman dostum dikkatli ol, üstünde tehlikedeyim!" Deve, "Ya, öyle mi?" diye homurdandıktan sonra, "Sıra şimdi bende, der, sen keyfince şarkı söyledin, izin ver, ben de rakedeyim!"

Deve raksa başlayınca eşek uçurumu boylar.

Ve Aisopos'tan bir kurt hikâyesi: Şımarık oğlak ikide bir sürüden ayrılıp ağılın damına çıkar, seslenirmiş: "Bakin ben nereye çıktım, siz çıkmaya korkuyorsunuz?"

Sürüdekiler gülüp geçerlermiş. Bir gün o civardan geçen bir kurt damdaki oğlağı görmüş, ağzı sulanmış ama, dama çıkması imkânsız. Oğlak yukardan seslenmiş: "Korkak kurt, korkak kurt! Hadi gelip beni yesene!"

Kurt yâ sabır çekerek "Aptal bücür, demiş, bana korkak diyen sen değilsin! Seni böyle konuşturan, durduğun yer!"

Bozkurt

Zaman, 26 Haziran 2000

DEMOKRAT PARTİ'nin Demokrat'ını halk "demirkırat" diye telaffuz ederdi. 27 Mayıs darbesinden sonra kurulan Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin misyonunu de-

vam ettirdiği mesajını vermek için demirkırat'ın kıratını amblem olarak seçmişti. Türk siyasetindeki amblem hayvanlarının ilki böylece kırat olmuştur. Daha sonra yanlış hatırlamıyorsam, Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin koçu, MDP'nin horozu, ANAP'ın arısı ve Demokratik Sol Parti'nin güvercini koleksiyonda yerlerini aldılar. Galiba Mustafa Timisi'nin Birlik Partisi'nin amblemi de aslandı. İran'ın bayrağında da eskiden ön sağ pençesinde kılıç tutan bir aslan vardı; "Allah'ın aslanı" Hz. Ali'yi temsil eden bu figür devrimden sonra kaldırıldı.

Amerikan iç siyasetinde de hayvanlar önemlidir. Cumhuriyetçi Parti'nin amblemi fil, Demokrat Parti'nin amblemi eşektir. Ahmet Haşim bu amblemlere de değindiği "Eşek" başlıklı yazısında, eşekte kusur olarak görülen inatçılığın, seciyeli insanın en büyük fazileti olarak kabul edildiğini belirterek şöyle der:

"Kolayca fikir değiştirmemek ve her söze kanmamak az şey mi? İşte Amerika'da Demokrat Parti amblem olarak eşiği seçmiştir, çünkü eşek 'haksızlığa mukavemet etmenin ve kanaatte sabit kadem olmanın alâmeti'dir. Böylece Romalıların kartalı, İranlıların aslanı ve Cumhuriyetçi Parti'nin fili gibi 'arma' hayvanları arasında yerini alan eşek, sabrının ve kararlılığının ödülünü almış bulunmaktadır".

Bazı milletler kendilerine sembol olarak hayvanları seçmişlerdir; mesela ayı Rusları, bozkurt ise Türkleri temsil eder. Bu hayvanlar elbette gelişigüzel seçilmemiştir; hepsi kadim zamanlarda birer totemdi. Türklerin bozkurttan türediğine dair çok eski efsaneler vardır. Çin kaynaklarında verilen bilgilere göre, kurt, eski Türkler için bir hâkimiyet ve yiğitlik sembolüydü; sancaklarının başına kurt başı takarlardı. Ergenekon'dan çıkarken Türklerle yol gösteren bozkurt, bunun için aynı zamanda önderliğin, yol göstericiliğin sembolüdür.

Bu asrın başlarında, Türkçülük hareketleriyle birlikte Türklüğün köklerini araştırma yolunda da ciddi adımlar atıldı. "Türk kimliği" açısından eski Türk mitolojisine ve destanlara önem verilmesi çok tabiidir. Destanlar çağını araştıranlar, orada, ister istemez, bozkurtla karşılaştılar. "Ergenekon yurdun adı/ Börteçine kurdun adı"ydı. Ve Türkçüler kendilerini artık bozkurt simgesiyle ifade etmeye başladılar. Türkçü vurgunun ağır bastığı ilk Cumhuriyet yıllarında bozkurt kâğıt paralarda bile kullanıldı. Atatürk'ün kurdurduğu Türkiyat Enstitüsü'nün amblemi de bozkurttu. Hatta Atatürk bir "Bozkurt"tu. Bilindiği gibi, Harold C. Armstrong'un Atatürk hakkında yazdığı kitabına *Bozkurt* adını vermiştir. 1930'larda yazılan şiirler incelenirse, Atatürk'ün sık sık bozkurt olarak anıldığı görülecektir.

1940'lardan itibaren, gece, bir tepede hilâlin önünde uluyan bozkurt imajı, en sevilen imajdı. Türkçü dergilerde, özellikle Nihal Atsız'ın *Ötüken*'inde bu imaj ambleme dönüştürülmüştür. Bir tepeye tüneyip Ergenekon'dan çıkan Türklere yol gösteren bozkurtun tasvir edildiği tablolar da gözdeydi. Atsız'ın bir nesil yetiştiren *Bozkurtların Ölümü* ve *Bozkurtlar Diriliyor* adlı romanlarını da unutmamak gerekir. Bilindiği gibi, bu romanlarda Göktürkler'in bağımsızlıklarını yitirerek Çin'in boyunduruğuna girmeleri, Kürşad'ın kırk arkadaşıyla giriştiği ihtilâl ve nihayet bağımsızlığın yeniden kazanılışı anlatılmaktadır. Atsız'ın Türk tipi, ülkücü tipinin oluşmasında son derece etkili olmuştur.

Türkiye'de Türkçülüğün yükselişi, dünyada milliyetçilik hareketlerinin yükselişiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak Almanlar İkinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkınca konjonktür değişir ve "bozkurt"lar birden kendilerini sistemin dışında ve tabutluklarda buluverirler. Sonrası malum; 27 Mayıs darbesi, 14'ler, Alpaslan Türkeş, CKMP, MHP, Ülkü Ocakları..

MHP kendisine amblem olarak bozkurdu değil, Osmanlı üç hilâlini seçmişse de, hep bozkurtların partisi olmuştur ve şaşırtıcı yükseliştir.

DSP'nin güvercinine gelince.. Bana sorarsanız, bu güvercinin kanında bir miktar bozkurt kanı dolaşıyor.

KEMAL SUNAL ÖLDÜ, ŞABAN YAŞIYOR

Zaman, 5 Temmuz 2000

BEKLENMEDİK bir zamanda ve genç denebilecek bir yaşta hayata veda eden Kemal Sunal'ın ardından yazılıp söylenenler, onun hakikaten çok sevilen bir sinema oyuncusu olduğunu gösteriyor. Geçen yılın başlarında Barış Manço'nun ardından ağlayan kitleler, Sunal'ın ölümünü de çok büyük bir üzüntü ve şaşkınlıkla karşıladı. Bu, onun bir "ortalama"yı yakaladığı ve temsil edici bir karakter olduğu anlamına gelmektedir (Barış Manço gibi, Kemal Sunal'ın da mazbut bir aile hayatı yaşaması acaba birileri için bir şey ifade ediyor mu?)

Şunu öncelikle belirtmeliyim: Ben, Kemal Sunal filmlerini pek sevmedim; seyrettiklerimin çoğundan, özellikle Hababam Sınıfı dizisinden hiç zevk almamış, aptal yerine konulup aşağılandığımız duygusuna kapılmışımdır. Elbette benim fikrim ve duygularım, Kemal Sunal'ın sosyolojik bir hadise olduğu gerçeğini değiştirmez. Eski filmlerinin televizyonlarda defalarca gösterilmesine rağmen hâlâ reyting rekorları kırmaması, bu değerli sanatçının başlıbaşına bir "fenomen" haline getirmiştir. Sinema eleştirmenleri ve sosyologlar tarafından yapılan yorumların bu fenomeni bütünüyle açıklayabildiğini sanmıyorum.

Kemal Sunal filmleri hakkında fikir beyan edenler, genellikle, Şaban tiplemesinin köyden şehre göç olgusuna denk düştüğünü, bu filmlerde, iki farklı değer sistemi arasında sıkışıp kalan ve şehre uyum sağlamaya çalışırken gülünçlükler, hoyratlıklar yapan, bu arada ezilen,

horlanan, aldatılan insanın anlatıldığını ifade etmişlerdir. Kitlelerin, Şaban'ın düştüğü acıklı durumlarla kendi durumu arasında benzerlik bulduğu, yani Kemal Sunal filmlerinin topluma tutulmuş bir ayna olduğu doğrudur. Aslında ortada bir dram var; ancak Kemal Sunal filmlerine imzalarını atan yönetmenlerin bu dramı anlatmak gibi bir dertleri yoktu. Belki de farkında olmadan Türk halkının neye güldüğünü keşfettikleri için, Şaban'ı bütün gülünçlüklerine, hoyratlıklarına rağmen, saf, iyi ve doğru olanın peşinde, fakat içine düştüğü açmazlardan kurtulacak kadar kurnaz, yani Keloğlan benzeri bir tip olarak çizmişlerdir. Bu arada, Şaban tipinin farklı yönetmenler tarafından çalışılmış ve her biri tarafından üzerine bir şeyler ilâve edilmiş kolektif bir tip olduğunu belirtmekte de fayda görüyorum.

Şaban her filmin sonunda bütün güçlüklerin üstesinden gelen saf, aptal bir kahramandı. Kitleler onu seyrederken hem kendi komikliklerine, salaklıklarına gülüyor, hem de kötülerden gerçek hayatta alamadığı intikamını sanal dünyada alarak rahatlıyordu. Bu, aslında halkın köşeye sıkıştırılmışlığını, çaresizliğini, tıkanmışlığını gösteren dramatik bir durumdur. Hani öyle çaresiz kalırız ki, gülmekten başka yapacak bir şey kalmaz. Ya güleceksiniz, ya kahrolacaksınız! Şaban filmlerinde işte bu kritik an yeterince vurgulanmamıştır. Şöyle de söylenebilir: Kemal Sunal filmlerinin en büyük eksikliği zekâ idi.

Şaban çok derinliksiz bir Şarlo'dur. Aslında Kemal Sunal daha sofistike karakterler çizebilecek potansiyele sahipti; birkaç filmde bu potansiyel farkediliyor. Ancak, hiç şüphesiz bir deha olan Charlie Chaplin'in "evrensel"i yakalayan ve komik durumların arkasındaki derin drama işaret eden üstün mizahı ne Ertem Eğilmez'de vardı, ne de Kemal Sunal'lı film yapan diğer yönetmenlerde. Tesadüfen yakaladıkları ve üzerinde ortaklaşa çalıştıkları bir tipi çoğaltıp durdular. Durumu -hadi sululukla demeyelim- hareket komiği ile, kolay komikle kurtarıyorlardı.

Halk gülüyor, rahatlıyordu ya, yeterdi. Halbuki ticarî kaygıları aşmış bu filmleri daha derin ve incelikli bir mizah yoluyla felsefî bir temele oturtabilirdi. Beceremediler.

Açıkçası, Türk sineması Kemal Sunal'ı yeterince değerlendiremedi. Bizde nice büyük aktör, kötü yönetmenlerin elinde heba olup gitmiştir.

Değerli sanatkâra Allah'tan rahmet, yakınlarına ve sevenlerine başsağlığı diliyorum.

BİRSAM

Zaman, 30 Ağustos 2000

ALAIN'de okudum: Rudyard Kipling, bir hikâyesinde, Hindistan'da yaşayan tuhaf bir kabileden söz eder. Bu kabilenin insanları geceleri iri bir kaplanın sırtına binmiş olarak dolaşan tanınmış bir ölünün hayalini gördüklerine inanır, bu korkunç şeyi görmektense evlerine saklanıp yere kapanırlarmış. O kadar güçlü bir inanışmış ki bu, hiç kimse "İlk defa kim ne zaman görmüş, nasıl bir şeymiş?" gibi sorular sormaz ve hayaletin mahiyetini araştırmaya kalkışmazmış. Alain, bu hikâyeden yola çıkarak şüpheye hiç yer bırakmayan kör inancın tecrübe karşısındaki en büyük engel olduğunu söyler.

Sağlıklı işlediği zaman, hayatımıza renk ve zenginlik kazandırmakla kalmayıp sanata ve bilimde yeni buluşlara kaynaklık da eden hayalgücü bir bozulmayagörsün, olmayan şeyleri varmış gibi gösterir. Korkuların beslediği hayalgücü yeni korkular üretmektedir; gecelerde uğursuzluk vehmeden adam, pencereden dışarıya bakarken ağaç dallarının karanlıkta kımıldayıp duran gölgelerinde ifritler, gulyabaniler, cinler, şeytanlar vehmederek dehşete kapılabilir. Bu hale eskiler *birsam* diyorlardı, frenkler ise *hallucination*. O anda bilgiye ve mantığa yer yoktur; korku dağları bekler. Adam ya kendini yorganın altına

atıp tortop olacak, yahut anlamsız bir saldırıya geçecektir.

Bu türden bir korkunun bütün toplumu sardığını, mesela insanların iş arkadaşlarında veya komşularında, kıyafetlerine, okudukları gazetelere, dinledikleri müziğe vb. bakarak birtakım tehlikeler vehmetmeye başladıklarını düşünün. Böyle bir birsamın yaratacağı en hafif netice sosyal huzursuzluk, en kötüsü ise, 1980 öncesinde yaşadığımızı benzer bir toplu cinnet olabilir. Bu korkunç tecrübenin içinden gelmiş, aynı hatalara düşmeyeceğini zannettiğiniz insanların, tam aksine, hiç ders almamışcasına, toplumun bir kesimini başka bir kesime karşı kışkırtacak uygulamalara kalkışmaları, yani, toplumu "geceleri iri bir kaplanın üzerinde gezinen ölü"nün varlığına inandırmaya çalışmaları, üstelik bu hayaletin olmayan taraftarlarını tesbit etmek için "ispiyonculuğa" yol açması kuvvetle muhtemel birtakım düzenlemeler yaparak "cadı avı"na hazırlanmaları şaşırtıcıdır.

Bazan içimde Türkiye'yi yönetenlerin huzurlu bir toplum istemediği yolunda ciddi şüpheler uyanıyor. O zaman kendi kendime kızıyor, "Nasıl olur, diyorum, bir yöneticinin halkı mutlu görmekten başka ne amacı olabilir?" Öyleyse "devlet" niçin vatandaşlarında daima kötü niyet vehmediyor ve bu vehme dayanarak mahkûm edip cezalandırmaya kalkışıyor? Benim gibi düşünmeyenin niyeti her zaman kötü müdür? Başkalarında hep kötü niyet vehmetmek, kötü niyetten başka nedir?

Bir dine, bir ideolojiye, bir felsefeye kuvvetle inanabilir ve bunu yaymak için mücadele edebilirsiniz; ancak zaman zaman inandıklarınıza ve düşündüklerinize sizin gibi düşünmeyenlerin durduğu yerden bakmakta büyük faydalar vardır. Bu, hem bir iyi niyet tezahürüdür, hem kendi düşüncelerinizi test etmek için fırsat yaratır. Toplumda ilişkilerin sağlıklı yürümesi için "iyi niyet"e ihtiyaç vardır; farklı düşünceleri savunup farklı bir hayat tarzını tercih edenlerin her zaman "kötü niyet" beslediklerine

inanmakla, Hintli kabilenin geceleri iri bir kaplanın sırtına binip dolaşan tanınmış ölünün hayaline inanması arasında fark yoktur.

Her çeşidinden totaliterliğin arkasında, tek bir düşüncenin doğruluğuna kesin bir biçimde inanmak yatar. Kör inanç insanlarda "mutlak doğru"larını herkese kabul ettirme arzu ve heyecanı yarattığı gibi, dört bir tarafın düşmanlarla dolu olduğu yolunda vehimler ve birsamalara da yol açar.

Kendimizi doğru bildiklerimize hapsetmek, yani düşüncelerimizde mutlak doğruluk vehmetmek bizim gibi düşünmeyenlerin hürriyeti için tehdit, kendi hürriyetimiz için de tahdit anlamına gelir.

PÜRİTANİZMDEN HEDONİZME

Zaman, 3 Eylül 2000

YENİ bir şey öğrendim: Batı dillerinde çalışma karşılığında kullanılan "travail" kelimesi Lâtinçe'de işkence âleti anlamındaki "tripalium"dan geliyormuş. Romalıların "labour" kelimesi de öyle: Zahmet, yorgunluk, acı, ızdırıp. Açıkçası, insanlar eski zamanlarda cezalandırmak maksadıyla çalıştırılırlarmış. Eski dediysem, çok eski değil; kapitalizmin hemen öncesine kadar çalışmak "aşağılık" bir eylem olarak görülüyordu. Tembelliğe ve aylaklığa övgüler dizen bir hayli şair ve filozof vardır.

Cumhuriyet'inde demircilik, kundurucalık gibi işlerle uğraşanları siyasî hakları bulunmayan "aşağılık sefiller", tüccarları da insanları aldatan sahtekârlar olarak gören Eflatun'un devlet projesi hayata geçirilebilseydi, dükkân açıp ticarete kalkışarak kendini alçaltan herkes birer yıl hapis cezasına çarptırılacaktı. Asil ve hür Romalılar da sadece ziraati ve askerliği şerefli meslekler olarak görür, bunların dışındaki "aşağılık iş"leri kölelere yaptırırlardı. Çiçero diyordu ki: "Her kim el emeğini para karşı-

lığında verirse, kendini satmış ve köle durumuna düşmüş olur".

Osmanlıların bu bakımdan Romalılara benzediği söylenebilir; onlar da küçümsedikleri ticareti ve üretime dayanan meslekleri büyük ölçüde gayr-ı müslimlere bırakmışlardı. Halis bir Osmanlı için en şerefli iş askerlik veya devletin çeşitli kademelerinde bürokratlıktı.

Arapça'da çalışma anlamına gelen "sa'y" kelimesinin kök anlamını bilmiyorum ama, Türkçe "çalışma" kelimesinin "çal" kökünden geldiği iddia edilmiştir. Bu iddia doğruysa, kadim Türkler, ya kadim Yunanlılar ve Romalıları gibi ticareti vb. bir çeşit çalıp çırpma olarak görüyor, yahut çalışmayı talana ve yağmaya çıkmak olarak anlıyorlardı. Bu iddianın eski Türkler için ne kadar doğru olduğunu bilmeyiz ama, son aylarda yapılan Balina malına gibi operasyonlar gösteriyor ki, "bir kısım çağdaş Türkler" için çalışmak, gerçekten "çal(ış)mak"tan başka bir şey değil.

Peki, çalışma ne zaman aşağılık bir iş olmaktan çıkıp toplum hayatında merkezî bir önem kazanmıştır? Doç. Dr. Veysel Bozkurt, *Püritanizmden Hedonizme/ Yeni Çalışma Etiği* adlı ilginç kitabında "Sanayileşme süreci başladıktan sonra" diyor. Sanayi öncesi toplumlarında insanlar sadece hayatta kalabilmek için çalışır, daha fazla kazanmak için özel bir gayret göstermezlerdi. Sanayileşmenin başlangıç yıllarında işçilerin tam gün çalışmaya yanaşmalarını yüzünden kurulan fabrikaların hepsi iflas etmiş. Bunun üzerine ilk vahşi kapitalistler, "miskin" ve "tembel" işçileri çalıştırmak ve iş disipliniyi sağlamak için son derece düşük ücret politikaları uygulamaya başlamışlar. Amaç, eğer hayatta kalmak istiyorlarsa, daha fazla çalışmak ve iş disiplinine uymak zorunda olduklarını işçilere kabul ettirmekmiş.

Açıkçası, Weber'in dediği gibi, sanayi devrimi, çalışma disipliniyi bir zaruret haline getirmişti. Bazı düşünürler, bu dönemde kilisenin kapitalizm için bir "entelektüel

ordu" gibi çalıştığını söylüyorlar. Veysel Bozkurt'un naklettiğine göre, sanayi devrimi başlarında, akıllı bir kodaman şöyle diyesiymiş: "Papaz sınıfının etkisini alabildiğine güçlendirmek istiyorum. Çünkü keyfine bak diyen felsefeyi değil, ona bu dünyada acı çekmek için bulunduğu-
nu öğreten iyi felsefeyi yayma bakımından güveniyorum".

Modern kapitalizmin doğuşunda Protestanlığın belirleyiciliği üzerinde önemle duran Max Weber'in tezi de bu. İnsana arzularını köreltmeyi ve kendi kendini kontrol etmeyi, daha da önemlisi çok üretip az tüketmeyi telkin eden Protestan (veya püritan) ahlâk çalışmayı yüceltmış ve bir çeşit ibadet haline getirip hedonizme (hazcılık) ve gösterişçi tüketime karşı savaşmıştır. Esas olan "yaşama zevki" değil, "çile"dir.

Böylece ilk kapitalistlerle püritanlar elele verip modern Avrupa medeniyetini kuran "ideal tip"i özene bezeneye yonttular. Artık çalışma aşağılık bir eylemin adı değil, modern hayatın merkezinde yer alan alabildiğine yüceltilmiş bir değerdi (Rahmetli Âkif, "Çalış dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun" diyerek şarkın meskenetine, tembelliğine veryansın ederken modern kapitalizmin "söylem"ini kullandığını biliyor muydu acaba?)

Elbette püritanizmi şiddetle eleştirenler de var; mesela Lafargue her türlü yozlaşmanın arkasında püritan ahlâkı görüyor ve insanları köle gibi çalışmaktan kurtaracak makinayı bunun için yüceltiyordu. Bertrand Russell'a göre de iş ahlâkı kölelerin ahlâkıydı ve modern dünyada yeri olamazdı.

Püritanizmi eleştirenlerin gözü aydın! Veysel Bozkurt'un anlattığına göre, eski çamlar bardak olmaya başlamış. Post-modern dönemde, tüketim kültürünün yayılmasına paralel olarak çalışma ahlâkı hızla püritanizmden hedonizme doğru değişiyor, yani pre-modern dönemin ahlâkına bir bakıma yeniden dönülüyormuş. Doğru dürüst üretmeyi öğrenmeden (kendi püritanlarını yetiştirmeden) tüketim kültürünün nimetleriyle tanışan biz

Türkler de, çalışmayı artık pek sevmiyormuşuz. Zaten eskiden de sevmездik.

Doç. Dr. Veysel Bozkurt'un üniversite öğrencileri arasında yaptığı anketin sonuçları bu bakımdan ilginç. Araştırma sonunda, hedonizm ortalaması, püritanizm ortalamasından daha yüksek çıkmış. Üniversite öğrencileri, post-modern çağın hedonist/narsist kültüründen büyük ölçüde etkilenmişler; özellikle gelir arttıkça hedonist eğilimler da artıyormuş. Belki inanmayacaksınız, ankete katılan öğrencilerin yüzde 74.2'si "Çalışmak hayatta her şeyden önemlidir" görüşünü reddetmiş.

İlgi çekici olan şu: Veysel Bozkurt'un araştırmasında, püritan değerleri en fazla savunanların İlahiyat Fakültesi öğrencileri olduğu ortaya çıkmış. Onları tıp öğrencileri takip ediyormuş. Hedonist eğilimlerin en baskın olduğu grup hangisiymiş, tahmin edin: Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi öğrencileri. Bu size bir şey anlatmıyor mu?

Siz, en iyisi, Veysel Bozkurt'un kitabını okuyun.

YAHYA KEMAL MÜRTECI Miydi?

Zaman, 17 Eylül 2000

"İRTİCA" hakikaten kullanışlı bir kavram; ona istediğiniz zaman, istediğiniz anlamı yükleyerek istediğiniz insanı safdışı bırakabilirsiniz. Açıkçası, muhalifleri tasfiyenin en kestirme ve en kolay yöntemi irtica ile suçlandırmak.. Türkiye'de siyasî yelpazenin sağında yer alıp da "irtica" suçlamasına muhatap olmamış birini göstermek neredeyse imkânsızdır. Öyle dönemler yaşamışız ki, bilim adamları ve aydınlar, kültür tarihimizin temel kavramlarını kullanırken bile soğuk terler dökmüşler.

Burada, Cahit Tanyol'un *Türk Edebiyatında Yahya Kemal* (1985) adlı kitabını okurken rastladığım bir anekdotu nakletmek istiyorum. 1940'larda, *Vatan* gazetesin-

deki köşesinde yayımladığı "Yahya Kemal ve Mazi" başlıklı yazısında, *İthaf* şiirinin "Abâ var, post var, meydanda er yok" mısraıyla başlayan meşhur dörtlüğünü zikrettikten sonra, bu mısralardaki sihirli havayı anlatmaya çalışmanın bir sağıra Beethoven'ın senfonisini dinletmeye benzediğini söyler ve şöyle devam eder:

"Ne yapmanız onlar bu şiirde aba ve post sözcüklerinden başka bir şey göremeyecek ve belki de şairin tekke ve dervişlik propagandası yapıyor diye mahkemeye verilmesini isteyeceklerdir".

Yahya Kemal, yazıyı okuyunca fena halde telaşlanır ve telefona sarılıp Cahit Tanyol'u Park Otel'e çağırır. Üstadın yazısını çok beğendiğini zannederek neşe içinde otele giden Tanyol, onun odasında oflaya puflaya dolaşıp durduğunu görünce şaşırır. Panik içinde olduğu her halinden belli olan Yahya Kemal öfkeyle bağırır:

"Sen ne yaptın? O şiiri nereden buldun? Şimdi ne yapacağız, şimdi bu adamlar abâ, post kelimelerini dillerine dolayacaklar, irtica irtica diye bağıracaklar!"

Bu ülkede Yahya Kemal gibi, dinin sadece kültür tarafıyla ilgilenen ve "Allah içecek sıhhati bahşetsin, kâfi!" diyen epiküryen bir şair bile her an "mürteci" diye damgalanmak korkusu yaşamışsa, mütedeyyin müslümanların yaşadığı korkuyu tahmin etmek kolaylaşır.

Evet, Yahya Kemal'in en büyük korkularından biri "irtica" ile suçlanmaktır; çünkü Türk halkının müslümanlığına önem veriyor, onun kimliğinin asıl yapıcısı olarak kendi kültürüyle yoğurduğu müslümanlığı görüyordu. Bu konudaki görüşlerini ilk defa 1922 yılında *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde yayımladığı "Bir Rüyada Gördüğümüz Eyüp", "Yâ Vedûd", "Ezansız Semtler", "Ezan ve Kur'an" gibi yazılarında açıklamış, *Süleymaniye'de Bayram Sabahı*, *Kocamustapaşa*, *Atik Valde'den İnen Sokakta* gibi şiir-

lerinde terennüm etmiştir. *Tevhîd-i Efkar*'da çıkan bazı yazılarının o sırada Ankara'da çıkan ve başından itibaren Millî Mücadele'yi destekleyen *Sebilürreşad* dergisi tarafından iktibas edilmesi üzerine Yahya Kemal, "Amerikan mandacısı" Halide Edib tarafından irtica ile suçlanmıştı. *Siyasî ve Edebî Portreler*'de Yahya Kemal bunu şöyle anlatıyor:

"Akşam üstü Çiftliğe gittik. Halide Edib Hanım, hilâf-ı mutâd, bize rakı ikram etti. Kendi içmedi. Biz içtik ve konuştuk. Halide Edib Hanım müthiş bir softa düşmanı olmuştu. Benim *Tevhîd-i Efkar*'a yazdığım bazı edebî yazıların Ankara'da *Sebilürreşad*'da iktibas edilmesi, beni de irtica teşvik eder bir vaziyette gösterdiğini serzenişle söyledi. Maamafih hükümeti de zemmediyordu. Halide Edib Hanım Amerikalıların müterâkim bir maarif îanesiyle Anadolu'da büyük College'ler açmalarını temin etmiş, lâkin hükümet bu iyiliği biraz mağşuş ve müşevveş görmüş (...)"

Nurullah Ataç da Yahya Kemal'i *Selimnâme* ve *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* şiirleri yüzünden irtica ile suçlamıştı. Avni Başman, 1949 yılında yapılan Dil Kurultayı'ndan sonra Yahya Kemal'e gelir ve der ki:

"Nurullah Ataç, bugünlerde size karşı bir saygısızlık yapacaktır. Bunu peşin haber vereyim de üzülmeyiniz".

Yahya Kemal, Nihad Sami Banarlı'ya olayı şöyle anlatmıştır:

"Dil Kurultayı'ndan sonra Ankara'da bir yemek verilmiş, işte bu yemek esnasında Ataç, Avni Başman'ın yanında oturuyormuş; ezile büzüle ona 'Bugünlerde Yahya Kemal aleyhinde bir yazı yazmaya mecburum' (Bu mecburiyet o sıralarda şiddetle benim aleyhimde bulunan İsmet Paşa'nın ona emri olmak mânâsındadır). Fakat bu yazıyı *Ulus*'ta değil, az okunan *Ülkü*'de yazacağım ve sekiz punto dizdireceğim ki kimse okumasın' demiş. İşte Avni Başman bana bu haberi verdi. Filhakika az sonra

Ülkü'de böyle bir yazı intişar etti. Behçet Kemal'in Şadırvan'da benim Çaldıran Seferi şiirimi neşretmesi üzerine, Nurullah Ataç, derhal bir tenkid yazısı yazdı. Vay efendim, bu mâziperestlikmiş. Çaldıran'ı sevmek, onunla övünmek bir irtica imiş. 'Süleymaniye'de Bayram Namazı' (Dikkat ediyor musun, Bayram Sabahı değil) henüz neşredilmemiş, fakat duyulmuştu; bu da bir irtica imiş!"

Evet, irtica işte böyle bir kavram! Bazdur bozdur harca!

TARİH VE ROMAN

Aksiyon, 6 Ekim 2000, nr. 305

SON zamanlarda "Çok satan kitaplar" listelerinde saltanatını ilan eden bir kitap var: *Safiye Sultan*. Ann Chamberlin adında Amerikalı bir kadın yazar tarafından yazılan bu üç ciltlik roman peynir ekmek gibi satılıyor-muş.

Önce şunu belirtmekte fayda var: Osmanlı tarihi üzerinde çalışan Amerikalı akademisyenler ne kadar ciddi ise, aynı tarihten alınmış bazı konuları romanlaştıran veya sinema filmi yapan Amerikalılar o kadar cahil ve kötü niyetli. Mesela bir Prof. Leslie P. Pierce'in *Harem-i Hümayun* adlı eserini veya Cornell H. Fleischer'in *Tarihçi Mustafa Âli'sini* okuyun, bir de Ann Chamberlin'in *Safiye Sultan*'ını, birbirine taban tabanı zıt iki zihniyetle karşılaştıracaksınız.

Benim asıl kızdığım Ann Chamberlin değil; el kızının ağzı torba değil ki büzesin; istediği konuyu seçer, istediği gibi yazar. Şaşırtıcı olan, *Safiye Sultan* ve benzeri romanların Türkiye'de ciddi bir pazar bulmasıdır. Kendi tarihi hakkında cahil bir Amerikalının hayalhânesinde ürettiği herzeleri okuyarak bilgi (!) edinen bir okuyucu kalabalığı yetiştirdiği için Türk Millî Eğitimi ne kadar

övünse azdır! Hele kadın çıkıp bir de bazı Türkler için "Kitaplarımı okumadan önce kendi tarihlerinden nefret ediyorlardı!" demez mi, ört ki ölem! Görüyor musunuz, bize tarihimizi sevdirmek kimlere kalmış!

Safiye Sultan'ı okuyanlar, Osmanlı tarihini merak ettikleri için mi okuyorlar, dersiniz? Hayır, çünkü bu konudaki kitapların ne kadar satıldığı belli. Araştırma türünde kitapların ortalama okuyucuya ağır gelmesi tabiidir; peki yerli yazarların imzalarını taşıyan tarihî romanlar -eğer *Safiye Sultan*'ı sattırmak için uygulanan metodlar uygulanmamışsa- okunuyor mu? Mesela rahmetli Kemal Tahir'in *Devlet Ana*'sının veya Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Kilit*'inin yeni baskılarını vitrinlerde gören var mı? Ya Reşat Ekrem Koçu'nun romanlarını?

Başkalarını bilmem ama, bana 1960'larda tarihi ve okumayı sevdiren kitapların başında Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun romanları vardı. *Kızıl Tuğ*, *Gültekin*, *Sencivanoglu*, *Fatih Feneri*, *Kızıl Kadirga*, *Türk Korsanları*, *Patronalılar* ve daha niceleri. Şimdi okusam, bu romanlardaki yaklaşımı doğru bulur muyum, bilmiyorum, ama çocukluğumda muhayyilemi kuşatan Abdullah Ziya en azından bana Türk tarihini sevdirmişti. Aynı yıllarda Oğuz Özdeş'in romanları da vitrinleri süslerdi; fakat onunkileri basit bulur, pek sevmezdim. M. Turhan Tan'ın ve Bekir Büyükarkın'ın romanlarını daha sonra okudum ve sevdim. Ancak Abdullah Ziya, benim dünyamdaki yerini, Feridun Fazıl Tülbentçi'yi keşfedinceye kadar korudu. *Yavuz Sultan Selim Ağlıyor*, *Kanunî Sultan Süleyman*, *Osmanoğulları*.. Onlar ne güzel romanlardı! Ve Osmanlı tarihinin ilgi çekici hadiselerini anlattığı radyo konuşmalarından oluşan *Kahramanlar Geçiyor*.. Gece-leri ders çalışıyormuş gibi yapar, sıkıcı, dayatıcı, zevksiz ve sevimsiz ders kitaplarından hayalgücümü besleyen o sıcak kitaplara kaçardım; elektrik faturalarını kabarık görmekten nefret eden babamın tepesini attırıncaya kadar.. Emin olunuz, Ann Chamberlin gibi yazarların topu

bir araya gelse, bu romanlardan bir tanesini bile yazamazlar, çünkü bilgileri ve yürekleri kifâyet etmez.

Feridun Fazıl'ın hayal dünyamdaki saltanatı Reşat Ekrem Koçu'nun kitaplarını keşfedinceye kadar devam etti. Okuduğum ilk kitabının hangisi olduğunu hatırlamıyorum. *Forsa Halil* mi, *Dağ Padişahları* mı, *Erkek Kızlar* mı, *Patrona Halil* mi, *Kabakçı Mustafa* mı, *Haydut Aşkları* mı? Galiba hazretin okuduğum ilk yazıları *Tercüman* gazetesindeki tarih sohbetleri ve aynı gazetede aylarca tefrika edilen *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* özetidir. Yazılarından bazılarının kesikleri yakın zamanlara kadar dosyalarımnda duruyordu. Evliya Çelebi özetini ise hâlâ muhafaza ediyor ve zaman zaman okuyorum.

Şimdi söyler misiniz lütfen? Medyanın "dolduruşuna gelip" Amerikalı uyanık bir hatunun *Safiye Sultan*'ını okuyarak Osmanlı tarihini öğrendiğini zannedenlerden kaç tanesi, Reşat Ekrem Koçu'nun -kitaplarından vazgeçtik- adını duymuştur? Tek başına *İstanbul Ansiklopedisi* gibi dev bir eseri yazıp yayımlamaya kalkışarak, mümeyyiz vasfı unutkanlık olan bu toplumun ve İstanbul'un hafızası olmayı tecrübe eden o yalnız adamı, o derbeder tarihçi/romancıyı hiç olmazsa ölüm yıldönümlerinde kaç kişi hatırlamaktadır? *İstanbul Ansiklopedisi*'nin F harfinden sonrasının yayımlanmasına izin vermeyen okur-yazar kitlemiz, *Safiye Sultan* saçmalığını okumak için kuyruğa giriyor. Gelin de ümitsizliğe kapılmayın!

Dedim ya, Ann Chamberlin'a kızmıyorum; benim kızdığım onun ve benzerlerinin yazdığı romanların ciddiye alınmasına yol açan kültür ortamının sefaleti ve kendi tarihine bakarken daha yüksek bir seviye gösteremeyen yeni "yerli" romancılar, "yerli" sinemacılar, şairler vb. Bir de, sözümona çok şey öğretmeye çalışırken kendi dilini bile öğretmeyen, üstelik tarihten, edebiyattan, felsefeden, fizikten, metafizikten, matematikten, hasılı "bilgi"nin kendisinden nefret ettirip sonuçta özel dersanele-

re öğrenci ve Ann Chamberlin'lara okuyucu yetiştiren "millî" eğitim sistemi öfkeliendiriyor beni.

Hiş şüphesiz, genç kuşaklara tarih sevgisi ve şuuru aşlamak için en kestirme yol, iyi yazılmış romanlardır. Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi, Bekir Büyükarkın ve Reşat Ekrem Koçu gibi yazarlar bir dönemde bunu başardılar. Nihal Atsız, Kemal Tahir, Mustafa Necati Sepetçioğlu ve Tarık Buğra da konusunu tarihten alan önemli romanlara imza atmışlardır. Daha sonra Osmanlı tarihine "eleştirel" yaklaşmaya çalışırken farkında olmadan oryantalist kalıpları kullanan romancılar oldu. Bununla beraber, Orhan Pamuk'un Osmanlı tarihinin ve kültürünün çeşitli meselelerine dikkat çeken *Beyaz Kale* ve *Benim Adım Kırmızı* adlı romanları ile Reha Çamuroğlu'nun *İsmail* adlı romanı, son on yıl içinde yazılan en iyi tarihî romanlardır. İhsan Oktay Anar'ın fantastik romanlarını ve Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri*'ni de kayda değer buluyorum.

Yeri gelmişken, tarihî roman konusunda Kırgız, Özbek ve Azerî romancıların çok başarılı olduklarını belirtmekte fayda vardır. Özbek edebiyatının büyük isimlerinden Âdil Yakuboğlu'nun *Uluğ Bey'in Hazinesi* ve *Köhne Dünya*, Abdullah Kadirî'nin *Ötgen Günler*, Pirim Kadir'in *Yıldızlı Geceler*, M.T. Aybek'in de *Nevâî* adlı romanlarını özellikle kaydetmek istiyorum. Bu yazarların öteki tarihî romanları da Türkiye Türkçesine kazandırılmalıdır. Mesela Pirim Kadir'in *Hümâyün* ve *Ekber Şah* adlı romanları. Bunlar, Babür'ün anlatıldığı *Yıldızlı Geceler* romanının devamıdır. Bütün bu romanların ortak özelliği, yazarlarının, Sovyet dönemindeki bütün şartlanmışlıklara rağmen, öz tarihlerine duydukları sevginin, saygının ürünü olmalarıdır. Avrupalılara yaranmak için tarihimizde âdetâ cimbızla pislik ararken kendi içlerindeki pisliği kusan ve halkın büyük bildiği şahsiyetlere sapıklık yakıştıran bazı "Türkiyeli" yazarlardan çok farklıdır onlar.

İmkânım olsaydı, sadece tarihî romanlar yayımlayan bir yayınevi kurar, sözünü ettiğim romanların yanısıra, Reşat Ekrem Koçu, M. Turhan Tan ve Feridun Fazıl Tülbentçi'nin bütün romanlarını yeniden yayımlardım. Uyduruk *Safiye Sultan*'a gösterilen ilginin yüzde biri bile bunlara gösterilmezse, hepsini bir meydana yığar, yakardım.

Belki inanmayacaksınız, aynı şey, Reşat Ekrem'in de aklından geçmiş. Gördüğü ilgisizlik yüzünden, ömrü boyunca topladığı bütün belgeleri, kitapları vb. bir meydana yakmayı ciddi ciddi düşünmüş. Ne yazık!

2001



Şeyh Edebali'nin Öğütleri

10 Zaman, Ocak 2001

SON bir hafta içinde, sayın Deniz Baykal'ın çerçeveletip odasına astığı, Şeyh Edebali'ye ait olduğu söylenen öğütler ve CHP'deki değişme emareleri tartışıldı. Tartışmanın seviyesi elbette ayrıca ele alınabilir. Baykal'ı o tanıdık kemalist-sol jargonu kullanarak eleştirenlerin yanı sıra, meseleyi soğukkanlı bir biçimde tartışan yazarlar da oldu. Ama benim üzerinde durmak istediğim konu bu tartışmalar ve CHP'deki değişim (arzusu) değil. Sadece Şeyh Edebali'ye atfedilen ve bir süredir ortalıkta dolaşan öğütlerin kaynağını merak ettim. Âşıkpaşazâde, Oruç Bey, Neşrî, Peçevî gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi hakkındaki rivayetlerin yer aldığı bütün kaynaklara ve bu türden rivayetlere meraklı popüler tarihçilerin kitaplarına baktım, yok.

Peki, Osman Gazi'nin bey olması üzerine Şeyh Edebali tarafından verildiği iddia edilen bu güzel öğütler nereden çıktı? Kullanılan dile bakılırsa, pek eski değil. Kelimeler yeni ve üslup tanıdık. Evet, bu Tarık Buğra'nın üslubu. Nitekim tahminim doğru çıktı; Beş yıl kadar önce *Tarık Buğra/ Güneş Rengi Bir Yığın Yaprak* (1995) adlı kitabımı yazarken ikinci defa okuduğum *Osmanlıcık*'ı açtım ve metni elimle koymuş gibi buldum. Şeyh Edebali, yaş-

lanan Ertuğrul Gazi'nin beyliği oğlu Osmancık'a devrettiği törende, genç beye şu öğütleri veriyor:

"Ey Osmancık; Tanrı gözünü, gönlünü ve yolunu ısıtsın; bileğinin, yüreğinin gücünü pekiştirsın; haktan, adaletten, merhametten, azimden, sebatan garip komasın.

"Ey Osmancık; beğsin. Beğliğini bil, beğliğini unutma.

"Ey Osmancık; beğsin. Bundan sonra öfke bize, uysallık sana; güceniklik bize, gönül alma sana; suçlama bizde, katlanma sende; bundan böyle yanılğı bize, hoşgörmek sana; aciz bize, yardım sana; geçimsizlikler, uyuşmazlıklar, anlaşmazlıklar, çatışmalar bize, adalet sana; kötü göz bize, şom ağız bize, haksız yorum bize, bağışlama sana.

"Ey Osmancık; bundan böyle, bölmek bize, bütünlemek sana; üşengenlik bize, gayret sana; uyuşukluk bize, rahat bize, uyarmak, şevklendirmek, gayretlendirmek sana.

"Ey Osmancık; yükün ağır, işin çetin, gücün kula bağlı. Tanrı yardımcın olsun; beğliğini kutlu kılsın; ışığını parlatsın, uzaklara iletsin; sana yükünü taşıyacak güç, ayağını sürçtürmeyecek akıl versin" (*Osmancık*, Ötüken Neşriyat, 12. bs., İstanbul 2000, s. 119).

Evet, bu öğütler, Şeyh Edebali'ye ait, ama gerçeğine değil, roman kahramanı Edebali'ye. Tarık Buğra, şeyhin konumunu göz önüne alarak genç beye böyle öğütler vermiş olabileceğini düşünmüş, iyi de düşünmüş. Ancak birisi çıkar da, "Hayır, bunlar gerçek Edebali'nin öğütleri olarak falanca kaynakta yer almaktadır, yahut filanca tarafından yazılmıştır, Tarık Buğra ondan almış" der ve kaynağını gösterirse, yeni bir bilgi edinmiş olur, yanlışımı düzeltirim. Böyle bir bilgiye ulaşıncaya kadar şunu söyleyebilirim: Birileri sözkonusu öğütleri *Osmancık* romanından alıp "Ey Osmancık" hitabını "Ey oğul"a çevirerek orada burada kullanmışlar; kaynak unutulmuş, öğütler kalmış geriye. Başka bir açıklaması yok.

Şeyh Edebali hakkında ne yazık ki fazla bir bilgiye sahip değiliz. Esasen Osmanlı'nın kuruluş dönemi sisler içinde. Bütün bildiklerimiz, yukarıda adlarını zikrettiğim tarihlerdeki rivayetlerden ibaret. Şeyh Edebali, *TDV İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddesindeki bilgilere göre, Vefaiye tarikatine mensuptu. Osman Gazi'nin kayınpe-deri, ahi teşkilatının reisi ve ilk Osmanlı kadısı ve müftü-sü olarak devletin kuruluşunda çok önemli görevler üst-lenmişti.

Söz konusu öğütler, bu kadar önemli bir konumda bulunan Şeyh Edebali'ye yakışıyor doğrusu.

Eski DERGİLER, YENİDEN...

Zaman, 14 Ocak 2001

Eski dergileri taramak en büyük zevklerimden biri-dir; hepsi kendi zamanlarını tozlu sayfalarının aralarında bugüne capcanlı taşırlar. Bazı isimler hayat bulurken ni-ce heveslerin gömülüp kaldığı sayfalar ve siyah-beyaz fo-toğraflar.. Şu kadar yıl önce insanlar neler düşünmüş, ne-ler hissetmiş, hangi konuları önemsemiş, hangi konuları tartışmışlar, hepsi o sayfalardadır. Bazen taradığınız der-gilerden birinin arasından önünüze ilk okunduğu zaman-lardan kalma bir not, bir fatura, bir takvim yaprağı, bir fotoğraf, hatta bir mektup düşüverir. Geçmişte yaşanmış anlardan birini elinizle tutmuş gibi olursunuz. Bir hikâye-ye takılırsınız, yahut şairi çoktan unutulmuş bir şiirin bir mısraı yakalar sizi. Bakarsınız, bir yazı kafanızda gezdirip durduğunuz bir meseleye ince bir ışık düşürür. Sayfaları-nı gelişi güzel çevirdiğiniz derginin şu kadar yıl önce ne büyük heyecanlarla hazırlandığını düşünür, acıyla gülüm-sersiniz.

Peki eski dergilerin tıpkıbasımları yapılırsa? Başka-larını bilmem ama, ben eski dergileri tararken kâğıdın dokularına sinen geçmiş zamanı hissetmeyi seviyorum; o

anda bu hissi yaşayan tek kişi olduğumu bilmek, beni heyecanlandırıyor. Tıpkıbasım olduğunu ve çoğaltıldığını bildiğim dergileri okurken aynı heyecanı duyduğumu söyleyemem. Yeniden basılmış bir dergi, kütüphane raflarında tozlanmış derginin tıpkısı olsa bile insanda aynı duyguları uyandırmıyor. Ama elbette eski önemli dergi koleksiyonları tıpkıbasım yoluyla çoğaltılıp daha çok insanın istifadesine sunulmalıdır. Bunun bir ihtiyaç olduğunu çok iyi biliyorum.

Yanlış hatırlamıyorsam, Yakup Kadri ve arkadaşlarıncı 1930'larda çıkarılan *Kadro* dergisinin tıpkıbasımı yapılmış, Halkevleri'nce çıkarılan *Ülkü* dergisinden de seçme yazılar tıpkıbasım yoluyla tek cilt halinde çoğaltılmıştı. On beş yirmi yıl kadar önce, edebiyat dergilerinden birinin (*Gösteri* olabilir) Orhan Veli'lerin *Yaprak* dergisini çoğaltıp her ay bir sayısını ek olarak okuyucularına hediye ettiğini hatırlıyor musunuz? *Ülkü*'den seçmeler ve bu koleksiyon (dört beş sayı eksiğiyle) kütüphanemde mevcut. *Kadro*'yu edinmekte maalesef ihmalkâr davranmışım.

Necip Fazıl'ın *Ağaç* dergisinin tıpkıbasımını da 1993 yılında *Yedi İklim* dergisi tarafından yapılarak abonelerine hediye edilmişti. Orhan Okay hoca tarafından yazılmış kapsamlı bir değerlendirme yazısı, bibliyografya ve indeksin yer aldığı ayrı bir fasikülle daha da kullanışlı hale getirilen *Ağaç* koleksiyonu şimdi birçok meraklının kütüphanesini süslüyor.

Buraya kadar sözünü ettiklerim 1928'den sonra yeni harflerle yayımlanmış dergilerdir. Eski harfli dergilerin tıpkıbasımlarını yapmak da mümkün. Fakat eski harfleri bilmeyenlere de faydalı olmak amacıyla bazıları yeni harflere çevrilerek yayımlandı. Bunlardan ilki Derviş Vahdeti'nin "lânetli" dergisi *Volkan*'dır. M. Ertuğrul Düздаğ'ın büyük bir titizlikle yeni harflere aktardığı, 1992 yılında İz Yayıncılık tarafından tek cilt halinde yayımlanan bu dergiyi okuyanlar gördüler ki, hiç de anlatıl-

dığı kadar tehlikeli bir dergi değil. Daha da şaşırtıcısı, geçen asrın başlarındaki siyasî anaforda kaynayıp giden ve günah keçisine çevrilen Derviş Vahdetî, koleksiyondan anlaşıldığına göre, ne tahrikçiydi, ne İngiliz ajanı, ne de meşrutiyet rejimine düşman bir mürteci. Fakat belli bir açıdan yazılan "tarih" onun öyle görülmesini istiyordu, bunu başardı da.

Yeni harflere aktarılan ve kısa bir süre önce yedinci cildi çıkan eski harfli bir başka dergi de *Türk Yurdu*. Türk Yurdu Cemiyeti'nce 1911 yılında çıkarılmaya başlanan bu derginin en önemli amaçları, bütün Türklerin birbirlerinden haberdar olmalarına, iktisadî ve ahlâkî bakımdan yükselmelerine ve "ma'lûmât-ı fenniye" edinmelerine yardımcı olmaktı. İlk sayısı 17 Teşrinisani 1327 (30 Kasım 1911) tarihinde çıkan ve kısa sürede Türkiye'de ve Türkiye dışında geniş bir okuyucu kitlesine sahip olan *Türk Yurdu*, bir bakıma Gaspıralı İsmail Bey tarafından Kırım'da çıkarılan *Tercüman* gazetesinin misyonunu Türkiye'de üstlenmişti.

Türk intelijansiyasının önemli isimlerini biraraya getirmeyi başaran *Türk Yurdu*, olumsuz şartlar yüzünden yayınına zaman zaman ara vermek zorunda kalmışsa da günümüze ulaşmayı başarmıştır. Bu bakımdan, 1911'den itibaren, yaşadığımız bütün macerayı *Türk Yurdu* ciltlerinde adım adım takip etmek mümkündür. Elbette 1929 yılına kadar çıkan sayıları okumak, düne kadar sadece eski yazıyı bilenlerin imtiyazıydı. Fakat Dr. Aslan Tekin'in öncülüğünde idealist bir ekip, *Türk Yurdu*'nu eski harfleri bilmeyen nesillerin de hizmetine sunmak için kolları sıvadı ve bütün sayıları tek tek yeni harflere aktarmaya başladı. Proje tamamlandığında *Türk Yurdu*'nun 1931 yılına kadar çıkan 233 sayılı 26 cildi, kütüphanelerimizde yerini almış olacak.

Meraklılara bir de müjdem var: 1911 Nisan'ında Ali Canip ve Ömer Seyfettin'in gayreti ve Ziya Gökalp'in desteği ile Selanik'te çıkarılmaya başlanan *Genç Kalem-*

ler dergisi de Prof. Dr. İsmail Parlatır ve Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin tarafından yeni harflere aktarıldı ve Türk Dil Kurumu tarafından 1999 yılında tek cilt halinde yayımlandı.

Darısı *Sırat-ı Müstakim*, *Sebilürreşad*, *İctihad* ve *Der-gâh* gibi bütün önemli dergilerin başına.

RENGÂRENK

Zaman, 17 Ocak 2001

BUGÜNLERDE ortalık rengârenk. Önce Zekeriya Beyaz ve Beyaz Enerji operasyonlarıyla beyaza boyandık. Ardından Mavi Akım Operasyonuna sıra geldi. Şimdi de "Mavili mi, beyazlı mı? Morlu, morlu!" muhabbeti. Hatırlarsanız, birkaç yıl önce de yeşilden geçilmezdi. Karda yürüyüp izini belli etmeyen Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'dan yeşil sermayeye, "yeşil tehlike"den, yani irticadan, Alman Yeşillerinin Clodia Roth'una kadar bir yığın yeşil ülkemizde cirit atıyordu. Bereket versin, o günlerde Orhan Pamuk meydana yiğitçe atılıp "Benim Adım Kırmızı!" diye levendâne bir nara atarak yeşilin tehlikeli ilerleyişini durdurmuştu da, rahat bir nefes almıştık.

Renklerin her zaman sembolik anlamları olmuştur. Ancak bazı renkler, bazı dönemlerde daha önce sahip olmadıkları çok özel anlamlar da kazanıyor. 1950'lerden 1980'lere kadar "kızıl" kelimesi antikomünistler tarafından âdeta lügatlerden silinmişti. Mesela Yahya Kemal'in "Hâlâ o kızıl hâtıra titrer gözümüzde" ve Ârif Nihat Asya'nın "Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü" mısralarını okurken tedirgin olanlar vardı. Hasan Cemal, bir yazısında 12 Eylül Anayasası için yapılacak halkoylaması öncesinde devrin yönetimi tarafından hayır oylarının rengi olduğu için "mavi"nin nasıl yasaklandığını anlatmıştır ("Mavi rengi nasıl yasaklatmıştı Evren Paşa?", *Milliyet*, 30 Nisan 2000).

Mavinin Türkçesi, bilindiği gibi, gök'tür; bu renk, Tanrı Ülgen'in gökyüzünde ikamet ettiğine inanıldığı için uzak atalarımız tarafından kutsal sayılırdı. Gök anlamına gelen tanrı (tengri) kelimesi zamanla "Tanrı" anlamını kazanırken onun rengi olan "gök"e de kutsallık izafe edilmiştir. Gök, aynı zamanda yönlerden "doğu"nun, mevsimlerden ilkbaharın rengiydi. Ak, batı ve sonbaharın; kara, kuzey ve kışın; kırmızı ise güney ve yazın rengidir. Karadeniz (Bahr-i Siyah), Akdeniz (Bahr-i Sefid), Kızıldeniz (Bahr-i Ahmer) adlarının nereden geldiği böylece anlaşılıyor. Kuzeyden esen rüzgâra karayel, kışa karakış denilmesi de aynı tasavvurla ilgili olmalıdır.

Eski Türklerde "yeşil gök" tasavvurunun da bulunduğunu *Divanü Lügati't-Türk*'ten öğrendim. Kâşgarlı, firuze anlamına gelen "çeş" kelimesini açıklarken şu dördlüğü zikrediyor: "Yarattı yeşil çeş/ Sawurdı ürüng kaş/ Tizildi karakuş/ Tün kün üze yürkenür" (Yeşil göğü yarattı, üzerine beyaz yüzük taşları saçtı, karakuş yıldızı dizildi. Gece gündüz üzerine örtülür). Yeşil kelimesi, ıslak (yaş), taze, sebze, yeşillik anlamına gelen "yaş" kökünden türemiştir. Yeşil, Anadolu Türkçesinde incelererek yeşile dönüşür. Belki şaşıracaksınız; yaşamak da aynı köktendir; canlılığı, diriliği, hayatiyeti ifade eder.

Eski astrolojik sistemde Zühre (Venüs) yıldızının rengi olan yeşilin niçin ve ne zamandan beri İslâm'ı temsil ettiği de elbette cevaplandırılması gereken bir soru. Hazreti Peygamber bayraklarında belli bir rengi tercih etmez, zaman zaman siyah, sarı ve beyaz bayraklar kullanırdı. Yeşilin sembol olarak Emevîler tarafından benimsendiği söylenir. İslâmî birçok gelenek gibi, "yeşil"in de bize Emevîlerden intikal ettiği kuvvetli bir ihtimaldir. Peki hangi yeşil? Anadolu'nun bazı şehirlerinde, hacca gidenlerin kapıları zehir gibi bir yeşile boyanır. Bu yeşil, adı üstünde hacıyeşilidir. Peki tirşe, firûze (türkuaz), nef-tî, hâkî, zümrüdü, zeytin yeşili, badem yeşili, çimen yeşili, fıstık yeşil, lâk yeşili?

Unutmadan söylemeliyim: Merih (Mars) yıldızının rengi de kırmızıdır; bu renk yiğitliği, cesareti, savaşçılığı temsil eder. Ortaçağ'da, Merih, Türklerin yıldızı olarak kabul edilir ve hemen her zaman matruş, saçları ve yüzü kırmızı bir Türk savaşçısı olarak tasvir edilirdi. Birden çok kolu vardı ve her elinde bir alplık alâmeti tutardı; mesela birinci elinde kılıç, ikinci elinde kuzuya çevirdiği bir aslan, üçüncü elinde bir kesik baş, dördüncü elinde ise bir çomak vb. Bayrağımızın rengi, belki de yıldızımız Merih'in renginden geliyor, kimbilir. "Türk kırmızından hoşlanır" diye bir söz de nakledilmiştir. İmdi, bu tesbitten yola çıkarak kırmızıya bayılan "Arap" Ahmet Haşim'in halis Türk olduğu iddia edilebilir.

Her neyse, bu kadar malumatfuruşluk yeter. Demem odur ki, kırmızı, sarı, turuncu, vişneçürüğü, badem yeşili, limonküfü, ebruli vb operasyonlar da bekliyoruz, efendim.

"Toplu Vurdukça YÜREKLER.."

Zaman, 24 Ocak 2001

ERMENİ diasporası tarafından kışkırtılan Avrupa'nın Türkiye'ye karşı bir çeşit Haçlı seferi başlattığı veya başlatmak üzere olduğu anlaşıyor. Buna karşı yapılacak şey, öfkeye kapılıp saçmalıklar üretmek değil, soğukkanlı bir şekilde düşünerek uzun vadeli bir strateji belirlemektir. Aşırı öfke ve heyecanla mantık bir arada bulunamaz. Hani rahmetli Âkif "Galeyan geldi mi mantık savuşurmuş, doğru" diyor ya, öyle. Elbette "öfke baldan tatlıdır", ama "öfkeyle kalkan zararlar oturur" ve "keskin sirke küpüne zarar" sözlerini de unutmamak gerekir. Fransa'da parlamento tarafından kabul edilen kanunun benzerleri diğer parlamentolardan da çıkarsa, bütün dünyaya boykot mu ilan edeceğiz?

Peki, Fransa'ya tepki göstermeyelim mi? Tepkilerimiz, eğer ufak tefek grupların "Fransa şaşırma, sabrımızı taşıрма!" gibi, "Sabrın taşsa ne yazar!" dedirten komik sloganlarından ibaret kalacaksa, göstermemek daha iyi! Öyle bir tepki göstermeliyiz ki, Avrupa, karşısında, dağınık grupların saman alevine benzeyen öfkelerini ve protestolarını değil, yetmiş milyonluk güçlü bir milletin çelikten iradesini hissetmeli!

Bana sorarsanız, Yeni Haçlı Seferi'nin bugünlerde kazandığı ivme tesadüfî değil. 28 Şubat sürecinde, devletin, savaş veya herhangi bir kriz anında güvenilebileceği ve hiç endişe hissetmeden sırtını dönebileceği ana kitleyi "döverek" sindirdiği ve abes korkular üretip birbirine düşman kesimler yaratarak millî refleksleri dümura uğrattığı bir dönemde Ermenilerin atağa kalkmasını hiç de şaşırtıcı bulmuyorum. Ne yazık ki, şu anda en etkili ve kararlı tepkiyi gösterebilecek toplum kesimleri kendi dertleriyle meşgul.

Sürekli adaletsizlik ve mutsuzluk üreten bir sistem, güdümlü bir medya, korkunç bir gelir dengesizliği, akıllara durgunluk veren yolsuzluk iddiaları ve birbirini takip eden operasyonlar; beri yanda sırf başları örtülü olduğu için öğrenim hakları İlahiyat Fakültelerinde bile gasbedilen genç kızlar.. Siz Türkiye'ye karşı düşmanlık hisleriyle dolu bir Ermeni olsanız, ellerinizi ovuşturup "Şimdi tam zamanı! Bunlar asla birleşip etkili bir tepki gösteremez!" demez misiniz? Ve devletin en önemli mevkilerinden birini yıllarca işgal etmiş bir zatın birtakım gerçekleri açıklayacağı iddiasıyla çıktığı televizyon ekranında ne kadar düşük bir seviye sergilediğini görünce, aklınızdan "Bu zat, Türkiye'yi yönetenlerin idrak seviyesini temsil ediyorsa benim işim kolay!" diye geçirmez misiniz?

O halde ne yapılmalı? Yapılacak ilk iş, iç barışı temin edecek ciddi adımları atmak olmalıdır. Bir nice dir horlanan ve hırpalanan milletin gönlünü almak, bazı aşırı grupların ve örgütlerin faaliyetlerini bahane ederek dinle

diyanetle cebelleşmekten vazgeçip laiklik ve irtica kavramlarına "efrâdını câmi' agyârını mâni" tarifler getirmek, demokrasi ve insan hakları meselesine ciddiyetle eğilmek ve gelir dağılımındaki korkunç adaletsizliği gidecek köklü tedbirleri almak.. Siyasî partiler de din, milliyetçilik, sosyalizm vb. satmaktan vazgeçip halkın karşısına projelerle çıkmalıdır. Daha da önemlisi, sistemi yavaş yavaş İttihat ve Terakki alışkanlıklarından arındırmak.. Kim ne derse desin, ben Türkiye'yi hâlâ İttihat ve Terakki'nin yönettiği kanaatindeyim. Sistemin gerisinde onun heyulâsı duruyor. Bugün yaşadığımız problemlerin çoğu maalesef bu fırkanın kötü mirasıdır.

Millî birliği sağlamanın başka bir yolu yok. Elbette millî birlik, farklılıkların yok edilmesi anlamına gelmiyor; en azından Türkiye'nin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğünde fikir birliğine varmış, herhangi bir saldırı karşısında derhal bütün fikir ayrılıklarını erteleyip tek bilek ve tek yürek olabilen bir halkın bir arada yaşama iradesidir millî birlik.

İsterseniz yine *Safahat*'a başvuralım:

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez!

RIZA TEVFİK'İN İKİNCİ BAHARI

Zaman, 11 Şubat 2001

BUNDAN önceki yazımda, Prof. Dr. İnci Enginün'ün unutulmak üzere olan Abdülhak Hâmid'e ikinci bahar yaşattığını, onun sayesinde "Şair-i a'zam" külliyyatının artık elimizin altında bulunduğunu ifade etmiştim.

Hâmid'in bir mütefekkir ve şair olarak değerlendirildiği en önemli ve kavrayıcı eser, yakın dostu Filozof Rıza Tevfik tarafından yazılmıştır: *Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyesi* (1334/1918). Şeyhülislam Mustafa Sebri Efendi'nin oğlu İbrahim Sabri Bey tarafından

Arapça'ya da çevrilen bu eser, Abdullah Uçman'a göre, Türk edebiyatı tarihinde ilk defa bir şairin felsefî düşüncelerinin değişik açılardan ele alındığı bir tahlil denemesidir.

Abdullah Uçman adını özellikle zikrettim; çünkü söz konusu eser onun tarafından yeni harflere aktarılarak kapsamlı bir incelemeyle birlikte yayımlanmıştı*. 1982 yılında Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde Bir Araştırma konulu teziyle edebiyat doktoru olan ve Rıza Tevfik'in peşini bir daha bırakmayan Abdullah Uçman, bu ilginç adamın eserlerini -tıpkı İnci Enginün'ün Abdülhak Hâmid'i zamanın pençesinden çekip alması gibi- nisyandan kurtarıp Türk edebiyat ve düşünce tarihini yeniden yazmak isteyenlerin emrine vermiştir. İlk yayın, Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982) adını taşır. Onu İletişim Yayınları arasında çıkan Biraz da Ben Konuşayım (1993) takip eder. Bu kitap, Rıza Tevfik'in 1948 yılında Sabah gazetesinde yayımlanmış hâtıralarının titiz bir neşridir.

Yakın tarihimizin en tartışmalı isimlerinden ve dikkate değer simalarından biri olan Rıza Tevfik, bilindiği gibi, İttihat ve Terakki'nin amansız muhaliflerinden olduğu için Hürriyet ve İtilaf saflarında ve daha sonra Sèvres muahedesi imzalayan heyette yer almış, İttihatçıların uzantısı olarak gördüğü bir kadro tarafından yürütüldüğü için Millî Mücadele'ye de karşı çıkmış, bu yüzden 150'likler listesine dahil edilmişti. Biraz da Ben Konuşayım, yıllarca Türkiye dışında dramatik bir sürgün hayatı yaşayan Rıza Tevfik'in gecikmiş bir savunmasıdır, denilebilir.

Rıza Tevfik, hiç şüphesiz bir hain değil, farklı görüşlere ve içtihatlarla sahip, felsefeden tasavvufa, edebiyat tarihinden estetiğe, geniş bir alanda kalem oynatan çok

* Abdülhak Hâmid ve Mülâhazât-ı Felsefiyyesi (Haz. Abdullah Uçman), İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.

yönlü bir aydın/gazeteci ve tekke şiirine yeni bir soluk getiren kudretli bir şairdi. Bizde estetik hakkındaki ilk ciddi yazıların onun kaleminden çıktığını da hatırlatmakta fayda vardır.

Baumgarten'in *Aesthetica*'sının yayımlandığı 1750 yılından sonra, Avrupa'da bağımsız bir bilgi dalı haline gelen ve son derece zengin bir literatüre sahip olan estetik üzerinde bizde ilk kafa yoranlar, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Süleyman Nesib gibi Servet-i Fünuncular olmuştu. Abdullah Uçman'ın verdiği bilgiye göre, aynı tarihlerde Rıza Tevfik de estetik meselelerine ilgi duymaya başladı ve bu konudaki ilk yazıları 1896 yılında *Malumat*'ta yayımlandı. Selanik'te çıkan *Bağçe* mecmuasında, "Hüsn ve Mahiyeti" başlığı altında on beş (1909), *Rûbab*'da da dört makalesi çıkmıştır (1913). Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ndeki felsefe müderrisliği sırasında yayımlanan *Estetik* (1920) adlı küçük bir de kitabı bulunan Rıza Tevfik, sürgün yıllarında bu konuyla ilgilenmeye devam etmiş ve Türkiye'ye döndükten sonra *Yeni Sabah* gazetesinde "Estetik" genel başlığı altında otuz bir yazı yayımlamıştır.

Abdullah Uçman, Rıza Tevfik'in düşünce tarihimiz açısından büyük önem taşıyan bu yazılarını da topladı. *Rıza Tevfik'in Sanat ve Estetikle İlgili Yazıları* (2000) adıyla Kitabevi Yayınları tarafından yayımlanan kitabın birinci cildinde, *Rûbab* ve *Yeni Sabah*'ta çıkan yazılar yer alıyor. Kitaba, Rıza Tevfik'in bu yazılarında savunduğu görüşleri özetlediği kapsamlı bir giriş bölümü de yazan Abdullah Uçman, zannederseniz, yakında çıkacak olan ikinci ciltte, yazarın *Malumat* ve *Bağçe* mecmualarında çıkan yazılarıyla *Estetik* adlı küçük kitabını değerlendirecek*.

* Abdullah Uçman'ın Rıza Tevfik'le ilgili diğer yayınları da şunlardır: *Şiir ve Sanat Anlayışı Üzerine Rıza Tevfik'ten Ali İlmî Fânî'ye Bir Mektup* (1996), *Edebiyat-ı Cedideye Dair Ali Ekrem'den Rıza Tevfik'e Bir Mektup* (1997), *Bir 150'liğin Mektup Rıza Tevfik'e Mektuplar* (Handan İnci ile 1998).

Değerli dostumuzdan kapsamlı bir Rıza Tevfik biyografisi ve şiirlerinin titiz bir neşrini de bekliyoruz.

NÂZİM EFSÂNESİNE DAİR (I)

Zaman, 14 Şubat 2001

NÂZİM HİKMET'i yeniden Türkiye vatandaşı yapacak kararnamedeki imzalar, bu yazı kaleme alındığında henüz tamamlanmamıştı; yayımlanıncaya kadar muhtemelen muhalif MHP'li bakanlar da ikna edilmiş olacak. Kararname çıkar da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından imzalanırsa, Kültür Bakanı İstemihan Talay, 2002 yılının UNESCO tarafından Nâzım Hikmet Yılı ilan edilmesi yolundaki teşebbüsünü sonuçlandırmak için çalışmalarını hızlandıracak.

Şunu peşin olarak ifade etmeliyim: Ne Nâzım Hikmet'in vatandaşlığının iade edilmesine, ne de mezarının Türkiye'ye getirilmesine karşıyım. Ancak bu, Nâzım hakkındaki "rezerv"lerimi kaldırdığım anlamına gelmiyor. Benim istediğim, ülkemizdeki kutuplaşmayı azdıran, gerilimi tırmandırıp düşmanlıkları besleyen anlaşmazlık noktalarını mümkün olduğu kadar azaltarak temel meselelerde daha seviyeli tartışmaların yolunu açmaktır. Entipüften meseleler yüzünden abes kavgalara tutuşup vakit kaybederken hayati meseleleri ıskalıyoruz.

2002, Nâzım'ın doğumunun yüzüncü yılıdır. Aslında Selanik'te, 1901 yılının 21 Kasımında doğduğu, ailesinin kırk gün yüzünden bir yaş büyük görünmesin diye nüfusa doğum tarihi olarak 15 Ocak 1902 tarihini beyan ettiği biliniyor. Açıkçası, Nâzım'ın doğumunun yüzüncü yılı, içinde bulunduğumuz yıldır. Buna göre, Nâzım, arkadaşı Vâlâ Nureddin, Beş Hececiler'den Faruk Nafiz [Çamlıbel] ve Yusuf Ziya [Ortaç] ile birlikte Anadolu'ya geçti-

ğinde henüz on dokuz yaşında toy bir delikanlıydı*. Nâzım'la Vâlâ'nın İnebolu'da Ankara'dan haber beklerken tanıştıkları Spartakistlerden hemen etkilenmelerini, Ankara'da ve daha sonra öğretmen olarak tayin edildikleri Bolu'da da hep Spartakistlerle ilişki kurmalarını "hain"liklerine, "kötü niyet"lerine değil, gençliklerine, toyluklarına ve donanımsızlıklarına bağlamak bence daha doğru. Yine de on ay kadar kısa bir sürede nasıl kararlı birer "komünist" olabildiklerini aklım almıyor. Toyluğu da aşan bir durumla karşı karşıyayız. İki kafadarın milliyetçi şairler olarak İstanbul'dan ayrıldıkları tarih 1 Ocak 1921, Batum'a ayak bastıkları tarih 30 Eylül 1921'dir.

Nâzım'ın Vâlâ Nureddin'le birlikte Gürcistan yoluyla Rusya'ya kaçmasını, Bolu'da "gerici"lerin, "yobaz"ların baskısıyla açıklamak bana hiç mi hiç inandırıcı gelmiyor. Gizli polis tarafından takip edildikleri iddiası kabul edilebilir; iyi ama neden başka yere değil de Rusya'ya kaçtılar? Moskova Üniversitesi'nde eğitildikten sonra 1924 yılında Türkiye'ye "görevli" olarak gelmeleri -ki Nâzım bunu otobiyografik romanında, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*'de açıkça söylüyor- Rusya'ya kaçışlarının planlı, programlı bir eylem olduğunu göstermektedir. Açıkçası iki kafadar, Sovyet Rusya'ya kandırılmış, inandırılmış idealist gençler olarak gönderilir, hadi "beyinleri yıkanmış" demeyelim, "bilinç"lendirilmiş iki sıkı komünist olarak dönerler. *Aydınlık*'ta çıkan bazı şiirleri yüzünden hakkında gıyabî tutuklama kararı verilmesi üzerine Nâzım'ın soluğu aldığı ülke yine Rusya'dır. 1928 yılında çıkarılan afla tekrar yurda dönen ve bir süre Hopa'da tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılan Nâzım, bu tarih-

* Bu dört şair de *Ümid* ve *Alemdar* gibi Millî Mücadele'ye muhalif gruplarca çıkarılan edebiyat dergilerinde görünüyordular. Ancak Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya geri çevrilmiş, Nâzım'la Vâlâ ise, yüzer lira gibi hatırı sayılır harcırahlarla Ankara'ya çağırılmışlardır. Çünkü Ankara'da Nâzım'ın Ali Fuat (Cebeşoy) Paşa gibi birçok akrabası vardır ve hepsi de önemli görevler üstlenmişlerdir.

ten sonra TKP'nin Türkiye'deki legal faaliyetlerini yürütür.

Bütün bunlara rağmen onun "hain" olduğunu söylemek zordur. Nâzım sosyalizmin vaat ettiklerine bir mümin gibi inanmıştı; haksızlıklara, adaletsizliğe, yoksulluğa vb. itiraz ediyordu. Ancak ben bu haklı itirazın gerekçelerini daha sonra devşirdiği kanaatindeyim. On dokuz yaşındaki bir gencin İnebolu-Ankara ve Ankara-Bolu arasındaki yolculukları sırasında bütün Anadolu gerçeğini kavramış olması düşünülemez. Kavrasaydı, Anadolu'da kalır ve halkının "makûs" talihini yenmek için savaşırdı. Burada şunu da belirtmekte fayda vardır: Vâlâ Nuredin'in *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* (1965) adlı kitabında cepheye gitmek istediklerine dair hiçbir kayıt yoktur.

Peki, 1938 yılında Harp Okulu'nda komünizm propagandası yapmak ve askeri isyana teşvik suçuyla çarptırıldığı 28 yıl 4 aylık hapis cezası? Bu cezayı savunmak elbette mümkün değil. Böyle bir suçun işlenip işlenmediği ayrı bir konu; işlenmiş olsa bile, teşebbüs halinde kalan bir eylem için bu kadar ceza, ancak Tek Parti devrine yakışır! Açıkçası, Nâzım'a ve arkadaşlarına zulmedilmiş, hem hapiste on dört yıl boyunca bilenip efsaneleşmesine yol açılmış, hem de Sovyetler Birliği gerçeğini farketmesi önlenmiştir.

Dışarıdaki Nâzım, hiç şüphesiz, içerideki Nâzım'dan farklı olacaktı.

Bu konuya gelecek hafta devam edeceğim.

NÂZIM VE ÂKİF

ZİYAEDDİN FAHRİ FINDIKOĞLU'nun bir zamanlar İktisat Fakültesi'nde okutulan *Sosyalizm* (1965) adlı kitabı, kütüphanemde yer alan ilk kitaplardandır. Bu kitabın dipnotlarından birinde, Nâzım Hikmet'in Âkif hakkındaki mısraları zikredilir (s. 449). *Kurtuluş Savaşı Desta-*

nı'nda geçen ve ilk okuduğum günden beri ezberimde bulunan bu mısralardan birkaçı şöyleydi:

bilmem ki nasıl anlatsam,
Âkif, inanmış adam,
büyük şair.

Yıllar sonra, şairlerin başka şairler hakkındaki şiirlerine merak saldım ve toplamaya başladım. Tabii aklıma ilk gelen şiir, Nâzım'ın Âkif için yazdıklarıydı. Cevdet Kudret tarafından hazırlanan ve 1968 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanan *Kuva-yı Milliye*'de söz konusu mısraları buldum (s. 109-110), fakat benim hafızamdaki "büyük şair" mısraı yoktu. Herhalde hâfızam beni yanıltıyor diye düşünerek o tarihte üzerinde durmamıştım. Çünkü *Yeni Şafak*'ta İsmet Özel'in yazısını okuyunca uyandım. Özel, *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nın 1965 baskısında yer alan "büyük şair" mısraının büyük şairliği Mehmet Âkif'e yakıştıramayanlar tarafından sonraki baskılarda sansür (evet sansür!) edildiğini yazıyordu. Hayret ki ne hayret!

Nazım'ın *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nda Âkif için yazdıklarının tamamı şöyle:

Saat beşe on var.
Kırk dakika sonra şafak
sökecek
"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak".

Tınaztepe'ye karşı Köprütepe güneyinde,
On beşinci Piyade Fırkası'ndan iki ihtiyat zabiti
ve onların genci, uzun
Darülmuallimin mezunu
Nureddin Eşfak
mavzer tabancasının emniyetiyle oynayarak
konuşuyor:
-Bizim İstiklal Marşı'nda aksayan bir taraf var,
bilmem ki, nasıl anlatsam,
Âkif, inanmış adam,

büyük şair.
 Fakat onun ben,
 inandıklarının hepsine inanmıyorum.
 Mesela, bakın:
 "Gelecektir sana vadettiği günler hakkın"
 Hayır,
 gelecek günler için

NÂZİM EfsÂNESİNE DAİR (2)

Zaman, 21 Şubat 2001

GEÇEN hafta, Nâzım Hikmet'in 1921 yılı başlarında arkadaşı Vâlâ Nureddin'le birlikte milliyetçi bir şair olarak Anadolu'ya geçip on ayda sıkı bir komüniste dönüşerek soluğu Rusya'da almasına akıl erdiremediğimi belirttikten sonra, askeri isyana kıskırttığı iddiasıyla 28 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmasını da âdil bulmadığımı ifade etmiş, bu ceza yüzünden Nâzım'ın hem hapiste on dört yıl boyunca bilenip efsâne haline gelmesine yol açıldığı, hem de Sovyetler Birliği gerçeğini farketmesine engel olunduğu üzerinde durmuştum.

1949 yılında bu haksız cezanın kaldırılıp Nâzım Hikmet'in serbest bırakılması için başlatılan büyük kampanya, sosyalistlerin dünya çapında ne kadar örgütlü olduklarını gösteriyordu. Nâzım'ın açlık grevine başlayarak katkıda bulunduğu Türkiye'deki kampanya da göz kamaştırıcıydı. Özellikle Celile Hanım'ın oğlunu hapisten kurtarmak için -yaşlılığına ve gözlerini kaybetmiş olmasına rağmen- tek başına yürüttüğü mücadele, insanların merhamet duygularını harekete geçiriyordu.

Nâzım eğer sosyalist olmasaydı, eminim, o tarihlerde böyle bir kampanya düzenlemek için kimse kılını kıpırdatmazdı. Açıkçası, Türkiye'deki aydınlar, Türkiye dışında yürütülen kampanyadan cesaret alıyorlardı. Bununla beraber, hukukun üstünlüğüne inandıkları ve medenî ce-

saret sahibi oldukları için Nâzım'ın affının talep edildiği dilekçeye imza koyanlar da vardı. Mesela bir antikomünist olduğundan hiç kimsenin şüphe edemeyeceği Prof. Dr. Ali Fuat Başgil.

O tarihte genç bir hikâyeci olarak tanınan Tarık Buğra da, tek sayı çıkarabildiği *Zeytindalı* adlı dergisindeki "Nâzım Hikmet Meselesi" başlıklı başyazısında şu epigrafi kullanmıştı: "Fikrinizi kabul etmiyorum, fakat hürriyetinizi ölünceye kadar koruyacağım". Yazıda Nâzım'ın adli bir hata neticesinde mahkûm edildiğini, bir milletin varlığının kişilerin veya grupların kuruntu ve isteklerine değil, her şeyden önce hukuk düzeninin sağlamlığına bağlı olduğunu söyleyen Tarık Buğra, Nâzım'ın suçsuz da olsa zindanda kalmasını isteyenlere, "Sizler, kanun endişesine kayıtsız o tarz hareketinizle, Nâzım Hikmet'i bir bayrak haline getirmekte, efsâneleştirmekte olduğunuzu düşünmeyecek misiniz?" diye soruyordu.

Af dilekçesini tereddütsüz imzalayanlardan biri de Ahmet Hamdi Tanpınar'dı. Ancak Nâzım'ın kaçtıktan bir süre sonra Polonya'da Borceski soyadını aldığını öğrenince kahrolduğunu Mehmet Kaplan bir yazısında anlatmıştır. Borceski, Celile Hanım'ın Leh asıllı dedesi Mustafa Celaleddin Paşa'nın müslüman olmadan önceki soyadıydı.

Demokrat Parti tarafından çıkarılan af sayesinde hapisten kurtulan Nâzım'ın kaçıışı anlaşılabilir bir şeydir. Sıkı polis gözetiminden kim rahatsız olmaz? Hele bir de on iki yıllık bir hapis hane hayatından sonra, elli yaşınızda -öğreniminizi askerî bir okulda yaptığınız halde- er olarak askere alınmak istiyorsanız, bir de önünüzde Sabahattin Ali örneği varsa, hayatınıza kastedildiğini düşünmeniz gayet tabiidir. Korku beşerî bir duygudur; korktuğu için hiç kimse ayıplanamaz, aşığılanamaz.

Diyelim ki, Nâzım, kaçmaya karar verince başka yol bulamadığı için Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav gibi Avrupa ülkelerini veya Amerika'yı tercih etmedi; peki

Romanya'ya ayak basar basmaz söylediklerine ne buyrulur? O tarihte *Cumhuriyet* muhabiri olan Metin Tokker'in 23 Haziran 1951'de Paris'ten geçtiği haberde Nâzım'ın şu sözleri nakledilmiştir: "Hayat ve sulh bayrağını havada tutan el, Stalin'in elidir". Şu cümle de, aynı günlerde *Cumhuriyet*'te yayımlanan başka bir habere alınmıştır: "Gözlerimin ışığını Stalin'e borçluyum, her şeyimi ona borçluyum, o beni yarattı, o beni yaşıyor".

Nâzım bu sözleri inanarak söylediye, çok kötü! Anti-Stalinist olarak bilindiği için -böyle bir iddia var- Rusya'ya kabul edilmemek endişesiyle, inanmadan söylediye, daha kötü!

Nâzım'ın Rusya'ya kaçtıktan sonraki hayatı hakkında en doğru bilgileri edinmek istiyorsanız, Zekeriya Sertel'in *Nâzım Hikmet'in Son Yılları* (Milliyet Yayınları, 1978) adlı kitabını okuyunuz. Bu kitap, *Milliyet*'te tefrika edildiği zaman solda nasıl bir kıyamet koptuğunu, Sertel'in nasıl yayılım ateşine tutulduğunu o günleri yaşayanlar çok iyi hatırlar. Çünkü Sertel, efsâne Nâzım'ı değil, zaafları, meziyetleri, hataları, sevaplarıyla insan Nâzım'ı anlatıyordu. Halbuki efsâne sürmeliydi!

Elli yıl önce Nâzım'ın serbest bırakılmasını isteyenler, hiç şüphesiz, çok samimi idiler; çünkü hapishanede acı çeken bir insan vardı. Peki bugün? Eğer Nâzım'a itibarı iade edilir de mezarı Türkiye'ye getirilirse efsâneyi nasıl devam ettirecekler?

Şimdi size bir sır verebilirim: MHP'li bakanlar direnir de kararnameyi imzalamazlarsa, efsânenin devamını isteyen çevreleri çok sevindireceklerdir.

NÂZIM AZERBAIJAN’da

Aksiyon, nr. 325, 24 Şubat 2001

HÜRRİYETİNE kavuşması için Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son yılında açılan dünya çapında kampanyanın ardından çiçeği burnunda Demokrat Parti iktidarının çıkardığı genel af sayesinde hapisneden kurtulan Nâzım Hikmet, nefes alışının bile kontrol edildiği bir ülkede ömrünün sonuna kadar yaşamak zorunda kalmıştı. Bu, kaderin müthiş bir ironisidir.

Zekeriya Sertel, *Milliyet* gazetesinde tefrika edilirken sol çevrelerde âdeta küçük bir kıyamet kopartan *Nâzım Hikmet’in Son Yılları* (1978) adlı kitabında, Sovyetler Birliği’nde olup bitenden habersiz, rahat yaşatılmakla beraber aldığı nefes bile kontrol edilen, kolu kanadı kırık, zavallı bir şair portresi çizer. Rusya’ya ayak basar basmaz peşine takılan eski bir parti arkadaşının kendisini izlemekle görevli olduğunu, diğer Türk arkadaşlarının ya öldürüldüğünü, yahut Sibiry’a sürüldüğünü öğrendikten sonra anlayan Nâzım, herkesin birbirini denetlediği, hatta çocukların babalarını, babaların çocuklarını ihbar ettikleri devâsâ bir mahpese düşmüştü.

Nâzım hiç şüphe yok ki Stalin Rusyasının nasıl bir cehennem olduğunu hemen anlayacak kadar zeki bir adamdı; ancak "ideal" ülke olarak görüp yıllarca türküsünü söylediği, uğrunda hapislerde çürüdüğü Sovyetler Birliği batağından artık çıkması mümkün değildi. Zekeriya Sertel’in şu cümleleri, Nâzım’ın çaresizliğini de çok açıklamaktadır:

"Nâzım güya polis baskısından kaçmıştı. Ama burada daha kötüsüyle karşılaşmıştı. Buradaki polis daha insafsız, daha zalimdi. Hiç şakaya gelmezdi. Ufak bir falso insanı yok etmeye yeterdi. Bir gün gece yansından sonra kapınızı çalarlar ve sizi alıp bir yere götürürlerdi. Bir daha da adınız duyulmaz olurdu".

Bu cümleler, bana sorarsanız, aynı zamanda Nâzım'ın Stalin yaşadığı sürece sisteme çok iyi uyum sağladığı, yani hiç "falso" yapmadığı anlamına gelmektedir. Esasen nefes alıştı bile kontrol edilen birinin falso yapmamak için son derece dikkatli ve teyakkuz halinde olması tabiidir. Etrafına çekilen kalın duvar yüzünden neler olup bittiğini yıllarca öğrenemeyen Nâzım, Sovyetler Birliği gerçeğini farkettiğinde derin bir hayal kırıklığı, pişmanlık ve vicdan azabı yaşamış olmalıdır. Yakın dostlarından Azerbaycanlı şair Resul Rıza, bir şiirinde onun vatan hasretinden ve pişmanlığından şöyle söz eder:

Anadan olduğu evin
 çılpak divarlarına hesret
 peşimançılık gohuyan hegiget
 gürubun şefeklerinde
 yaralı gelbine meydan ohuyan
 Nâzım Hikmet

Nâzım, on iki yıllık uzun mahpusluk hayatı boyunca rüyalarını süsleyen ülkede neler olup bittiğini, yıllar sonra, Türk cumhuriyetlerine yaptığı geziler sırasında kendisine anlatılanlardan öğrenebilmişti. Azerbaycan'da Resul Rıza ile zaman zaman samimiyetle dertleşiyordu. 1937 kırımından şans eseri kurtulmuş bir şair olan ve Stalin yönetimi tarafından haksız yere katledilen aydınların acısını hep yüreğinde hisseden Resul Rıza, gençlik arkadaşı Mikail Müşfik için *Kızıl Gül Olmayaydı* adlı şiirini yazmıştı; Sovyetler Birliği'nde yazılmış ilk muhalif şiirlerden biri sayılan bu şiirde sadece Sibiry'a sürülen veya kurşuna dizilen Müşfik'lerin, Câvid'lerin, Cevad'ların değil, şans eseri kurtulanların, Anar'ın tabiriyle, kendi kalbine sürülenlerin, kendi kalbinin yalnızlık hapisanesine susmaya mahkum edilenlerin dramını anlatıyordu. Türk komünistlerinin "mavi gözlü dev'i bu gerçekleri öğrendikten sonra, bir gün Resul Rıza'ya samimi itiraflarda bulunmuş, "Kardeşim, demişti, buranın hürriyetindense,

Türkiye'nin mapushanelerinde yine on beş yıl yatmaya razıyım".

Nâzım'ın bu sözünü, Azerbaycanlı şair ve yazar Anar, babası Resul Rıza'nın *Çınar Ömrü** adlı şiir kitabına yazdığı mukaddimede nakletmiştir.

Stalin devrinde Türk cumhuriyetlerinde Türk kelimesini kullanmak, Türkiye'yle herhangi bir şekilde ilişki kurmak, Türk dilinin ve tarihinin ortak kaynaklarını araştırmak kesinlikle yasaklanmıştı. Fakat Nâzım Hikmet doğrusu cesurdu; Baku'da en yüksek kürsülerden "Ben Türküm, siz de Türksünüz! Dilimiz bir, geleneklerimiz bir, milletimiz kardeşdir" demekten çekinmiyordu. Anar, Nâzım'ın bu cesur çıkışlarından söz ederken, "O yıllarda Nâzım Türkiye için nasıl komünizmin sembolüyse, Azerbaycan için de Türkiye'nin, Türklüğün, Türk kardeşliğinin ve dil birliğimizin sembolüydü. Azerbaycan halkı ve Azeri aydınları onu sırf bu anlamda kavıyor, karşılıyor ve bağrına basıyordu. Resul Rıza'nın Nâzım'a sevgisini de, onun için yazdığı şiirleri de sadece bu bakımdan değerlendirmek gerekir" diyor.

Açıkçası, Türkiye'de komünistlik eden Nâzım, Azerbaycan'da Türkçü'yü. Baku'ya ilk defa 1957 yılında Fuzulî için yapılan büyük toplantıya katılmak üzere gitmiş ve istasyonda büyük bir kalabalık tarafından coşkun sevgiyle karşılanmıştı. Zekeriya Sertel'in anlattığına göre, ertesi sabah, otel odasında telefonun ahizesini kaldırdı ve santral memuresinden Türkçe olarak Cumhurbaşkanı Mirza İbrahim'i bağlamasını rica etti. Ne var ki santralde tek kelime bile Türkçe bilmeyen bir Rus kızı görevliydi. Nâzım Türkçe konuşmakta ısrar edince, kız: "Bana bir insan diliyle konuş ki size cevap vereyim!" deyiverdi. Olayın devamını Sertel'den dinleyelim:

* Resul Rıza: *Çınar Ömrü*, (Sabahattin Çağın), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.

"İşte o vakit kıyametler kopar. Ne demek yani? Burası bir Türk memleketidir, derdini Türkçe anlatamamak yetmiyor-muş gibi bir de Türk diline hakaret. Türk dilini kutsal bir şey gibi seven Nâzım Hikmet, bu hakarete dayanamaz, telefonu kapatır, otel müdürünü çağırır, sinirli ve kızgın, adamı sor-guya çeker:

- Burası Azerbaycan mıdır efendim?

Müdür şaşırır:

- Beli.

- Diliniz Türkçe midir?

- Beli.

- O halde telefon santraline neden Türkçe konuşan bir me-mur koymuyorsunuz, neden orada çalışan kızın Rusça'dan başka dil bilmemesine göz yumuyorsunuz?

Müdür bütün bütün şaşırır. Şimdiye kadar hiçbir Azeri Tür-künden böyle bir şikâyet işitmemiştir. Azeri Türklerine göre santraldeki kızın Rusça'dan başka bir dil bilmemesi hiç de şa-şılacak bir şey değildir.

Müdür Nâzım'ı yatıştırmaya çalışır. Telefon memuresini ken-disinin almadığını, merkezden gönderildiğini söyler. Özür di-ler. Nâzım bütün bu sözlere aldırmaz, o ateşle hemen emrine verilen otomobile atlar, Cumhurbaşkanını makamında ziyare-te gider. İlk sözü bu olaydan şikâyetir. Başından geçen hikâ-yeyi anlatır ve sonra sinirli sinirli sorar:

- Sizin anayasanız gereğince burada resmî dil nedir?

Mirza İbrahim şaşırarak cevap verir:

- Türkçe.

- Yani resmî dairelerde kullanılan dil Türkçe midir?

- Hayır.

- Ya?

- Rusça.

- Neden?"

Mirza İbrahim, anayasada resmî dilin Türkçe olduğu belirtilmişse de, bunun pratikte geçerli olmadığını, sade-ce resmî dairelerde değil, çarşı pazarda bile işlerin Rusça yürütüldüğünü, doğma büyüme Bakulü oldukları halde tek kelime Türkçe bilmeyen Rusların bulunduğunu, bi-lenlerin de asla konuşmadığını anlatmaya çalışır, fakat Nâzım anlamaz; henüz uyanamamıştır.

Nâzım'ın ağır eleştirisi ve ayıplaması kendisi de Türkçeye tutkun bir şair ve yazar olan Cumhurbaşkanı Mirza İbrahim'i derinden etkiler ve bir süre sonra, her şeyi göze alıp bir tamim çıkararak bütün resmî dairelerde Türkçe kullanılmasını emreder. Bu emir onun sonu olacak, Cumhurbaşkanlığı görevinden derhal uzaklaştırıldığı gibi, kraldan çok kralcılar tarafından "hain" ve "milliyetçi" olmakla itham edilerek bütün kapılar yüzüne kapana-caktır. Çünkü Sovyetler Birliği'nde milliyetçilik sadece Rusların hakkıdır; diğer milletler enternasyonalist olmak zorundadır. Açıkçası, Stalin "tu kaka" edilse de henüz değişen bir şey yoktu.

Azerbaycan'da ve diğer Türk cumhuriyetlerinde, aydınlardan, Stalin devrinde yaşanmış kanlı hikâyeleri dinledikçe hayal kırıklığı ve pişmanlığı dayanılmaz hale gelen Nâzım Hikmet'in vatan hasreti de her geçen gün artıyordu. Fakat gemileri yakmıştı, dönüş yoktu. *Geceleyin Baku* adlı şiirinde diyordu ki:

Tepedeyim,
 avuç avuç çarpar yüzüme ışık taneleri,
 havada Rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
 Tepedeyim,
 uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
 bir sal gibi yüreğim
 gider anıların ötesine
 yıldızsız ağır denize kadar
 zifiri karanlıkta.

HATİCE SULTAN'IN MİMARİ: Melling

Zaman, 11 Şubat 2001

Melling Calfa

*kave ortusi ve makramasi bu acsam ghelceji malum
 mum oldi aman bu akscham isterim, pescin para ile alirim*

vallahi, elçi carisini pazar ghun jalije ghesdiresin senin hatirin için isin verdim, Efendijede sulejesin elci carisi jalije ghesecek deju Efendiden dahi isin alasin, bu saat elti jabdiresin cabik isterim, bu ciah durt arscih ghesdim onar kuruscudan 40 kurusc irsaldir magazadaki ciahaları sahibi ghetirsın ghesup. parasini veririm ciahları isterim.

Bu mektup, Sultan III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'ın, ressam ve mimar olarak sarayında görevlendirdiği Antoine-Ignace Melling'e Lâtin harfleriyle yazdığı mektuplardan biridir. Hatice Sultan, Danimarka maslahatgüzarı Baron de Hübsch'ün Büyükdere'de yaptırdığı zarif köşkü ve bahçesini gezmiş ve çok beğendiği bahçenin bir benzerini de kendi sarayında da yaptırmak isteyince maslahatgüzar ona ressam Melling'i tavsiye etmişti. Aslen Fransız olan Melling (1761-1831), Almanya'nın Karlsruhe şehrinde doğmuştu. Babası heykeltıraş, amcası ressam, kardeşi ise mimardı. Amcasından resim, kardeşinden ise matematik ve mimarlık dersleri almış ve 1782 yılında çıktığı uzun doğu seyahati sonunda bilmediğimiz bir sebeple İstanbul'a yerleşmişti.

1784 yılından beri İstanbul'da oturan ve 1800'lerin başında Neşetâbâd sarayında maaşlı mimar olarak görev başlayan Melling'in yaptığı ilk iş, Hatice Sultan'ın arzusunı uyarak sarayın klasik tezyinatını değiştirmek ve Fransız tarzında bir bahçe düzenlemek oldu. Özellikle bahçe son derece şaşırtıcı ve eğlendiriciydi. Makasın vermek istediği her şekle girebilen leylak, gül ve akasya gibi çiçek ve ağaçlar dikilmiş ve tarhlar tam bir lâbirent şeklinde düzenlenmişti. Her patika bahçenin ortasına ulaşıyor, fakat girdikten sonra çıkış yolunu bulmak saatler alıyordu. Hatice Sultan'ın, cariyelerini bu labirentin içine saldırdığı, çıkış yolunu ararken attıkları kahkahaları, bağırış çağırışları dinleyerek keyifli saatler geçirdiği söylenir. Hatta çok ağırbaşlı bir hükümdar olarak tanınan III. Selim bile, bu lâbirent bahçede çocuklar gibi gülüp eğlenmişti.

Hatice Sultan'la Melling'in yüzyüze görüşmeleri o devrin şartlarında mümkün değildi. Tercüman vasıtasıyla iletişim kurmak da zor olduğu için Melling Türkçe'yi, Hatice Sultan da Lâtin alfabesini öğrendi. Artık Lâtin harfleriyle Türkçe yazışarak anlaşıyorlardı. Bu, bizde Lâtin alfabesinin Türkçe'ye ilk uygulama denemesidir. Robert Anhegger, Hatice Sultan'ın yukarıdaki mektubunu bugünkü Türk alfabesine şöyle aktarmış:

Melling Kalfa,

Kahve örtüsü ve makremesi(nin) bu akşam geleceği malumum oldu. Aman bu akşam isterim, peşin para ile alırım vallahi. Elçi karısına pazar günü yalıtı gezdiresin, senin hatırın için izin verdim. Efendiye de söyleyesin elçi karısı yalıtı gezecek deyu. Efendiden dahi izin alsın. Bu saat altı yaptırasın çabuk isterim. Bu çuha(dan) dört arşın kes(tir)dim, onar kuruştan kırk kuruş irsaldir. Mağazadaki çuhaları sahibi getirsin. Parasını veririm, çuhaları isterim.

Hatice Sultan ile Melling'in birbirlerine yazdıkları mektuplardan günümüze ulaşanlar, Robert Anhegger tarafından "Çevrimyazı ve üslup üzerine saptamalar ve yorumlar"la birlikte yayımlandı. Ela Güntekin tarafından Türkçe'ye çevrilen ve kısa bir süre önce *Hatice Sultan ile Melling Kalfa/Mektuplar* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001) adıyla yayımlanan kitapta, Jacques Perot ve Frèdèric Hitzel'in XVIII. yüzyıl İstanbul'u ve Melling hakkındaki incelemeleri de yer alıyor. Kültür tarihimizin yakın dönemlerine ışık tutan önemli bir kitap.

Hikâyenin devamına gelince: III. Selim, Melling'in yaptığı işleri çok beğenmiş, hatta bir ara ona sermimarlık görevi vererek Sarayburnu'nda Avrupaî bir saray yaptırmayı düşünmüştü. Bu tasavvur, Napolyon'un Mısır'a saldırmaması yüzünden rafa kaldırıldı.

Melling, padişah nezdinden kazandığı itibar sayesinde İstanbul'da çok rahat resim yapmış, on sekiz yıl yaşa-

diği ve hayran olduğu İstanbul'un çeşitli semtlerini ve insanlarını büyük bir titizlikle resmetmişti. Pera'daki elçiliklerin taraçalarından, Üsküdar ve Kandilli tepelerinden nefis İstanbul panoramalarını tuvallerine aktaran ressam, bu arada birçok Türk bahçesini bozup yerlerine zevksiz Fransız bahçeleri yapmış, birçok köşkün, sarayın klasik tezyinatını kazıyıp yok etmişse de, gravürleriyle III. Selim devri İstanbul'unu ebedileştirdiği için aynı zamanda kültür tarihimize büyük bir hizmette bulunmuş ve kendisini affettirmiştir.

1802 sonlarında Paris'e giderek İmparatoriçe Josephine'nin ressamı olan Melling, İstanbul'da yaptığı resimleri oymabaskı halinde bastırmak için bir yayıncı ile anlaştı. Hazırlık çalışmaları yaklaşık 14 yıl süren *Voyage Constantinople et des rives du Bosphore* (İstanbul'da ve Boğaziçi Kıyılarında Resimlerle Bir Gezi) adlı eseri, Paris'te 1819 yılında basıldı. 1969 yılında Yapı Kredi tarafından yarı yarıya küçültülmüş bir baskısı gerçekleştirilen ve XVIII. yüzyıl İstanbul'u hakkında benzersiz bir kaynak olan bu kitapta III. Selim'in bir portresi, 48 oyma baskı resim, resimlerin çizildiği noktaları gösteren bir plan ve Boğaz'ın topoğrafik bir haritası bulunmaktadır.

Paris'te, 5 Ağustos 1831'de ölen Melling hakkında Auguste Boppe'un *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları* (çev. Nevin Yücel-Çelbiş, İstanbul 1998) adlı kitabında da geniş bilgi vardır.

ADAM Edilme TARİHİMİZE DAİR

Zaman, 28 Mart 2001

"BİZ ADAM OLMAYIZ!" Bazı aydınların, bürokratların ve kahvehane filozoflarının dillerinden hiç düşürmedikleri bir lâftır bu. Devletin iki yüz küsur yıldır, bazan okşayarak, bazan aba altından sopa göstererek kabul ettirmeye çalıştığı, zamanla toplumda ortak kanaat haline gelen

fikrin en kısa yoldan ifadesi. Aşağılık duygusuna dönüşerek cemiyeti içten içe çürüten, yabancı uzman getirtme telâşından sokaklarda turistlere yaranma yarışına kadar, çok çeşitli şekillerde tezâhür eden sinsi bir hastalık..

Abdullah Cevdet, adam olamayacağımıza en fazla inananlardan biriydi. Bu makûs talihi kırmak için Gustave Le Bon'dan aşırıldığı "melezleşme" teorisini hayata geçirmek, açıkçası Avrupa'dan damızlık ithal ederek soyumuzu ıslah etmek gibi "çarpıcı" fikirleri kemal-i ciddiyetle savunuyordu. Adam olmak için, Abdullah Cevdet'e göre, aşağı bir ırk olan Türk ırkının üstün bir ırkla karışarak melezleşmesinden başka çare yoktu.

Abdullah Cevdet'in millî gururu rencide eden bu fikirleri, kimilerince öfkeyle, kimilerince tiksinti ve nefretle, kimilerince de alayla karşılandı. Ancak bu tepkiler uzman ithaline engel değildi. Halkımızı adam etmek için uzman ithalinin tarihi, Batılılaşma tarihimizle eşzamanlıdır. Şunu da unutmamak gerekir: Davet edilen uzmanlardan her zaman Batılılaşmamıza hizmet edecek çözümler üretmeleri istenmiş, her ülkenin kendine has şartları bulunduğu görüşünden hareketle farklı çözümler üretmeye ve yerli malzemeyi kullanmaya kalkışan yabancı uzmanlar, "adam" olmamızı istemedikleri şüphesiyle kapı dışarı edilmişlerdir.

Yeri gelmişken söylemeliyim: Pierre Loti en çok, İstanbul'un yerle bir edilmek istenen tarihî dokusunu sevdiği için eleştiriliyor, Avrupalı olmamızı istemediği zannediliyordu. 1932 yılında, Dârülelhan'ı ıslah etmesi istenen Viyana Yüksek Musiki Mektebi rektörü ve kompozitör Joseph Marx'a da, kendisini davet edenlerin kafalarına uygun rapor hazırlamadığı için "Bu adam bizim adam olmamızı istemiyor" şeklinde okunabilecek gerekçelerle yol verilmişti. Marx, İstanbul Belediyesi'ne sunduğu raporda, müzikte Avrupa'yı taklit etmekle bir yere varılamayacağını, Türk musikisinin esas unsurlarını bozmadan gelişmesini sağlamak gerektiğini ifade etmiş ve "Türk

musikisi gelişigüzel eğilip bükülürse öldürülmüş olur; (...) gerek millî, gerek Batı kaynaklarından güç alarak kendi kendine büyümelidir" demişti.

Sadece Batı'dan gelen şeylere itibar, bizde maalesef son derece yaygın bir zihnî hastalıktır. Türk dünyasıyla ilişkilerimizin önünde de bu engelin bulunduğunu söylersem şaşırmayınız. Türk okuyucusu, Azerbaycanlı, Kırgızistanlı, Özbekistanlı vb. bir yazarı, dünyanın en büyük yazarı bile olsa, Cengiz Aytmatov gibi Avrupa'yı dolaşarak gelmemişse okumuyor. Çünkü kendi zevkine, aklına, değerlerine inancını kaybetmiş. Anar'la 1993 yılında bu meseleyi uzun uzun konuşmuştuk. Azerbaycan da dahil olmak üzere, bütün Türk cumhuriyetlerine üç dört yıl öncesine kadar sadece "solcu" yazarların rahatça gidebildiklerini, fakat hiçbirinin bu ülkelerdeki şair ve yazarların, değil eserlerini Türkiye Türkçesine aktarmak, adlarından bile söz etmediklerini hatırlatmış ve "Sizleri onların tanıtmış olması gerekmez miydi?" diye sormuştum. Anar'ın cevabı şaşırtıcıydı:

"Onları hep suçladım. Dünyanın neresinde insan hakları ihlâl edilse ilgi gösteriyorsunuz da, Azerbaycan'da yaşanan olaylar karşısında hiç sesiniz çıkmıyor, dedim. Kitaplarımızın basılmasına gelince, Türkiye'de yayıncılığın zor iş olduğunu söylüyorlar. Bir keresinde Türkiye'de okunmak için Moskova ve Paris gibi büyük kapılardan geçerek gelmelidir dediler. Ben, hem kardeşiz, hem kapı komşusuyuz, böyle bir şey ayıptır, dedim!"

İki yüz küsur yıllık Batılılaşma tarihimizde kaydettiğimiz tek ilerleme, galiba, Batılı uzmanların yanısıra, Kemal Derviş gibi, Batı'da, yani Avrupa ve Amerika'da uzmanlaşmış Türkleri de zaman zaman kurtarıcı olarak davet tenezzülünde bulunmaktığımızdır. Eserlerini Avrupalı okuyucuları gözeterek yazdıkları için burada ilâve bir itibara sahip olan yazarlara gelince.. O ayrı bir bahis!

ATAÇ VE KABAKLI

Kubbealtı Akademi Mecmuası, Yıl: 30. nr. 2, Nisan 2001

"AHMET KABAKLI *Tercüman* gazetesinin açtığı yarışmayı kazanıp da köşe yazarı olmasaydı ne olurdu?"

Bu sorunun cevabını çok düşünmüşümdür. Akademik kariyer sahibi olmak ister miydi? Hiç sanmıyorum. Böyle bir arzusu olsaydı herhalde bir yolunu bulur, üniversitede kalırdı. Polemiğe yatkın mizacı ve öğrenciliği sırasında *Son Saat* gazetesinde yayımlanan ilk yazısının Abdülbaki Gölpınarlı'ya yönelik bir tenkit yazısı olması, onun güçlü bir edebiyat tenkitçisi olarak temayüz edebileceğini gösteriyor. Nitekim gazetecilikle birlikte yürüttüğü edebî çalışmaları daha çok "edebiyat tenkidi" çerçevesinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Bu yönüyle Ahmet Hâşim, Refik Halit, Peyami Safa, Necip Fazıl gibi edebiyatçı/fıkra yazarı neslinden bir yazar olarak kabul edilebilir. Bununla beraber ben, Kabaklı'nın başlangıçta şair tarafının daha güçlü olduğunu düşünüyorum. Eğer köşe yazarlığı, dolayısıyla gazetecilik gibi şâirane hassasiyetleri törpüleye törpüleye yok eden bir mesleği benimseyip Türkiye gibi kavgadan geçilmeyen bir ülkede günlük olayları kovalamak zorunda kalmasaydı, bugün ondan çok önemli bir şair olarak söz ediyor olabilirdik.

Kabaklı Hoca hakkında çalışma yapanlar, onun bu tarafını ihmal etmemelidirler. Merhumun ne kadar şiirinin bulunduğunu, bunların ne zaman ve hangi dergilerde yayımlandığını bilmiyorum. Yukarıdaki hükmü verirken bildiğim birkaç şiirine dayandığımı belirtmek isterim. Bunlardan biri, Hoca'nın muhafazakâr bir yazar olarak pek gün ışığına çıkarmak istemediğini zannettiğim, adını da bilmediğim bir şiiridir. Nurullah Ataç'ın *Okuruma Mektuplar*'ını okuyanların iyi bildiği bir şiir. Adı muhtemelen *Kadın Sesi*. İsterseniz bu güzel aşk şiirini birlikte okuyalım:

Şu gelen kadın sesidir...
 Aklın donuklaşır serinlikde,
 İçinde ihtilâl olur.
 Anan sütü gibidir delilik,
 Helâl olur.

İnce esişine kul olduğumun
 "Hey gidinin efesi!"
 Dolaşı dolaşı hâl olduğumun!
 Adam kahrından ölesi..
 Şu gelen kadın sesidir..

Bir yetişkin kız olacak, ince etekli,
 Endam emekli emekli
 Gül yanaklar, sarı saçlar,
 Fistan benekli benekli.
 Hülâsa ballı petekli..
 Gezin firaklı firaklı
 Şu gelen kadın sesidir..

Uy anam kadın sesidir!
 Dayan Allahını seversen.
 Sanki şeytan dürtmesidir,
 Şu gelen kadın sesidir..

Güzelliğini, yakaladığı sestten, yapmacıksız oluşundan ve beşerî bir duyguyu samimiyetle -ve ustaca- dile getirmesinden alan bu şiir Nurullah Ataç'a muhtemelen ikisini de tanıyan biri tarafından elden verilmiştir. Şiiri çok beğenen Ataç, tanımadığı genç şaire bir mektup yazar. O tarihte Aydın Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yapan Kabaklı'nın cevabî mektubunda devrin en tanınmış eleştirmeni hakkında ne düşündüğünü açıkça yazdığını yine Ataç'ın yazısından anlıyoruz:

"Güzel bir şiir benim bugün size okuyacağım şiir, belli ki vergili bir şairin elinden çıkmış. Eskilerden değil, yenilerden birinin, bir gencin, daha ilk şiirini yazan bir gencin. Ahmet Kabaklı'nın, belki duymamışsınızdır adını. Ben de duymamıştım. Kendini de görmedim, tanımıyorum, bu şi-

iri okuduktan sonra bir mektup yazdım, cevap verdi. Bütün dostluğumuz, ahbablığımız işte bu kadar. Karşılaştık belki de sevmeyiz birbirimizi. Kendi de söylüyor: Okumuş benim yazılarımı ama düşüncelerim arasında, kullandığım kelimeler arasında hoşlanmadıkları varmış. Kızıyordur onlara. Kızsın. Onun hatırı için düşüncelerimden, kullandığım kelimelerden, kimini özene özene seçtiğim, kimini de benim uydurduğum tilciklerimden geçecek değilim! Ahmet Kabaklı ile geçinmeğe niyetim yok. Ama inanın bana, iyi şair."

Ataç bazı şiirlerin insanı birdenbire çektiğini, ama birkaç okuyuştan sonra bıktırdığını, bazılarının da tadına yavaş yavaş varıldığını söylüyor. Ama bazı şiirler de vardır ki, hem insanı birdenbire çeker kendine, hem de dayanıklıdır, bıktırmaz; her okunuşta bir başka güzelliğini ele verir. Ahmet Kabaklı'nın şiiri gibi. Ataç'a göre, *Kadın Sesi* çırpıştırılmış değil, üzerinde uzun uzun düşünülmüş, işlenmiş usta işi bir şiirdir:

"Bir duyuyu, bir kadın sesi işitip de birdenbire teni tutuşan adamın duyusunu yakalamış, onun üzerinde düşünmüş, incelemiş onu, işlemiş, o adamın halini bize sezdirecek, en iyi sezdirecek sözleri aramış, birdenbire geldiği gibi birdenbire geçecek bir duyguyu bengileştirmiş. Ahmet Kabaklı'nın anlattığı hâl, yazılarda söylenilmesi ayıp sayılan hallerden, ama, dikkat ediniz, soymuş onu ayıplığından. Duyular alanından alıp düşünceler alanına götürmüş. Soğutmuş mu demek istiyorum? Hayır, sıcaklığını yitirmemiş onun, bütün sıcaklığını kavırıyoruz, yine de bir düşünce yüksekliğini seziyoruz".

Ataç, daha sonra Kabaklı'nın şiirinin kendisine Paul Valéry'nin *La fausse morte* adlı şiiriyle Nedim'in "*Lâ'l-i yâr ağzımda amma vâpesîn olmuş nefes/ Âşık-ı bîmânî gördüm cân alıp cân vermede*" beytini hatırlattığını, fakat onlara nazaran daha açık, söyleyeceğini doğrudan söyleyen bir şiir olduğunu belirterek önemli bir meseleye işaret

ediyor. Diyor ki: "Şiirde devrim diyorlar, hürriyet diyorlar. Ahmet Kabaklı'nın şiiri bir şeyi yıkmadan, büyük lâflar kullanmadan o hürriyete eriveriyor".

Ataç'ın 29 Ocak 1952 tarihinde yazdığı bu yazı bir hayli uzun. Özetle, Kabaklı'nın şiirini kolay yazılmış gibi görünmekle beraber üzerinde çok çalışılmış, çok işlenmiş bütünlüklü bir şiiri olduğunu, bu güzellikte şiirlerin az yazıldığını, iyi şairlerin bile ilhama fazla güvenip çok çalışmadıkları için iç bütünlüğü bulunmayan, bazı mısraları rahatlıkla atılabilecek şiirler yazdıklarını söylüyor ve "Sana eser büyük çabalamalar, büyük ağrılar içinde doğacak, ancak o çabalamalar, ağrılar bir sevinç havası içinde gizlenecek, el âlem orasını sezmeyecek, bilmeyecektir. Ahmet Kabaklı bunu başarmış" dedikten sonra şöyle devam ediyor:

"Büyük bir şair mi bu Ahmet Kabaklı? Ben ne bileyim? Söyledim size, tanımıyorum onu, şimdiye kadar iki şiirini okudum, ikincisi beni çekmedi. Bir gülle bahar olmaz..."*

Ataç'ın Kabaklı'dan okuduğu diğer şiir hangisiydi, bilmiyoruz. Bendeki şiirleri 1954-1956 yılları arasında yazılmış. Mesela Mart 1954 tarihini taşıyan şiir *Fatih Söyler* adını taşıyor. Bu ve buna benzer milliyetçi duygularla yazılmış şiirlerin Ataç'ı çekmemesi tabiidir. Ama *Yunus'un Gülleri*'ni okusaydı muhtemelen beğenirdi. Ocak 1955 tarihli bu şiir de *Kadın Sesi* gibi, sesini gelenekten almakla beraber şaşırtıcı derecede yeni bir şiirdir:

Bütün düşüncem başk-olup
Hayâlde cânan yelende
Cân sohbeti kurulanda
Yedi felekler aşk-olup
Münâfıklar yorulanda
Hâl dilinden gül dalından

* Nurullah Ataç'ın "Bir Şiir" başlığını taşıyan bu yazısı için bk. *Okuruma Mektuplar*, Varlık Yayınları, İstanbul 1958, s. 115-119.

Taksîrimiz sorulanda
 Yedi zemin yarılarda
 Sarmaşık kavak dalına
 Cânan diye sarılarda
 Yetmiş bin bahar reng-olup
 Bir çiçeğe karılarda
 Bir gönüle on bin yara
 Acıtmadan vurularda
 Şol kâinat secd-eyleyip
 Cân Çalab'a verilende
 Bu mesel içre hâlimiz
 Bir yüceden görülende
 Denir erenler katında
 Açar gülleri Yunus'un.

Ahmet Kabaklı keşke şiirde ısrar etseydi, ama edemedi. Dedim ya, gazetecilik şairane hassasiyetleri törpüleyen bir meslek, şiirse asla ortak kabul etmeyen kıskanç sanattır. Ya şairce yaşayıp sadece şiir düşüneceksiniz, yahut vazgeçeceksiniz. Hem iyi şair, hem iyi gazeteci olunmaz. Şiir mayasını, Göllübağ civarındaki cevizli bağda maya söyleyerek bülbüllerle atıştığını söylediği annesi Münire Hanım'dan alan ve 1950'lerde iyi şairliğe namzet olan Kabaklı, gazeteciliği tercih ettiği için güllerini çoğaltıp şiirinin baharına eremedi.

Rahmet ve minnetle anıyorum. (15 Mart 2001, saat. 23.50)

BİR MİLLİYETÇİLİK ELEŞTİRİSİ

Zaman, 4 Nisan 2001

MUSTAFA ÇALIK'ın yeni kitabını okudunuz mu? Çoğu *Türkiye Günlüğü* dergisinde çıkmış yazılardan oluşan ve Cedit Neşriyat'ın dördüncü kitabı olarak yayımlanan *Teorik Denemeler* iki bölüm olarak tasnif edilmiş: "Milliyetçilik" ve "Türk Siyasetinin Bulanık Suları". Aslında bu kitaptaki yazıların hepsi son derece ufuk açıcı; ama ben sa-

dece birinci bölümde yer alan ve tam on yıl önce yayımlanmış olmasına rağmen tazeliğini hâlâ koruyan "Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları" başlıklı birinci yazı üzerinde durmak istiyorum*.

Milliyetçiliğin 1960'ların ikinci yarısından itibaren sosyo-kültürel alaka ve irtibatlarından koparılarak gittikçe hızlanan ideolojik-politik bölünme ve çatışmanın bir tarafı için nasıl zorla bir çeşit "özel isim" haline getirildiğini, 1970'lerde de antikomünizme kodlanmış bir "iç harp ideolojisi" ve "basit bir eylem pusulası" olarak nasıl kurgulandığını anlatan Çalık'ın şu tesbitleri son derece önemlidir:

"Şehir gerillacılığına dönüşen sosyalist dalganın yarattığı, resmî ve gayiresmî, ama muhafazakâr niteliği ağır basan tepkiler vardı. Batıcı kültür kalıplarına oturmuş sol harekete karşı yerleşik kültürün gösterdiği normatif direniş vardı. 'Taşra'nın büyük şehirlerin 'modernizm'ine, yani bir yönüyle 'kenar'ın 'merkez'e karşı duyduğu geleneksel öfke vardı. Nihayet bu tepki ve öfkelerin kavşak noktasında 1950'lerden beri hızlanarak süregelen değişme ve farklılaşmanın doğurduğu sosyal, ekonomik ve kültürel sancılar.."

Açıkkası, Mustafa Çalık'a göre, 1970'lerde kısmî bir iç harbin bütün şartları hazırды. Daha da kötüsü, bu çatışmanın, belki de tarihi boyunca başımıza örölmüş en korkunç çoraplardan biri olan "kontr-grilla" isimli yarı-resmî bir provokasyon desteği vardı. Öyle bir dönemdi ki, kavramlar da insanlar gibi yanlış yerlerde duruyor, yanlış anlaşılıyor, yanlış kullanılıyordu. Düşünüp tartışmak yok, propaganda vardı. Türkiye'nin meselelerine vukuf bakımından sağ ve sol elitler, kelimenin tam manasıyla, "al birini, vur ötekine" manzarası gösteriyordu.

* *Teorik Denemeler*, Cedit Neşriyat, Konur Sok. 13/6, Kızılay 06650 Ankara adresinden istenebilir.

Milliyetçilik kavramının nominalist bir yaklaşımla Türk milliyetçiliğine indirgenmesi, bu kavramı "saf, soyut ve düşünce ötesi bir ideolojik kutsallığa hapsedmişti". Böyle bir milliyetçilik anlayışının, bir noktadan sonra kendini Türkiye ölçeğinden de tecrit ederek Türk toplu-
munu ayıklamaya yönelen, toplumun tamamına değil, onun güya "dejenere olmamış", "temiz" ve "halis" unsurlarına hitap eden, "onlar için" ve "onlara mahsus" bir "amentü gemisi", yani bir ideoloji haline gelmesi kaçınılmazdı. Mustafa Çalık'a göre, Gökâlp çizgisi hariç tutulursa, Türkiye'deki milliyetçilik anlayışı, yıllar boyunca saf ve üstün ırk esasına dayanan Alman ideolojisinin ilkel saplantılarını, gerek siyasî, gerekse entelektüel anlamda yıllarca sırtında taşımıştı. Peki ne yapılmalıydı, ne yapılmalıdır?

"Türk milliyetçiliği Alman idealizmi ve Pan-Germанизm'in açık hulûlünden başka bir şey olmayan kamburları sırtından atmadıkça, Türkiye'ye fayda değil, zarar verecektir. Üstelik Türk milliyetçiliği, imparatorluk bakiyesi bir sosyo-kültürel mirasın sahibi sıfatıyla ırk veya soy taassubu gibi bir Germen kompleksine yeryüzünde ihtiyaç duymaması gereken yegâne millî yönelişi temsil edecek tarihî-beşerî bir kavşakta doğmuştur. Hâlen de o kavşaktaki en istikbal vadecici anlayışı temsil etme şansına sahiptir".

Mustafa Çalık, milliyetçiliğin Türkiye'nin geleceğinde rol oynamak istiyorsa, önce ideolojik yorumlardan arındırılması ve "siyasî bir kimlik aracı" olmaktan kurtarılması gerektiğini söylüyor. İdeoloji haline getirilerek sınırları zorlanıp aşırılaştırılan bir milliyetçilik, ötekileştirici, baskıcı ve müdahalecidir; "toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik dokusunun milliyetçilik ekseninde yeniden 'dizayn' edilmesi, bu eksenin dışında kalan varlık alanlarının red veya inkâr edilerek değişme ve gelişme süreçlerinin tek yönlü, tek hedefli ve tek nitelikli bir kalıba sokulması" anlamına gelmektedir.

Peki, Mustafa Çalık'a göre milliyetçilik nedir? Bu sorunun cevabını isterseniz bir dahaki yazıda tartışabiliriz.

NASIL BİR MİLLİYETÇİLİK

Zaman, 1 Nisan 2001

GEÇEN haftaki yazımda Mustafa Çalık'ın *Teorik Denemeler* adlı kitabından söz etmiş ve bu kitabın birinci bölümünde yer alan "Türk Milliyetçiliği Üzerine Bazı Tartışma Notları" başlıklı birinci yazıda savunulan görüşler üzerinde durmuştum.

Milliyetçilik kavramının 1930'lardan sonra Alman idealizminin ve Pan-Germanizm'in etkisiyle "saf, soyut ve düşünce ötesi bir ideolojik kutsallığa" hapsedilerek sosyo-kültürel alâka ve irtibatlarından koparıldığını, daha kötüsü, 1970'lerde gittikçe hızlanan ideolojik-politik bölünme ve çatışmanın bir tarafı için zorla bir çeşit "özel isim" ve antikomünizme kodlanmış bir "iç harp ideolojisi" haline getirildiğini düşünen Mustafa Çalık'ın eleştirisi hiç şüphesiz milliyetçiliğe değil, milliyetçiliğin belli bir dönemdeki yorumuna yöneliktir.

Bildiğim kadarıyla, hayatının hiçbir döneminde milliyetçilikten yüz çevirmeyen Çalık, adı geçen yazısının bir yerinde şu soruyu soruyor: "Milliyetçiliğin yanlış öyleyse doğrusu nedir ve nasıl olmalıdır?" Cevap kısa ve net: "Milliyetçilik aslında şudur diye başlayan cevapların tamamı yanlış olmak zorundadır. Sadece cevapları değil, bu tür soruların kendileri de yanlıştır".

Yanlışlığın "aslında" mantığında başladığını, çünkü bir kavramın dinamizmini kaybettiği anda dogma haline geldiğini, özellikle kullanılan kavram toplumla ve toplumdaki birtakım yapı ve süreçlerle ilişkiliyse mutlaka dinamik olması gerektiğini ifade eden Çalık, kavramların dondurulup statik ölçü âletleri haline getirilebileceğini,

ancak sosyal süreçleri dondurmanın mümkün olmadığını söylüyor. Dolayısıyla "Milliyetçilik nedir?" sorusunun cevabı aranırken, öncelikle milletin yaşayan varlığına, onun geçmiş tecrübelerine ve önündeki geleceğe bakmak gerekir. Daha açık bir ifadeyle:

"Bir toplum yahut ülke, tarihî tecrübesi, mevcut sosyo-kültürel dinamikleri, yaşadığı problemler ve baskısı altında olduğu ihtiyaçların ilham ettiği bir milliyetçilik üzerinde düşünülmelidir. Bu yönüyle doğru bir milliyetçilik, tarihî-kültürel miras kadar, bugünkü şartların ve talip olunan geleceğin de çocuğu olmak zorundadır".

Olmazsa ne olur? Toplumun dışına düşer ve tarih dışı kalır.

Mustafa Çalık'a göre iki yol var: Milliyetçilik ya bütün farklılıkları (din, mezhep, etnisite) ülkenin kaçınılmaz realitesi olarak görmekle beraber, sosyal ve kültürel entegrasyonu güçlendirerek gelişmenin önündeki engellerin azaltılmasını sağlayacak kültürel bir "üst kimlik" vasıtası, yahut belli grup veya grupların siyasî ideolojisi olacaktır. Birinci yol hem daha doğru, hem daha şanslı. Esasen milliyetçiliğin Türkiye'de ulaştığı dinamik bu yönde yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda bir milliyetçiliğin ilk şartı, Alman ideolojisi dediğimiz patolojik zihniyetin -başta ırk ve soy taassubu olmak üzere- bütün saçmalıklarından vazgeçmek.

Çalık tam burada önemli bir hususu hatırlatıyor: Cahiliye Arapları ve Siyonistler hariç tutulursa, doğu toplumlarında hemen hiç görülmeyen ırkçılık Batılı bir nevrozdur; "bütün varyantlarıyla birlikte ırkçılığın vatani Batı'dır".

Milliyetçilik ve müslümanlık gibi kavramlar, Mustafa Çalık'a göre, ifade ettikleri duygu ve değerlerin en azından sembolik anlamları bakımından toplum çoğunluğunun mutabık olduğu kavramlardır. Bu kavramların herhangi bir siyasî parti veya harekete mal edilmesi, çeşitli

sebeplerle o parti yahut harekete yönelmiş muhalefeti ister istemez bu kavramların üzerine de çekecektir. Bu da söz konusu çoğunluk mutabakatının zayıflamasından başka bir netice vermez. Daha açık bir deyişle, birleştirici, bütünleştirici olması gereken kavramlar parçalanmanın aracı haline gelebilir.

O halde? Sözü Mustafa Çalık'a bırakalım:

"Türk toplumunun geleceğinde siyasî bir ideoloji olarak milliyetçiliğe yer yoktur; ancak bu gelecek kültürel anlamdaki millî bir kimlik şuuru ve manevî bütünlüğe oturmadıkça fazla parlak olmayacaktır. Sürekli ve derin bir hassasiyet gerektiren bu ayrımın korunması, Türk aydınının tarihî sorumlulukları arasındadır".

KAHT-I RİCÂL

Zaman, 18 Nisan 2001

BAZI zamanlar vardır ki, hayatî görevleri emanet edecek adam bulunamaz. Bu yüzden tabii şartlarda belki de eleğin altında kalması gereken birtakım adamlar en önemli mevkileri işgal eder ve ülkelerini uçuruma sürüklerler. Eskiler bu duruma "kaht-ı recül" yahut "kaht-ı ricâl" derlerdi. Anadolu'nun bazı yörelerinde "kahat" şeklinde telaffuz edilen "kaht" kelimesi, kıtlık, yokluk anlamına gelir. "Kaht-ı recül", adam kıtlığı demektir.

Türkiye'nin bugünkü manzarasına bakarak ciddi bir "kaht-ı ricâl" yaşandığı hükmüne varılabilir. Fakat acaba öyle mi? Ben bunca sıkıntıyı adam kıtlığından ziyade, eleklerin ters çalışması yüzünden yaşadığımız kanaatini taşıyorum. Öyle bir sistem kurulmuş ki, kaliteliyi, farklı olanı, mevcut duruma herhangi bir itirazı bulunanı eleyip dışarıda bırakıyor. Bu yüzden, en sonunda koyu bir "kaht-ı ricâl" devri yaşadığımız izlenimini uyandıran dahşet verici bir kalitesizlik ortamına gelip dayandık.

Kalitesiz ve yetersiz olan, genellikle durumunun farkındadır -o farkında değilse, birileri farkına varır ve kullanılır- ve etrafında kat'iiyen kendisinden daha zeki ve becerikli olanları barındırmaz; sözünü geçirebileceği daha az zeki, zeki olsa bile uysal ve hîn-i hâcette kullanılabilecek zaafılarla ma'lûl olanları tercih eder. Şöyle de söylenebilir: Herhangi bir şekilde bir menfaat çarkı kurmuş olanlar, çevirdikleri dolabı farkedip çarklarına çomak sokabilecek zeki ve dürüst insanlardan hiç hazzetmez, onları aralarında istemezler. Böyle bir sistem kaliteli insanları kendi dışına iterek sürekli çürür, kokuşur ve geç de olsa bir gün kendiliğinden çöker.

Pastayı paylaşanlar birbirlerine de asla güvenmezler; sürekli şüphe ve korku içinde yaşar, hayatı hem kendilerine, hem başkalarına zehir ederler. Öz güvenleri olmadığı için hep daha zeki ve daha değerli olanlar tarafından alaşağı edilmek endişesindedirler; bu yüzden baskı ve şiddet üretir, tehlike olarak gördükleri bütün değerleri bertaraf etmeye çalışırlar. Eğer birazcık insafları kalmışsa, hak etmedikleri bir yerde ve konumda bulunmaktan gizli gizli vicdan azabı duyar, fakat birtakım meşrulaştırıcı gerekçeler bularak bu azabı bile baskı aracı haline getirebilirler.

Açıkçası, kötü paranın iyi parayı kovması gibi, zaten kötü kurulmuş sistemin çarklarına musallat olan kalitesizler, kaliteli olanları ya kaçirtır, ya kendilerine benzetirler. İşin kötüsü, en milliyetçi, en vatansever, en dürüst, gerekirse en müslüman onlardır; sürekli iç ve dış düşmanlar yaratarak kitleleri bu değerlerin tehlikede olduğuna inandırır, hatta bazan birbirine düşman kesimler yaratıp vuruşturarak bu hengâmede kendi işlerini yürütürler.

Sayın Kemal Derviş'in açıkladığı programı olumlu bulanlar, önemli "yapısal" bir değişime yol açması beklenen maddeler üzerinde özellikle duruyor ve ümitli konuşuyorlar. Umarım haklıdırlar; umarım bu program başa-

rılı olur ve devleti hoyrat ve kalitesiz insanların sinekler gibi üşüştüğü bir "bal çanağı" olmaktan kurtararak iyi yetiştirilmiş, ülkesine gerçekten hizmet etmek isteyen idealist insanların, dolayısıyla Türkiye'nin önünü açar.

Bu mümkün olduğu takdirde, eminim, Türkiye'de "kaht-ı ricâl" olmadığı açıkça ortaya çıkacaktır.

Kölelik Bitti mi?

Zaman, 25 Nisan 2001

ZAMAN zaman Muhammed İkbâl'in eserlerine dönmeyi severim. Pakistanlı bu büyük filozof/şairin birçok eseri dilimize çevrilmişse de yeterince okunduğunu sanmıyorum. Bana öyle gelir ki, İkbâl anlaşılmış olsaydı, Türk düşüncesi çok şey kazanabilir ve aydınlar İslâm'ı daha iyi anlamalarını sağlayacak değerli bir kılavuz edinmiş olurlardı.

İkbâl'in en dikkat çekici tarafı, hem geleneğe ciddi eleştiriler yöneltmiş, hem de geleneğin içinde kalmayı başarmış olmasıdır. Türkçe'ye *Benliğin Sırları* adıyla çevrilen *Esrar-ı Hodî*'yi geçenlerde yeniden okurken bunu düşündüm.

Bilindiği gibi, tasavvufî gelenek benliğin imhasını, Yunus'un ifadesiyle "aradan tarh" edilmesini emreder; bu düşünce "Ben demek şeytana mahsustur" şeklinde halk diline de tercüme edilmiştir. Eskiler mümkün olduğu kadar "ben" kelimesini kullanmaz, "hakîr", "fakîr", "kulunuz", "bendeniz" gibi küçültücü sıfatlar kullanırlardı. İkbâl'in, şahsiyet felsefesini anlattığı *Benliğin Sırları*'nı sırf bu anlayışı yıkmak amacıyla yazdığı söylenebilir.

İkbâl'e göre, Allah'ın kendi halifesi olarak yarattığı -ve meleklerle onun önünde secde etmelerini emrettiği- insan, çok yüksek bir mertebenin sahibidir; içinde sonsuz bir inkişaf potansiyelini gizlemektedir. *Peyam-ı Meşrûk*'ta

bu düşüncesini "Sen kendine bak; elim eteğim boştur diye üzülme; senin göğsünde bir dolunay gizlidir" mısralarıyla anlatan İkbâl, atomdan insana kadar her egonun ferdîleşmeye doğru gittiğini söyler. Ancak, insanın önünde büyük imkânlar açan ferdîleşme, ona aynı zamanda çok ağır sorumluluklar yüklediği için, büyük tehlikeleri de beraberinde getirmektedir: Yalnızlık, suçluluk, acı, trajedi.. Açıkçası, "dağlara, yere ve göğe teklif edilen, ne var ki yalnız insan tarafından hayatı pahasına kabul edilen emanet" (Kur'an, 33/72), İkbâl'e göre benliğin en yüksek gerçekleşme biçimi olan ferdiyetten, daha doğru bir ifadeyle, hür şahsiyetten başka bir şey değildir.

Aynı meseleyi *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü* adlı eserinin dördüncü bölümünde de ele alan Muhammed İkbâl, tasavvufun İnsan-ı Kâmil fikrinden yola çıkarak Nietzsche'ninkine benzer bir Übermensch fikrine kadar gider.

İkbâl'in Vahdet-i Vücut'çu tasavvuf akımlarına yönelttiği eleştiriler, bu düşüncelerinin tabii bir sonucudur. Düşmanla mücadele etmek yerine "dostun yolunda şehid olma"yı, hareketsizliği ve meskeneti telkin eden edebiyatı "yok etmeye çağıran Siren'in sesi" ve inkırazın meyvesi olarak gören İkbâl, bir şiirinde arzuların yok olmasını hayatın sona ermesi olarak değerlendirmiş, hayat cevherine ancak hareketle varılabileceğini ifade etmiştir:

Hayatın kanunudur yaratma şevki.
Kalk ve yeni bir dünya yarat!
Ateşlere bürün İbrahim gibi.
Razı olmak bu bahtsız dünyaya
Kalkansız kalmaktır savaş alanında.

İkbâl'in hür insanı, ferdiyetini keşfeden ve onu inkişaf ettirebilen, en azından bunun için mücadele eden insandır. Liderine, şeyhine, parti başkanına vb. körü körüne itaat eden, iradesiz, uysal, yüklendiği sorumlulukların farkında olmayan "köle", gizli ve açık bütün diktatörlük-

lerin en sevdiği insan tipidir. İslam dünyasında, Türkiye dahil, en istenmeyen insanın İkbâl'in özlediği, kendi ferdiyetinin idrakine sahip, devamlı faaliyet halindeki "hür insan" olduğu rahatlıkla söylenebilir. Yani kölelik bitmiş değil!

PENÇĞÂH Solo

Zaman, Mayıs 2001

ÖNCEKİ gece Neyzen Niyazi Sayın'ın *Sadâ* adlı CD'sini bilgisayarımın CD Çalar'ına yerleştirip koltuğuma gömüldüm ve kitaplıktan Orhan Okay'ın Ötüken'den yeni çıkan *Silik Fotoğraflar*'ını aldım, şaşırtıcı güzellikteki kapağını açıp okumaya koyuldum. Niyazi Bey'in yarım saat süren o hârikulâde Pençgâh Solo'sunu dinlerken aziz hocam kendisinin de okuduğu Vefa Lisesi'nden başlayarak anlatmaya başladı. Mütercim Rüştü Paşa'dan Gazi Ahmet Paşa'ya geçen ve 1881 yılında devlet tarafından satın alınarak okul haline getirilen bu muhteşem konaktan kimler gelip geçmemiş!

Orhan Hoca, 1945 yılında yapılmış bir öğretmenler jübilesini belgeleyen silik fotoğraftaki muhteşem hocaları tek tek sayarak Vefa Lisesi'nin bir zamanlar nasıl bir irfan ocağı olduğunu anlatıyor ve diyor ki: "Bir siyans-fiksyon hârikasıyla bu fotoğrafın içine girmek ne kadar güzel olurdu!" Ne yazık ki sadece o güzel insanlar değil, o güzel çevre de artık yok; "Toplumumuzda vefa duygusuyla birlikte Vefa semtinin de özellikleri kayboldu" diyen hoca, Ahmet Râsim'in o hüznü şarkısındaki mısraları hatırlatıyor: "Acep vefada mı semti, acep acep nereli?"

Niyazi Bey'in mucizevî ney'i feryad ederek ayrılıklardan şikâyet etmeye devam ediyor. Birden Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur*'daki cümlesini hatırlıyorum: "Mevlânâ'nın hakkı vardı; Ney'in biricik sırrı hasrettir!" Evet,

hasret; Orhan Okay Hoca'nın *Silik Fotoğraflar*'da topladığı yazıları kuşatan lezzetli hasret duygusu, Niyazi Bey'in solosuyla birleşince daha da belirgin bir hâle geldi. Tanpınar'ı hatırlamışken aziz hocamın onunla ilgili izlenimlerini öğrenmek istedim. "İki Ölüm Yıldönümünde İki Mizaç" başlıklı yazısında hocasının o tarihlerde Edebiyat Fakültesi'nin kullandığı Fındıklı Sarayı'nda dinlediği ilk dersle ilgili olarak anlattıkları, Tanpınar'ın Yahya Kemal'den Zeynep Hanım Konağı'nda dinlediği ilk ders hakkında anlattıklarına ne kadar benziyor:

"Cevdet, Münif, Mustafa Reşid gibi Tanzimat'ın entelektüel paşaları, sonra *Kıyas-ı Enbiya*, *Mecelle*, *Hüsn ü Aşk*, *Telemak* gibi kitaplar gözümüzün önünde uçuşuyor, biz bunları nereye yerleştireceğimizi düşünürken Lamartine, Victor Hugo, Proust gelip çakılıyordu".

Hiç şüphesiz, Tanpınar ders vermiyor, kendisinin Yahya Kemal hakkında kullandığı tabirle bir çeşit solo yapıyordu. Niyazi Bey'in Pençgâh Solo'su mucizevî hamlelerle devam ediyor; bunlar "gemiler geçmeyen bir ummanda" hâlâ çalınan o kayıp bestelerden haberler taşıyor olmasın? *Huzur*'da Neyzen Emin Dede, Dede Efendi'nin Ferahfeza'sında gezinirken Mümtaz'ın dilinden duyulmasını anlatan Tanpınar şunları yazar -ki bu tesbitleri Niyazi Bey'in Pençgâh Solo'su için de geçerlidir-:

"Ney yapıcı ve yıkıcı hilkatın sırrı olmuştu. Her şey, bütün kâinat onun nefesinde şekilsiz bir oluş içinde değişiyordu. Ve kendisi külçelendiği yerden belkemiğinde olan bu ameliyeyi büyük bir tevekkülle seyrediyordu. Orada bir umman kabarıyor, burada bir orman kül oluyor, yıldızlar birbirleriyle öpüşüyorlar!"

Tanpınar, Emin Dede'yi dinlemiş miydi, emin değilim; fakat onun talebesi olan Halil Dikmen'i dinlemek için Dolmabahçe Sarayı Velihaht Dairesi'ndeki odasına sık sık gittiğini biliyorum. Olağanüstü bir neyzen olan

Halil Dikmen, bilindiği gibi, aynı zamanda Cumhuriyet devri Türk resminin en önemli isimlerinden biridir ve yıllarca Resim ve Heykel Müzesi'nin müdürlüğünü yapmıştır. *Huzur*'da, Emin Dede'yle birlikte adı geçen Ressam Cemil'in Halil Dikmen olduğu pek az bilinir. Onun hem resim, hem de ney talebesi olan Turgut Cansever hoca anlatmıştı:

"Akademi yangınından sonraydı. Halil Dikmen, Akademi'nin kuzey tarafındaki karakol binasının bir odasını ney meşketmek için kullanıyordu. Birgün Tanpınar geldi. Biraz dinledi. Büyük bir gerilimle, 'Halil, dedi, bu yaptığının ne kadar büyük bir iş olduğunu bilemezsin. Bununla Türkiye'yi yeniden inşa ediyorsun' dedi".

Pençgâh Solo bitmiş, Şehnaz Aşîran Taksim başlamıştı; Halil Dikmen'in bu büyük talebesinin ney'den çıkardığı inanılmaz "Sadâ"da Aziz Dede'den Emin Dede'ye, ondan da Halil Dikmen'e geçen büyük soluk var, biliyorum. Bu arada *Silik Fotoğraflar*'da Hattat Halim Özyazıcı'nın anlatıldığı "Hüsnühatta Bağbozumu" başlıklı yazıyı okuyordum. Orhan Okay hoca, bir süre hüsnühat meşkettiği bu kara kuru, ufak tefek adamın pergelle içiçe iki daire çizdikten sonra fethin müjdelendiği meşhur hadisi, dairenin alt tarafından başlayarak ve elini hiç kaldırmadan on beş dakika içinde nasıl mükemmel bir istife dönüştürdüğünü hayretle ve hasretle anlatıyordu.

Bana sorarsanız, Özyazıcı merhumun o benzersiz "irtical"i ve Niyazi Bey'in hârikulâde "Sadâ"sı, arkalarındaki medeniyetin ahlâk ve estetik nizâmı anlaşılmadan tahlil edilemez.

O dünyayı merak mı ediyorsunuz? O halde Pençgâh Solo'yu dinleyiniz.

Türkleşmiş Bir Alman: Robert Anhegger

Zaman, 9 Mayıs 2001

ROBERT ANHEGGER'in ölüm haberini nasılsa kaçırmışım. Geçen ay ölen bu değerli "Alman Türk'ü" için, danışma kurulunda yer aldığı ve birçok yazısını yayımladığı *Tarih ve Toplum* dergisinin yeni sayısında bir dosya hazırlanmış. İlber Ortaylı, Rasih Nuri İleri ve Fahri Aral'ın yazılarından oluşan bu dosyada, Anhegger'in de "Evan gelinos Misailidis ve Türkçe Konuşan Dindaşları" başlıklı eski ve önemli bir yazısı yer alıyor.

Yıldızı Nazilerle barışmadığı için 1935 yılında ülkesini terketmek zorunda kalan ve ömrünün büyük bir kısmını bir haymatlos olarak Türkiye'de geçiren, bu arada bir Türk'le, Mualla Eyüboğlu'yla evlenen Anhegger, kendini "Türkleşmiş bilinçli bir Alman" olarak görüyordu. Viyana'da doğmuştu ve niyeti aslında madencilik okumaktı. Ancak şartlar onu Balkanistik tahsili yapmaya zorladı. Bununla beraber madencilik hevesi büsbütün sönmemişti; 1942'de tamamladığı ve Zürich Üniversitesi'ne sunduğu doktora tezinde bu hevesiyle uzmanlık alanı bir araya gelmişti: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletmelerinin Tarihi Üzerine".

Anhegger, Balkanlar'da Osmanlı gerçeğiyle yüz yüze gelmişti. Balkanistik çalışırken, bu bölgeyi altı yüz yıl idare eden Osmanlı gerçeğiyle ve Türk kültürüyle karşılaşmamak imkânsızdır. İlber Ortaylı, *Tarih ve Toplum*'un yeni sayısında ikinci defa yayımlanan "İçimizden Biri" başlıklı Robert Anhegger portresinde, Türkçe'ye ve Türk kültürüne Balkanistik yoluyla giren araştırmacıların, bu alana Arapça ve Farsça'dan sonra yönelenlere göre daha gerçekçi olduklarını, yani oryantalistik kalıplardan ve kavramlar yumağından uzak durmayı başardıklarını söylüyor. Robert Anhegger gibi..

Savaş şartları ve ilgi duyduğu konular, Anhegger'i 1940'larda Türkiye'ye sürüklemişti. Özel Almanca derslerinden musahhihliğe ve redaktörlüğe kadar bir yığın iş yaparak ayakta kalmaya çalıştı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yaptı. Dostlar edindi. Bir yandan da yakın dostu Prof. Andreas Tietze'yle Türk dili, tarihi ve folkloru üzerine çalışmaya devam ediyordu. Aynı yıllarda Halil İncelik'le birlikte, İlber Ortaylı'ya göre "Osmanlı tetkiklerinin temel eserlerinden biri" *Kanunnâme-i Sultanî, ber-muceb-i Örfi Osmanî*'nin gün ışığına çıkmasını sağladı.

1949 yılında, diğer Alman hocalarla birlikte üniversitedeki aktif görevinden ayrılan Anhegger, artık "Türkleşmiş" bir Almandı, dostları ve eşi tarafından akrabaları vardı; bunun için Türkiye'yi terketmedi. Çeşitli kurumlarda görev yaptı. 1961'den itibaren yedi yıl boyunca İstanbul Goethe Enstitüsü'nü yönetti. İstanbul'daki ilk önemli sanat galerilerinden biri olan Maya Sanat Galerisi'ni o kurmuş ve öncü Türk ressamlarına açmıştı. Geniş bir sanat kültürüne sahipti.

İlber Hoca'nın sözünü ettiğimiz Anhegger portresindeki şu tesbitleri çok önemlidir:

"[...] kimsenin el atmadığı bazı alanlarda öncü araştırmaları olan bir Türkologdur. Osmanlı İmparatorluğu içindeki halkların ayrı hücrelerde değil, iç içe yaşadıklarını görüp aralarındaki kültür alışverişini, ürünlerini bu açıdan tedkike yönelmiştir. Özellikle Türkçe konuşan Ortodokslar, yani Karamanlılar üzerindeki bazı bilgileri ona borçluyuz [...] Missailidis'in *Temâşâ-i Dünya* adlı eserini Vedat Günyol'la birlikte Lâtin harfleriyle yayımlamış ve bu eser ile Karamanlı ağız üzerinde etraflı tetkiklerini özetlemiştir. Anhegger, Balkanlar ve Rume- li'deki Osmanlı mimarisi ve geniş alandaki Türk kültürünün evreleri ve etkileşimi üzerinde de ilginç makaleler yazmıştır".

Son yıllarını yaşadığı Hollanda'da da Türk kültürü üzerindeki çalışmalarına aynı heyecanla devam eden Anhegger'in gençliğinde sosyalist olduğu anlaşılıyor. Türki-

ye'de bu kimliğini hiç ön plana çıkarmamakla beraber yakın çevresinde solcu aydınların ağırlıkta olduğu bir gerçektir. Keşke bütün sosyalist aydınlar bu "Türkleşmiş Alman"ı örnek alıp Türk kültürüne onun kadar hizmet edebilselerdi; o zaman başımız üstünde yerleri olurdu.

Robert Anhegger'i saygıyla anıyorum. Toprağı bol olsun.

Ebru Hakkında Konuşmak

Zaman, 16 Mayıs 2001

ÖNCEKİ gün İstanbul Üniversitesi Öğrenci Kültür Merkezi'nde yirmi civarında ebrucunun bir araya gelerek bu sanatla ilgili meseleleri enine boyuna konuştuğu, iki günlük bir sergiyle renklendirilmiş hoş bir toplantı vardı.

Ebrunun tarihi, mahiyeti, diğer sanatlar arasındaki yeri ve yenilik imkânları üzerinde görüşlerini açıklayan ebrucuların özlenen bir uzlaşma ve dayanışma içinde olduklarını söyleyebilirim. Ancak onları bir dernek çatısı altında bir araya getirecek beraberliğin ilk adımı olduğunu zannettiğim bu dayanışma, aralarında fikir ayrılıklarının bulunmadığı anlamına gelmiyor.

Söz konusu toplantıda, ebrunun sıkı kaidelere bağlı bir kâğıt sanatı olduğunu unutmamak gerektiğini, dolayısıyla imkânları fazla zorlamanın dejenerasyona yol açacağını düşünen Alpaslan Babaoğlu ve Fuat Başer ile ebruyu farklı malzemelere uygulayarak kullanım alanını genişleten Hikmet Barutçugil ve bu kadim sanatın bazı imkânlarını modern resme başarıyla taşıyan Peyami Gürel arasında seviyeli bir tartışma da yaşandı. Anladığım kadarıyla, Öğrenci Kültür Merkezi'nin gayesi de, ebruda farklı yaklaşımların temsilcilerini bir araya getirerek uzlaşma, bir çatı altında toparlanma imkânlarını aramaktı.

Elbette geleneği en saf biçimiyle yaşatıp gelecek nesillere aktarmak isteyen sanatkârların davranışı saygıya değer; zaten başka türlü davransalardı gelenek oluşmaz ve devam etmezdi. Açıkçası, gelenek korunduğu sürece gelenektir ve geleneğe bağlı olduğunu düşünen herkes ister istemez muhafazakârdır. Ne var ki bütün gelenekleri parçalayan modernitenin meydan okuyuşuna, özellikle bizim gibi, karşı bir meydan okuyuşla cevap vermesi beklenen ülkelerde -çünkü çok büyük bir tarihten geliyor ve muhteşem bir medeniyetin üzerinde oturuyoruz- bütünüyle teslim olmamış sanatkârların yaşadığı bir dram vardır: Ya geleneğe kapanıp anakronik bir davranış gösterecek; yahut gelenekten hareket ederek yeni yollar ve yeni imkânlar arayacaklardır. Bunun dramatik bir durum olduğu çok açık.

Geleneğe kapanan sanatçılar olmasa, bir bilgi ve buna bağlı duyuş tarzı büsbütün yok olacak, yani fakirleşeceğiz. Bunun hiç de istenen bir durum olduğunu zannetmiyorum. Ne var ki, geleneğe kapanarak karşı meydan okuma imkânsız gibi görünüyor. O zaman tek yol kalıyor: Modernitenin imkânlarını kullanarak geleneği "yeni-den okumak" ve onu "yeniden üretmek". Rahmetli Erol Akyavaş gibi, bu yolu deneyerek çok başarılı olan sanatkârlar vardır. Aslına bakarsanız şiirde Yahya Kemal'in yaptığı da çok farklı bir şey değildi.

Ebru toplantısında biraz aşırı tepki göstererek kendini savunmak zorunda kalan Peyami Gürel, önce ebruda resmin imkânlarını deneyen, ardından ebrunun imkânlarını modern resme taşıyan bir sanatkârdır ve bu iki alandaki bilgi ve tecrübesini bir arada değerlendirmek istemiştir. Elbette ürettikleri artık ebru değil, resimdi.

Bu son cümleden, ebruyu resim olarak görmediğimi de ifade etmiş oluyorum. O halde nedir ebru? Tezyinî bir sanat.

Son yıllarda altın çağını yaşadığına inandığım ebru hakikaten büyüleyici bir sanattır; en azından bana öyle

görünüyor. Bu sanatın dilini iyi öğrenmiş bir sanatkârın önünde sonsuz ve soyut bir güzellikler dünyası açılır. Tekneyi hazırlayınca kadar çok sıkı kaidelere uymak zorunda olan sanatkâr, bu güzellikler dünyasında sınırsız bir hürriyete sahiptir. Fırçasını, tıraşını yahut bız'ını boyalı suyun üzerinde gezdirmeye başladıktan sonra, nabızlarındaki vuruşlarla teknedeki renklerin ve soyut şekillerin aynı dili konuşmaya başladığını farkeder. Bir çeşit keşif yolculuğu, hatta sufiyâne (mistik) bir tecrübedir bu. Bu bakımdan aynı zamanda -toplantıda bazı ebrucuların da vurguladığı gibi- terapi niteliği taşır.

O halde ebruyu "geleneksel" teknikleri ve sınırları içinde korumak, yeni nesillere aktarmak, ancak ebrudan yola çıkarak yeni yollar arayanların önünü de tıkamamak gerekir.

Esasen ebru toplantısından çıkan sonuç da bundan başka bir şey değildi.

SANATIN da PİYASASI VAR

Zaman, 23 Mayıs 2001

SANAT piyasasını sıkı takibe almış bir gazeteci olan Tuncay Opçin'in "Türk resim piyasasında sahtecilik" alt başlığını taşıyan *Değmesin Yağlıboya* adındaki kitabını büyük bir dikkatle okudum. Öteden beri dedikodusu yapılan sahtecilik olaylarının somut örneklerle gündeme getirildiği, gazeteci mantığıyla yazılmış, tartışmalara, belki de hukukî hesaplaşmalara yola açabilecek önemli bir çalışma. Sahtecilikten banka hortumlamaya ve kara para aklamaya kadar birçok iddianın yer aldığı bu kitap, bizde bir "ilk" olması bakımından ayrı bir önem taşıyor.

Bazıları ömürlerinin sonuna kadar yoksulluk çekmiş ressamın eserlerinin son on yıl içinde milyon dolarlara varan akıl almaz fiyatlarla el değiştirmeye ve bir yatırım aracı olarak görülmeğe başlanması, Türkiye'de de hare-

ketli bir sanat piyasasının doğmasına yol açtı. Opçin'in tesbitlerine göre, elli milyon dolar gibi büyük ciroya ulaşan, spekülasyona son derece açık bir piyasadır bu; çünkü bizde resim kültürü henüz çok zayıftır, görüşlerine güvenilebilecek yetkin sanat eleştirmeni yok denecek kadar azdır ve daha da önemlisi, ekspertizleri rahatlıkla tartışılabilircek eksperlerle iş görülmektedir. Opçin'in verdiği örnekler ne kadar isabetlidir, bilmiyorum, ama böyle bir ortamda sahteciliğin olmaması düşünülemez. Özellikle Hoca Ali Rıza ve Fikret Mualla gibi, kolayca taklid edilebilen resamlara ait eserlerin mebzul miktarda sahtelerinin bulunduğunu herkes biliyor.

Sanat her zaman gözde bir yatırım aracı olmakla beraber, dudak uçuklatan rakamlar Avrupa sanat piyasalarında da son yirmi yıl içinde görülür oldu. Londra'da bir müzayede kuruluşu tarafından Vincent Van Gogh'un *Ayçiçekleri* adlı tablosunun akıl almaz bir fiyatla satıldığı Mart 1986 tarihi bir dönüm noktasıdır. Hayatı boyunca sadece tek resmini satabilen Van Gogh, hiç şüphesiz büyük bir ressamdır; ancak uzun bir zaman alıcı bulamayan resimlerinin fiyatı nasıl olmuş da, binlerce kat artmıştır? Yani insanlar bu resimlere estetik değerlerinin olağanüstü yüksekliği dolayısıyla mı büyük servetler ödüyorlar?

Bu işlerle uğraşanlar bilirler ki, bir sanat eserinin fiyatını, taşıdığı estetik değerden ziyade üzerindeki imza belirlemektedir. Eğer imza bir çeşit marka haline gelmişse, bu imzayı taşıyan sıradan karalamalar bile büyük değer taşır. Elbette esere daha önce sahip olanların isimleri de önemlidir; dolaştığı koleksiyonlar eserin tarihçesidir ve ne kadar önemli koleksiyonlarda gezinmişse o kadar değer kazanır. Bir eserin nereden geldiğinin bilinmemesi, orijinal olup olmadığı konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Tabii bu noktada devreye çok bilgili ve tecrübeli oldukları farzedilen eksperler girecektir.

Tuncay Opçin, kitabının sonunda, Avrupa'da yaşanmış müthiş bir sahtecilik hadisesini araştıran bir uzmanın

polisiye romanlara taş çıkartacak macerasını anlattıktan sonra, haklı olarak Türkiye’de eksperlik yapanların eserlere çıplak gözle bakıp kolayca karar verebildiklerini, halbuki bu işin ciddi bir uzmanlık, çok yönlü bir araştırma ve kolektif bir çalışma gerektirdiğini söylüyor. Avrupa’da müzelerini, sanat galerilerini ve müzayede kuruluşlarını tir tir titreten sanat eksperleri vardır. Bir müzede herhangi bir tablonun karşısına geçip sadece şüphelerini ifade ederek o tabloyu çöpe atılacak derecede değersiz hale getirebilecek eksperlerin bulunduğunu biliyoruz. Ünlü bir eksper ve sanat eleştirmeni, yakın zamanlara kadar Rembrandt’a ait olduğu zannedilen birçok eserin sahte olduğunu ortaya çıkarmıştı. Sırf yatırım olsun diye yüksek fiyatlarla Rembrandt alanların ne hâle düştüklerini artık siz tahmin edin.

Zamanla sanat anlayışlarının ve değer sistemlerinin değişmesi de sanat eserlerinin fiyatlarında çok büyük oynamalara sebep olabilir. Fazla paranın kaçtığı yerlerden biri olan sanat piyasasının da borsa gibi çok çeşitli faktörlere bağlı olarak dalgalandığı ve bugün çok değerli kabul edilen bir sanat eserinin yarın alıcı bulamayabileceği unutulmamalıdır. Özellikle yeni sanat eserlerinin piyasa değeri, sanat eleştirmenlerinin iki dudağı arasındadır. Estetik değerin sabit ölçülerinin bulunmaması, ister istemez başka kriterlerin kullanılmasına yol açar. Hiçbir sanat eleştirmeninin ve eksperin görüşü, diğeriyle yüzde yüz örtüşmez. Hatta bazan aynı eser hakkında birbirine taban tabana zıt görüşleri bile savunabilirler. Bugün eserleri milyon dolarla alınıp satılan nice empresyonist, ekspresyonist, kübist, sürrealist vb. ressamın yaşarken şarlatanlıkla suçlandıkları ve -Van Gogh, Gauguin, Fikret Mualla gibi- sefalet içinde yüzdükleri unutulmamalıdır. Picasso bile blöfçülükle itham edilmiştir.

Varmak istediğim sonuç şu: Sanat tarihçilerinin, eksperlerin ve eleştirmenlerin estetik kadar ahlâka da önem vermeleri, yani çok dürüst ve tarafsız olmaları ge-

rekmetedir. Ancak sanat piyasasının onları kendi hallerine bırakmadığı ve bazılarını sözkonusu çarkın basit dışlileri haline getirdiği muhakkaktır. Sanata büyük servetler yatıran yatırımcıların bu servetlerini sanat eleştirmenlerinin ve eksperlerin dudakları arasından çıkacak birkaç cümleye mahkûm edeceklerini düşünmek safdillik olur.

Tuncay Opçin elbette itirazlarla ve suçlamalarla karşılaşacak. Yeterince araştıramadığı için bazı görüşlerinde ve tesbitlerinde yanılmış da olabilir. Ancak önemli bir başlangıç yaptığı su götürmez. Madem ki böyle bir piyasa var ve madem ki bu piyasada olup bitenler, bilgi eksikliği yüzünden kamuoyunun dikkatini çekmiyor; o halde birilerinin çıkıp bu konularda bizi bilgilendirmesi gerekmez mi?

YURDU GEZMEK

Zaman, 6 Haziran 2001

TÜRKÇE’de "leyleği havada görmek" diye bir tabir vardır. Ben bu yıl leyleği havada değil, ilk defa geçen hafta sonu İznik Yeşil Camii’nin kubbesinde gördüm. Altı yüz küsur yıl önce Çandarlı Halil Paşa’nın Mimar Hacı Musa’ya yaptırdığı minyatür güzelliğindeki bu caminin tepesinde yuva kuran leyleklerden biri, tek bacağını kırmış, o mağrur edasıyla İznik’i tarassut ediyordu. Yaz sonlarında güneşe, sıcak ülkelere göç ettikleri için "hacı"lık yakıştırılan ve eski manzaramızın ayrılmaz unsurlarından olan bu zarif kuşlar, betonarmeyi ve yüksek apartmanları hiç sevmiyorlar.

Evet, geçen hafta İznik’teydim. Üç aydır neredeyse her hafta sonunu farklı bir yerde geçiriyorum: Muğla, Sivas, Denizli, Trabzon, İznik.. Aslında bütün bu şehirleri tek tek yazmak isterdim; ne yazık ki yazılarım haftada bir güne düşeli beri istediğim her konudan keyfimce söz edemiyorum.

Belki inanmayacaksınız, on gün öncesine kadar Karadeniz şehirlerinden hiçbirine yolum düşmemişti. Konferans ve imza gününden oluşan küçük bir program için davet edilince "fırsatı ganimet bilip" önceki hafta sonu Trabzon'a uçtum. Tarihi ve tabii dokusuyla göz kamaştıran, yaşanması bir şehir. İlk günün akşamı, hava karardıkdan sonra, Trabzonlu dostlarla küçük bir şehir turu yaptık. Bursa'nın Setbaşı köprüsünü hatırlatan, iki derin vadi üzerindeki Zağnos ve Tabakhane köprülerinden Ortahisar'a geçtik. Şehrin diğer semtlerine nazaran daha iyi korunduğu anlaşılan bu semtin sokaklarında kendimi bir an zaman tüneline hissettiğimi söyleyebilirim. Eski bir Bizans kilisesi olan Ortahisar Camii'nin yakınındaki Murathanoğulları evinin bahçesinde bir süre dinlendik. Şehrin kurulduğu vahşi coğrafyayı kuşbaşı seyretme imkânı veren bu üç katlı pembe konak, surlar üzerine belli ki zevk sahibi bir Trabzonlu tarafından yaptırılmış.

Murathanlılar konağı halen Yavuz Sultan Selim Vakfı tarafından kullanılıyor. Yavuz, şehzadeliği sırasında tam yirmi üç yıl Trabzon valiliği yapmıştır. Gülbahar Hatun, oğlu Yavuz'un kendisine adadığı Hatuniye Camii'nin doğu tarafındaki türbede yatıyor.

Fatih'in İstanbul'dan sekiz yıl sonra fethettiği Trabzon, camileri, medreseleri, hanları, hamamları, imaretleri, türbeleriyle tam bir Osmanlı şehri; Muhteşem Süleyman'ın doğduğu şehir.. Tabii, bütün Osmanlı şehirleri gibi, koruma fikri uyanıncaya kadar, insafsızca tahrip edilerek betona boğulmuş. Mesela Hatuniye külliyesinin medrese, imaret, hamam ve sıbyan mektebinin yerinde şimdi "modern" binalar yokseliyor. Her şeye rağmen, Osmanlı, damgasını Trabzon'a öyle bir basmış ki, bütünüyle silmek imkânsız gibi. Elbette Osmanlı öncesi de, kiliseleri, manastırları, su kemerleriyle varlığını hissettiriyor. Ve Trabzon'un da bir Ayasofya'sı var; Osmanlı'nın camiye, Cumhuriyet'in müzeye çevirdiği üçüncü Ayasofya...

Birinci Ayasofya, İznik'te. Dedim ya, geçen hafta da İznik'teydim. Orhan Gazi tarafından 1331'de, yani Trabzon'dan tam yüz otuz yıl önce fethedilen bu güzel şehrin surları bütün ihtişamıyla ayakta. İstanbulkapı, Yenişehirkapı, Lefkekapı ve Gölkapı adlarını taşıyan dört kapısı var. Bu kapılardan şehre giren yolların kesiştiği noktada, yani tam merkezde Ayasofya yükseliyor. İstanbul'daki kardeşi gibi, Mimar Sinan tarafından esaslı bir şekilde tamir edilmekle beraber zamanla tahribata uğrayan ve günümüzde müze olarak kullanılan Ayasofya, 787 yılında İznik Konsili'nin toplandığı kilise olduğu için Hristiyanlık tarihi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Trabzon gibi, birçok medeniyetin üzerinde oturan ve arkeolojik kazılar sonucunda keşfedilen tiyatronun büyüklüğüne bakılırsa, antik devirde de çok önemli bir merkez olan İznik, fetihten sonra hızla Osmanlı karakteri kazandı ve çinicilik merkezi haline geldi. Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından yapılan kazılar sonucunda, Osmanlı devrinde kullanılan çini fırınları ortaya çıkarılmıştır. Uzun süre ihmal edilen ve hatta dünyaya Malta İşi diye tanıtılan İznik çiniciliği, İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı'yla (İznik Foundation) esaslı bir kuruma kavuşmuş görünüyor. Çiniciliği usta-çırak usulüyle yaşatmaya çalışan Eşref Eroğlu gibi çini ustaları, bu vakıf tarafından üretilen ve dünya çapında pazarlanan çinileri saf İznik işi olarak görmüyorlarsa da, yapılan işin önemini kabul ediyor ve İznik'e çok şey kazandırıldığını samimiyetle ifade ediyorlar.

İznik'i dostlarla Abdülvahab tepesinden de seyrettik (Sivas'ta da bir Abdülvahap Gazi bulunduğunu ve bir tepede yattığını hatırlatmak isterim). Zeytin bahçeleri ve üzüm bağlarıyla donanmış, yeşil zengini bir coğrafya. Ancak yeşilin ne kadar zengin bir renk olduğunu daha iyi anlamak için Karadeniz'e gidilmelidir. Trabzon'da dostlarım beni Uzungöl'e de götürdüler. Çaykara boğazında bir daha çıkamayacağınız izlenimini uyandıran bir yeşillik

denizine gömülüyorsunuz; her adımda sevinç ve hayranlık çığlıkları atasınız geliyor.

Emin olun, hârika bir ülkede yaşıyoruz. Bir de doğru dürüst yönetilsek yok mu, tadına doyum olmaz! O meşhur çocuk şarkısının sözlerini pek yabana atmayınız: "Dertlerden kurtulursun gezsen Anadolu'yu!"

Âlimin Ölümü

Zaman, 4 Temmuz 2001

GEÇEN perşembe günü, akşam üzeri, Cinuçen Tanrıkorur'un vefatının birinci yıldönümü vesilesiyle Galata Mevlevihanesi'nde idim. Merhumun ilâhileri, Evcârâ Mevlevî Âyini ve Naat-ı Mevlânâ'sı seslendirildi, ardından avluda pilâv ve helva ikram edildi.

Mevlevihane'den tam ayrılmak üzere idim ki, pilâv almak için sıraya giren Nejat Göyünç hocayla karşılaştık; her zamanki tatlı gülümsemesi ve çelebi haliyle: "İyi ki sizi gördüm, dedi, Cinuçen'in Amerika'dan bana gönderdiği çok güzel bir mektup var; hem edebî, hem de belge değeri taşıyan uzun bir mektup. Sizin *Zaman* ve *Aksiyon*'da sütunlarınız var, bu mektubu yayımlayabilerseniz memnun olurum".

Cinuçen Bey'le çok iyi dost olduklarını biliyordum: "Hay hay hocam, memnuniyetle!" dedim. Mektubu İslâm Araştırmaları Merkezi'ne (İSAM) bırakacağını söyledi. İSAM'a önceki gün uğradım, bir dostum "Duydun mu? Nejat Hoca'yı kaybettik!" demez mi? Donup kaldım.

Hoca, cumartesi gecesi evinde yatmış ve bir daha uyanmamış.

Son birkaç yıldır İSAM'da kendisine tahsis edilen odada çalışmalarına devam eden ve zengin kütüphanesinin hatırı sayılır bir bölümünü bu seçkin kurumun kütüphanesine bağışlayan Prof. Dr. Nejat Göyünç, yurt içinde

ve yurt dışındaki akademik çevrelerde iyi tanınmakla beraber medyada hemen hiç görünmediği için fikri sorulmayan -ve ölümü bile haber olmayan- mütevazı, mütebahhir bir Osmanlı tarihçisiydi.

1970'lerde *Türk Kültürü* dergisinde yayımlanan yazılarından tanıdığım Nejat Hoca'yı talebesi Prof. Dr. Ali Birinci'den çok dinlemiş ve gıyabında sevmiştim. Sonraki yıllarda birçok toplantıda karşılaştık; fakat şahsî tanışıklığımız o İSAM'a geldikten sonradır. Ne yazık ki genellikle ayaküzeri sohbet ettik; hep odasına çıkıp uzun uzun konuşmak, hatta onu *Aksiyon* dergisindeki köşeme konuk etmek istiyordum, olmadı. Benden zaman zaman, önem verdiği, fakat farkedilmediğini düşündüğü bazı kitaplardan köşemde söz etmemi rica ederdi.

O kadar sempatik ve o kadar genç gösteren bir insandı ki, yetmiş altı yaşında olduğunu asla tahmin edemezdim. İSAM'dan bir dostumun fotokopisini verdiği bir makaleden* öğrendiğime göre, 1925 yılında İstanbul'da doğan ve henüz iki yaşındayken babasını kaybeden Nejat Hoca, ilkokulu İstanbul ve Erzincan'da, liseyi ise parasız yatılı olarak Kars'ta okumuş. Sonra İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, öğretmenlik, Amerika'da staj, Almanya'da doktora, İstanbul, Boğaziçi, Hacettepe, İnönü Üniversitelerinde öğretim üyeliği...

Nejat Hoca'nın büyük bir tarihçi olmasını sağlayan süreç, gözündeki bozukluğun teşhisiyle başlamış. Sözkonusu makalede anlatıldığına göre, ortaokuldan sonra Erzincan Askerî Okulu'nun imtihanına girmiş, kazanmış, ancak gözleri bozuk olduğu için kabul edilmemiş. İki yıl sonra meşhur Erzincan depreminde Askerî Okul öğrencilerinin çok büyük bir kısmı hayatını kaybetmiş. "Gözüm

* Ali Galip Balta: "Örnek bir hoca, örnek bir şahsiyet: Prof. Dr. H. Nejat Göyünç", *Ata Dergisi*, nr. VII, Konya 1997. *Ata*'nın bu sayısı "Nejat Göyünç Özel Sayısı" olarak çıkarılmıştır. 1995 yılında Nejat Hoca, Alman Doğu Cemiyeti'ne fahri üye seçilmiş ve kendisine çeşitli ülkelerden seçkin ilim adamlarının makalelerini ihtiva eden bir hâtıra kitabı sunulmuştur.

sağlam olsaydı, belki ben de o gün ölecektim!" diyen hocanın buna benzer bir hikâyesi de şöyle:

Jüri üyesi olarak bulunduğu bir doktora imtihanı sırasında kalp spazmı geçirmiş, hemen Hacettepe Hastahanesi'ne kaldırmışlar; orada kalbi duruvermiş. Tabii doktorlar derhal müdahale edip hocayı hayata döndürmüşler. Meğerse o gece trenle İstanbul'a dönecekmış. "Eğer, diyor hoca, kalp spazmı geçirmeseydim, kalbim belki de İstanbul'a dönerken trende duracaktı ve şimdi hayatta olmayacaktım. Allah bana hem yaşarken ölümü gösterdi, hem de ikazını hastahane de yatarken yaptı!"

Hoca o gün hayata dönmüş, çünkü göreceği ve çekeceği varmış. 1979 yılında kurulan Ecevit hükümetinde Devlet Bakan'ı olarak görev yapan Dr. Lütfi Doğan'ın ricasıyla Başbakanlık Arşivi Genel Müdürü olmuş, fakat hemen ardından gelen Demirel hükümeti tarafından azledilmiş. 12 Eylül'den sonra dürüstlüğü, doğrucu Davutluğu ve eğilip bükülmezliği yüzünden iftiralara uğramış, birkaç defa sürgün yemiştir.

Hayatının en rahat dönemini, sekiz yıl görev yaptığı Konya Selçuk Üniversitesi'nde yaşayan Nejat Hoca, arşivi en iyi kullanan ve talebelerini de arşive yönlendiren büyük tarihçilerden biriydi. Kendisine Allah'tan rahmet, yakınlarına sabır ve başsağlığı diliyorum.

Diyorlar ki

Zaman, 15 Ağustos 2001

RUŞEN EŞREF, 1910'larda çeşitli edebiyat mahfillerinde dolaşıp duran, her zaman mütebessim, telâşlı, edebiyatta hangi yolu seçeceğine henüz karar verememiş, ikide bir açtığı çantasından küçük hikâyeler, çocuk şiirleri yahut mensur şiirler çıkararak muhatabının kendisini dinlemek isteyip istemediğine bakmadan okumaya başla-

yan ve eseri hakkındaki düşüncesini öğrenmeden ayrılmayan genç bir edebiyat heveslisiymiş.

Yıl 1917. Bir gün Galatasaray'dan hocası olan Fikret'in *La Danse Serpentine* adlı şiiri hakkında yazdığı yazıyı Âşîyan'a gidip kendisine okuyan Ruşen Eşref, bu yazının Fikret'in tavsiyesiyle *Servetifünun*'nda yayımlanmasından cesaret alarak Âşîyan'da karşılaştığı Rıza Tevfik'ten de bir randevu koparmış ve Filozof'la evinde yaptığı görüşme sonunda "Rıza Tevfik Bey'de Bir Gün" başlıklı bir yazı kaleme almış. Yine *Servetifünun*'da çıkan bu yazıyı *Donanma* mecmuasında "Cenab Şahabeddin Bey'i Bir Gün Ziyaret" takip etmiş. Bizde benzerine daha önve rastlanmayan bu edebî mülâkatların çok beğenilmesi üzerine, Abdülhak Hâmid, Halide Edip ve Fazıl Ahmed'le yaptığı mülâkatları da *Türk Yurdu*'nda yayımlamış, daha sonra *Vakit* gazetesine geçmiş. Dünyada ilk defa kendisi tarafından denendiğini zannettiği bu tarzın elli yıl önce Jules Huret adında bir yazar tarafından Fransa'da başarıyla uygulandığını neden sonra Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'den öğrenmiş.

Mülâkatlar, 1918 yılının başlarında *Vakit*'te peşpeşe çıkmaya başlayınca, özellikle edebiyat çevrelerinde, bütün hızıyla devam etmekte olan dünya harbi haberlerine duyulan merakı bile bastırmış, bir yığın dedikoduya ve tartışmaya yol açmıştı. Yahya Kemal'e göre, şair ve yazarların evlerine girip özel hayatlarını kurcalayarak birbirleri hakkındaki olumlu ve olumsuz düşüncelerini gazete ve mecmua sütunlarında dökmek, böylece meraklı okuyuculara dedikodu malzemesi vermek, cazip, fakat kolay bir işti ve Ruşen Eşref'e bir eldiven gibi uyuyordu.

Yahya Kemal ve daha birçokları tarafından küçümse de, Ruşen Eşref'in aynı yılın sonunda *Diyorlar ki* adıyla kitaplaştırdığı bu mülâkatlar, yirminci yüzyıl başlarındaki edebiyat ve kültür hayatımız hakkında benzersiz bir kaynaktır ve değerini hâlâ korumaktadır.

Hasan-Âli Yücel'in İş Bankası Kültür Yayınları'nın başına geçtikten sonra *Diyorlar ki*'nin yeni baskısını yaptırmak istediğini ve Ruşen Eşref'ten kitabın başına koymak üzere sözkonusu mülâkatların hikâyesini anlatan bir metin yazmasını rica ettiği biliniyor. Ruşen Eşref'in yazmaya başladığı, fakat bitiremediği kitap hacmindeki mektup, öteden beri bu değerli yazar üzerinde çalışan Prof. Dr. Nuri Sağlam tarafından *Ruşen Eşref'ten Hasan Âli Yücel'e Diyorlar ki İçin Bir Mektup* (Kitabevi, İstanbul 2001) adıyla yayımlandı. Dönemin şartları, edebiyat hayatı, ortamı, tartışmalar ve edebiyat adamlarının birbirleri hakkında ne düşündükleri hakkında çok önemli bilgilerin yer aldığı bu mektuptan ve Nuri Sağlam'ın zengin notlarından çok şey öğrendiğimi söyleyebilirim.

Ruşen Eşref, Ziya Gökalp'in fikrî önderliğinde çıkan *Yeni Mecmua*'nın Çanakkale Nüsha-i Fevkalâdesi (özel sayı) için de Mustafa Kemal'le bir mülâkat yapmıştır. Kapağında Mustafa Kemal'in kuşe kâğıda basılmış bir fotoğrafı kullanıldığı için bu sayının Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın ve adamlarının baskısıyla piyasadan toplatıldığını Nuri Sağlam'ın notlarından öğrendim. Nüsha-i Fevkalâde'nin yeniden yayımlanmasına, kapağa Liman Von Sanders'in fotoğrafının konulması şartıyla izin verilmiş.

Ruşen Eşref, mektubunda *Diyorlar ki*'nin macerasını uzun uzun anlatıyor ve o güne kadar kendisine yöneltmiş bütün eleştirilere cevap veriyor. Bazı ifadelerinden *Diyorlar ki*'de o devrin Mehmed Âkif ve Yahya Kemal gibi bazı önemli şair ve yazarlarının niçin yer almadığını anlatacağını anlıyoruz, fakat ne yazık ki mektup bu meselelere sıra gelmeden kesiliveriyor. Hasan Âli Yücel'e gönderilmek üzere yazılmaya başlanmış, fakat bitirilememiş uzun, upuzun bir mektup.. Hasan Âli Yücel'in de *Diyorlar ki*'nin yeni baskısını yaptırmaya fırsat bulamadığı anlaşılıyor.

Bilindiği gibi, *Diyorlar ki*'nin Şemsettin Kutlu tarafından sadeleştirilmiş ve notlarla zenginleştirilmiş ikinci baskısı, 1972 yılında, yani yayınlandığı tarihten tam tam elli dört yıl sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yapılmıştı. Sadece *Diyorlar ki*'nin değil, Ruşen Eşref'in bütün kitaplarının on dört cilt halinde Nejat Birinci ve Nuri Sağlam tarafından sadeleştirilmeden yayına hazırlandığını ve yakında Türk Dil Kurumu Yayınları arasında çıkacağını okuyucularıma duyurmak isterim.

Eyüp DEDİK de..

Zaman, 29 Ağustos 2001

AHMET HAŞİM, Eyüpsultan'da yatar. Fakat yıllardır ziyaret eden olmadığı için yerini bilen yoktu. Merhumun biyografisini yazarken kabrini görmek istemiş, kaynaklarda "Fevzi Çakmak kabri civarında" şeklinde bir kayda rastladığım için o civarda epeyi dolaşmışım; Küçük Hüseyin Efendi'nin kabri de o zaman dikkatimi çekmişti. Daha sonra bir gazeteci dostumun gayretiyle Haşim'in mezarı aşağılarda bir yerde bulundu ve Eyüp Belediyesi tarafından etrafı temizlenerek görünür hâle getirildi. Kültür Müdürlüğü'nden arkadaşlar, kabri demir parmaklıklarla çevirerek koruma altına almak da istiyorlardı. Ne kadar sevinmişim!

Aradan iki üç ay geçti. Bir televizyon programı için Haşim'in kabri başında çekim yapacaktık, fakat ekiple birlikte gitmeden önce bir daha görmek istedim; âh, görmez olaydım! Kabir eskisinden beter hâle gelmiş, taşları kırılmış ve kirletilmişti; etrafı insan pislikleriyle doluydu. Belli ki büyük bir hata işlemiş, büyüyen otların gizleyerek koruduğu kabrin etrafını temizleyerek tinerci ve balicilere işlerini rahat görebilecekleri bir mekân hazırlamıştık. Bu nasıl işti?

Derhal, Eyüp Belediyesi'nden bazı dostlarımı araya-
rak durumu anlattım. Onlar benden de dertliydi; çünkü
çok büyük bir alana yayılmış bulunan mezarlığı yeterince
korumak imkânsızdı. Burayı özellikle geceleri mekân tu-
tan balici ve tinerci çocuklar, görünmeden icra-yı faaliyet
edebilmek için mezarlığı aydınlatan lâmbaları da kırıyor-
larmış. Başa çıkılmaz bir belâ ki, demeyin gitsin!

Şanlı devletimiz, bu ülkenin en muti, en çalışkan ve
vatansever kesiminin çocuklarını başörtüsü maşörtüsü
takıyorlar diye ezmek için akla hayale gelmedik yollar
arar ve bulurken, kangren olmuş meselelerle mücadele
etmek için kılını bile kıpırdatmıyor. Evet, n'olacak bu ço-
cuklar? Kırmızı ışıklar, köprü altları, mezarlıklar onlarla
dolu. Bu ülkenin çocukları, el uzatan yok! Üzeyir Garih'i
belki onlar öldürmedi; ama yarın başkalarını öldürmeye-
ceklerini kim garanti edebilir?

Eyüp'e gelince.. Bu semt, sokakları, camileri, türbe-
leri, mezarlıkları, ağaçları ve dokusuyla başlıbaşına bir
kültür hazinesi, eşsiz bir tabiat harikası, benzersiz bir ta-
rih köşesi ve manevî merkezdir. Eğer halkımız kültürlü
bir halk, devletimiz akli başında bir devlet olsaydı, bira-
kın gecekondularla kuşatılmasına, balici ve tinerciler ta-
rafından sürekli kirletilip tahrip edilmesine göz yumma-
yı, en küçük bir taş parçasını bile kayıtlara geçirerek titiz-
likle korurdu. Bu kadar vurdumduymazlık, tarihe karşı
bu derece saygısızlık galiba sadece bizde mümkün!

Eyüp mezarlığında yatanlar sadece Fevzi Çakmak'la
Küçük Hüseyin Efendi değil. Dedim ya, şair Ahmet Ha-
şim orada! Tevfik Fikret kırk altı yıl Eyüp'te uyuduktan
sonra 1961'de Âşiyân'a nakledildi. Ziya Osman Saba'nın
da Eyüp'e gömüldüğü biliniyor, fakat zavallı şairi kimse
arayıp sormadığı için mezarı bugün kayıp! Başka mı? Ne-
cip Fazıl! Büyük musikişinaslar da son uykuları için
Eyüp'ü tercih etmişler; mesela musikimizin ana büyük
isimlerinden biri olan Şakir Ağa, Zekâi Dede Efendi,
Hüseyin Fahreddin Dede, büyük şarkı bestekârı Rahmi

Bey, Zekâi Dedezâde Hâfız Ahmed Irsoy, büyük neyzen ve hattat Emin Yazıcı, ağabeyi hattat Ömer Vasfi Efendi, ressam Şeker Ahmed Paşa, ressam Hüseyin Avni Lifij ve daha niceleri.. Devlet adamları, ilim adamları, tasavvuf erbabı, askerler...

Merkezdeki Eyüp Camii ve diğer camilerin etrafını kuşatmış türbe ve mezarlardan söz etmeye gerek duymuyorum. Muhteşem Osmanlı tarihinin göz kamastırıcı bir bölümü burada taşla dönüştürülüp ebediyet kazanmıştır. Kısacası, zenginliğiyle akıllara durgunluk veren bir açık bir tarih müzesidir Eyüp.

Eyüp'ü koruyamayan bir halk ve devlet, hiçbir değerini koruyamaz.

CRUSADE

Zaman, 3 Ekim 2001

DÜNYA TİCARET MERKEZİ'ne ve Pentagon'a yapılan -aklı başında hiç kimsenin tasvip edemeyeceği- intihar saldırılarının ardından Birleşik Devletler Başkanı George W. Bush'un "crusade" kavramını kullanması bir talih-sizlikti. İngilizce'yi iyi bilenlerimiz "crusade"nin modern İngilizce'de "topyekûn savaş" anlamına geldiğini ve mesele sigaraya, alkole vb. karşı bile crusade ilan edilebileceğini, Başkan Bush'un kelimeyi bu anlamda kullandığını söylediler. Doğru; sözlüklerde, kelimenin bu anlamı da kaydedilmiş, ama ikinci anlam olarak! Mesela *Redhouse*'a bakalım: "cru.sade. Haçlılar seferi, ehl-i salip harbi; kilise tarafından ilân edilen savaş; mücade, hararetili mücadele".

Peki, Başkan Bush'un "crusade" kelimesini kullanırken kafasından geçenleri nereden bileceğiz? Elbette, bizim İngilizce'yi iyi bilenlerimizce iddia edildiği gibi, "terörizme karşı topyekun mücadele" demek istemiş olabilir! Ancak bir kelimeyi hangi anlamda kullanırsanız kul-

lanınız, o, diğer anlamlarını da ister istemez bazı zihinlere taşıyacaktır. "Crusade"i dinle başı hoş olmayan biri "topyekûn mücadele" olarak anlayabilir; ancak dini bütün Hristiyanlar, eminim, "müslümanlara karşı savaş" ilânı olarak anladılar ve harekete geçtiler. Amerika'da ve birçok Avrupa ülkesinde uyanan haçlı ruhu ve ırkçı tezahürler başka türlü nasıl açıklanabilir?

Esasen yıllardır devam eden Amerika kaynaklı imaj bombardımanı, zihinlerde terörizmi neredeyse İslâm'la eş anlamlı hâle getirmişti. Bizim televizyonlarımızda da her gün birkaç tanesi yayımlanan Hollywood filmlerinde uçak kaçırın yahut dünya barışını akla hayale gelmeyen metodlarla tehdit eden teröristlerin hepsi müslümandır. Açıkçası, Avrupalı ve Amerikalılar alttan alta bir crusade'e hazırlanmışlardır ve hazırlanmaktadırlar. Bana sorarsanız, bu, bir çeşit ortaçağlaşmadan başka bir şey değil!

Geçenlerde Maxsim Rodinson'un Cemil Meriç tarafından Türkçe'ye çevrilen *Batıyı Büyüleyen İslâm*'ını yeniden okudum. "Batının İslâm Doğu ile İlgili Görüşleri" başlıklı birinci bölümünün "Ortaçağ: Çatışan İki Dünya" başlıklı alt bölümünde, Hristiyan dünyasında, İslâm dünyasıyla ilgili imajların nasıl inşa edildiğini anlatan Rodinson, aslında bu dünya hakkında muhtelif kaynaklardan bir hayli bilgi edinen yöneticilerin ve kilisenin bunu kitlelerle paylaşmadıklarını söyledikten sonra şöyle devam ediyor:

"Oysa Haçlı Seferleri geniş bir publik oluşturmuştu. Topyekûn, sentetik, eğlendirici ve bir fikir sistemi olarak düşman ideoloji hakkında doyurucu bir imaj istiyordu bu publik. Geniş yığın bir başka ihtiyacı daha vardı: Teklif edilen imaj, ona bir taraftan İslâmiyet'in ne kadar iğrenç olduğunu kaba saba tariflerle anlatacak, bir yandan da hârikulâdeye karşı beslediği hayranlığı karşılayacaktı. Devrin edebî eserlerinde en sık görülen şey tabiatüstü idi. Haçlılar, Müslümanlarla münasebete girince bu egzotik

unsurlara şaşakalmışlardı. Dahası da var: Her ideoloji akımı, kutsal bir tarih inşa eder kendine; zuhuru, çağın felâketlerine karşı zorunlu bir ilâç gibi gösterir. Gücünün kaynağı, tabiat üstü veya hiç değilse imtiyazlı faktörlerdir. Beşer tarihinin kaçınılmaz sonucudur. Kurucusunu benzeri olmayan vasıflarla donatır, bazan tanrılaştırır. Nitekim her karşı hareket düşmanın aşâğılık vasıflarını açığa vurur. Tarih şeytanîleşir birden. Kurucunun meş'um eylemleri bu şeytanî tarihin belgeleridir!"

Rodinson'un Ortaçağ'ı anlatırken özetlediği bu sürecin bir benzerini bugün yaşıyoruz. Modern iletişim araçlarıyla, korkunç bir müslüman imajı ve Fukuyama ve Hantington gibi, konjonktür değiştiğinde adlarının hemen unutulacağından emin olduğum ikinci sınıf düşüncüler tarafından ideolojik bir tarih inşa ediliyor. En azından, son gelişmeleri ben böyle okuyorum. Gerçeği anlamak için resmî açıklamalara değil, Berlusconi gibi boşboğazların ağızlarından kaçırdıkları lâflara bakmak lâzım. Türkçe'deki "baklayı ağızından çıkarmak" tabiri, İtalya başbakanına cuk oturuyor.

Yine de ben İngiltere başbakanı Tony Blair'in söylediklerinin doğru olmasını temenni ediyorum.

Afganistan Deyip Geçmeyin

Zaman, 10 Ekim 2001

ABD ve İngiltere, Afgan şehirlerini bombalıyor; Kandahar'ı, Kâbil'i, Herat'ı... Resmî açıklamalara bakılırsa, füze ve bombaların hedefi askerî tesisler ve eğitim kampları. Fakat nerelere düştüklerini Allah bilir. Televizyon karşısına geçip olup biteni çaresizce seyretmekten ve bu korkunç bombardımanda masum insanların, okulların, hastahanelerin, evlerin ve tarihî yapıların zarar görmemesi için dua edip savaştan sonra Afganistan'ın

sağlam bir iç barışa kavuşmasını temenni etmekten başka yapabileceğimiz bir şey yok.

Kim ne derse desin, koskoca Amerika'nın bütün dünyayı kendisiyle ittifaka zorlayarak fakir Afganistan'a bomba yağdırması, bana en az, Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Pentagon'a uçaklı intihar saldırıları düzenleyen teröristlerin eylemi kadar akıl dışı görünüyor. Mantıklı olan, ABD'nin Tâlibân'ı yaratırken geliştirdiği metotları, onları ortadan kaldırırken de kullanmasıydı. Ben Başkan Bush'un yerinde olsaydım, dünyayı, terörün yeşerdiği zemini kurutmak ve palazlandığı şartları yok etmek için ittifaka davet ederdim.

Karanlık Afganistan gecelerini şimşek gibi aydınlatıktan sonra belki de masum -ve muhtemelen günlerdir kursaklarına tek lokma girmemiş- insanların tepesine düşen füzeleri ve bombaları, televizyonlarında havâî fişek gösterisi seyrederek gibi seyreden insanlarımızın yüzde doksan dokuzu, eminim, tahrip edilen şehirlerin bizim için ne ifade ettiğini bilmiyor.

Kâbil, XVI. yüzyılda, Muhammed Zahîreddin Bâbü'rün (1483-1530) başkenti idi. Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim, Safevî hükümdarı Şah İsmail ve Timurî hükümdarı Hüseyin Baykara'nın çağdaşı olan ve Hindistan'ı fethederek uzun ömürlü bir imparatorluk kuran Bâbü'r, insanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir şahsiyettir. Timur soyundan yiğit ve maceraperest bir asker, büyük bir devlet kurucusu ve yaşama sanatını iyi bilen zarif bir hayat adamı, güçlü bir şair, üslûp sahibi bir nâsir, hattat, musikişinas, müzehhip, botanist, bahçe mimarı, şehirci ve fakih olduğunu söylersem, sanırım, ne demek istediğim daha iyi anlaşılır. Çağatay Türkçesiyle yazdığı *Vekayi*'de -ki hâtırat edebiyatının şaheserlerindendir- Kâbil'i uzun uzun anlatan Babür'ün şu cümlesinde zikredilen şehirler, bugünlerde adları sık sık geçen ve geçecek olan şehirlerdir:

"[...] Hindistan ile Horasan arasındaki kara yolu üzerinde iki ticaret merkezi vardır; biri Kâbil ve diğeri de Kandahar'dır. Fergana, Türkistan, Semerkand, Buhara, Belh, Hisar ve Bedeşşan'dan kervanlar Kâbil'e gelirler; Horasan'dan da Kandahar'a giderler."

Bâbü'r'ün Kâbil'de hüküm sürdüğü tarihte, Herat'ta Timurîler tarihinin son demleri yaşanıyordu. Şahruh devrinden itibaren pırıltılı bir kültür merkezi haline gelen ve sarayları, camileri, medreseleri, hanları, hamamları, kütüphaneleriyle olduğu kadar, bağları ve bahçeleriyle de ünlü bir şehir olan Herat'ta, Sultan Hüseyin Baykara (1438-1507) sayesinde Timûrîler tarihinin son parlak çağı yaşanmıştır.

Akrabası Bâbü'r gibi çok yönlü bir hükümdar olan Hüseyin Baykara'nın çevresinde Molla Câmî ve Ali Şir Nevâî (1441-1501) gibi büyük şairler, nakkaşlar, musikişinaslar ve tarihçiler vardı. Baykara'nın ve dostlarının saray ve bahçelerinde düzenlenen sanat toplantılarının şöhreti bütün İslâm dünyasına yayılmıştı. "Hüseyin Baykara faslı", güzel ve coşkulu musiki meclisleri hakkında kullanılan bir deyim haline gelmişti.

Bâbü'r devrinde "yeryüzünün cehennemi" gibi görülen Gazne ise, o tarihten beş yüz yıl önce, bütün Afganistan'a, İran'a ve Hindistan'ın büyük bir kısmına hâkim olan Gazneli Mahmud'un başkentiydi. Firdevsî'ye *Şehnâme*'yi yazdıran bu büyük hükümdar, göçebelik alışkanlıklarını henüz terketmemiş hâlis bir Türktü.

Demek istediğim şu: Afganistan'ı, bugünkü kavrukluğuna bakıp da sakın küçümsemeyin: Çetin coğrafyasında metin medeniyetler yeşerten bir ülkedir o.

Yukarıda adı geçen şehirlere düşen füzeler ve bombalar, sadece Tâlibân'ı, Usame'nin militanlarını ve yoksul Afgan halkını değil, galiba bu büyük medeniyetleri de dövüyor.

ÖNCEKİ gece, Atatürk Kültür Merkezi'nin Büyük Salonu tıklım tıklımdı; Dr. Alâeddin Yavaşca'nın hayranları, çok zengin ve duygu dolu bir gece yaşadılar. Büyük sanatkârın "50. Sanat Yılı" dolayısıyla Türk Kültürüne Hizmet Vakfı tarafından düzenlenen ve bir barkovizyon gösterisiyle başlayan program, Doğan Dikmen yönetimindeki koronun ve genç solistlerin seslendirdiği Yavaşca imzalı eserlerle devam etti. Üçüncü ve son bölümde, 75 yaşında olmasına rağmen fevkalâde dinç görünen ve bir buçuk saat boyunca ayakta kalan Alaeddin Bey'i dinledik. Belki merak ediyorsunuz; üstâdın sesi güzelliğinden hemen hiçbir şey kaybetmemiş.

Alaeddin Yavaşca, zengin bir kültürü, duyusu, düşünüş ve yaşayış tarzını ümitsiz bir gayretle genç nesillere emanet etmeye çalışan son Osmanlılardan el almış az sayıdaki talihlilerden biri ve bu yönüyle belki de bir sanatkâr neslinin son temsilcisidir. Bu hükme, onun öğrenme aşkını, çalışma azmini ve dayanma gücünü düşünerek varıyorum. Şöyle de söyleyebilirim: Yavaşca olabilmek, bugünkülerin çoğundan asla beklenemeyecek bir fedakârlık ve sabır gerektiriyor. Hem öğrenirken, hem de öğrendiklerini icra ederken...

Üstâdla, 1995 yılında uzun uzun konuşmuş ve portresini yazmaya çalışmıştım. O gün anlattıklarından kullanmadıklarım hâlâ bilgisayarımdadır. Bu yazıyı yazmak için ilgili dosyayı bakarken dikkatimi çeken bir paragraf ne demek istediğimi çok iyi anlatıyor. İstanbul Radyosu'nda görev yaparken Haseki Hastahanesi'nde de jinekoloji ihtisasına devam eden Alaeddin Bey, yirmi dört saat bağlanması gereken ve ihmali asla affetmeyen bu iki mesleği hiç hata yapmadan birlikte yürütebilmek için nasıl insanüstü bir gayret sarfettiğini şöyle anlatmıştı:

"Hiç unutmam, Cevdet Çağla'nın jübilesi var. Açıkha-
va Tiyatrosu'ndayız ve smokin giymişiz. Tam sahneye çı-
kaca~. koşa koşa birisi geldi, 'Hastahaneden arıyorlar,
bir hasta varmış, derhal müdahale gerekiyormuş, sizi bek-
liyorlar' dedi. Durumu Çağla'ya anlattım. 'Ben gideyim,
yerimi değiştir, dönerim' dedim. Gidip ameliyatı yaptım,
temizlendim, giyindim, döndüm, sahneye çıktım. Ömrüm
böyle geçti. İhtisas yaparken saat 16.00'ya kadar klinik-
teydim. Dörtten sonra çıkardım, radyoya giderdim. Rad-
yoda gece çalışırdım. Başlangıçta öğlenleri neşriyat yoktu.
Canlı neşriyat vardı. Ne plak, ne bant var. Yani sanatkâr
gelmezse, o boşluğu hiçbir şeyle doldurmak mümkün de-
ğildi. O günlerde ben ve Ârif Sami Toker, müzik yayınla-
rının namusu idik. Aramızda görev bölümü yaptık. Bir
gece ben, bir gece Toker bekliyoruz. O zamanın meşhur
assolistleri, Müzeyyen Senar, Perihan Altındağ, Safiye
Ayla, Hamiyet Yüceses.. hepsi seans alıyordu. Seans
kırk beş dakika. Bunlar ciddi bir müessesede çalışma di-
siplinini de almamışlar. Sorumluluk yok. Haber de ver-
mezlerdi. Yirmi dakika kalana kadar beklerdik. Ondan
sonra hemen kütüphaneye, ne nota bulursak alınız, doğru
mikrofona. Alelacele bir provayla o kırk beş dakikayı dol-
dururduk. Mesut Cemil geldikten sonra bize sözleşmeli
kadro yaptı. Koroya giriyorum, fasıl yapıyorum. Bir de
Refik Fersan'la beraber, Leon Hancıyan koleksiyonundan
Hamparsum notasıyla yazılmış eserleri tanıyor ve kullandı-
ğımız notaya aktarıyoruz. Sonra mumlu kâğıda da ben
yazıyorum, teksir etmek için. O zamanki şaporatla, eterle
ben yazıyorum. Sabahleyin hastahanede eter narkozu ve-
riyorum. Akşam gidip onları basıyorum, eter kokluyo-
rum. Yemek memek imkânı yok, çünkü gözlerim kapanı-
yor. Öyle çalışıyordum".

Ömrünü böyle inanılmaz bir çalışma temposuyla sa-
natına ve mesleğine adayan Alâeddin Yavaşca, seçkin bir
besteci, bağlı olduğu meşk zinciri bir koldan Dede'ye, bir
koldan Kazasker'e, bir koldan da Enderunî Ali Bey'e
uzanan ve sesiyle tavrında bütün bir geçmişi bı güne taşı-

yan kudretli bir icracı ve hoca olarak kelimenin asıl mânâsında bir "âbide şahsiyet"tir.

Aziz üstâda uzun bir ömür diliyorum. Kadirşinaslığından ötürü Türk Kültürüne Hizmet Vakfı da takdir ve teşekkürlerimizi fazlasıyla hak ediyor.

Türkçe'nin Kaybolan Sesleri

Zaman, 25 Kasım 2001

HALUK ŞAHİN, *Radikal*'deki köşesinde, internet hayatımıza girdi gireli, x ve w harflerinin etrafımızda cirit attığını, artık bu fiilî durumun alfabemizde resmiyet kazanması gerektiğini yazdı. Konuyla ilgili yazarların bir süredir tartıştıkları bu mesele, ister istemez mevcut alfabemizdeki bazı eksikliklerin de gündeme gelmesine sağladı. Taha Akyol da dünkü *Milliyet*'te, yirmi dokuz harfli alfabemizde yeterli harf bulunmadığı için Türkçe'nin kaybolan seslerinden söz ediyordu.

Ünlü (vokal) bakımından çok fakir olan Arap alfabesiyle ünlüsü bol Türkçe'nin birlikteliği başından beri problemliydi. Şaşırtıcı olan, bu problemi giderme yolunda hemen hiç çalışma yapılmamış olmasıdır. Aynı alfabe-yi kullanan öteki halklar, kendi dillerine has sesler için bazı işaretler kullanarak yeni harfler türettikleri halde, atalarımız böyle bir ihtiyaç hissetmemiş, Arapça'da bulunmayan p, ç, j ve ñ ünsüzlerini (konsonant) ilâve etmek dışında, ıslahattan kaçınmışlardır. Doğrusu ben bu tuhaf zihin tembelliğini açıklamakta zorlanıyorum.

1928'de aslında köklü bir zihnî dönüşüm hedeflenerek yapılan harf inkılabının dayandırıldığı en önemli gerekçe budur: Arap alfabesiyle Türkçe'nin ses yapısı arasındaki kan uyuşmazlığı. Ancak yeni alfabede de aynı şekilde bazı seslerimizin yok sayıldığı nedense hep görmezlikten gelinmiştir. Çok kısa bir sürede hazırlanan ve kabul edilen modern Türk alfabesi, zamanla Türkçe'deki

bütün sesleri eksiksiz karşılayacak hale getirilmesi gerekirken mevcut şekliyle dokunulmazlık zırhına büründürülmüş ve bu yüzden birçok ses yok olmuştur.

Yeni alfabe, dilimizdeki Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin imlâsında büyük sıkıntılar yarattığı gibi, aslı seslerimizi de tam karşılamıyordu. Mesela el'i él'den, geç'i géc'ten ayırmamızı sağlayacak **kapalı e** unutulmuş veya gözden çıkarılmıştı. Aynı şekilde Türkçe'nin güzel ve zengin seslerinden biri olan **deñiz, diñlemek, añlamak** gibi kelimelerdeki genizden gelen **ñ** sesini karşılayacak bir harf de düşünülmemiştir. Bu harfe "onuñ defterini", "seniñ defteriñi" gibi kullanışlardaki ses farklılıklarını belirtmek için de ihtiyaç vardı. Arap alfabesinde **kaf** ve **hı** harfleriyle gösterilen sesler de Türkçe'nin eski ve aslı seslerindendir ve maalesef bugün yok olmuştur.

Nurullah Ataç, Zeki Velidi Togan, Ömer Asım Aksoy, Necmettin Hacıeminoğlu gibi bazı yazarların ve ilim adamlarının işaret ettikleri bu problemlerin yeterince ve cesaretle tartışıldığı söylenemez*. Esasen, harf inkılâbıyla hedeflenen zihnî dönüşüm, öncelikle tartışmayı ve mevcut olan üzerinde sürekli düşünerek mükemmele ulaşmanın yollarını aramayı gerektiriyordu. Halbuki, eskilerin Arap alfabesine giydirdikleri dokunulmazlık ve kutsallık zırhı, Lâtin asıllı yeni Türk alfabesine de giydirilmiştir. Kısacası, alfabe değişmişti, fakat zihniyet kalıpları devam ediyordu.

Lâtin alfabesine geçen Türk cumhuriyetleri bizim hatalarımızı tekrarlamadılar. Mesela Azeriler yirmi dokuz harfli alfabemizi olduğu gibi kabul etselerdi, yirmi-otuz yıl sonra, Azeri Türkçesi, kulağımıza musiki gibi gelen o güzel sesleri kaybederek Türkiye Türkçesinin yaşadığı trajik akıbeti yaşardı. Eski İstanbulluların konuştu-

* Nurullah Ataç, *Söz Arasında*'ki denemelerinden birinde şöyle diyor: "[...] Ne var ki bizim seslerimizi de göstermiyor. Genizden çıkardığımız ñ'yi göstermiyor, eskiden Arap yazısının hı'sıyla gösterdiğimiz sesi göstermiyor, bizim iki türlü e'miz vardır, birini göstermiyor. Buna gönlüm katlanamıyor".

ğu Türkçe'nin Fransızca gibi son derece âhenkli bir dil olduğunu ayrıca belirtmeye gerek var mı? Yeri gelmişken, Abdülhak Şinasi'den *Geçmiş Zaman Fıkraları*'ndan bir anekdot nakletmek istiyorum:

"Paris'te metroda Halid Ziya ile Hamdullah Suphi birbirlerine rastgelmiş, bir hayli konuşmuşlar. Metrodan çıkarken bir Fransız yanlarına gelmiş, mazur görülmesini rica ile, kendisinin dillerin musikisiyle alâkadar olduğunu ve hangi dille konuştuklarını sormuş. Türkçe olduğunu öğrenince, şimdiye kadar bu dili duymak fırsatını bulamadığına müteessir ve şimdi duyduğuna da pek mütehassis olduğunu söylemiş. 'Eğer bu istasyonda inmeseydiniz mahzâ konuşmanızı işitmek için sizi devam edeceğiniz istasyona kadar takip edecektim. Ne eski bir millet olduğunuz anlaşılıyor, zira lisanınız bu âhenkli ve musikili inceliğine ermek için ne uzun zamanların sarfedilmiş olması iktiza eder!' demiş".

Bugünkü Türkçe, tarih içinde kazandığı bütün ince-likleri ve ses zenginliklerini geride bırakmıştır. Artık konuştuğumuz Halid Ziya'ların, Hamdullah Suphi'lerin âhenkli Türkçesi değil, ağzımızda geveleyip kekelediğimiz kakofonik bir Türkçe'dir. Maaiesef!

Bu "sorun", x'lerle, w'lerle, q'larla halledilebilir mi dersiniz?

YAHYA KEMAL, CELİLE HANIM'I NİÇİN TERKETTİ?

Zaman, 8 Aralık 2001

YAHYA KEMAL, Nâzım Hikmet'in annesi Ayşe Celile Hanım'a deliler gibi âşık olduğu halde niçin âni bir kararla evlenmekten vazgeçmişti?

Bozgunda Fetih Rüyası'nı yazarken bu sorunun cevabını bulabilmek için çok uğraştım. Bana sorarsanız, belli-başlı kaynaklarda ileri sürülen sebeplerden hiçbiri yete-

rince tatmin edici değildir. Ne var ki mevcut bilgilerle yetinmek zorundaydım: Yahya Kemal bir haneberduştı; düzenli bir evlilik hayatına gelemeyen, bir ailenin sorumluluğunu üstlenemezdi. Üstelik savaş büyük bir mağlubiyetle sonuçlanmıştı ve gelecek belirsizdi. Açıkçası, nerede akşam orada sabah yaşamaya alışmış sorumsuz şair, deli gibi sevdiği ve aynı şekilde karşılık gördüğü bir kadını -kendisine bir gün ihanet edebileceği yolunda birtakım bahaneler icad ederek- yüzüstü bırakmıştı. Kanaatim bu merkezdeydi; hatta kitabın bir bölümünde, Celile Hanım'ın tarafını tutarak Ah net Haşim'in ağzından Yahya Kemal'i ciddi bir biçimde yargılamıştım.

Geçenlerde, Aykut Kazancıgil beyefendi aradı; kitabımı okuduğunu ve beğendiğini söyledikten sonra, Yahya Kemal'in Celile Hanım'dan niçin ayrıldığı konusunda görüşünü anlattı. Aykut Bey deryadil ve derya-misal bir tıp profesörüdür; Hüsrev Hatemi hocanın deyişiyle "Kazan-ı ilmi onun ölçülemez litre ile". Babası Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil'in geniş çevresi sayesinde, 1930'lardan itibaren en seçkin Türk aydınlarıyla tanışmış, sohbetlerinde bulunmuş ve bu sohbetlerde yazıya geçmemiş nice mahrem bilgiye sahip olmuştur. Her neyse; Aykut Bey'in hadiseyi yakından takip edenlerden duyduğuna göre, Teşkilât-ı Mahsusa tarafından ikaz edilen evhamlı şair, Ayşe Celile Hanım'la ilişkisini derhal kesmişti. Peki, sebep?

Sebebi, hem Mehmed Nâzım Paşa'nın (Nâzım Hikmet'in baba tarafından dedesi), hem de Ayşe Celile Hanım'ın meşhur "İngiliz muhibbi ve propagandisti" Said Molla'yla yakın ilişki içinde olmalarıdır. Millî Mücadele'ye muhalefetiyle tanınan *Alemdar* gazetesinin 23 Mayıs 1919 tarihli nüshasında, Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin cemiyet merkezinde yapılacak toplantısına katılmaları istenen üyeler arasında ikisinin adı da yer alıyor*.

* Bu konuda şu kaynağa bakılabilir: Dr. Fethi Tevetoğlu: *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 61 vd.

Alemdar'ın 25 Mayıs 1919 tarihli nüshasında da cemiyetin Yönetim Kurulu ilân edilmiştir. Bu listeye göre, Mehmet Nâzım Paşa, "Türkiye'de İngiliz Muhipleri Cemiyeti"nin birinci başkanıdır. 16 Temmuz 1920 tarihinde yapılan genel kongrede ise Said Molla birinci başkan olarak seçilir. Mehmed Nâzım Paşa'nın adı da "daimî âzâlar" arasında geçmektedir.

Bilindiği gibi, Nâzım Hikmet, ilk şiirlerinden bazılarını, bir bakıma İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yayın organı olan *Alemdar*'da yayımlamış, hatta bu gazetenin açtığı bir şiir yarışmasında birincilik kazanmıştır. Dâmat Ferid Paşa'nın yaveri Tarık Mümtaz Bey [Göztepe] tarafından çıkarılan *Ümid* mecmuası da genç Nâzım'ın şiirlerini yayımladığı dergilerden biriydi. Millî Mücadele'yi destekleyen Darülfünunlu gençlerin "İstanbulcu" *Ümid*'e tepki duydukları için "Anadolucu" *Dergâh* mecmuasını çıkardıklarını Mustafa Nihat Özön söyler.

Nâzım'ın millî duygularla yazdığı şiirlerini aile çevresine yakın kişiler tarafından çıkarılan *Alemdar*'da ve *Ümid* mecmuasında yayımlaması son derece tabiidir. Ancak bu ilişkinin, bazı yakın akrabaları Anadolu'daki mücadelenin önde gelen isimlerinden olmasına rağmen, Nâzım Hikmet'in mimlenmesine yol açtığı anlaşılıyor. Dört "Ümid"çi genç şairin, yani Nâzım Hikmet, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya ve Vâlâ Nureddin'in Ankara'ya gitmek üzere İnebolu'ya geçtiklerinde tepeden tırnağa aranıp sorgulanmaları başka türlü açıklanamaz. Nitekim Yusuf Ziya ve Faruk Nafiz geri gönderilmiş, Nâzım ile Vâlâ ise, Hüseyin Hüsnü Paşa, İsmail Fâzıl Paşa, Ali Fuat Paşa [Cebesoy] ve Samih Rifat gibi hatırlı ve güçlü akrabalar sayesinde Ankara'ya ulaşmış, fakat takipten kurtulamamışlardır. Spartakistlerle ilişkilerinin hemen tesbit edilmesi de ne kadar sıkı takip edildiklerini gösterir.

Demek istediğim şu: Bir ara, *İkdam*'da çıkan bir yazısı yüzünden, İngilizlerle münferit sulh isteyen Yakup Cemil'le ilişkisi olabileceği gerekçesiyle aranan ve korku-

lu saatler yaşayan Yahya Kemal'in İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurmaya çalışan Said Molla'yla ilişki içindeki Ayşe Celile Hanım'dan uzak durması gerektiği kulağına fısıldanmış olmalıdır. "Cânân dediği lâşe"yi boynundan nasıl silkip attığını anlattığı *Deniz* şiiri 1 Nisan 1919'da yayımlanmıştır. İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kuruluş tarihi ise 20 Mayıs 1919'dur.

Bu yazıyı, Nâzım Hikmet'i yargılamak için yazmadığımı özellikle belirtmek istiyorum. Niyetim iki büyük şairin biyografilerine küçük bir katkıda bulunmak.

Haa, bu bilgilere daha önce sahip olsaydım, *Bozgun-da Fetih Rüyası*'nın bazı bölümlerini farklı yazardım.

BAYRAM ŞİİRLERİNDE ÇOCUKLAR

Zaman, 15 Aralık 2001

BÜYÜK sevinçlerimizi ve mutluluklarımızı anlatırken kullandığımız "bayram etmek" tabiri, bayramların hayatımızda ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu da gösterir. Hacı Bayram Veli'nin "Bayram ederler yâr ile şimdi" mısraı ne kadar güzel ve derindir. Çocukluğunuzda yaşadığınız bayramları, bayramlıklarınızı giyinirken, yahut bayram paralarınızı harcarken duyduğunuz sevinçli düşününüz. "Bayram çocuğu gibi" deyimini de, bayram çocukları gibi sevinen, giyinip kuşanan insanların halini anlatır.

Eski İstanbul'da, çocukların bayram sevincini en güzel şekilde yaşamamaları için hemen her semtte bayram yerleri de kurulmuş. Halit Fahri Ozansoy, en ünlü bayram yerlerinin Fatih'te ve Şehzade Camii'nin avlusunda kurulanlar olduğunu söyler. *Bayram* adlı şiirinde Fatih'te kurulan bayram yerini ve burada eğlenen çocukların "şetaret"ini canlı bir biçimde tasvir eden Mehmed Âkif'e göre:

Pür-handedir âfâk, cihan başka cihandır
 Bayram ne kadar hoş, ne şetâretli zamandır
 Bayramda güler çehre-i ma'sûm-ı sabâvet
 Ümmîd çocuk sûret-i sâfında iyandır.

Ne var ki, bu sevince katılamayan, "şetâret"i yaşayamayan çocuklar da vardır: Âkif, yukarıdaki mısralarla başlayan şiirinde, bayram yerinde birden bir ağlama sesi duyduğunu anlatır. Döner bakar ki, uzun saçlı, güzel bir kızcağız, salıncağa binemediği için yaşlı bir kadının kol-tuğunda ağlıyor. Çocuk yetimdir ve ninesinin salıncakçıya verecek parası yoktur. Birkaç kişinin müdahalesiyle salıncağa bindirilen küçük kız hemen "ağlamayan kızların şetâretine" katılıverir.

Babasız,
 Ümitsiz, ne kadar yavrucakların şimdi
 Siyâh-i mâteme benzer terâne-i iydi

diyen Tefik Fikret de, Mehmed Âkif gibi, bir bayramda bayramlıklarını giymiş çocukların sevincine katılamayan mutsuz yetimleri düşünerek duygulanır. *Halûk'un Bayramı* adlı şiirinde "Meserret çocukların, yalnız çocukların payıdır" dedikten sonra, oğlu Halûk'a seslenir ve sevincini yetimlerle paylaşması gerektiğini söyler. Halûk o güzel elbiselerini artık çıkarıp bir yetime vermeli, sefaletin yüzünü sararttığı o çocuk da güzelleşip eğlenmelidir:

Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir;
 Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlensin;
 Biraz güzellensin
 Şu rû-yı zerd-i sefâlet.. Evet, meserrettir
 Çocukların payı; lâkin senin sevincinle
 Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle!

Âkif'in ve Fikret'in bu şiirleri yazdıkları yıllarda, üstüste büyük savaşlar yaşanır ve binlerce çocuk yetim ka-

lırdı; bu yüzden bayramlar birer "kara bayram"dı. Yine de çocuk her zaman çocuktur ve ufacık bir hediye, yahut Âkif'in şiirindeki kızcağız gibi salıncağa yahut atlı karıncaya bindirilmek, onun da bayram şetâretine katılması için yeter de artar bile. Arif Nihat Asya'nın da *Çocuk* adlı şiirinde ölmüş bir anne, çocuğuna özellikle bayram sabahları yokluğunun hissettirilmemesini ister:

Hele, bayram sabahı, yokluğumu
Kimse sezdirmesin, sakın, çocuğa!

Yeri gelmişken, Necip Fazıl'ın kısa bir şiirinde bayram sevincini ve çocukların bayram günlerindeki eğlenme arzularını ölüm temiyile ustaca birleştirdiğini hatırlatmak isterim:

Ölüm ölene bayram, bayrama sevinmek var;
Oh ne güzel, bayramda tahta ata binmek var!

Çocuklar bayramlarda gönüllerince eğlenip hürriyetin tadını çıkarmak isterlerse de büyükleri tarafından çok zaman dizginlenirler. Orhan Veli'nin *Bayram* şiirinde, bayram topları atılırken kaçıp Harbiye Nezareti'ne gitmek isteyen çocuk, annesine söylemesinler diye kargalara rüşvet bile teklif etmiştir:

Kargalar, sakın anneme söylemeyin!
Bugün toplar atılırken evden kaçıp
Harbiye Nezareti'ne gideceğim.
Söylemezseniz size macun alırım
Simit alırım, horoz şekeri alırım,
Sizi kayık salıncağına bindiririm kargalar,
Bütün zıpızplarımı size veririm,
Kargalar, ne olur anneme söylemeyin!

Ne olursa olsun, nasıl yaşanırsa yaşansın, çocukluğumuzda yaşadığımız bayramlar kalplerimizde silinmez iz-

ler bırakmıştır. Zaman zaman o güzel günleri lezzetle hatırlayıp çocukluğunun arı duruluğuna dönmeyen var mıdır dersiniz? *Eski Bayramlar* adlı şiirinde "Ah o gül yüzlü bayramları çocukluğumun" diyen Sefa Kaplan, *Bayram Günü* adlı şiirinde "Pupa yelken süzülelim attâya/ Adımı-zı yazalım mavi suya/ Bu güzel rüya sürsün" diyen Mustafa Ruhi Şirin ve daha nice şair, hep çocuklukta yaşanan bayramların dimağlarda kalan lezzetini anlatmışlardır.

Bayramlar dün de güzeldi, bugün de güzel! Yeter ki sevincine herkes katılabilsin. Büyük bir ekonomik krizle boğuştuğumuz şu günlerde, bütün çocukların "bayram etmesi" için hayırseverlere büyük iş düşüyor.

Filistinli ve Afganlı çocuklara gelince... Onu ne siz sorun, ne ben söyleyeyim!

Ramazan Bayramı, bütün Türk-İslâm âlemine kutlu olsun.

DİVAN ŞİİRİ MESELESİ

Zaman, 23 Aralık 2001

TÜRKİYE’de kültürün artık yerlerde süründüğünü gösteren "fâilâtün fâilün" tartışması, bütün tartışmalar gibi abes bir kavgaya dönüşme istidadı taşıyor. Hiç kimse gerçeğin peşinde değil. Özellikle medya, tarafları nasıl kavga ettireceğinin hesabını yapmakla meşgul. Tabii bazı köşe yazarları lise edebiyat derslerinden akıllarında kalanlarla idare ederek yüksek fikirlerini hemen açıklayıp meseleyi vuzuha kavuşturdular. Aruz vezni zormuş da, edebiyattan nefret ettiriyormuş da.. Modern şiiri veya postmodern bir "anlatı"yı anlamak kolaymış gibi..

Hakkıyla öğrenmek isterseniz, dünyada kolay hiçbir şey yok! Matematik öğrenmek, kimya formüllerini ezberlemek, fizik problemlerini çözmek.. daha mı kolaydır? Aslına bakarsanız, mevcut eğitim sistemi bunların hiçbi-

rini öğretemiyor; o zaman okulları kapatalım gitsin. Sayın Bostancıoğlu, Milli Eğitim'i -bazı kelimeleri yasakladığına dair çıkan haberler doğruysa, bu "millî"nin de icabına bakması gerekir- o zaman daha kolay idare eder.

Her neyse, mesele başka türlü ortaya konulsa, belki de ciddi ve verimli bir tartışmaya yol açacak. Benim öğrenciliğimde ve edebiyat öğretmenliği yaptığım yıllarda, divan edebiyatı, müfredat programlarında hatırı sayılır bir ağırlık taşırdı; hâlâ öyleyse, bunun tartışmaya açılmasında fayda vardır. Temel eğitimi doğru dürüst cümle kurmasını bile öğrenmeden tamamlayıp liseye başlayan, kelime hazineleri üç yüz-beş yüz kelimeyle sınırlı çocukların, bırakın divan şairlerini, Orhan Veli'den bile zevk almalarını sağlayamazsınız.

Aruz veznini herkese öğretmeye çalışmak, gerçekten beyhude gayrettir. Eğer kaldıysa, idealist edebiyat öğretmenleri meraklı öğrencilere bu vezni bir iki saatte, en azından, Yahya Kemal, Mehmed Âkif, Ahmet Haşim gibi şairlerin şiirlerindeki vezinleri farkedecek kadar öğretebilirler. Bence iş öğretmende bitiyor; iyi Türkçe ve edebiyat öğretmenlerinin ne kadar sevildikleri ve etkili oldukları bilinen bir gerçektir.

Bana sorarsanız, ikide bir müfredatla oynayıp sonuçsuz reformlar yapmak yerine, öğretmen yetiştirme meselesini yeniden düşünmek gerekir. Öğretmen yetersizse, yaptığı işten zevk almıyor, edebiyatı yaşamıyorsa, öyle edebiyat dersi olmasa daha iyi! Kötü edebiyat öğretmeni, dünyanın en güzel edebî metnini bile çekilmez hâle getirebilir. Şiirin bir edebî metin olarak değerini, kendine has inceliklerini ve güzelliklerini göstermek yerine vezne takılarak bunu öğrencilerinin kâbusu haline getiren öğretmen, zaten iyi öğretmen değildir.

Kaldı ki, divan şiiri hiçbir edebî geleneğe nasip olmayan beş yüz yıllık geçmişiyse gerçekten büyük bir şiirdir. Tanzimat'tan sonraki şairler, kendilerini, âdeta gök-

kubbe altında söyleyecek söz bırakmayan divan şairleriyle devamlı hesaplaşmak zorunda hissetmiş, onların büyüklüğü altında ezildikleri için kolay yolu tercih edip bu büyüklüğü inkâra kalkışmışlardır. Bugün bi e hiçbir iyi şair yoktur ki, divan şiiriyle herhangi bir şekilde alışverişe girmemiş olsun.

Nurullah Ataç gibi, geçmişin üzerine kalın bir çizgi çekip Batı medeniyetinin Greko-Lâtin köklerine bağlanmamız gerektiğini ileri sürecekt kadar koyu batıcı bir aydın bile divan şiirinden kopamamış, her fırsatta bu şiirin büyüklüğünden ve gücünden söz etmiştir. Çünkü iyi şiiri kötülerinden kolayca ayırdedebilen güçlü bir edebiyat adamıdır ve Tanzimat'tan sonraki Türk şiirinin divan şiiriyle mukayese bile edilemeyecek kadar cılız olduğunu çok iyi bilir. Divan şiirinin tadına varabilmek için Farsça öğrenmeye dahi kalkışan Ataç, yazılarında sık sık divan şairlerinden beyitler ve mısralar kullanırdı.

Divan edebiyatının liselerde okutulup okutulmaması meselesi, 1930 yılında, Ankara'da toplanan Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi'nde de tartışılmıştı. O tarihte farklı görüşleri bulunan Ahmet Hamdi Tanpınar, divan edebiyatının liselerden kaldırılmasını istediği için çok şiddetli bir tepkiyle karşılaşmıştır. Ancak birkaç yıl sonra görüşleri değişecek ve divan şiiri üzerinde en çok düşünüp yazan aydınlardan biri olacaktır. Şu cümlelerine okuyucularımın dikkatini çekmek isterim:

"Eski şiirin tadı gittikçe beni daha fazla sanyor. O kadar ki divanlardan ayrı geçirdiğim zamana acıyacağım geliyor. Bir zamanlar ben de onu kâh yaşa ve kâh etrafımdaki havaya uyarak ihmal etmiştim; şimdi içimde onu her şekilde daha mütekâmil ve yüksek bulmağa çalışan bir taraf var".

Tanpınar'ın divan şiiri hakkındaki görüşlerini gelecek hafta daha geniş yazacağım. İzninizle, bu yazıyı, Nu-

rullah Ataç'ın, *Divan Edebiyatı Beyanındadır* (1945) adlı kitabıyla est-i şiirimizi ağır bir biçimde eleştiren -ki yıllar sonra haksız olduğunu açıkça itiral etmiştir- rahmetli Abdülbaki Gölpınarlı'ya hatırlattığı beyitle noktalamak istiyorum. Beyit Nâbî'nindir:

Eğerçi köhne metâz revâcımız yoktur
Revâca da o kadar ihtiyâcımız yoktur

—0—

beşir ayvazoğlu

DERKENAR

ISBN 975-437-389-2



9 789754 373899

*Gel söyleşelim cümle geçen
demleri cânâ Sâmî*

Beşir Ayvazoğlu'nun bu ünlü mısraa atıfta bulunarak okuyucularına "Buyurunuz, söyleşelim cümle geçen demleri" diye takdim ettiği *Derkenar*, geçen yıllarda yayımlanan *Altı Çizili Satırlar* ve *Yaza Yaza Yaşamak* adlarındaki kitaplarıyla birlikte, bir çeşit "günlük" olarak okunması gereken, önemli olaylar, tartışmalar ve kitaplar hakkında sığağı sığağına yazılmış, bu yönüyle yakın tarihe şahitlik eden, okurken kendimizi de bulabileceğimiz yazılardan oluşmaktadır.